

หัตถกรรมจักสานไทยพวน : รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญา
ท้องถิ่นเพื่อธำรงอัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น
โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พนิดา สมประจบ

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

คณะศิลปศาสตร์

2557

ชื่อเรื่อง	หัตถกรรมจักสานไทยพวน : รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่ออรรถงอัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
ผู้วิจัย	พนิดา สมประจบ
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี คณะศิลปศาสตร์
ปีที่พิมพ์	2557

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษา 1) ภูมิปัญญาของงานจักสานไทยพวน 2) สภาพและปัญหาการจัดการความรู้งานจักสานไทยพวน และ 3) รูปแบบการจัดการความรู้งานจักสานไทยพวน โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างเลือกแบบเฉพาะเจาะจงจำนวน 120 คน ประกอบด้วย กลุ่มผู้รู้จำนวน 15 คน กลุ่มผู้ปฏิบัติจำนวน 40 คน และกลุ่มผู้เกี่ยวข้องจำนวน 65 คน เครื่องมือที่ใช้คือ แบบสังเกตและแบบสัมภาษณ์ การตรวจสอบข้อมูลใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า วิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้ และนำเสนอข้อมูลโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า

ภูมิปัญญาของงานจักสานไทยพวนมีที่มาจากบรรพบุรุษที่อพยพมาจากเมืองเชียงขวาง วัสดุที่ใช้คือไม้ไผ่สีสุก รูปแบบของการจักสานส่วนใหญ่เป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ตะกร้า ไช กระดัง กระเป่า ด้านลวดลายพบว่าส่วนใหญ่เป็นลายขัด ลายดอกพิกุล และลายหนามทุเรียน

สภาพการจัดการความรู้งานจักสานไทยพวนพบว่า การกำหนดความรู้นิยมนำไม้ไผ่สีสุกมาจักสาน การแสวงหาความรู้มีที่มาจากบรรพบุรุษ การแลกเปลี่ยนความรู้ด้วยการพูดคุย การจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคลและเป็นลายลักษณ์อักษร และการถ่ายทอดความรู้แบบบุคคลสู่บุคคล ส่วนปัญหาการจัดการความรู้พบว่า 1) การกำหนดความรู้ ขาดความรู้ในการกำหนดความรู้ 2) การแสวงหาความรู้ คือ ไม่มีเวลาในการแสวงหาความรู้ 3) การแลกเปลี่ยนความรู้ ไม่มีการแลกเปลี่ยนความรู้เท่าที่ควร 4) การจัดเก็บความรู้ ไม่มีการจัดเก็บความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร และ 5) การถ่ายทอดความรู้ ผู้ถ่ายทอดขาดทักษะในการถ่ายทอดและไม่มีผู้มารับการถ่ายทอดความรู้

รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจักสานไทยพวน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การกำหนดความรู้โดยการตัดสินใจร่วมกันของช่างจักสาน 2) การแสวงหาความรู้ที่มาจากภายในและภายนอกชุมชน 3) การแลกเปลี่ยนความรู้แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ 4) การจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคลและเป็นลายลักษณ์อักษร คือ เอกสาร ตัวอย่างงานจักสานจริง พิพิธภัณฑสถาน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และ 5) การถ่ายทอดความรู้แบบบุคคลสู่บุคคล บุคคลสู่กลุ่มและกลุ่มสู่กลุ่ม โดยได้รับความมือจากชุมชน สถานศึกษา และการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ

Title Phuen Basketry Handicraft : Knowledge Management Model of Local Wisdom for Local Art and Culture Identity Value by Community Participation

Researcher Panida Somprajob

University Rajamangala University of Technology Thanyaburi
Faculty of Liberal Arts

Year 2014

Abstract

The objective of this study is the local wisdom of Phuen Basketry, the knowledge management and proposing the model of Phuen Basketry knowledge management for Local Art and Culture Identity Value by community participation. This one was a qualitative research. The subjects were 120 persons specifically chosen namely 15 knowledge persons, 40 practitioners and 65 related persons. Instruments were the observation and interview. Triangular check was employed for data correction and will be presented in descriptive research.

The finding revealed that Phuen Basketry local wisdom comes from the ancestors emigrating from Xieng Khouang, made of golden bamboo and used in daily life. They made in the shape of basket, bamboo fish trap, treshing basket and bags. It was found that most are in dok pikun, khad lai and durian thorn pattern. Moreover, it was found that they assigned the work from golden bamboo to weave, learned from ancestors and the specialists, exchanged the knowledge by talking to each other, gathered the knowledge with them and taught from person to person. There were some problems for assigning the knowledge, lacking how to assign the knowledge and there was no time for learning. There was an exchange the knowledge not as much as they should be. There was no written document for collecting the knowledge and the teachers lacking the skills for instructing and one more important thing was there was no one to learn.

There are 5 steps for local wisdom knowledge management; 1) knowledge identifying by the basket makers, 2) acquiring for the knowledge both inside and outside the community, 3) sharing the knowledge formally and informally, 4) storing knowledge by the people themselves and in written documents, basket models, museums, knowledge centers and in medias, and 5) transferring knowledge from person to person, person to a group, a group to a group in a community and academic institutes and being supported by Public sectors.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง หัตถกรรมจักสานไทยพวน: รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อ
ดำรงอัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน สำเร็จลงได้ด้วยความร่วมมือ
ของบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยจึงขอขอบคุณผู้ใหญ่สุรศักดิ์ สิงหวิบูลย์ ผู้ใหญ่บ้านและประธานชมรมไทย
พวน จังหวัดนครนายก นายสุนทร กิตติสุนทรโรภาส เกษ์ชกร ข้าราชการบำนาญ ผู้ดูแลพิพิธภัณฑวัตถุ
ฝั่งคลอง จังหวัดนครนายก นางรัตนาพร แซ่มซ้อย ครูอาสา กรรมการศึกษานอกกระบบและตาม
อัธยาศัย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก นางมะลิวัลย์ ยงกะสัน นายกองค้การบริหารส่วนตำบล
เกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก นายพาว ปภานิธิสกุล ผู้อำนวยการในชุมชนอำเภอบางปลา
ม้า ดร.วาสนา เลิกเปลี่ยน ผู้ช่วยประชาสัมพันธ์ชมรมไทยพวน จังหวัดสุพรรณบุรี นางดารณี วงศ์
จันทร์ ช่างจักสาน จังหวัดสุพรรณบุรี ที่เอื้อเฟื้อข้อมูลและสถานที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดร.ณัด
ยันต์ทอง ประชาสัมพันธ์ชมรมไทยพวน จังหวัดสุพรรณบุรี ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการประสานงาน
และให้ข้อมูลงานจักสานไทยพวนเป็นอย่างดี ขอขอบพระคุณปราชญ์ชาวบ้าน ช่างจักสาน และ
ตัวแทนชุมชนทุกท่านที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

งานวิจัยเรื่องนี้ได้รับงบประมาณแผ่นดินประจำปีงบประมาณ 2557 ของมหาวิทยาลัย
เทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี จึงขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

งานศิลปหัตถกรรมเป็นทุนทางวัฒนธรรมประเภทหนึ่งที่แสดงอัตลักษณ์ของชุมชน สะท้อน
ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาตั้งแต่อดีต เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจ สังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้คุณค่าภูมิ
ปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมไม้แกะสลักมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า
ผลการวิจัยครั้งนี้จะช่วยทำให้มีการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมจักสานไทยพวนเพื่อ
ดำรงอัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนให้เป็นระบบและช่วยอนุรักษ์
สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมจักสานไทยพวนให้คงอยู่กับชาวไทยพวน ชุมชนและประเทศ
ไทยสืบไป

ขอขอบคุณทุกท่านที่มีส่วนช่วยเหลือในการทำวิจัยเรื่องนี้ แต่มิได้เอ่ยนามไว้ ณ ที่นี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พนิดา สมประจบ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ช
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความสำคัญและที่มาของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	6
ขอบเขตของการวิจัย.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
กรอบแนวคิดในการวิจัย	8
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
ภูมิปัญญา	11
งานหัตถกรรม.....	22
งานจักสาน	53
การจัดการความรู้.....	95
ไทยพวน	105
บริบทพื้นที่วิจัย.....	120
ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	129
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	145
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	167
พื้นที่วิจัย.....	167
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	167
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	168
การเก็บรวบรวมข้อมูล	168
การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล.....	169
การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	170

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	171
ตอนที่ 1 ความเป็นมาและภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน.....	171
ตอนที่ 2 สภาพและปัญหาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น งานจักสานไทยพวน.....	204
ตอนที่ 3 รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน...	222
5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	232
สรุปผลการวิจัย.....	232
อภิปรายผล.....	239
ข้อเสนอแนะ	251
บรรณานุกรม.....	253
ภาคผนวก	264
ภาคผนวก ก เครื่องมือในการวิจัย.....	265
ภาคผนวก ข การลงพื้นที่.....	278
ประวัติผู้วิจัย.....	286

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ลายสานแบบลายแม่บัวต.....	64
2	ลายสานแบบลายพัฒนา.....	65
3	ลายสานแบบลายประดิษฐ์.....	66
4	ลักษณะของการมัดหวาย.....	68
5	องค์ประกอบหลักในการจัดการความรู้.....	101
6	กระบวนการจัดการความรู้จำแนกตามแนวคิดของนักวิชาการ.....	102
7	การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนของชุมชน.....	224

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	กรอบแนวคิดในการวิจัย	9
2	การจักสานเชิง	59
3	การจักสานถัก	59
4	กระจาด	60
5	เครื่องจักสานที่ใช้สำหรับกักและจับสัตว์	61
6	ลายขัด	69
7	ลายสอง.....	70
8	ลายตาหลิ่ว.....	70
9	ลายดีด้น.....	71
10	ลายประดิษฐ์.....	71
11	ลายทแยง.....	72
12	ลายสานแบบขด.....	72
13	ไม้ไผ่.....	74
14	กก.....	74
15	แหย้ง.....	75
16	หวาย.....	75
17	ต้นลาน.....	75
18	ก้านมะพร้าว	76
19	ย่านลิเภา.....	76
20	กระจูด	77
21	เตยทะเล	77
22	ลำเจียกหรือป่านั่น.....	78
23	คล้า.....	78
24	เครื่องมือจักสาน	79
25	มีดจักสาน	79
26	มีดจักตอก.....	80
27	เหล็กหมาด.....	80
28	ไม้คาบ.....	81
29	เลื่อย	81
30	สากไม้.....	82
31	เก็ม.....	82
32	ค้อนและทอยไม้.....	83
33	เครื่องเลียด.....	83

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
34 แม่แบบไม้แกะ	84
35 การจักตอกปิ่น	85
36 การสาน	85
37 การรมควัน.....	86
38 การถักและการพัน	87
39 การตัดไผ่จากกอ	87
40 การเก็บรักษาไผ่.....	88
41 การริดกิ่งและตาไม้ไผ่ออก.....	88
42 การตัดข้อ.....	89
43 การผ่าไม้ไผ่.....	89
44 การลอกเปลือกไม้ไผ่.....	90
45 การจักตอก.....	90
46 การจักตอกตามส่วนกว้างของไม้ไผ่	91
47 การจักตอกตะแคง	91
48 การปั่นเส้นตอก.....	92
49 การสานเป็นลายต่างๆ.....	92
50 การสานเป็นลายกันหอยและหัวส้อม	93
51 การสานเป็นลายขด.....	93
52 การสานเป็นรูปทรงเหลี่ยม	94
53 การสานถักเปีย.....	94
54 การเย็บเส้นเปียให้ต่อเนื่องให้เป็นรูปหมวก	95
55 การกดโครงเข้ากับแม่พิมพ์ไม้แกะ.....	95
56 แผนที่แสดงเส้นทางการอพยพของชาวไทยพวน	108
57 แสดงการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเอง.....	133
58 แสดงความสัมพันธ์ของหลักการมีส่วนร่วมของชุมชน	134
59 การรับรู้ความงามของมนุษย์.....	144
60 กระบุง.....	173
61 กระจาด	174
62 หวดนึ่งข้าวเหนียว.....	175
63 ส้อม.....	176
64 ข้องธรรมดาแบบกลม.....	177
65 ข้องกบ	178
66 ข้องเปิด.....	179

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
67 เครื่องใช้ในการจับสัตว์น้ำ	179
68 ลอบนอนแบบสาน	180
69 ลอบนอนแบบถัก	180
70 การสานไซตักปลา	182
71 เครื่องตัดผ้าไม้ไผ่	183
72 เลื่อยคั้นธนู	183
73 การจักตอกไม้ไผ่ทำส้อมไก่	184
74 การสานตอกขึ้นเป็นหัวส้อม	185
75 การสานตอกยาวและตอกยื่นเป็นหัวส้อม	185
76 การสานลายขัดหัวส้อม	186
77 ลายขัดหัวส้อม	186
78 การสานขึ้นรูปแบบลายหนึ่ง	187
79 การสานขึ้นรูปแบบลายหนึ่งรอบส้อมไก่	187
80 การสานตีนส้อมไก่ 5 เส้น	188
81 การตัดตีนส้อมไก่	188
82 ส้อมไก่	189
83 กระจเปลายขัด	190
84 กระจเปลายดอกพิกุล	191
85 ป่านมหัศจรรย์	194
86 เข็มที่ใช้ถัก	195
87 กรรไกร	195
88 โครงเหล็กสำเร็จรูป	196
89 การเตรียมเส้นป่านมหัศจรรย์	197
90 การพันเส้นป่านมหัศจรรย์รอบโครงเหล็ก	198
91 การเริ่มถักขึ้นลาย	199
92 ลายประยุกต์ที่ใช้ถัก	199
93 กระจเปถักป่านมหัศจรรย์ที่ขึ้นรูป	200
94 กระจเปถักรูปแบบดั้งเดิม	201
95 กระจเปถักทรงหกเหลี่ยม	202
96 กระจเปถักทรงสี่เหลี่ยม	202
97 กระจเปถักทรงกลม	203
98 พิพิธภัณฑสถานบ้านวัดฝางคลอง	207
99 พิพิธภัณฑสถานไทยพวน พาว ปภาณินิสกุล	208

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
100 ตะกร้าจักสานลายดั้งเดิมของไทยพวนสุพรรณบุรี.....	209
101 ตะกร้าไทยพวนดั้งเดิมลายหนามทุเรียน.....	209
102 ช้อง.....	210
103 กระบุงใส่ข้าว.....	210
104 งานจักสานไทยพวนในชีวิตประจำวัน.....	211
105 กระบุงไทยพวน.....	212
106 ที่กรองขนมหวาน.....	213
107 ที่วิดน้ำจักสานไทยพวน.....	214
108 เครื่องมือทำการเกษตรไทยพวน.....	215
109 อุปกรณ์ทอผ้าไทยพวน.....	216
110 อีวทอผ้าไทยพวน.....	216
111 รูปแบบการจัดการความรู้จักสานไทยพวน.....	227
112 การสัมภาษณ์ที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก.....	279
113 การสัมภาษณ์พระครูวิริยานุโยค ที่พิพิธภัณฑวัดฝั่งคลอง จังหวัดนครนายก.....	280
114 การเก็บข้อมูลที่อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี.....	280
115 การสัมภาษณ์ช่างจักสานอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี.....	281
116 การประชุมกลุ่มอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี.....	281
117 การสนทนากลุ่มที่อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี.....	282
118 การสัมภาษณ์ช่างจักสานที่อำเภอบางพลี จังหวัดนครนายก.....	282
119 การประชุมที่อำเภอบางพลี จังหวัดนครนายก.....	283
120 การลงพื้นที่พิพิธภัณฑบ้านไทยพวน พาว ปภานิธิสกุล.....	284
121 การสัมภาษณ์นายพาว ปภานิธิสกุล.....	285
122 การประชุมที่อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี.....	285

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษหรือถ่ายทอดต่อกันจากสถาบันต่างๆในชุมชน เช่น จากสถาบันครอบครัว สถาบันความเชื่อและศาสนา สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันเศรษฐกิจ และสถาบันทางสังคมอื่นๆ คำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Local Wisdom หรือ Popular Wisdom) คือ พื้นฐานของความรู้ของชาวบ้าน หรือคือความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือที่เป็นความรู้สะสมสืบต่อกันมา โดยใช้วัสดุที่มีในท้องถิ่นเพื่อประดิษฐ์ซึ่งมีความคิด ฝีมือ ความเรียบง่าย ประโยชน์ใช้สอย ผ่างเร้นไปกับความงาม ธรรมชาติ สังคม สิ่งแวดล้อม ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อเพื่อดำรงชีวิต มีคุณค่าในการสืบสานเป็นไปในเชิงวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นความรู้ทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า เพราะเป็นรากฐานของสังคมที่มีการสั่งสมสืบทอดมา เป็นความรู้ที่อยู่กับตัวคน และติดแผ่นดิน คือสะท้อนถึงวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คน ซึ่งเกิดจากการปรับตัวให้สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมให้อยู่ได้อย่างปกติ ทั้งในด้านปัจจัยสี่ ด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิตของคนไทยซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ จึงมีส่วนสำคัญในการกำหนดวิถีการกินอยู่หรือภูมิปัญญาไทยให้มีความหลากหลายไปตามภูมินิเวศน์ของภาคต่างๆ สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ในการจัดการระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติให้อึดต่อการดำรงชีวิต (อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2544 : 174)

การจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM) เป็นเครื่องมือช่วยพัฒนาการทำกิจกรรมต่างๆให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น ในสังคมปัจจุบันมักไม่ให้ความสำคัญในเรื่องความรู้ที่อยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) หรือความรู้จากประสบการณ์ ซึ่งเป็นภูมิปัญญามาแต่ดั้งเดิม ขณะเดียวกันผู้คนกลับหันไปให้ความสำคัญความรู้ที่มีการจัดเก็บบนสื่อในรูปแบบต่างๆ (Explicit Knowledge) ที่เป็นความรู้ในเอกสารมากกว่าภูมิปัญญาที่มีการสั่งสมสืบทอดต่อกันมา อันเป็นการบ่งบอกอัตลักษณ์ในตัวตน (Self-Identity) ของคนในชุมชน (นรินทร์ สังข์รักษา. 2552 : 10) ซึ่งความรู้ที่นอกจากจะสืบค้นและแสวงหาความรู้มาจากแหล่งต่างๆแล้ว ยังต้องสร้างความรู้ขึ้นใช้เอง โดยสร้างขึ้นเพื่อเตรียมพร้อมก่อนการทำงาน สร้างขึ้นระหว่างการทำงานและสร้างขึ้นจากการสรุปบทเรียนหลังจากงานเสร็จสิ้นแล้ว โดยอาศัยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในกลุ่มหรือเครือข่าย

ซึ่งมักจะเป็นแค่ข้อมูลข่าวสาร ไม่สามารถยกระดับไปสู่ “ปัญญา” อันเป็นเป้าหมายที่แท้จริงของการจัดการความรู้ได้

การเข้าใจความหมายของ “ภูมิปัญญา”(Wisdom) มีนัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการความรู้เป็นอย่างมาก มิฉะนั้นอาจทำให้พลาดเป้าหมายไป หรือไม่สามารถึงเอา “ภูมิปัญญา” นั้นออกมาเป็นสาระได้ ฉะนั้น ในการจัดการความรู้ “ภูมิปัญญา” จำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบของภูมิปัญญาในสามส่วนที่สำคัญ คือ 1) ความรู้ 2) กระบวนการได้มาซึ่งความรู้ นั้น 3) เป้าหมายหรือทิศทาง การพัฒนา การนำความรู้ไปใช้ หรือมองอีกแง่หนึ่งคือ ผลกระทบจากความรู้และกระบวนการนั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องเป้าหมายหรือทิศทาง การพัฒนา ถือเป็นประเด็นสำคัญ เพราะสะท้อนถึงกระบวนการทัศน์ วิธีคิดที่กำหนดวิธีการจัดการในเรื่องต่างๆ

ฐานคิดในการมองถึงเป้าหมายของการจัดการความรู้ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องกำหนดให้ชัดเจนว่าจะไปในทิศทางใด ซึ่งการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาประยุกต์ใช้ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของคนไทยโดยรวม ควรจะกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศ ดังนั้น การจัดการความรู้ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” จึงไม่ใช่การไปเก็บรวบรวมเนื้อหาภูมิปัญญาทั้งหมด เพราะโดยข้อเท็จจริงเป็นเรื่องที่มีความหลากหลาย มีข้อมูลมากมาย และมีพัฒนาการอยู่ตลอดเวลา แต่อาจทำให้รู้อย่างกว้างๆว่ามีเนื้อหาในกลุ่มใดบ้าง ใครทำอะไร อยู่ที่ไหน หรือสามารถสืบค้นได้จากที่ใด หากแต่สิ่งที่ต้องมองทะลุลงไปคือ กระบวนการได้มาของความรู้หรือปรัชญาแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังความรู้นั้นๆ ที่ควรมีการเก็บและจัดการให้เป็นระบบ เช่น ภูมิปัญญาในเรื่องการย้อมคราม จะต้องชี้ให้เห็นความรู้ที่ว่า ควรจะเก็บครามตอนไหน เพราะอะไร หลักการย้อมครามเป็นอย่างไร เป็นต้น ตัวอย่างในเรื่องการย้อมครามเป็นความรู้ที่อยู่บนฐานวัฒนธรรม ซึ่งอาศัยความเชื่อ คุณค่า การทดลองปฏิบัติ คัดเลือก ถ่ายทอดสิ่งที่ค้นพบในระยะเวลาอันยาวนาน และความรู้ทางวัฒนธรรมจำนวนมากไม่อยู่ในรูปหนังสือ แต่อยู่ในตัวบุคคล เช่น ผู้สูงอายุหรืออยู่ในการปฏิบัติของกลุ่มชน การจัดการความรู้ภูมิปัญญาจึงจำเป็นต้องอาศัยความละเอียดอ่อน ต้องเข้าใจธรรมชาติของภูมิปัญญา ซึ่งการจัดการความรู้ที่ย้อมแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับการจัดการความรู้ที่เป็นศาสตร์ เป็นวิชาที่มีมุ่งจำเพาะและแยกส่วน

ดังนั้น การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่คนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นจะต้องเป็นผู้มีส่วนสำคัญในสร้าง สืบสาน หรือพัฒนาความรู้ภูมิปัญญานั้นให้สามารถเชื่อมโยงต่อกับสมัยใหม่ หรือมีการประยุกต์ให้เหมาะสมตามยุคสมัย มิฉะนั้น ความรู้ภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาก็อาจขาดการสืบทอดและเลือนหายไปเป็นที่สุด ความรู้มีหลายชนิด เช่น ความรู้เปิดเผยซึ่งหาได้ง่ายในหนังสือ ห้องสมุด หรืออินเทอร์เน็ต ความรู้แฝงซึ่งจะแฝงอยู่ในกระบวนการ ขั้นตอนการทำงาน และความรู้แบบฝังลึกซึ่งมีอยู่ในตัวคน เป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ประสบการณ์ที่สั่งสมมาของบุคคล เป็นความรู้ที่มีพลังสูงสุดหรือนำไปสู่ประโยชน์ได้มาก แต่ดึงมาใช้ยากที่สุด จะต้องใช้การแลกเปลี่ยน

หรือมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คน เพื่อให้เกิดแรงบันดาลใจร่วมกัน แลกเปลี่ยนความรู้ฝังลึกแล้วนำไปสู่การใช้ประโยชน์

ปัจจุบันโลกมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยีที่รวดเร็ว การแข่งขันในโลกปัจจุบันอาศัยความรู้ สังคมสมัยใหม่ไม่ได้เพียงต้องการทุน แรงงาน ทรัพยากร ธรรมชาติหรือวัตถุดิบเพื่อสร้างมูลค่าการผลิตเท่านั้น แต่ยังต้องการความรู้ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทรัพย์สินทางปัญญา ทั้งความรู้พื้นฐานและความรู้เชิงประยุกต์ นำเอาความรู้ไปสู่ผลผลิตและการสร้างสรรค์พัฒนางานต่างๆ การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่มีผลต่อการแข่งขันและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน องค์กร สถาบัน ถือเป็นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งของกระบวนการพัฒนาประเทศ ในระบบเศรษฐกิจจะให้ความสำคัญต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พัฒนาการองค์ความรู้ใหม่สู่นวัตกรรมโดยอาศัยเทคโนโลยีระดับสูง การพัฒนาสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้จะทำให้สัดส่วนความรู้ที่อยู่ภายในกับภายนอกตัวบุคคลเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมีความจำเป็นและความต้องการในการเปลี่ยนแปลงความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล (Tacit Knowledge) ให้มีสภาพกลายเป็นความรู้ที่ปรากฏชัดเจน (Explicit Knowledge) ด้วยแนวคิดดังกล่าวทำให้การจัดการความรู้ (Knowledge Management-KM) เป็นเรื่องที่ทุกองค์กรในสังคมไทยไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชนตลอดทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับองค์กรชุมชนต่างให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างมาก องค์กรประกอบหลักที่สำคัญประการหนึ่งของการจัดการความรู้คือ “กระบวนการจัดการความรู้” (KM Process) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ ดังนั้น สังคมไทยควรจะสนับสนุนและส่งเสริมผู้สร้างความรู้ (Knowledge Producers) และมีผู้ใช้ความรู้ (Knowledge Users) เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและความสามารถทางการแข่งขัน โดยมีเป้าหมายทางสังคมเพื่อทำให้สังคมไทยมีคุณค่า น่าอยู่ สันติ ส่งเสริมเป็นธรรมและสังคมที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545-2549) ได้กำหนดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศในส่วนของสังคมไทยที่พึงปรารถนา คือ สังคมที่เข้มแข็งและมีดุลยภาพใน 3 ด้าน คือ เป็นสังคมคุณภาพ เป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และเป็นสังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน นอกจากนั้นผลจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในช่วงสี่สิบปีที่ผ่านมาดังกล่าว ยังพบว่า การพัฒนาที่แล้วมาล้มเหลวและไม่ยั่งยืน เนื่องจากชาวไร่ชาวนาเป็นหนี้สินและไม่มีทางออก ทรัพยากรธรรมชาติทุกอย่างยังคงมีมากพอเพื่อแบ่งปันกันใช้ การทำให้ทันสมัยที่ผ่านมาทำให้ผู้คนไทย โดยเฉพาะในชนบท และคนยากจนในเมืองสูญเสียความเชื่อมั่นในตนเองไปเกือบหมดสิ้น สูญเสียเพราะระบบของสังคมทำให้เป็นเช่นนั้น ระบบการศึกษา ระบบสาธารณสุข ระบบการปกครองและการพัฒนาการสอนให้คนดูถูกพ่อแม่ของตนเอง เพราะท่านเรียนจบเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดูถูกภูมิปัญญาท้องถิ่น เอาปริญญาเป็นตัวชี้วัดความรู้ ดูถูกความสามารถในการทำมาหากิน การรักษาโรค การอยู่แบบพอเพียง กล่าวได้ว่าการพัฒนาแบบเอาเงินนำหน้าปัญญาตามหลังยิ่งปฏิบัติก็ยิ่งทำให้ผู้คนจนลง ชุมชนอ่อนแอและล่มสลาย ครอบครัวแบ่งแยกและแตกไปคนละทิศละทาง ทุกคนดิ้นรนหาทาง

รอดเพื่อหลุดพ้นจากหนี้สิน การพัฒนาเพื่อเสริมสร้างให้เกิดชุมชนที่มีความสุข โดยเน้นการจัดการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้เพื่อกระตุ้นให้เกิดวิถีคิดและการปรับปรุงพฤติกรรมของชาวบ้านในชุมชนต่างๆ สภาพปัญหาและวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของประเทศไทยสะท้อนให้เห็นการขาดความเป็นตัวของตัวเองของสังคมไทย ในวิถีของภูมิปัญญาไทยสะท้อนให้เห็นถึงความรู้เทคโนโลยีที่มีลักษณะเรียบง่าย ราคาไม่แพง ทุกคนสามารถเข้าถึงหรือทำเองได้ ทำให้สามารถพึ่งตนเองได้ และดำรงอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล เป็นความรู้ที่สะท้อนปรัชญาแนวคิดในการประกาศตัวเป็นอิสระ ต่างจากภูมิปัญญาสากลที่มุ่งเอาชนะธรรมชาติและเป็นความรู้แบบครอบงำ ซึ่งอาจสืบเนื่องมาจากการขาดความสมดุลแห่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาสากล ทำให้ภูมิปัญญาไทยหลายอย่างได้สูญหายไปจากสังคมไทย โดยมีภูมิปัญญาสากลที่ไม่เหมาะสมกับสังคมไทยเข้ามาแทนที่ภูมิปัญญาไทย ดังที่ปรากฏในเนื้อหาการจัดการศึกษาของไทยมีภูมิปัญญาสากลมากกว่าภูมิปัญญาไทย จึงทำให้ภูมิปัญญาไทยลดน้อยลงและขาดการสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทย

เครื่องจักสาน เป็นภูมิปัญญาไทยอย่างหนึ่งที่เป็นศิลปะพื้นบ้าน เป็นงานศิลปหัตถกรรมอย่างหนึ่งที่มนุษย์คิดวิธีการต่างๆขึ้น เพื่อใช้สร้างเครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ด้วยวิธีการสอดขัดและสานกันของวัสดุที่เป็นเส้นเป็นริ้ว โดยสร้างรูปทรงของสิ่งประดิษฐ์ขึ้นนั้นตามความประสงค์ในการใช้สอยประสานกับขนบประเพณี ความเชื่อ ศาสนา และวัสดุในท้องถิ่นนั้นๆ การเรียกเครื่องจักสานว่าจักสานนั้น เข้าใจว่าเป็นคำที่เรียกขึ้นตามวิธีการที่ทำให้เกิดเครื่องจักสานขึ้น เพราะเครื่องจักสานต่างๆจะสำเร็จเป็นรูปร่างที่สมบูรณ์นั้นจะต้องผ่านกระบวนการที่ประกอบขึ้นด้วยการจักสาน และการถักหรือการขัดกันของวัสดุที่ผ่านกระบวนการเตรียมด้วยการจักเพื่อแปรรูปวัสดุหรือวัตถุดิบให้สอดคล้องกับการใช้สอยเสียก่อน (วิบูลย์ ลีสุวรรณ. 2532ก : 8)

เครื่องจักสาน เป็นงานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านของไทยที่ผลิตในทุกภูมิภาค โดยใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นในการทำ เช่น ไม้ไผ่ หวาย ใบลาน เตย กระจูด ฟาง ย่านลิเภา ผักตบชวา กก เป็นต้น โดยนำมาจัก ผ่า ฉีก ให้เป็นเส้นบางๆแล้วนำมาขัด สาน สอด ไขว้ ขึ้นโครงเป็นรูป ทำเป็นภาชนะ เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ต่อมาจึงคิดประดิษฐ์ลวดลายให้มีความประณีตงดงาม ภาชนะและเครื่องมือเครื่องใช้เหล่านี้จึงมีคุณค่าและมีความงามในตัว จัดเป็นงานศิลปะชนิดหนึ่งที่แสดงถึงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย เครื่องจักสานของไทยมีหลายชนิด ชาวบ้านนิยมทำกันในทุกภาคของไทย เมื่อว่างจากการทำนา ทำสวนหรือทำไร่ ซึ่งเป็นอาชีพหลัก โดยใช้วัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น หากทำได้มากพอ ก็นำไปแลกเปลี่ยนหรือขายกันในหมู่บ้านหรือต่างหมู่บ้าน ปัจจุบันเครื่องจักสานที่ชาวบ้านทำได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง จึงมีการพัฒนารูปแบบและประโยชน์ใช้สอยให้เพิ่มขึ้น มีแหล่งที่ทำเครื่องจักสานอยู่ในหลายหมู่บ้านทั่วประเทศ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฉบับเสริมการเรียนรู้. 2549 : 72-122)

ชาวไทยพวนมีถิ่นฐานเดิมอยู่ในตอนใต้ของประเทศจีน แล้วได้ถอยร่นลงมาเป็นลำดับตามเหตุการณ์ต่างๆ อยู่กระจัดกระจายตามภาคต่างๆ ชาวไทยพวนที่อยู่ในไทย เช่น จังหวัดสุโขทัย ลพบุรี สระบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี และกาญจนบุรี เป็นต้น ซึ่งคำว่า "พวน" เป็นชื่อของคนไทยสาขาหนึ่ง ซึ่งทางภาคอีสานเรียกว่า "ไทยพวน" แต่ทางไทยพวนเรียกว่า "ลาวพวน" โดยมีภาษาพูดประเพณี วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว อาชีพหลักของชาวไทยพวน คือการทำเกษตรกรรม โดยมีงานหัตถกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ชุมชนอย่างหนึ่งคือ งานจักสานไทยพวน ซึ่งมีรูปแบบ ลวดลาย และกระบวนการผลิตที่โดดเด่นในฝีมือเชิงช่างมีขบวนการขั้นเชิงหัตถกรรมในระดับขั้นสูง เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวไทยพวน มีการสืบทอดตามยุคสมัยของอายุคน ผ่านลำดับกาลเวลาสู่ยุคสมัยปัจจุบันได้อย่างมีคุณค่าในศิลปะพื้นบ้านที่งดงามควบคู่กับการอนุรักษ์ เครื่องจักสานของชาวไทยพวนแสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นอย่างโดดเด่น เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านควรที่จะศึกษาเชิงการอนุรักษ์สืบทอดศิลปะเครื่องจักสานให้อยู่คู่ด้วยกันกับท้องถิ่น

การศึกษาเกี่ยวกับงานหัตถกรรมจักสานไทยพวนจึงไม่ใช่เรื่องใหม่ที่ยังไม่มีใครศึกษาค้นคว้า แต่หากมีการศึกษาค้นคว้ากัน โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาค้นคว้าหาคำตอบรูปแบบที่ปรากฏภายนอกไม่ได้มุ่งเน้นเข้าไปถึงประวัติความเป็นมาของชุมชน ภูมิปัญญาในการออกแบบงานจักสานหรือภูมิปัญญาในการเลือกใช้วัสดุ กระบวนการผลิต และรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งยังไม่มีคำอธิบายเกี่ยวกับองค์ความรู้ในการเลือกใช้วัสดุ กระบวนการผลิต และรูปแบบอย่างเป็นรูปธรรมในปัจจุบันมากนัก ทั้งที่งานหัตถกรรม จักสาน คือผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนให้เห็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่สำคัญและชัดเจนที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเลือกวัสดุจากธรรมชาติมาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างผสมกลมกลืน ตลอดจนภูมิปัญญาที่ปรากฏชัดในกระบวนการผลิตและการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่นำเอาความคิดความเชื่อมาผสมผสานกับวิถีคิดเกี่ยวกับประโยชน์ใช้สอยกลายเป็นรูปแบบที่สะท้อนความเป็นเอกลักษณ์ได้อย่างชัดเจน นับเป็นผลิตภัณฑ์ที่แสดงให้เห็นความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีแบบพื้นบ้าน โดยเฉพาะการนำไม้ไผ่มาสร้างสรรค์ผลงานออกมาเป็นลวดลายทั้งลายขีด ลายเฉลว ลายหัวส้อม และลายก้นหอย (กรมศิลปากร. 2532 : 36) ตลอดจนภูมิปัญญาในการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ไม่ได้ทำขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการและประโยชน์ใช้สอยเพียงอย่างเดียว แต่หากเป็นงานที่มีคุณค่าทางสุนทรียะที่สามารถใช้งานได้จริง (สัญญา สัญญา วิวัฒน์. 2545 : 34) อย่างไรก็ตาม แม้ว่างานหัตถกรรมจักสานจะมีพัฒนาการในเรื่องเทคโนโลยีพื้นบ้าน หากแต่ปัจจุบันได้เกิดปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ กระบวนการจักสาน มีเทคนิคและวิธีการทำที่ยุ่ยากสลับซับซ้อนสิ้นเปลืองเวลาและต้นทุนสูง หรืออาจกล่าวได้ว่า ช่างจักสานที่ดีต้องมีทั้งทักษะทางศิลปะและมีความรู้ความเข้าใจในด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ประกอบกันจึงจะทำให้งานหัตถกรรมจักสานมีความสมบูรณ์ ถูกต้องและตอบสนองประโยชน์ใช้สอยของผู้ใช้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการสืบทอดและการสืบค้นข้อมูลงานหัตถกรรมจักสานในปัจจุบันเป็นอย่างมาก

โดยเฉพาะงานหัตถกรรมจักสานที่ยังคงใช้กระบวนการผลิตและรูปแบบตามประเพณีนิยมแบบโบราณ ซึ่งนับวันกำลังลดน้อยลงไปทุกขณะ ทั้งนี้เพราะขาดการสืบทอดจากคนรุ่นใหม่ ขาดการสนับสนุนอย่างจริงจังจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ในขณะที่ประชาชนบางส่วนนิยมบริโภคผลิตภัณฑ์ที่หาซื้อได้ง่ายราคาถูก ตามท้องตลาดโดยไม่ใส่ใจคุณค่าทางสุนทรีย์ และภูมิปัญญาของบรรพชนในอดีตที่สั่งสมสืบทอดกันมายาวนานจนกลายเป็นวัฒนธรรมอันแสดงถึงอัตลักษณ์ชุมชนได้อย่างชัดเจน ภายใต้บริบททางสังคมที่ถูกกระแสทุนนิยมเข้าครอบงำ ความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้กำลังจะสูญหายไปเพราะขาดการสืบทอดและพัฒนาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเป็นพลวัต

เครื่องจักสานเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นมา พัฒนาการ วิถีชีวิตของท้องถิ่น สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตในแต่ละชุมชน เพราะมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ต่อการดำเนินชีวิตทั้งทางด้านวัฒนธรรม สังคม การเมือง เศรษฐกิจและเข้ามามีบทบาทในพิธีกรรม ประเพณี ความเชื่อ และค่านิยม ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งแสดงออกถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและเทคโนโลยี ซึ่งหากไม่มีการสืบทอดหรือถ่ายทอดอาจทำให้สูญเสียเอกลักษณ์หรือถูกกลืนเลือนหายไป

จากเหตุผลและความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงนำเสนอแนวคิดเรื่อง “การจัดการความรู้” มาใช้ในเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” เพื่อให้เป็นยุทธศาสตร์สำหรับการสร้างสุขภาวะของชาติให้คนไทยอยู่ดี มีสุข และพึ่งพาตนเองได้ รวมทั้งการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาโดยมุ่งจัดการความรู้งานหัตถกรรมจักสานไทยพวนที่ยังคงตั้งอยู่บนฐานคิดและภูมิปัญญาท้องถิ่นเดิมที่จัดการได้โดยชุมชน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเครื่องจักสานไทยพวน จังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดนครนายก เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติและภูมิปัญญาของงานหัตถกรรมจักสานไทยพวน
2. เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการความรู้งานหัตถกรรมจักสานไทยพวน
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการความรู้งานหัตถกรรมจักสานไทยพวน

ขอบเขตของโครงการวิจัย

ขอบเขตเนื้อหา

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหาในการวิจัยไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาประวัติและภูมิปัญญาของงานหัตถกรรมจักสานไทยพวนจังหวัดนครนายก และจังหวัดสุพรรณบุรี

2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันของการจัดการความรู้และปัญหาการจัดการความรู้งาน
หัตถกรรมจักสานไทยพวนจังหวัดนครนายกและจังหวัดสุพรรณบุรี

3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการความรู้งานหัตถกรรมจักสานไทยพวนเพื่ออํารงอัตลักษณ์
ทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเท่านั้น

ขอบเขตพื้นที่

พื้นที่ที่เป็นแหล่งผลิตงานหัตถกรรมจักสานไทยพวน ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจงแหล่งผลิตที่มี
กระบวนการผลิตและรูปแบบเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ สะท้อนให้เห็นคุณค่าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นคือ

1. อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี
2. อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและกระบวนการผลิตภูมิปัญญางานหัตถกรรมจักสาน
ไทยพวนที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในภาคส่วนต่างๆของสังคม

2. ได้รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนที่สนองความต้องการ
ของชุมชนและชุมชนสามารถจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ด้วยตนเอง

3. ได้รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน เพื่อประโยชน์ใน
การศึกษา วิจัย ค้นคว้า และการเรียนรู้ เพื่อต่อยอดให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนางานหัตถกรรมไทย
อย่างเป็นรูปธรรม พร้อมกับการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในงานหัตถกรรมไทยได้อย่างถูกต้อง
และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในภาคส่วนต่างๆของสังคม

4. หน่วยงานรัฐในระดับจังหวัด อำเภอ และตำบลกลุ่มจังหวัดภาคกลาง เช่น กรมการ
ท่องเที่ยวจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น นำรูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
งานจักสานไทยพวนไปเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับหน่วยงานที่มีหน้าที่เผยแพร่สารสนเทศด้านงาน
หัตถกรรม

5. สนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยใช้รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
งานจักสานไทยพวนในระดับท้องถิ่น และชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนในรูปแบบที่สอดคล้อง
กับภูมิปัญญาท้องถิ่น และเปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้งานจัก
สาน เช่น พิพิธภัณฑ์ ศูนย์การเรียนรู้ โดยกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งเยาวชนและประชาชน
ให้เข้าถึงอย่างสะดวกและใช้บริการได้เต็มศักยภาพ

6. เป็นการส่งเสริมทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทยให้มีความก้าวหน้า มีการศึกษาวิจัย ฟื้นฟูต่อยอดแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมงานจักสาน เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของประชาชนโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน

7. เป็นการสนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานที่เป็นวิถีชีวิตที่ดั้งเดิม เพื่อธำรงอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เผยแพร่ไปสู่สังคม

กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

กรอบแนวคิดในการศึกษาประวัติของงานหัตถกรรมจักสานไทยพวน ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีทางวัฒนธรรมในการศึกษา ได้แก่ ทฤษฎีประวัติศาสตร์วัฒนธรรมใช้ในการวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น จุดกำเนิดของการเริ่มต้นจักสานตลอดจนความคิดความเชื่อและภูมิปัญญาในด้านต่างๆที่มีผลโดยตรงและโดยอ้อมต่องานหัตถกรรมจักสานไทยพวน

กรอบแนวคิดในการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการผลิตงานหัตถกรรมจักสาน ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีทางวัฒนธรรมในการศึกษา ได้แก่

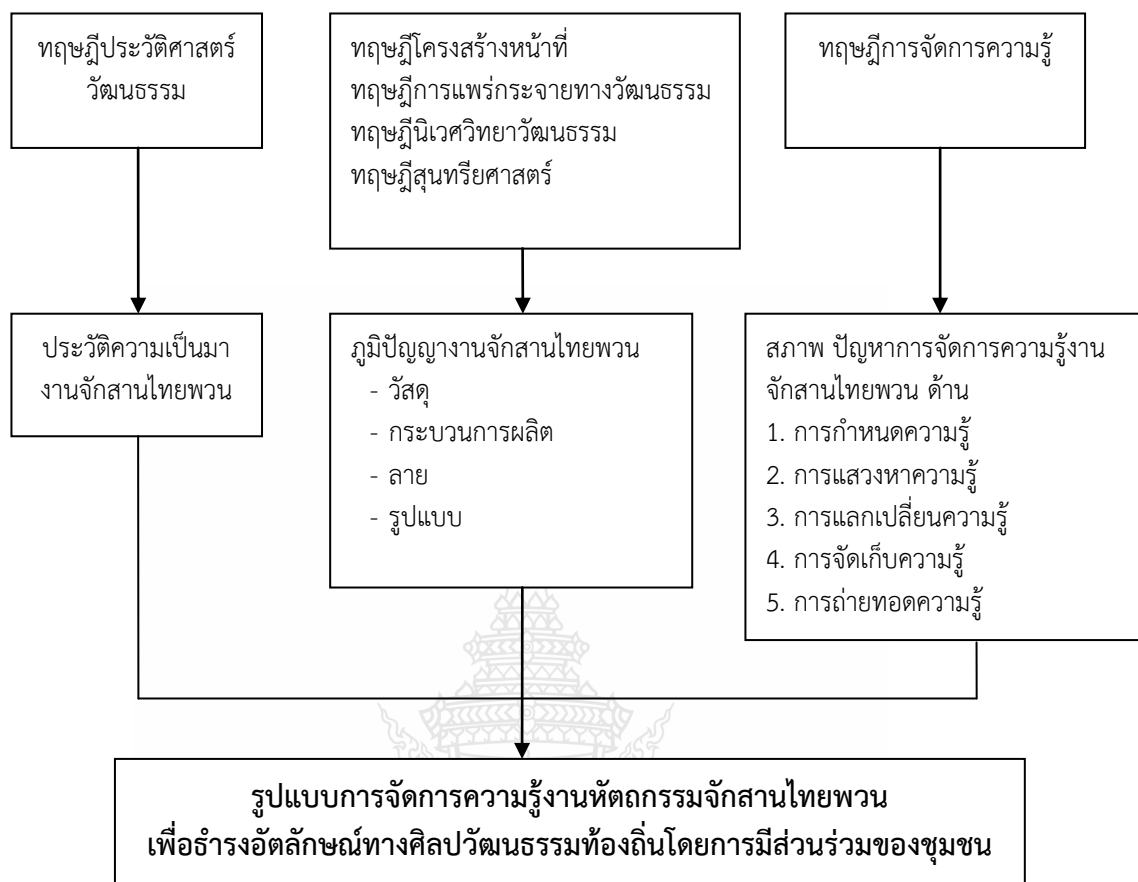
1. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ วิเคราะห์ถึงการจัดระเบียบทางสังคม การทำหน้าที่ของระบบย่อยแต่ละโครงสร้างทางสังคมที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ความเชื่อและภูมิปัญญางานหัตถกรรมจักสานไทยพวน

2. ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ใช้อธิบายวิธีการ ขั้นตอนของการเผยแพร่วัฒนธรรมหนึ่งไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง ซึ่งจะต้องคำนึงถึงข้อเหมือนและข้อต่างของวัฒนธรรมทั้งสองเป็นสำคัญ ผู้วิจัยจะนำทฤษฎีนี้ไปใช้ในการวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของงานจักสาน จุดกำเนิดหรือการเริ่มต้นของการจักสาน ตลอดจนความคิดความเชื่อและภูมิปัญญาในด้านต่างๆที่มีผลโดยตรงและโดยอ้อมต่อการผลิตงานหัตถกรรมจักสาน

3. ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ใช้ศึกษาในเรื่องภูมิปัญญาและทุนวัฒนธรรมในด้านการปรับตัว การพัฒนารูปแบบ และการยอมรับภูมิปัญญาและนวัตกรรมต่างๆอันเกี่ยวข้องกับทุนธรรมชาติและทุนวัฒนธรรม นอกจากมีข้อพิจารณาเกี่ยวกับระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมแล้ว ด้านสังคม ประเพณีและวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ก็เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องนำมาพิจารณาร่วมกันเพราะวัฒนธรรมช่วยให้มนุษย์ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เป็นพื้นฐานของการพัฒนาในด้านต่างๆ

4. ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ ผู้วิจัยใช้ในการวิเคราะห์ความงามของภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมจักสานไทยพวน ทั้งคุณค่าทางสุนทรียะและคุณค่าทางประโยชน์ใช้สอย

กรอบแนวคิดในการจัดการความรู้หัตถกรรมจักสานไทยพวนเพื่อธำรงอัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรม ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีการจัดการความรู้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง หัตถกรรมจักสานไทยพวน : รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อ
ดำรงอัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งเอกสาร
และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น 8 กลุ่มดังนี้

1. ภูมิปัญญา
2. ความรู้เกี่ยวกับงานหัตถกรรม
 - 2.1 ความหมายของงานหัตถกรรม
 - 2.2 ประวัติและที่มาของงานหัตถกรรม
 - 2.3 วัตถุประสงค์ของการสร้างงานหัตถกรรม
 - 2.4 คุณค่าและความสำคัญของงานหัตถกรรม
 - 2.5 ลักษณะของงานหัตถกรรม
 - 2.6 รูปแบบของงานหัตถกรรม
 - 2.7 ประเภทของงานหัตถกรรม
- 3.งานหัตถกรรมจักสาน
 - 3.1 ความหมายของหัตถกรรมจักสาน
 - 3.2 ประวัติของหัตถกรรมจักสาน
 - 3.3 ภูมิปัญญางานหัตถกรรมจักสาน
4. การจัดการความรู้
5. ไทยพวน
6. บริบทพื้นที่วิจัย
 - 6.1 จังหวัดนครนายก
 - 6.2 จังหวัดสุพรรณบุรี
7. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
 - 7.1 ทฤษฎีหลัก
 - 7.2 ทฤษฎีเสริม
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 8.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 8.2 งานวิจัยต่างประเทศ

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.1 ภูมิปัญญา

ในการศึกษา “ภูมิปัญญา” มีคำเรียกอยู่หลายคำ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน (Folk Wisdom) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาไทย ได้มีผู้ศึกษาและให้ความหมายไว้ดังนี้

1.1.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการศึกษาความหมายของภูมิปัญญา มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

วิชิต นันทสุวรรณ (2528 : 8) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง แกนหลักของการมองชีวิต การใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งเป็นปัจเจกบุคคลที่เป็นเอกภาพกับสังคม หมู่บ้าน

เสรี พงศ์พิศ (2529 : 145) กล่าวว่าภูมิปัญญา (Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ของชาวบ้าน

ปรีชา อุตระกุล (2530 : 26) ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าหมายถึง เรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต และเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ แวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิตการทำมาหากิน และพิธีกรรมต่างๆ ทุกอย่างเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ มีเป้าหมายคือเพื่อให้เกิดความสงบสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชนหมู่บ้าน และส่วนที่เป็นปัจเจกชนของชาวบ้านเอง

ธวัช ปุณโณทก (2531 : 40) กล่าวว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ ความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงคือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สะสมสืบทอดกันมา

สุจารี จันทรสุข (2531 : 10) กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าหมายถึงวิธีการปฏิบัติซึ่งชาวบ้านได้มาจากประสบการณ์แนวทางการแก้ไขปัญหาแต่ละเรื่อง แต่ละประสบการณ์ แต่ละสภาพแวดล้อม ซึ่งมีเงื่อนไข ปัจจัยเฉพาะแตกต่างกันออกไป

ประเวศ วะลี (2533 : 75) ให้ความเห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะที่เชื่อมโยงกันหมดในทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชาๆ แบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ การศึกษา วัฒนธรรมจะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกัน

รัตนะ บัวสนธิ์ (2533 : 69) ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าหมายถึง กระบวนการปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำเนินชีวิตของบุคคลซึ่งอยู่ในท้องถิ่นโดยสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุขสอดคล้องกับสภาพของสังคมที่เปลี่ยนในแต่ละยุคสมัย

สามารถ จันทรสุรีย์ (2533 : 56) กล่าวว่าภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองและนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้างและลึก ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเองโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

ประเวศ วะสี (2534 : 82) กล่าวถึงความหมายของภูมิปัญญาว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคมในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม เชื่อมโยงกันไปหมดทุกสาขาวิชา

อังกุล สมคะเนย์ (2535 : 37) ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าหมายถึงมวลความรู้ และมวลประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสม และถ่ายทอดกันมาผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

มิ่งสรรพร ขาวสะอาด (2536 : 10) ให้ความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าหมายถึงความรู้ที่สะสม และถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษรุ่นหนึ่ง และถ่ายทอดระหว่างชาวบ้านด้วยกัน

ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ (2537 : 42) กล่าวว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษหรือได้รับการศึกษาอบรมจากสถาบันในชุมชน ได้แก่ วัดและครอบครัว รวมถึงความรู้และประสบการณ์ตรงของคนในท้องถิ่นที่ได้จากการสะสมประสบการณ์การทำงาน การประกอบอาชีพ และการเรียนรู้จากธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งอาจจะเป็นทั้งแนวคิด กิจกรรมและบุคคลที่ได้รับการยกย่องให้เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน

มาลินี สวยคำข้าว (2538 : 14) ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าหมายถึง มวลความรู้ และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ หรือได้รับจากการศึกษา และอบรมในสถาบันทุกสถาบันในท้องถิ่น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542 : 11-17) ให้ความหมายภูมิปัญญาไว้ 4 ประการ ดังนี้

1. ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์

2. ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัว และดำรงชีพตามสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ

3. ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต และเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการทางจารีต ประเพณี การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายก็คือเพื่อให้เกิดความความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชนเป็นหมู่บ้านและในส่วนที่

เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง หากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุลกันขึ้นก็จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุข ทั้งในส่วนที่เป็นสังคม และในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง

4. ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ ในการศึกษาเล่าเรียน การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การไถนา การนำกระบือมาใช้ในการไถนา การรู้จักนวดข้าวโดยการใช้กระบือ รู้จักสาน กระบุง ตะกร้า เอาไม้ไผ่มาทำเครื่องมือใช้สอยในชีวิตประจำวัน รวมทั้งรู้จักเอาดินขี้กระทามาแช่น้ำต้ม ให้เหือดแห้งเป็นเกลือสินเธาว์ ก็เรียกว่าภูมิปัญญาทั้งสิ้น

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 11) กล่าวว่าภูมิปัญญาหมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว และดำรงชีพในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่ได้ พัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่เป็นผลของการใช้สติปัญญา ปรับตัวกับสภาวะต่างๆในพื้นที่กลุ่มอื่นจากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อม และบริบททางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่ หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหาและการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง

เวกรพันธ์ ฉ่ำสันเทียะ (2541 : 12) กล่าวว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง วิธีการของคน หรือกลุ่มคนในท้องถิ่นที่นำมวลประสบการณ์ทั้งหมดมาคิดวิเคราะห์และนำไปปฏิบัติจนได้ผลตามกาลสมัย โดยอาศัยรากฐานเดิมเพื่อจัดการกับชีวิต เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมได้อย่างกลมกลืน

รุ่ง แก้วแดง (2542 : 240) ให้ความหมายของภูมิปัญญาไทยว่าหมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทย อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรรเรียนรู้ปรุงแต่ง และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

สมจิต พรหมเทพ (2543 : 62) ให้ความหมายของภูมิปัญญาว่าหมายถึง ความรู้ความสามารถทางวิชาการ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากอดีตสั่งสมปรับประยุกต์ และพัฒนาตามกาลสมัย และสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป โดยผ่านการสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือก แล้วถ่ายทอดเป็นวัฒนธรรมสืบทอดต่อมา

ชลทิพย์ เอี่ยมสำอาง และวิศนี ศิลตระกูล (2544 : 211) ให้นิยามภูมิปัญญาชาวบ้านว่าหมายถึง ความรู้ ประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่นซึ่งได้รับการศึกษาอบรม สั่งสม และถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือเป็นความรู้ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของตนเอง ซึ่งได้เรียนรู้จากการทำงาน ธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าเสริมสร้าง

ความสามารถทำให้คนมีชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์และมีส่วนเสริมสร้างการผลิต

สุดา เนตรสว่าง (2549 : 25) ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ภูมิปัญญาที่เกิดจากการสั่งสม การเรียนรู้จากบรรพบุรุษในอดีต และได้ถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นมายังลูกหลานโดยสามารถเห็นได้จากการแสดงออก การประพฤติปฏิบัติและผลที่เกิดขึ้น

จากความหมายข้างต้น ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ผลผลิตทางปัญญาของผู้คนในชุมชน และท้องถิ่นที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ทั้งทางตรง และทางอ้อมประกอบกับแนวคิดวิเคราะห์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆของตนเอง จนเกิดเป็นการหลอมรวมเป็นแนวคิดที่เป็นลักษณะของตนเอง สามารถพัฒนาความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัยในการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอดถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนาเลือกสรร ปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะ และความชำนาญ สามารถแก้ไข และพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยแล้วเกิดภูมิปัญญา องค์ความรู้ใหม่ที่เหมาะสม และสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

หากกล่าวโดยสรุปพบว่าภูมิปัญญาหมายถึงองค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะและประสบการณ์ของชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่นมี 2 ลักษณะคือแบบที่เป็นรูปธรรมกับแบบนามธรรม

1.1.2 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะดังนี้

เสรี พงศ์พิศ (2529 : 147) กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร ทัศนกรรม และศิลปดนตรี

นิคม ชมพูลง (2542 : 130-132) กล่าวถึงลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นและที่มา ดังนี้

1. ประสบการณ์ของชาวบ้านที่ค้นพบและนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม เช่น คำสอนในศาสนา ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร เป็นต้น
2. สิ่งที่ชาวบ้านถ่ายทอดความรู้ ความคิดในวรรณกรรมต่างๆ เช่น เพลงชาวบ้าน นิทานพื้นบ้าน ศิลปวัฒนธรรม เพลงกล่อมเด็ก การละเล่น เป็นต้น

3. การประกอบอาชีพโดยอาศัยหลักการพึ่งพาตนเอง เป็นการอาศัยธรรมชาติไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอก แต่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย เช่น การปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติ การทอผ้า การจักสาน และการถนอมอาหาร เป็นต้น

4. การประกอบอาชีพที่เกิดจากการผสมผสานความรู้เดิมกับความรู้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การนวดข้าว การก่อสร้าง และการหล่อโลหะ เป็นต้น

สรุปว่า ลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นรากฐานที่สำคัญของชาวบ้านที่ได้มีการสั่งสมสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน เป็นประสบการณ์แห่งการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกภายในครอบครัว หรือบุคคลในท้องถิ่นเดียวกัน เป็นการปรับตัวให้สามารถดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติได้ ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมีหลากหลาย เช่น ความเชื่อ อาชีพ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น โดยแต่ละท้องถิ่นอาจมีภูมิปัญญาที่เหมือนกันหรือแตกต่างกัน เช่น การทำปลาร้า การย้อมผ้า การทอผ้า การปรุงอาหาร ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมีหลากหลายตามแต่ละท้องถิ่น และเป็นเอกเทศเฉพาะถิ่น โดยมีที่มาจากประสบการณ์โดยตรงของคนในกลุ่มนั้น เป็นความรู้ ความคิด ประสบการณ์ตรงของผู้อื่น และเป็นส่วนที่ตนเองสังเคราะห์ขึ้นใหม่จากประสบการณ์ของตนหรือจากการบอกเล่าของคนอื่น

1.1.3 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นมีนักวิชาการแบ่งไว้แตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

ธวัช ปุณฺณตก (2531 : 8) ได้จำแนกประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นตามลักษณะการดำเนินชีวิตไว้ดังนี้

1. คติความเชื่อ เป็นความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมที่ทุกคนยอมรับ และถือปฏิบัติต่อกันมา

2. ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ และการศึกษาเล่าเรียนเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ และการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพ เช่น การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา เป็นต้น

วิจิต นันทสุวรรณ (2538 : 7) ได้จำแนกประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นดังนี้

1. ภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ ได้แก่ การอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติความเชื่อต่อธรรมชาติ และสิ่งที้นอกเหนือจากธรรมชาติ เช่น เรื่องของ “ผี” ซึ่งส่งผลให้เกิดสภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ

2. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การอยู่ร่วมกัน ซึ่งส่งผลให้สมาชิกมีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคม มีกฎเกณฑ์บอกว่าอะไรดี อะไรไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เช่น ความเชื่อและการถือปฏิบัติต่อผีบรรพบุรุษได้แก่ ผีปู่ตา ผีปู่ย่า ผีพ่อแม่ เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การทำมาหากินในด้านต่าง ๆ ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2533 : 10-11) ได้แบ่งสาขาภูมิปัญญา โดยจำแนกเป็น 9 ด้าน ดังนี้

1. ด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งตนเองในสภาวะการณ์ต่างๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาของการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ได้แก่ การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรม อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิต และการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. ด้านการแพทย์แผนไทย ได้แก่ ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพ และอนามัยได้ เช่น ยาจากสมุนไพรปลูกประคบที่มีอยู่หลากหลาย การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เป็นต้น

4. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำ และการจัดการป่าชุมชน เป็นต้น

5. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ได้แก่ ความสามารถในการด้านการสะสมและบริหารกองทุน และสวัสดิการชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตรา และโภคทรัพย์เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม เช่น การจัดการกองทุนของชุมชนในรูปของสหกรณ์ออมทรัพย์ รวมถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาลของชุมชน และการจัดระบบสวัสดิการบริการชุมชน

6. ด้านศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะ สาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ดนตรี ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ การละเล่นพื้นบ้าน และนันทนาการ

7. ด้านภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ ความสามารถในการอนุรักษ์ และสร้างสรรค์ผลงานด้านภาษา คือ ภาษาถิ่น ภาษาไทยในภูมิภาคต่างๆ รวมถึงด้านวรรณกรรมท้องถิ่น และการจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรตหนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่างๆ

8. ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี ได้แก่ ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อ และประเพณีที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจ สังคม เช่น การถ่ายทอดวรรณกรรม คำสอน การบวชป่า การประยุกต์ ประเพณีบุญประเพณีต่างๆ

9. ด้านโภชนาการ ได้แก่ ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์และปรุงแต่งอาหารและยาได้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการณ์ต่างๆ ตลอดจนผลิตเป็นสินค้า และบริการส่งออกที่ได้รับความนิยมแพร่หลาย รวมถึงการขยายมูลค่าเพิ่มของทรัพยากรด้วย

สรุปว่าประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการแบ่งเป็นหลายประเภท เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการยังชีพ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม โภชนาการ วัฒนธรรม การพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน และอำนาจ นับว่าเป็นภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติ และข้อห้ามที่ไม่ให้ชาวบ้านปฏิบัติ ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้านเกิดประสบการณ์การอยู่ร่วมกัน มีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคมมีกฎเกณฑ์บอกอย่างนั้นดีหรือไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลัก สาขาภูมิปัญญาจำแนกเป็น 9 ด้าน คือ ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญาศาสนา และประเพณี และด้านโภชนาการ

1.1.4 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นมีนักวิชาการได้แสดงความคิดเห็นไว้ ดังนี้

อเนก นาคะบุตร (2536 : 82-83) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่น การพัฒนาท้องถิ่นที่อาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ประกอบลักษณะดังนี้

1. มีความรู้ และภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เอื้ออำนวย ชี้นำ และเป็นทางเลือกที่เหมาะสมต่อสภาวะท้องถิ่น และเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบ

2. ความรู้ภูมิปัญญาและระบบคุณค่าต่างๆได้รับการประยุกต์ (Reproduction) และสืบสานอย่างต่อเนื่องโดยสมาชิกของชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้หลาย

รูปลักษณะผ่านประเพณี พิธีกรรม ตัวบุคคล และการปฏิบัติซ้ำ มีการเลือกสรรและผสมผสานกับความรู้ที่เข้ามาจากภายนอก

กล้า สมตระกูล (2536 : 67) กล่าวถึง ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ในอดีต และปัจจุบันการถ่ายทอดความรู้ในระบบโรงเรียนยังจัดการเรียนการสอนโดยครู หรือนักวิชาการที่ศึกษาภาคทฤษฎีมามาก แต่บางครั้งพบว่าครูหรือนักวิชาการดังกล่าวมีประสบการณ์ในภาคปฏิบัติไม่มากนัก ประสบความสำเร็จในการสอน แต่ในขณะที่ผู้ที่มีประสบการณ์เฉพาะเรื่อง สามารถถ่ายทอดและนำความรู้ไปปฏิบัติได้ผลดี เช่น ผู้เลี้ยงหมู เลี้ยงปลาตก ปลุกผัก ทอผ้า จักสาน บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” นอกจากนี้ นักวิชาการให้วิทยากรชาวบ้าน ถ่ายทอดความรู้ให้เป็นความเหมาะสมมากที่สุดประการหนึ่ง เนื่องจากเป็นผู้ที่มีผลงานที่สำเร็จออกมาเป็นรูปธรรมจนเป็นที่ยอมรับและเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในปัญหาภาษาพูด วัฒนธรรมตลอดจนสภาพแวดล้อมของชาวบ้านด้วยกันเป็นอย่างดี ทำให้มีช่องว่างของการสื่อสารน้อยมาก และยังเป็น การพึ่งตนเองของชาวบ้าน

ประยุทธ สุระเดชไพบูลย์ (2539 : 23) ระบุว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบ สำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นอันจะส่งผลถึงการพัฒนาประเทศชาติโดยรวม

สมจิต พรหมเทพ (2543 : 67-68) ให้ความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังนี้

1. เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่อดีตอันยาวนานจนกลายเป็นวิถีชีวิตประจำวันของตนเอง และชุมชนตลอดมา
2. เป็นมรดกทางสังคมที่ได้จากการเรียนรู้ โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาของกลุ่มคน ประพฤติปฏิบัติอย่างมองเห็นแนวทางที่ดี และอย่างมีความเชื่อสืบทอดกันมา
3. เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่ายิ่งไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์
4. เป็นข้อมูลพื้นฐานของการดำรงชีวิต และการพัฒนาอย่างยั่งยืนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
5. เป็นแนวทางนำไปสู่การปรับตัวของชุมชน ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชุมชน
6. ช่วยเพิ่มความสมดุลระหว่างธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมกับประชาชนเพราะต่างพึ่งพาอาศัยกัน

สรุปว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ทางสังคมที่ สืบทอดกันมาจากการเรียนรู้ ผ่านกระบวนการขัดเกลาของกลุ่มคน สร้างเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่า เป็นข้อมูลพื้นฐานของการดำรงชีวิต และมีการพัฒนาอย่างยั่งยืนจากอดีตจนถึงปัจจุบันใช้เป็น แนวทางการปรับตัวของชุมชนความสมดุลระหว่างธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจแบบ พึ่งตนเองสอดคล้องตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน

1.1.5 การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่มีการถ่ายทอดทางบรรพบุรุษจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อให้ภูมิปัญญาไม่สูญหาย สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตของปัจเจกบุคคล และชุมชนได้ตลอดไป จึงมีผู้ที่ให้ความหมายและแบ่งรูปแบบวิธีการถ่ายทอดไว้หลากหลาย ดังนี้

ความหมายการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มีผู้ให้ความหมาย ดังนี้

เวกอร์พันธ์ ฉ่ำสันเทียะ (2541 : 12) ระบุว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง การที่ผู้สอนได้ใช้กระบวนการต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยวิธีการจัดการเรียนการศึกษาที่จะให้ผู้ได้เรียนรู้จากการให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางจากชุมชนท้องถิ่นจากเครือข่ายในส่วนกลางโดยผ่านทางสื่อ

นันทิ พงษ์คนตรี (2544 : 21 - 22) กล่าวถึง การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

1. การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกครัวเรือนทำกัน อาจเป็นอาชีพรองจากการทำไร่ทำนา เช่น เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสาน ทอผ้าซึ่งสมาชิกของชุมชนได้คลุกคลี คุ่นเคยมาตั้งแต่เด็กภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน
2. การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ความชำนาญที่มีลักษณะ เฉพาะกล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในครอบครัว เครื่องญาติ บางอย่างมีการหวงแหนและเป็นความลับในสายตระกูล
3. การฝึกฝนจากผู้รู้ผู้ชำนาญเฉพาะอย่าง เป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาการดัดแปลงและพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเองแล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน เช่น การแกะสลักหินทำฆ้อง เป็นต้น
4. ความรู้ความชำนาญที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับเป็นความรู้บางอย่างเกิดขึ้นโดยตนเอง ไม่ได้สนใจหรือไม่ได้คาดคิดมาก่อน เป็นต้นว่ามีวิญญาณหรืออำนาจลึกลับบอก ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรคหรือการทำนายทายทักได้ ซึ่งยังไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้

สุธารัตน์ ภัทรดุลย์ทักษ์, จิตารัตน์ เจริญเขต และประภาพร โสภภาพล (2548 : 78) กล่าวว่า การถ่ายทอดความรู้หมายถึงการบอกหรือการสอนวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งแต่เดิมภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายโดยอัตโนมัติ โดยที่ไม่ได้เรียนวิชาการสอนจากสถาบันใด แต่จะใช้สามัญสำนึกแบบสังคมประกิต คือ การสอนที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบ และจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัว การถ่ายทอดมี 2 วิธี คือ

1. ใช้วิธีสาธิต คือ การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอน เพื่อให้ผู้เรียนฝึกหัดทำให้เข้าใจ แล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตามที่ได้สาธิตไว้ทุกขั้นตอน

2. ใช้วิธีปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริง และปฏิบัติจนเกิดเป็นความชำนาญ เพราะผลงานที่จะใช้ดำรงชีวิตได้ ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริงนำไปใช้ประโยชน์ได้ไม่ใช่ผลงานที่กล่าวอ้างไว้ในตำราเท่านั้น

ผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายที่รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในท้องถิ่นส่วนมากจะเป็นคนในครอบครัว เป็นญาติโดยสายเลือด เนื่องจากความรู้บางอย่าง ผู้รู้ทั้งหลายมักหวงแหนมากจะไม่แพร่พรายให้คนอื่นรู้ ที่เป็นอย่างนี้เพราะสาเหตุหลายประการ คือ

1. กลัวการแก่งแย่งการทำมาหากิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่จะต้องทำผลผลิตเพื่อค้าขาย
2. กลัวเรื่องชื่อเสียง เกียรติภูมิ และกลัวคนอื่นขโมยภูมิปัญญา ถ้าถ่ายทอดความรู้ให้กับคนอื่นแล้วเขาทำดีกว่า เจ้าตำรับจะไม่มีชื่อเสียง
3. มีความเชื่อ และถือสัจจะจากปู่ ย่า ตาทวดที่ต้องการปกปิดเคล็ดลับ หรือกลวิธีการผลิต

4. สื่อ และเทคโนโลยียังไม่มีการพัฒนาเท่าที่ควร

อัจฉรี จันทมูล และบุญชู ศรีเวียงยา (2548 : 13-15) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาเป็นกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอดถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนาเลือกสรรปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย แล้วเกิดภูมิปัญญา (องค์ความรู้ใหม่) ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด

สรุปได้ว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการถ่ายทอดความรู้ ความชำนาญจากครูภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการใช้สัญลักษณ์หรือไม่ใช้สัญลักษณ์ที่จงใจหรือไม่จงใจ โดยการบอกเล่าหรือการกระทำที่มีความสัมพันธ์กับแรงกระตุ้นไปยังผู้รับการถ่ายทอดอย่างไม่หยุดนิ่ง เกิดการหมุนเวียนแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างครูภูมิปัญญากับผู้รับการถ่ายทอดอย่างเป็นวัฏจักร

รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การถ่ายทอดภูมิปัญญามีนักวิชาการได้แบ่งรูปแบบการถ่ายทอดแตกต่างกันตามเกณฑ์ต่างๆ กัน ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2533 : 90) กล่าวว่าวิธีการที่ชาวบ้านทุกหมู่เหล่าถ่ายทอดได้ใช้สติปัญญาของตนที่สั่งสมความรู้ประสบการณ์ เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอดและถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมาด้วยวิธีการต่างๆ ที่

แตกต่างกันไปตามสภาวะแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อถือผีสารต่างๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน

รัตน์ะ บัวสนธิ์ (2533 : 69-70) เสนอว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมี

2 วิธี คือ

1. ครูเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน ในกรณีนี้บทบาทการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอยู่ภายใต้การกระทำของครู ซึ่งเป็นไปตามลักษณะกิจกรรมที่ได้จัดการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น นั่นคือครูเป็นตัวแทนของปราชญ์ท้องถิ่นที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าวที่ได้รับการกำหนดเป็นหลักสูตรแล้ว

2. ปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน แทนที่ทางโรงเรียนจะให้ครูดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาก็เปลี่ยนเป็นปราชญ์ท้องถิ่น ทำหน้าที่เป็นผู้สอนหรือเป็นครูแทนรวมทั้งให้ปราชญ์ท้องถิ่นทำหน้าที่ประเมินผลการเรียนของนักเรียนด้วย

อังกุล สมคะเนย์ (2535 : 51) เสนอแนวคิดในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการศึกษาได้ 2 แนวทาง ดังนี้

1. โรงเรียนเป็นผู้นำเนื้อหาสาระที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นไปจัดการเรียนการศึกษาให้นักเรียนได้เรียนรู้ โดยเนื้อหาสาระจะต้องสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

2. โรงเรียนเชิญเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ปัญญาชน ช่างฝีมือ ช่างเทคนิคในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

สามารถ จันทร์สุรย์ (2536 : 150-152) จำแนกวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาไว้ 2 ประเภท ดังนี้

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก โดยทั่วไปเด็กมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นที่ใกล้ตัวซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ (ตามตัวอย่าง) การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำ และไม่ควรรู้

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่างๆมาพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีการบอกเล่าโดยตรง หรือบอกโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่างๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่นจะมีขั้นตอนมีคำสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาวอยู่ทุกครั้ง รวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษก็มีการ

ถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด นอกจากนี้ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจะออกมาในรูปแบบของการบันเทิงที่สอดแทรกในกระบวนการและเนื้อหา หรือคำร้องของบันเทิง เช่น ในคำร้องของลิเก ลำตัดของภาคกลาง โนรา หนังตะลุงของภาคใต้ หนังตะลุงของภาคอีสาน (หนังประโมทัย) กลอนคำ คำสอยของภาคอีสาน คำขอของภาคเหนือ เป็นต้น คำสอนของศาสนา การเมืองการปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน รวมทั้งการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีต่างๆ

สามารถ จันทรสุรีย์ และประทีป อินแสง (2541 : 66-75) กล่าวว่า การถ่ายทอด และสืบทอดภูมิปัญญาไทยบนพื้นฐานศิลปวัฒนธรรมไทยในยุคปัจจุบันนั้นกระทำได้ค่อนข้างยาก เนื่องจากได้ขาดช่วงในการสืบทอดภูมิปัญญาตั้งแต่ประเทศไทยได้รับเอาภูมิปัญญาสากลเข้ามาเป็นกระแสหลักในการเรียนรู้ในระบบการศึกษา ดังนั้น ภูมิปัญญาไทยโดยเฉพาะในส่วนของการศึกษา พื้นบ้านได้ถูกตัดออกจากการศึกษาเรียนรู้ในวิถีชุมชนจนเกือบจะหมดสิ้นแล้ว แม้ปัจจุบันได้มีการสืบค้น พัฒนา และถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยเป็นอย่างมากแล้วก็ตาม ภูมิปัญญาไทยก็ยังไม่สามารถฟื้นฟูกลับคืนมาให้สืบทอดอย่างทัดเทียมกับภูมิปัญญาสากลแต่ประการใด ทั้งนี้เนื่องจากภูมิปัญญาทั้งภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญานิรนาม และภูมิปัญญาไทยได้สูญหายไปเป็นจำนวนมากแล้ว ส่วนที่เหลือในขณะนี้ก็อยู่ในภาวะที่เสี่ยงกับการสูญหายทั้งจากอายุขัยของผู้ทรงภูมิปัญญาที่สืบทอด และทั้งจากกระแสของพัฒนาสาขานิยมในยุคปัจจุบัน ซึ่งขณะนี้ยังคงเหลือภูมิปัญญาไทยอยู่บ้างในชุมชนชนบทที่มีผู้ทรงภูมิปัญญาดำเนินการสืบทอดสู่ลูกหลานในชุมชนเท่านั้น ดังนั้น เพื่อเป็นการสืบทอดภูมิปัญญา และพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นต่างๆ จึงควรมีสติธิได้รับการศึกษาเรียนรู้ ด้านศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาไทยในฐานะผู้เป็นเจ้าของในท้องถิ่นนั้นด้วย

สรุปว่า รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญามีรูปแบบการถ่ายทอดที่แตกต่างกันตามหลักเกณฑ์ที่แตกต่างกันไป อาจเป็นรูปแบบที่ใช้คำพูด รูปแบบที่ไม่ใช้คำพูด รูปแบบผสมที่ใช้ทั้งสองรูปแบบในการถ่ายทอด หรือแบบเป็นลายลักษณ์อักษร แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือ รูปแบบที่เป็นการถ่ายทอดความรู้แบบควบคุมชี้นำ รูปแบบการถ่ายทอดความรู้แบบอำนวยความสะดวก และรูปแบบการถ่ายทอดความรู้แบบร่วมมือ ซึ่งมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่เด็กและผู้ใหญ่ อันแตกต่างกันไปตามสภาวะแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรง และทางอ้อมโดยอาจอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อต่างๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดความรู้สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงปัจจุบัน รวมทั้งมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านช่องทางการสื่อสารมวลชนทุกสาขา

2. งานหัตถกรรม

งานหัตถกรรมไทยมีประวัติมายาวนานและนับเป็นมรดกตกทอดที่มีคุณค่า สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของคนไทย คนไทยที่อาศัยอยู่ในแต่ละท้องถิ่นมักใช้วัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ ดิน หิน โลหะ หนังสัตว์ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เครื่องเรือน เครื่องดนตรี และ

เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน รวมทั้งใช้ในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อและศาสนาของตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักประดิษฐ์คิดค้นลวดลายเป็นของตนเองขึ้นมา นำมาตกแต่งเครื่องมือเครื่องใช้ดังกล่าวให้สวยงาม มีคุณค่าทั้งในด้านศิลปะ และประโยชน์ใช้สอย เรียกว่า หัตถกรรม

2.1 ความหมายของงานหัตถกรรม

จากการศึกษาพบว่านักวิชาการหลายคนที่ศึกษาเกี่ยวกับหัตถกรรมได้ให้ความหมายของหัตถกรรมไว้หลากหลาย ดังต่อไปนี้

คำว่า “หัตถกรรม” มาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Craft, Handicraft ซึ่งมีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้หลากหลายดังนี้

มาโนช กงกะนันท์ (2532 : 44) ให้ความหมายของหัตถกรรมว่าหมายถึงสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ซึ่งใช้มือทำกันเป็นส่วนใหญ่ (อาจมีเครื่องผ่อนแรงบ้างในบางกรณี) และทำใช้กันเองภายในครอบครัว

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2539 : 17) กล่าวว่าหัตถกรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นจากฝีมือและภูมิปัญญา เพื่อให้เกิดประโยชน์ใช้สอยในการดำรงชีวิต หัตถกรรมชิ้นแรก ได้แก่ เครื่องมือหินกะเทาะของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2546 : 333) ระบุในพจนานุกรมหัตถกรรม เครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้านว่า หัตถกรรมหมายถึง “สิ่งของเครื่องใช้ที่ผลิตด้วยมือเช่น เครื่องจักสาน เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเงิน เครื่องทอง ฯลฯ”

สมหมาย เปรมจิตต์, ไชยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี และ ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์ (2526: 24) สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาหัตถกรรมไทยได้กล่าวไว้ว่า หัตถกรรม หมายถึง สิ่งที่ต้องใช้ฝีมือในการประดิษฐ์และมีความงามด้านศิลปะแฝงอยู่โดยอาจใช้เครื่องจักร เครื่องมือ หรือเครื่องทุ่นแรงช่วยด้วยก็ได้

พรชัย สุจิตต์ และ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2529 : 51) ได้กล่าวว่า หัตถกรรม หมายถึง งานที่ต้องใช้ฝีมือในการตัดแปดวัตถุดิบที่อยู่ตามธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวัน หรือในโอกาสพิเศษในครอบครัวหรือในสังคม กระบวนการตัดแปดวัตถุดิบหรือจะเรียกว่า เทคโนโลยีของหัตถกรรมนั้น ส่วนมากจะเป็นประเภทที่ใช้แรงมือทำ และอาจมีอุปกรณ์เครื่องมือเข้ามาช่วยบ้าง เช่น กี่ทอผ้าและแป้นหมุนที่ใช้ในการปั่นขึ้นทรงหม้อดินเผา เป็นต้น ผลงานหัตถกรรมอาจเรียกได้ว่าเป็นผลงานศิลปะเช่นเดียวกัน

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2527: 31) กล่าวว่า หัตถกรรม หมายถึง สิ่งที่สร้างด้วยมือมนุษย์โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการใช้สอยเป็นสำคัญ รูปแบบของงานหัตถกรรมจะพัฒนาขึ้นจากความชำนาญของช่างและการปรับปรุงเพื่อให้สนองประโยชน์ใช้สอยได้ดียิ่งขึ้น

อภิย นาคคง (2523 : 1) ได้กล่าวว่า หัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึง การคิดสร้างสรรค์สิ่งที่ใช้ สอยด้วยมือของชาวบ้านหรือประชาชนในท้องถิ่นต่างๆ ผลงานหัตถกรรมพื้นบ้านแต่ละท้องถิ่นย่อมมี ลักษณะซึ่งเกิดแก่สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี ประโยชน์ใช้สอยและรสนิยมตกทอดที่มีที่มาในท้องถิ่นนั้นๆ

จากความหมายข้างต้น สรุปได้ว่าหัตถกรรม คือ งานที่ชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ สร้างขึ้นด้วย ฝีมือ หรืออุปกรณ์ง่ายๆ อาศัยทักษะและเน้นประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก โดยการดัดแปลงวัตถุดิบที่มี อยู่ตามธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นนั้นๆ

2.2 ประวัติและที่มาของงานของหัตถกรรม

ประวัติของหัตถกรรม

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2539 : 11-16) กล่าวถึงประวัติของงานหัตถกรรมไว้ดังนี้

เมื่อมนุษย์เกิดขึ้นมาไม่มีสิ่งของติดตัวมาเหมือนสิ่งมีชีวิตอื่นๆ เนื่องจากมนุษย์มีสติปัญญา ต่างจากสัตว์อื่นๆ จึงคิดประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ขึ้นมาเพื่อสนองความจำเป็นพื้นฐานในชีวิต ประจำวัน โดยใช้แรงงานของตนเพื่อดัดแปลงวัตถุที่มีในธรรมชาติเพื่อให้มีรูปร่างและประโยชน์ใช้ สอยได้อย่างเหมาะสม ซึ่งเป็นจุดกำเนิดของการสร้างงานหัตถกรรม

งานหัตถกรรมไทยมีความผูกพันกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยมาเป็นเวลานาน เนื่อง จากหัตถกรรมนั้นเป็นการทำเพื่อประโยชน์ใช้สอยในครัวเรือนเป็นเบื้องต้น ซึ่งมีหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์และการขุดค้นทางโบราณคดีว่างานหัตถกรรมมีมาตั้งแต่ 5,000 – 10,000 ปี ส่วน ใหญ่เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น เครื่องจักสาน เครื่องประดับ ภาชนะดินเผา ผ้า งาน แกะสลักไม้ งานหล่อโลหะ เป็นต้น

รูปแบบหัตถกรรมในยุคแรกเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านในรูปของอุตสาหกรรมในครัวเรือนซึ่งเป็นการผลิตที่ใช้ฝีมือและแรงงานของสมาชิกในครอบครัว มีลักษณะเรียบง่าย คำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย เป็นหลักโดยใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น กก ไม้ไผ่ หวาย เป็นต้น และมีเอกลักษณ์ของแต่ละ ท้องถิ่น เมื่อมีการผลิตซ้ำๆและเกิดความชำนาญและถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง มีการ พัฒนาหัตถกรรมให้มีประโยชน์ใช้สอยดียิ่งขึ้นและเรียนรู้คุณสมบัติของวัตถุดิบ รู้จักเลือกวัตถุดิบให้ เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์หัตถกรรมแต่ละประเภท ประกอบกับมีการใช้เทคโนโลยีที่คิดขึ้นในแต่ละยุค มาพัฒนากระบวนการผลิตหัตถกรรมให้มีคุณภาพตลอดจนการตกแต่งเพิ่มความสวยงามในงาน หัตถกรรม เพื่อสนองความต้องการทั้งทางร่างกาย จิตใจ และความเชื่อ การซื้อขายอยู่ในวงจำกัดใน ระดับท้องถิ่น ต่อมาการค้าขายขยายตัวออกไป ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมบางประเภทได้รับความนิยม เป็นที่ต้องการมากขึ้น รูปแบบการผลิตงานหัตถกรรมจึงเปลี่ยนไป โดยมีการจ้างช่างฝีมือจาก

ครอบครัวอื่นมาช่วยผลิตในระบบรวมแรงงานเพื่อให้ได้ผลผลิตมากขึ้น เป็นจุดเริ่มต้นของระบบการผลิตแบบโรงงาน งานหัตถกรรม จึงกลายเป็นศูนย์รวมของสหวิทยาการต่างๆที่มีคุณค่าทางศิลปะ วิทยาศาสตร์ สังคม ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นเอกลักษณ์ประจำชาติและเป็นมรดกสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ที่มาของหัตถกรรม

หัตถกรรมมีที่มา 3 ประการ คือ (สถาพร ตีบุญมี ณ ชุมแพ. 2550 : 56-57)

1. งานการใช้สอยและอาชีพของชาวบ้าน เนื่องจากสภาพการประกอบอาชีพของชาวบ้าน ทำให้ต้องทำเครื่องมือเครื่องใช้ขึ้นเอง หรือมีวัตถุดิบใกล้ตัวเป็นจำนวนมากจึงนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เมื่อชาวบ้านประกอบอาชีพทำนาทำไร่ก็ต้องสร้างไถ คราด แอก กระบอม กระพ้อมใส่ข้าว คู้ข้าว กระบุง ตะกร้า ไร่หัด ครกตำข้าว เป็นต้น

2. ความเป็นอยู่และสภาพสิ่งแวดล้อม เวลาว่างจากการประกอบอาชีพหลักคือทำนาทำไร่แล้วชาวบ้านก็จะจับปลา ทำให้มีเครื่องมือจักสาน ได้แก่ ข้อง สุ่ม อีจู้ แห ยอ ลอบ ไซ อวน เป็นต้น เพื่อจับปลาไว้กินเพื่อการดำรงชีวิต

3. ทรัพยากรในท้องถิ่น ชาวบ้านสร้างเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เครื่องนุ่งห่ม แหบทุกบ้านเลี้ยงสัตว์ ก็ต้องสร้างเล้าไก่ กรงไก่ โดยใช้วัสดุที่มีในหมู่บ้านนั้นๆ เช่น ภาชนะไม้ใช้ไม้สัก บันไถ่ดิน เลี้ยงไหมเพื่อทอผ้าไหม ภาชนะไม้ตีติตรึมทะเล ก็ใช้เปลือกหอยมาประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้เครื่องประดับ

สรุป ที่มาของหัตถกรรมเกิดจากสภาพการประกอบอาชีพของชาวบ้านทำให้ต้องทำเครื่องมือเครื่องใช้ขึ้นเอง และใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน

2.3 วัตถุประสงค์ของการสร้างงานหัตถกรรม

จากวัตถุประสงค์หลักของการสร้างงานหัตถกรรมคือ การใช้สอย แต่ในขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญในการพัฒนาความงามของงานหัตถกรรมเพราะต้องการให้งานหัตถกรรมมีความสวยงาม น่าใช้และมีคุณค่าทางสุนทรียภาพควบคู่ไปกับประโยชน์ใช้สอย ดังนั้น กระบวนการทางศิลปะจึงเข้ามามีบทบาททำให้งานหัตถกรรมกลายเป็น ศิลปหัตถกรรม แต่กระบวนการสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรมแตกต่างไปจากกระบวนการสร้างงานศิลปกรรม กล่าวคือ ช่างหัตถกรรมและช่างศิลป์ใช้ประสบการณ์และความสามารถของตนพัฒนางานหัตถกรรมอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยมีคตินิยม ขนบประเพณี ค่านิยม ความเชื่อของกลุ่มชนเป็นองค์ประกอบกำหนด “รูปแบบ” แต่แฝงลักษณะเฉพาะตน ค่านิยมทางสุนทรียภาพและภูมิปัญญาของผู้สร้าง โดยช่างอาจสื่อความหมายด้วยรูปเชิงสัญลักษณ์ นอกจากนี้ ยังต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องระหว่างผู้ผลิตและผู้ใช้ ทำให้เกิดลักษณะเฉพาะถิ่น เป็นหัตถกรรมและศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2539 : 17-20)

ศิลปะพื้นบ้าน (Folk Art) เป็นศิลปะและหัตถกรรมที่สร้างขึ้นโดยประชาชนซึ่งไม่ได้รับการฝึกฝนด้านศิลปะอย่างเป็นทางการ แต่สามารถสร้างผลงานตามประเพณีนิยมด้วยความชำนาญและมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นเฉพาะประเทศได้ (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2539 : 22 อ้างจาก Mayer. 1981 : 150) ในขณะที่สถาพร ตีบุญมี ณ ชุมแพ (2550 : 55-56) ให้ความเห็นว่าศิลปะพื้นบ้าน หมายถึง งานของชาวบ้านทั่วไปใช้ความคิดพยายามด้วยมือ สร้างผลงานอันมีความสวยงามอย่างเรียบง่าย มีประโยชน์ใช้สอยตามท้องถิ่น ตามชนบทพื้นบ้านทั่วไป โดยได้รับสภาพจากธรรมชาติ สังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเป็นอยู่ โดยทั่วไปผลงานศิลปะพื้นบ้านดูแล้วจะมีความสบายใจ ความง่ายแฝงไว้ด้วยความฉลาดของผู้สร้าง และผลงานส่วนใหญ่จะสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน โดยทั่วไปจะพบมากในชนบทแต่ก็มีในชุมชนเมืองด้วย เช่น การผลิตปลาตะเพียนใบลานหรือใบตาลที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

ศิลปะชาวบ้าน Herbert Read กล่าวว่า เป็นศิลปะของบุคคลที่มีความเป็นอยู่เรียบง่ายไม่ซับซ้อน เป็นสิ่งของที่สร้างขึ้นโดยกลุ่มชนที่ยังไม่เจริญทางวัฒนธรรม ผนวกกับขนบธรรมเนียมท้องถิ่นพื้นบ้านของตน โดยไม่มีอิทธิพลภายนอกมาแทรกแซงหรือไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลระดับสูงของสังคมอีกระดับหนึ่ง (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2539 : 29 อ้างจาก กิติมา อมรทัต. 2530 : 129-130)

Herbert Read (อ้างถึงใน วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2539 : 27-28) กล่าวถึงลักษณะเฉพาะของศิลปะชาวบ้านไว้ 3 ประการคือ

ประการที่ 1 ศิลปะชาวบ้านไม่ใช่ศิลปะที่หายาก แต่ก็ไม่ประณีต แต่เป็นศิลปะประยุกต์เสมอ

ประการที่ 2 ศิลปะชาวบ้านเป็นศิลปะที่มีความโน้มเอียงไปทางนามธรรม นิยมนำรูปทรงนามธรรมแบบเรขาคณิตมาใช้เชิงสัญลักษณ์ในงานศิลปะและหัตถกรรมพื้นบ้านกันมากโดยเฉพาะในลายผ้า ลวดลายบนเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น เนื่องจากข้อจำกัดทางเทคนิค เช่น การสร้างลายเครื่องจักสาน หรือลายผ้า ไม่สามารถทำลวดลายเป็นเส้นโค้งได้ หรืออาจเป็นเพราะข้อจำกัดด้านความสามารถเพราะช่างพื้นบ้านไม่ได้เรียนจากสถาบันศิลปะ หรือเป็นไปตามคตินิยมของชาวเอเชียซึ่งนิยมเขียนภาพหรือสร้างศิลปะลักษณะกึ่งอุดมคติ

ประการที่ 3 ศิลปะชาวบ้านหรือศิลปะพื้นบ้านไม่นิยมความเปลี่ยนแปลง ซึ่งในความเป็นจริงศิลปะและหัตถกรรมพื้นบ้านเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามอิทธิพลภายนอกที่มากกระทบ โดยอาจเปลี่ยนแปลงเฉพาะรูปแบบภายนอกแต่เนื้อหาหรือประโยชน์ใช้สอยยังคงเดิม เช่น กระจิบหรือก่องข้าวสำหรับใส่ข้าวเหนียวหนึ่งของภาคเหนือและภาคอีสาน มีประโยชน์ใช้สอยที่ไม่เปลี่ยนแปลงคือ ใช้ใส่ข้าวเหนียว แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงคือ การใช้วัสดุที่หาได้ง่าย เช่น ใช้พลาสติกมาสานแทนไม้ไผ่

นอกจากนี้ ยังมีการใช้คำว่า หัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นงานหัตถกรรมที่ผลิตโดยชาวบ้านหรือช่างพื้นบ้านจากการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นมาสร้างสรรค์ ใช้วิชาการด้าน

ช่างกับการใช้มือผสมกัน ผลงานหัตถกรรมเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน เพื่อสนองความต้องการของตนเองและชุมชน (ทำนุ วัฒนศัพท์. 2543 : 2) มีคุณค่าทั้งในด้านศิลปะและประโยชน์ใช้สอยอย่างสมบูรณ์ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ. 2549 : 71)

ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม เป็นผลงานที่คนในหมู่บ้านสร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์ในการใช้สอย ตกแต่ง หรือประดับให้เกิดความสวยงาม มีความสำคัญต่อชีวิตและสังคมของชุมชนไทย เพราะผลงานแต่ละชิ้นในภาคต่างๆ ของประเทศ บอกให้เราทราบถึงชีวิต ความเป็นอยู่ ความคิด ความฝัน หรือความตั้งใจของคนในหมู่บ้านนั้นๆ เป็นลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งผู้พบเห็นอาจบอกได้ทันทีว่า ทำมาจากหมู่บ้านใด ภาคใด ของประเทศเราเรียกลักษณะเฉพาะตัวรวมกันว่า “เอกลักษณ์” ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจะสะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ฐานะความเป็นอยู่ของคนระดับความเจริญรุ่งเรืองของยุคสมัยนั้นๆ รวมทั้งความคิด และแนวในการดำรงชีวิตของผู้คนในแต่ละยุค แต่ละสมัย ประเทศไทยมีการผลิตงานศิลปหัตถกรรมมาเป็นเวลาช้านานตั้งแต่สมัยที่ยังไม่มีการบันทึกเรื่องราวด้วยตัวหนังสือ มีหลักฐานที่ได้จากการค้นพบ เช่น เครื่องปั้นดินเผา ที่บริเวณถ้ำผี จังหวัดขอนแก่น ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องปั้นดินเผาที่เก่าแก่ที่สุด คือมีอายุประมาณ 10,000 ปี เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า ณ ที่นั้นมีคนอยู่มาแล้วไม่ต่ำกว่าหนึ่งหมื่นปี

วัตถุประสงค์ของหัตถกรรมพื้นบ้าน

หัตถกรรมพื้นบ้านเป็นการพัฒนาหัตถกรรมขึ้นใช้ตามวิถีชีวิต ขนบประเพณีความเชื่อของแต่ละกลุ่มชน มีลักษณะเฉพาะกลุ่มเฉพาะถิ่น แตกต่างจากงานหัตถกรรมและศิลปกรรมชั้นสูง ดังที่ โยเฮชิ ยานากิ (Yanaki, Soetsu. 1987 : 98 อ้างถึงใน วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2539 : 35-38) ผู้เชี่ยวชาญศิลปะพื้นบ้านชาวญี่ปุ่นกล่าวถึงสาระสำคัญของศิลปะชาวบ้านหรือหัตถกรรมพื้นบ้านได้ดังนี้

1. สร้างโดยช่างนิรนาม ช่างที่ผลิตงานหัตถกรรมอาจเป็นชาวบ้านหรือช่างพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น ไม่ใช่ศิลปินที่ผ่านสถาบันการศึกษาศิลปะอย่างเป็นทางการ จึงไม่ปรากฏชื่อผู้ทำบงงานเหล่านั้น และมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งคุณค่าทางศิลปะเป็นผลจากการทำซ้ำๆ เป็นจำนวนมากจนเกิดความชำนาญ แล้วดัดแปลงแก้ไขข้อบกพร่องจนได้ผลงานที่สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ มุ่งที่การใช้สอย ชื่อขายแลกเปลี่ยนเป็นสำคัญ จึงไม่มีการบันทึกชื่อของช่างไว้บนงานหัตถกรรม รู้แต่ในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นๆว่าเป็นงานหัตถกรรมของใคร

2. สร้างขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน หัตถกรรมพื้นบ้านมักสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันของคนในแต่ละท้องถิ่น เช่น การทอผ้าพื้นบ้านของภาคต่างๆ เพื่อใช้นุ่งห่มกันในครอบครัว เมื่อผลิตได้จำนวนมากเกินความต้องการจึงจะจำหน่ายให้ผู้อื่นหรือแลกเปลี่ยนกับปัจจัยในการดำรงชีพอื่นๆ

3. สร้างขึ้นเป็นจำนวนมากและมีราคาที่เหมาะสมหรือมีราคาต่ำ หัตถกรรมพื้นบ้านนั้นสร้างเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันในครอบครัวก่อน เมื่อผลิตได้จำนวนมากก็จะจำหน่าย

หรือแลกเปลี่ยนกับสิ่งอื่นที่ตนต้องการ หรือในบางท้องถิ่นมีความสามารถในการผลิตสูงและมีความต้องการมาก ทำให้เกิดการผลิตเพื่อจำหน่าย เช่น เครื่องจักสานที่ทำขึ้นใช้สอยและซื้อขายแลกเปลี่ยนกันอย่างแพร่หลาย รูปแบบและกรรมวิธีการผลิตไม่พิถีพิถัน รูปแบบซ้ำๆกัน เพราะต้องทำจำนวนมากและราคาถูก

4. มีรูปแบบเรียบง่าย หัตถกรรมพื้นบ้านดั้งเดิมสร้างขึ้นจากความต้องการในการใช้สอยเป็นสิ่งสำคัญ การพัฒนารูปทรงและวัสดุตั้งอยู่บนพื้นฐานการใช้สอยเช่นกัน คือแก้ไขข้อบกพร่องด้วยการผ่านการใช้สอยทำให้มีรูปแบบเรียบง่ายตามสภาพของผู้สร้าง รวมถึงการใช้วัสดุเท่าที่จะหาได้ในท้องถิ่น ทำให้มีความงามอย่างเรียบง่าย

5. มีลักษณะเฉพาะถิ่น ลักษณะเฉพาะถิ่นของหัตถกรรมพื้นบ้านเกิดจากการเลือกใช้วัสดุที่มีอยู่เฉพาะถิ่น เพราะวัสดุบางชนิดไม่มีในท้องถิ่นอื่น เมื่อช่างนำมาสร้างหัตถกรรมจึงเกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นตามประเภที่นั้น เช่น การทอผ้าไหมของภาคอีสานและภาคเหนือ การทอเสื่อของจังหวัดจันทบุรี

6. สร้างขึ้นด้วยมือ คุณสมบัตินี้มีความสำคัญมาก เพราะหัตถกรรมพื้นบ้านสร้างขึ้นด้วยมือโดยปราศจากการใช้เครื่องจักรเข้ามาเกี่ยวข้อง

สรุปวัตถุประสงค์ของการสร้างงานหัตถกรรมสร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์ในการใช้สอย ตกแต่งหรือประดับให้เกิดความสวยงาม ช่างที่ผลิตงานหัตถกรรมอาจเป็นชาวบ้าน สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันของคนในแต่ละท้องถิ่น มีราคาที่เหมาะสมมีรูปแบบเรียบง่าย การพัฒนารูปทรงและวัสดุตั้งอยู่บนพื้นฐานการใช้สอย และใช้วัสดุเท่าที่จะหาได้ในท้องถิ่น

2.4 คุณค่าและความสำคัญของงานหัตถกรรม

หัตถกรรมเป็นงานฝีมือที่ผลิตขึ้นมาเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน และขณะเดียวกันก็มีคุณค่าด้านความงามด้วย ดังที่วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2533 :194-198) ได้กล่าวถึงคุณค่าของหัตถกรรม สรุปดังนี้

1. คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย หัตถกรรมมีคุณค่าในการใช้สอย ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน กล่าวคือ งานหัตถกรรมโดยทั่วไปมีจุดประสงค์ของการสร้างสรรค์ประการแรกอยู่ที่ประโยชน์ใช้สอย ก่อนที่หัตถกรรมจะอำนวยประโยชน์ได้อย่างเต็มที่จะต้องผ่านการใช้งานมาแล้วอันก่อให้เกิดการพัฒนาและแก้ไขข้อบกพร่อง เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการในการใช้สอยได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้จะพัฒนาหรือแก้ไขในองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้คือ การสร้างรูปทรงโครงสร้างลดทอน และการเลือกใช้วัสดุเพื่อตอบสนองใช้สอยเป็นสิ่งสำคัญ โดยหัตถกรรมมีความสำคัญใกล้ชิดกับชีวิตของคนส่วนใหญ่อย่างมาก จนบางครั้งเรียกว่าศิลปะประชาชน ซึ่งวัตถุประสงค์ของการสร้างงานหัตถกรรมก็เพื่อประโยชน์ใช้สอยโดยตรง ลักษณะการสร้างเป็นไปตามสัญชาตญาณ มิได้เรียนรู้อย่าง

เป็นวิชาการแต่อย่างไร หัตถกรรมจึงมีความผูกพันขั้นมูลฐานกับประชาชน โดยมักจะคำนึงถึงความคุ้มค่าในการใช้ประโยชน์มากที่สุด

2. คุณค่าทางความงาม การสร้างงานหัตถกรรมจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของรูปทรง ขนาดที่สามารถจะอำนวยความสะดวกได้อย่างเต็มที่ แต่ก็มี ความงามซึ่งผู้ผลิตได้เรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมาแล้วปรับปรุงพัฒนาเรื่อยมาหลายชั่วชีวิตคนจนได้รูปทรงที่งดงามและสนองการใช้สอยได้อย่างสมบูรณ์ซึ่งสามารถพิจารณาจากองค์ประกอบของสิ่งต่างๆ ดังนี้

2.1 ความสมดุลของหัตถกรรม พิจารณาจากรูปทรงและเส้นรอบนอกโครงสร้าง ลวดลาย ตลอดจนถึงวัสดุที่ใช้ว่ามีความสมดุลแบบที่เท่ากัน หรือเป็นแบบสมดุลที่ไม่เท่ากัน ผลงานหัตถกรรมส่วนใหญ่จะอยู่ในลักษณะของความสมดุลชนิดที่สองข้างเท่ากันทั้งในด้านรูปแบบและลวดลาย ทั้งนี้ เพราะต้องการความเรียบง่ายไม่ซับซ้อนอันเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของงานหัตถกรรมมากกว่าความสมดุลชนิดที่สองข้างไม่เท่ากัน

2.2 สัดส่วน หมายถึง การสร้างรูปทรงที่มีขนาดพอเหมาะกับประโยชน์ใช้สอย และองค์ประกอบอื่นๆ เช่น ลวดลาย โครงสร้าง และคุณสมบัติของวัสดุแต่ละชนิด เป็นต้น

สรุปรงานหัตถกรรมนั้นมีคุณค่าในการใช้สอย ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านมีความงามซึ่งผู้ผลิตได้เรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมาแล้วปรับปรุงพัฒนาเรื่อยมาหลายชั่วชีวิตจนเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และของประเทศ

ความสำคัญของหัตถกรรม

กรมศิลปากร (2532 : 10-13) ได้กล่าวถึงความสำคัญของหัตถกรรมไว้ดังนี้

1. ด้านศิลปวัฒนธรรม

หัตถกรรมไทยเป็นงานศิลปะที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งสะท้อนให้เห็นศิลปวัฒนธรรมไทยที่แตกต่างกันไปตามถิ่นกำเนิด รูปแบบ และวัสดุที่ใช้ เอกลักษณ์ที่สำคัญของหัตถกรรมไทยคือเป็นการสร้างขึ้นมาจากแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว ไม่ว่าจะเป็นสภาพธรรมชาติ ความเป็นอยู่ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี แล้วถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของศิลปะ โดยสร้างรูปแบบใหม่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนด้วย คุณค่าในด้านเนื้อหาสาระนั้นได้สะท้อนความนึกคิด และค่านิยมของคนในแต่ละยุคสมัยออกมาในรูปความงาม

2. ด้านเศรษฐกิจ

การเพิ่มทรัพยากรในประเทศ ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทยพัฒนาจากการผลิตในระดับท้องถิ่นโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ก่อให้เกิดการนำทรัพยากรที่มีอยู่ภายในประเทศมาใช้ประโยชน์โดยผ่านกระบวนการผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่าทำให้ขายได้ในราคาสูง เช่น เครื่องจักสาน

การเพิ่มการจ้างงาน ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทยมีลักษณะการผลิตที่ใช้แรงงานฝีมือที่มีความชำนาญและใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก งานหัตถกรรมบางประเภทที่มีระยะเวลาการผลิตนานจะก่อให้เกิดการจ้างงานเป็นจำนวนมาก เช่น การทอผ้า

การพัฒนาชนบท การผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมส่วนใหญ่ดำเนินการในลักษณะอุตสาหกรรมในครัวเรือนและโรงงานอุตสาหกรรมขนาดย่อม กระจายอยู่ทุกภูมิภาคทั่วประเทศ โดยใช้แรงงานและวัตถุดิบภายในท้องถิ่นเพื่อสนองความต้องการของตลาดในระดับท้องถิ่นเป็นหลัก และใช้ทุนการดำเนินงานน้อย การส่งเสริมหัตถกรรมไทยจึงกระจายไปสู่ท้องถิ่นต่างๆ โดยเฉพาะบริเวณที่ทำเกษตร เพื่อผลิตงานหัตถกรรมเป็นอาชีพรอง ซึ่งเป็นการสร้างงานในชนบทและชะลอการอพยพของคนชนบทเข้ามาทำงานในเมืองหลวง

สรุปได้ว่า งานหัตถกรรมมีความสำคัญในแง่ของด้านศิลปวัฒนธรรมของชุมชน และประเทศ ในด้านความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี มีการถ่ายทอด โดยสร้างรูปแบบใหม่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตสะท้อนความนึกคิดและค่านิยมของคนในแต่ละยุคสมัยออกมาในรูปความงาม ก่อให้เกิดการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์โดยผ่านกระบวนการผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่าทำให้ขายได้ เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชน

2.5 ลักษณะของหัตถกรรม

หัตถกรรมจัดเป็นศิลปะประยุกต์หรือศิลปะที่มุ่งประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ แบ่งเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ. 2549 : 72)

ลักษณะที่ 1 เป็นงานหัตถกรรมที่ชาวบ้านสร้างขึ้นมาเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันของตนเอง ส่วนใหญ่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องเล่น เครื่องประดับตกแต่ง ผ้า เครื่องนุ่งห่ม

ลักษณะที่ 2 เป็นงานหัตถกรรมที่ชาวบ้านสร้างขึ้นสำหรับใช้กับบุคคลอีกระดับหนึ่ง ได้แก่ พระมหากษัตริย์ ข้าราชการ และขุนนาง ส่วนใหญ่เป็นเครื่องราชูปโภค หรือเครื่องใช้ไม้สอย เครื่องศาสตราวุธ เครื่องดนตรี เครื่องประดับตกแต่ง เครื่องผ้าที่ทอสวยงามสำหรับใช้ในงานพิธีการสำคัญ

ลักษณะที่ 3 เป็นงานหัตถกรรมที่ชาวบ้านสร้างขึ้นมาเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมตามจารีตประเพณี และในพระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่เป็นเครื่องศาสนูปโภคหรือเครื่องใช้ไม้สอยในวัด เครื่องตกแต่งโบสถ์วิหาร เช่น พระพุทธรูป ตู้พระไตรปิฎก ธรรมาสน์ ระฆัง ใบเสมา เป็นต้น

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2527 : 31-39) ได้กล่าวถึงลักษณะของงานหัตถกรรมไว้ดังนี้

1. สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการใช้สอย การสร้างงานหัตถกรรมจะมีการพัฒนารูปแบบเรื่อยมาจนถึงที่จุดหนึ่งซึ่งสามารถอำนวยความสะดวกประโยชน์ใช้สอยได้อย่างเต็มที่ แล้วจะมีรูปแบบที่สมบูรณ์เป็นรูปแบบเฉพาะของงานหัตถกรรมนั้น ๆ และมักจะมีรูปแบบเฉพาะถิ่นปรากฏอยู่ด้วย

2. สร้างขึ้นเป็นจำนวนมาก งานหัตถกรรมจะผลิตขึ้นเป็นจำนวนมาก เพื่อให้เพียงพอับความต้องการของผู้คนในท้องถิ่นที่จะใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งอาจมีรูปแบบที่ซ้ำๆกัน หรือมีความคล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่

3. จะต้องมียุคที่เหมาะสมหรือมีราคาต่ำ ทั้งนี้เพราะงานหัตถกรรมทำขึ้นเป็นจำนวนมาก และเป็นของใช้ในชีวิตประจำวันของประชาชนทั่วไป

4. จะต้องมียุคเฉพาะถิ่น อันเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของหัตถกรรม อาจจะเป็นรูปแบบหรือการใช้วัสดุควรมียุคเฉพาะถิ่นนั้นๆ และวัสดุเป็นวัสดุธรรมชาติที่ได้จากท้องถิ่นนั้น

5. ช่างผู้ผลิตงานหัตถกรรมจะเป็นช่างพื้นบ้านที่มีความรู้ความสามารถซึ่งได้รับการสั่งสมสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษในท้องถิ่นนั้นๆ

สรุปลักษณะของหัตถกรรม ผลงานหัตถกรรมจัดเป็นศิลปะที่มุ่งประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการใช้สอย มีการพัฒนารูปแบบ สร้างขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อให้เพียงพอับความต้องการของผู้คนในท้องถิ่น มีราคาที่เหมาะสม ควรมีรูปแบบหรือการใช้วัสดุที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นนั้นๆ และวัสดุก็เป็นวัสดุธรรมชาติที่ได้จากท้องถิ่น ช่างผู้ผลิตงานหัตถกรรมมีการสั่งสมสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษในท้องถิ่นนั้นๆ

2.6 ประเภทของงานหัตถกรรม

งานศิลปหัตถกรรมส่วนใหญ่มักจัดทำขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยมิได้มุ่งเน้นทางการค้า สามารถแบ่งได้หลายลักษณะ เช่น แบ่งตามลักษณะการใช้สอย แบ่งเป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทเครื่องใช้ในครัวเรือน การจับดักสัตว์ และการประกอบอาชีพ นอกจากนี้ ยังแบ่งตามประเภทวัสดุที่นำมาใช้ ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะงานหัตถกรรมพื้นบ้านในลักษณะที่ 1 ซึ่งชาวบ้านสร้างขึ้นเพื่อการใช้สอยของตนเอง แบ่งออกตามลักษณะของวัสดุที่ใช้ทำ เทคนิควิธีทำ และจุดประสงค์การนำไป ใช้ ออกเป็น 9 ประเภท คือ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฉบับเสริมการเรียนรู้. 2549 : 72-122)

1. เครื่องไม้
2. เครื่องจักสาน
3. เครื่องปั้นดินเผา
4. เครื่องทอหรือเครื่องผ้า
5. เครื่องรัก
6. เครื่องโลหะ
7. เครื่องหนัง
8. เครื่องกระดาษ
9. เครื่องหิน

1. เครื่องไม้

เครื่องไม้ เป็นงานฝีมือชาวบ้านที่ทำจากไม้ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมชาติที่คนไทยนิยมใช้สร้างที่อยู่อาศัย ทำเครื่องเรือน และเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันมาแต่โบราณแล้วค่อยๆเสริมแต่งให้สวยงามยิ่งขึ้น ไม้ที่นิยมนำมาใช้ทำหัตถกรรมเครื่องไม้ส่วนใหญ่ได้แก่ ไม้สัก ไม้ชิงชัน ไม้โมกมัน ไม้มะค่า ไม้แดง แต่ที่นิยมมากคือไม้สักเพราะเนื้อไม้ไม่แข็งมาก ไม่หดตัว และปลวกไม่กิน จึงทนทาน แข็งแรงและมีอายุการใช้งานนาน

งานเครื่องไม้ที่นิยมทำ แบ่งเป็น 3 ประเภทคือ

1. เครื่องมือ เครื่องใช้และเครื่องเรือน งานที่เป็นเครื่องมือ เช่น เครื่องหีบอ้อย กระจสวย บรรจูด้ายทอผ้า กี่ทอผ้า งานที่เป็นเครื่องใช้แบ่งเป็นเครื่องใช้ในครัว เช่น ถ้วย กระจ่าหรือจิวักตักแกง สาก ครกกระต๋อง กระจ่ายชูดมะพร้าว และเครื่องใช้ทั่วไป เช่น นมไม้ใช้หนุนหลัง หีบใส่ของ เขียนหมาก ส่วนงานที่เป็นเครื่องเรือน เช่น ตู้ โต๊ะ เตียง เก้าอี้ นาฬิกา ชั้นวางของ กรอบ กระจกแบบโบราณ

2. เครื่องตกแต่งอาคารสถานที่ เป็นการใช้ทำส่วนประกอบของอาคารบ้านเรือนและสถานที่ให้สวยงาม เช่น ลายฉลุไม้ คันทวย จั่วหลังคา หน้าบันโบสถ์หรือวิหาร ลูกกรง หัวเสา

3. เครื่องเล่น เครื่องดนตรี และเครื่องประดับ งานที่เป็นเครื่องเล่น เช่น ลูกข่าง ม้าไม้ รถสามล้อ หมากรูก ตึกตา โดยเฉพาะช่างไม้แกะสลักในภาคเหนือ นอกจากนี้ยังมีการแกะสลักแผ่นไม้สักเป็นลวดลายเครือเถา หรือป่าที่มีต้นไม้ สัตว์ นิยมนำมาเป็นเครื่องประดับตกแต่งภายในอาคาร ส่วนงานที่เป็นเครื่องเล่น นิยมนำมาทำเป็นเครื่องดนตรีพื้นเมือง เช่น โปงลาง ระนาด ซึง

2. เครื่องจักสาน

เครื่องจักสาน เป็นงานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านของไทยที่ผลิตในทุกภูมิภาค โดยใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นในการทำ เช่น ไม้ไผ่ หวาย ใบลาน เตย กระจูด ฟาง ย่านลิเภา ผักตบชวา กก เป็นต้น โดยนำมาจัก ผ่า ฉีก ให้เป็นเส้นบางๆแล้วนำมาขัด สาน สอด ไขว้ ขึ้นโครงเป็นรูป ทำเป็นภาชนะ เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น เครื่องจักสานบ้านบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง และเครื่องจักสานไม้ไผ่หมู่บ้านในอำเภอนสนิมคม จังหวัดชลบุรี ต่อมาจึงคิดประดิษฐ์ลวดลายให้มีความประณีตงดงาม ภาชนะและเครื่องมือเครื่องใช้เหล่านี้จึงมีคุณค่าและมีความงามในตัว จัดเป็นงานศิลปะชนิดหนึ่ง que แสดงถึงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย

ประวัติของเครื่องจักสาน เครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีมาแต่โบราณ ทำจากวัสดุที่เปื่อยสลายผุพังได้ง่าย จึงไม่สามารถกำหนดอายุได้แน่นอน พบหลักฐานว่ามีการทำมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ดังหลักฐานสำคัญในภาพเขียนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ ผาแต้ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีภาพสัตว์ ลิงของที่มีรูปร่างคล้ายสุนัขและชื่องานขนาดใหญ่มาก ซึ่งเป็น

เครื่องจับสัตว์น้ำที่ใช้กันอยู่ตามแม่น้ำโขง นอกจากนี้ยังพบหลักฐานทางโบราณคดีคือ เครื่องปั้นดินเผาสมัยใหม่ลักษณะคล้ายเครื่องจักสานรูปสี่เหลี่ยมปากรูปกลม ลวดลายด้านข้างมีลักษณะคล้ายกับลวดลายเครื่องจักสาน ทำขึ้นด้วยวิธียาดินเหนียวภายในภาชนะเครื่องจักสานให้หนาพอแล้วนำไปเผา เมื่อเผาเสร็จภาชนะจักสานจะถูกเผาไหม้ไปเหลือแต่ภาชนะดินเผาที่มีลวดลายจักสานปรากฏอยู่ที่พื้นผิว

การค้นคว้าลายจักสานไทยนั้น เท่าที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่ามีการทำเครื่องจักสานเป็นภาชนะใส่น้ำโดยสานขัดกันง่าย ๆ แล้วทาด้วยชัน เพื่อไม่ให้รั่ว เรียกว่า กระจอมครุหรือครุ ส่วนหลักฐานอื่นเกี่ยวกับเครื่องจักสานศึกษาได้จากจิตรกรรมฝาผนัง วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ จิตรกรรมฝาผนังวัดตะคุ อำเภอปทุมธานี จังหวัดนครราชสีมา

เครื่องจักสานของไทยมีหลายชนิด ชาวบ้านนิยมทำกันในทุกภาคของไทย เมื่อว่างจากการทำนา ทำสวนหรือทำไร่ ซึ่งเป็นอาชีพหลัก โดยใช้วัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น หากทำได้มากพอ ก็นำไปแลกเปลี่ยนหรือขายกันในหมู่บ้านหรือต่างหมู่บ้าน ปัจจุบันเครื่องจักสานที่ชาวบ้านทำ ได้รับความนิยมน้อยลง โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ดังนั้น จึงมีการพัฒนารูปแบบและประโยชน์ใช้สอยให้เพิ่มขึ้น มีแหล่งที่ทำเครื่องจักสานอยู่ในหลายหมู่บ้านทั่วประเทศ เช่น ที่บ้านบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง และหมู่บ้านในอำเภอพนสนธิคม จังหวัดชลบุรี ที่ทำเครื่องจักสานประเภทไม้ไผ่ที่บ้านหมน อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นหมู่บ้านที่ทำเครื่องจักสานย่านลิเภา

เครื่องจักสานพื้นบ้านในปัจจุบันแบ่งเป็น 5 ประเภทตามลักษณะหน้าที่และประโยชน์ใช้สอยคือ

1. เครื่องมือทำนาทำสวน เครื่องจักสานประเภทนี้ทำขึ้นเพื่อใช้ในการทำนาทำไร่ทำสวน โดยใช้ไม้ไผ่ หวายมาทำเป็นเครื่องมือ เช่น เช่ง คราด บั้งก็๋ สุ่มไก่อ๋ ตะกร้อสอยผลไม้ ชะลอม พ้อม
2. เครื่องมือจับปลา เครื่องจักสานประเภทนี้ทำขึ้นเพื่อจับปลาในท้องถิ่นของตน มีรูปร่างแตกต่างกันไปตามลักษณะแหล่งน้ำ เช่น ข้อง กระจู้ ลอบ ไซ สุ่ม กระจั้ง
3. เครื่องใช้ในบ้าน เป็นเครื่องใช้ภายในบ้านที่จำเป็น เช่น กระจบุง กระจติบ กระจชู กระจจาด สาแหกร กระจร้า ฝาชี เสื่อ พัด กระจเป่า
4. เครื่องใช้เบ็ดเตล็ด เครื่องจักสานประเภทนี้แบ่งเป็นเครื่องใช้ในการประกอบอาหาร เช่น ตะกร้าล้างปลา หวด กระจซอน เครื่องแต่งตัว เช่น กระจบ กระจวม กระจเป่า กระจงเท้า กระจองแสดงสัญลักษณ์ เช่น กระจลสำหรับปักบนหม้อยา เครื่องเล่นกีฬา เช่น ตะกร้อหวาย และเครื่องเล่น เช่น ตุ๊กแต่น กระจตาตะเพียน นก กุ้ง ตะกร้อ และของเล่นเด็กอื่น ๆ

รูปทรงของเครื่องจักสาน

รูปทรงของเครื่องจักสาน ประกอบด้วย 5 ส่วนคือ (กรมศิลปากร. 2532 : 35)

1. ส่วนปาก เป็นส่วนที่รับงานหนัก จึงต้องทำให้แน่นหนา โดยการเสริมปากด้วยขอบไม้ไผ่หรือไม้อื่นมายึดติดกับตัวเครื่องจักสาน
2. ส่วนฝา เครื่องจักสานที่ใช้บรรจุของที่ต้องการถนอมเป็นพิเศษ หรือภาชนะบรรจุเครื่องปริโภค จะมีฝาปิด
3. ส่วนลำตัว เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดรูปทรงขึ้นและเป็นส่วนที่ใช้ประโยชน์จริง ไม่ชำรุดง่ายเนื่องจากเป็นส่วนที่รับแรงดึงเท่านั้น
4. ส่วนฐาน เป็นส่วนที่รองรับสิ่งของที่อยู๋ภายใน และมีความหนาเพื่อป้องกันต้องเสริมการสานที่กันให้เป็นมมหนาเพื่อป้องกันการสึกหรออันเกิดจากการเสียดสีกับพื้น
5. ส่วนหูหรือที่จับ เป็นส่วนที่ช่วยให้การทำงานของภาชนะสะดวกขึ้น เพื่อการยก จับ ถือได้ถนัด

เครื่องมือที่ใช้ทำเครื่องจักสาน

การทำเครื่องจักสานจะใช้เครื่องมือเพียงไม่กี่ชิ้นในการเตรียมวัตถุดิบโดยการจัก ตัด เพื่อนำไปสาน ถัก และทอด้วยเครื่องมือพื้นฐาน ประกอบด้วยเครื่องมือ 4 ประเภทคือ (กรมศิลปากร. 2532 : 35)

1. มีด มีดที่ใช้คือ มีดอีโต้เป็นมีดขนาดใหญ่สำหรับใช้ฟันหรือตัดผ้าไม้ และมีดดอกเป็นมีดขนาดเล็กและเรียวใช้ฟันมีดสำหรับใช้ตอก
2. เหล็กฆาต เป็นเหล็กปลายแหลมมี 2 ชนิดคือ เหล็กฆาตปลายแหลมและเหล็กฆาตปลายทอ ใช้สำหรับเจาะ จัดแฉะ
3. คีมไม้ มีลักษณะคล้ายคีมทั่วไป มีส่วนปากสำหรับหนีบ ด้ามจับใช้หนีบขอบปากของเครื่องจักสานเวลาผูกขอบหรือเข้าขอบ
4. เลียด ทำด้วยแผ่นเหล็กหรือสังกะสีเจาะรูกลมหลายขนาดสำหรับสอดเส้นหวายจักเป็นเส้นผ่านเข้าไปตามขนาดที่ต้องการ

ลายที่ใช้ในเครื่องจักสาน

ลายในเครื่องจักสานไทย จะมีเอกลักษณ์และมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น โดยแบ่งกลุ่มแม่ลายจักสานเป็น 4 ประเภทคือ (กรมศิลปากร. 2532 : 36)

1. ลายขัด ประกอบด้วยเส้นตั้งหรือเส้นยืนจำนวน 1 เส้นขัดกันเสมอ เป็นลวดลายพื้นฐานของการทำเครื่องจักสาน มีวิวัฒนาการมาจากการสานขัดกันระหว่างเส้นตอกแนวตั้งและ

แนวนอนอย่างละเส้นมาเป็นการใช้เส้นตอกแนวละหลายๆเส้นขัดสลับกัน ทำให้เกิดลายใหม่ๆหรือ สอดทแยงเข้าไประหว่างเส้นตั้งและเส้นนอน

2. ลายเฉลว ประกอบด้วยเส้นตอกจำนวน 3 เส้นวางขัดกันในแนวทแยงเสมอ แล้วสานลายโดยขัดตอกที่มุมของสามเหลี่ยมที่เกิดขึ้นกระจายไปรอบๆ ไม่มีเส้นตั้งฉากเหมือนลายขัด ลายเฉลวเกี่ยวข้องกับค่านิยมความเชื่อของคนไทยมาแต่โบราณ เช่น ใช้สำหรับมัดปากหม้อยาไทย ใช้บอกเหตุไว้ตามทางหรือที่ที่ต้องห้าม

3. ลายหัวส้อม ประกอบด้วยลายเส้นตอกจำนวนหลายเส้นขึ้นอยู่กับขนาด การวางเส้นตอกจะวางขัดกันเป็นส่วนโค้งแล้วสานบรรจบกันเป็นรูปวงกลม เว้นช่องว่างตรงกลาง การสานลายประเภทนี้เป็นการสานวนออกจากศูนย์กลางแล้วกระจายออกเป็นรัศมี

4. ลายกันหอย ประกอบด้วยเส้นตอกหลายเส้นวางพาดทับกันตรงกลางแล้วกระจาย เป็นรัศมีวงกลม มีเส้นตอกหรือวัสดุอื่นที่มีความเหนียวพอสานขัดระหว่างเส้นตอก โดยเริ่มจากจุดศูนย์กลางแล้วสานขั้ววนไปรอบๆ

3. เครื่องปั้นดินเผา

เครื่องปั้นดินเผา เป็นงานที่ใช้ดินเหนียวปั้นขึ้นรูปให้เป็นรูปทรงที่ต้องการ ตากแห้งแล้วนำไปเผาเพื่อให้แข็งและทนทาน ปัจจุบันยังคงทำกันทุกภาค ในภาคกลางมีที่จังหวัดราชบุรีและนนทบุรี เช่น โอ่งมังกร หม้อ ครก ไห กระจ่าง ในภาคใต้ เช่น หม้อน้ำดื่ม หม้อหุงต้ม ภาคอีสาน ที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ที่บ้านด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ในภาคเหนือ ที่บ้านเมืองกุง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

การทำเครื่องปั้นดินเผาของไทยมีการพัฒนาโดยตลอดในระยะแรกเริ่มแต่โบราณ ชาวบ้านใช้มือของตนเองบีบ ขด และปั้นดินเหนียวเป็นรูปทรงตามความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของตน แต่ทำได้ไม่มากนัก ต่อมาจึงคิด “แป้นหมุน” ช่วยในการปั้นขึ้นรูปทำให้ได้งานที่รวดเร็ว เรียบร้อย และผลิตได้เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังได้คิดทำ “แม่พิมพ์” ขึ้นมาอีกซึ่งช่วยให้ผลิตชิ้นงานที่มีรูปแบบเหมือนกันได้เป็นจำนวนมาก

ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านก็พัฒนาความรู้ในการตกแต่งผิวเครื่องปั้นดินเผาของตนให้งดงามยิ่งขึ้น โดยได้คิดค้นกรรมวิธีใช้หินผสมกับดินที่ปั้น และทำน้ำยาเคลือบราดไปบนผิวเครื่องดินก่อนนำไปเผา ทำให้ได้เครื่องปั้นดินเผาที่งดงามและคงทนถาวรอีกด้วย เครื่องปั้นดินเผาจึงมี 2 ลักษณะคือ เครื่องปั้นดินเผาชนิดไม่เคลือบ และ เครื่องปั้นดินเผาชนิดเคลือบ

สำหรับกรรมวิธีการเผา นั้น ในระยะแรกชาวบ้านใช้วิธีเผาบนลานดินกลางแจ้งในบริเวณบ้านหรือชุดหลุมตื้นๆไม่ห่างจากบ้านนัก แล้วใช้ฟืนสุมไฟเผา ต่อมาจึงสร้างเตาก่อด้วยดิน เรียกว่า “เตา กูป” ซึ่งพบมากในภาคเหนือ ต่อมาได้พัฒนาเป็นเตาก่ออิฐทนไฟ ซึ่งใช้กันจนถึงปัจจุบันนี้

สำหรับประเทศไทย เครื่องปั้นดินเผาที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ดังหลักฐานเครื่องปั้นดินเผาที่เก่าที่สุดพบที่ถ้ำผี อำเภอมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีอายุอยู่ในยุคหินกลาง ประมาณ 10,000 - 7,000 ปี พบเศษภาชนะดินเผาอยู่ในลักษณะแตกกระจายเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยผิวของเครื่องปั้นดินเผามีทั้งผิวเกลี้ยงและตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ ซึ่งเป็นลายเก่าแก่ดั้งเดิม เครื่องปั้นดินเผาที่พบที่บ้านเก่า อำเภอมืองฯ จังหวัดกาญจนบุรี อายุประมาณ 3,000 - 4,000 ปี ส่วนเครื่องปั้นดินเผาที่บ้านเชียง อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี อายุราว 3,000 ปีพบหม้อดินเผาที่เป็นลายก้านขด ซึ่งเป็นลายที่พัฒนาขึ้นมาเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

ต่อมาในสมัยสมัยทวารวดีถึงสมัยสุโขทัย เครื่องปั้นดินเผายังคงสืบสานทำกันมาตลอด มีการพัฒนาทั้งด้านการผลิตและประโยชน์ใช้สอย มีการเผาด้วยเตาที่ควบคุมได้ โดยเฉพาะในสมัยสุโขทัย มีการทำถ้วยชามเคลือบสีเขียวแบบหยกหรือเขียวไขกา เรียกว่า เครื่องสังคโลก มีลักษณะรูปทรงภายนอกงดงามมาก นอกจากนี้ ยังทำหม้อ ไห และเครื่องประดับตกแต่งในด้านสถาปัตยกรรม เตาที่ใช้เผาเครื่องปั้นดินเผาชนิดเคลือบ เรียกว่า เตาทุเรียง พบมากที่บริเวณเมืองสุโขทัยเก่า อำเภอสรีสชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

ในสมัยอยุธยา มีการทำเครื่องปั้นดินเผาทั้งชนิดไม่เคลือบและชนิดเคลือบ เครื่องปั้นดินเผาชนิดเคลือบมีความสวยงามและมีชื่อเสียงมาก เรียกว่า เครื่องเบญจรงค์และลายน้ำทอง ซึ่งเป็นเครื่องถ้วยที่สั่งทำจากประเทศจีน แล้วให้ช่างเขียนไทยนำมาลงสีและเผาอบในประเทศไทย ใช้ลวดลายไทยเขียนประดับตกแต่งด้วยฝีมือที่ประณีต

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ยังคงทำเครื่องปั้นดินเผาสืบต่อมาจากสมัยอยุธยาทั้งเครื่องเบญจรงค์และลายน้ำทอง จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ถือเป็นยุคสุดท้ายของเครื่องถ้วยกระเบื้องทั้งสองชนิดนี้ เพราะมีความนิยมเครื่องถ้วยกระเบื้องจากแถบยุโรปจีน และญี่ปุ่นแทน

เครื่องปั้นดินเผาในปัจจุบัน ยังคงทำกันอยู่ทุกภาคของประเทศ ซึ่งนอกจากจะทำเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว ชาวบ้านยังทำเพื่อจำหน่ายทั้งภายในประเทศและส่งเป็นสินค้าออกไปจำหน่ายในต่างประเทศ ดังนั้น จึงมีการปรับปรุงพัฒนาวิธีการทำ มีการใช้เครื่องจักรเข้ามาช่วยในการผลิตเพื่อให้ได้จำนวนมากขึ้น ส่วนรูปแบบผลิตภัณฑ์เปลี่ยนแปลงไปตามความนิยมของผู้ใช้

เครื่องปั้นดินเผาที่ทำกันในภาคกลาง มีที่จังหวัดราชบุรี และนนทบุรี งานที่ผลิต ได้แก่ โถง มักรกร หม้อ ครก ไห ภาชนะ กระจ่าง ในภาคใต้ มีการทำเครื่องปั้นดินเผา เช่น หม้อน้ำดื่มและหม้อหุงต้ม ที่อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา และที่เกาะยอในบริเวณทะเลสาบสงขลา มีการทำหม้อ ไห และโอ่งน้ำ ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการทำเครื่องปั้นดินเผา ที่บ้านเชียง อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี นอกจากนี้ ยังมีการทำเครื่องปั้นดินเผาแบบเนื้อแกร่งและเนื้อธรรมดาด้วยวิธีโบราณที่บ้านด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา หนองคาย อุบลราชธานี ในภาคเหนือ ที่บ้านเหมืองกรุง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ปั่นคนโทน้ำหรือ “น้ำตัน” ด้วยวิธีพื้นบ้านดั้งเดิม คือ ปับ

และขดดินเหนียวเหมือนที่ทำกันในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ภาชนะชนิดนี้ชาวล้านนานิยมใช้ใส่น้ำดื่ม และใส่ดอกไม้ในงานประเพณีตานก๋วยสลาก ส่วนแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องเคลือบที่สำคัญ อยู่ที่จังหวัดลำปาง

4. เครื่องทอหรือเครื่องผ้า

เครื่องทอ เป็นงานฝีมือที่ชาวบ้านใช้วัสดุ เช่น กก ฝ้าย ไหม มาทอด้วยหูก ก็ แบ่งเป็น 2 ชนิด คือ งานทอเสื่อ และงานทอผ้า

งานทอเสื่อ

เสื่อเป็นเครื่องใช้ปูลาดสำหรับนั่งหรือนอน คนไทยแต่โบราณนิยมนั่งบนพื้นมากกว่านั่งบนเก้าอี้ จึงใช้เสื่อปูนั่งที่ชานบ้าน ใต้ถุนบ้าน บนแคร่หน้าบ้าน หรือแม้แต่ที่ศาลาวัด ชาวบ้านจึงทอเสื่อใช้เองมาช้านานแล้ว เสื่อที่นิยมทอ คือ เสื่อกก กกที่นำมาทอเสื่อได้มาจากต้นกกเหลี่ยมและต้นกกกลม เมื่อตัดกกมาแล้ว ตากให้แห้งก่อน ถ้าต้องการย้อมสีให้แช่น้ำก่อนประมาณ 24 ชั่วโมง แล้วจึงนำไปย้อมสีจากนั้นตากแดดให้แห้งสนิทแล้วนำไปทอด้วยหูกซึ่งมีลักษณะคล้าย “หูกทอผ้า” แต่เตี้ยกว่ามาก คุณภาพของเสื่อกกจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับคุณภาพของกก หากเส้นกกละเอียดเท่ากัน คุณภาพของเสื่อจะดีกว่าเสื่อที่ทอจากเส้นกกที่ละเอียดไม่เท่ากัน

เสื่อกกนิยมทำในทุกภาคทั่วประเทศ แต่ที่ทำกันมากคือ จังหวัดจันทบุรี ตราด ปราจีนบุรี และฉะเชิงเทรา โดยเฉพาะเสื่อกกจากจันทบุรีที่เรียกกันว่า “เสื่อจันทบุรี” มีฝีมือทอที่ละเอียด ประณีต สีสันสวยงาม อีกทั้งยังมีการปรับปรุงพัฒนามาโดยตลอด ตั้งแต่เมื่อครั้งสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7 เสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่เมืองจันทบุรี ทรงส่งเสริมการทอเสื่อจันทบุรีให้มีคุณภาพมากขึ้น ในปัจจุบันก็ยังมี การพัฒนารูปแบบการใช้สอยให้สะดวกสบายขึ้น โดยบุนวมและสามารถพับเก็บได้สะดวก รวมทั้งยังคิดประดิษฐ์เสื่อกกทำเป็นเครื่องใช้สอยอีกหลายอย่าง เช่น กระเป๋าถือสตรี แฟ้ม ที่รองจานและรองถ้วยแล้ว

งานทอผ้า

งานทอผ้ามีมาแต่โบราณ มนุษย์รู้จักเอาฝ้าย ปอและไหมมาทอเป็นตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ แล้วพัฒนานำใยสังเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์มาทอเป็นผ้าในปัจจุบัน โดยพบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงว่าคนในยุคก่อนประวัติศาสตร์รู้จักทอผ้าใช้แล้วเป็นเวลานานไม่น้อยกว่า 3,000 ปี โดยค้นพบเวดินเผาที่ใช้สำหรับปั่นเส้นด้าย เข็มเย็บผ้าทำด้วยกระดูกสัตว์ที่บ้านเก่า กาญจนบุรี หินทุบผ้า เปลือกไม้ พบที่ชุมพรและประจวบคีรีขันธ์ และพบร่องรอยของเศษผ้าฝ้ายและไหมติดอยู่กับ กำไลและขวานสำริดที่บ้านเชียง อุดรธานี เป็นต้น

ชาวบ้านรู้จักการทอผ้ามาแต่โบราณแล้ว วัสดุที่นิยมนำมาใช้ทอคือ ผ้าและไหม โดยเฉพาะผ้า ชาวบ้านปลูกฝ้ายเป็นพืชไร่ โดยนำปุ๋ยหมักเมล็ดมาปั่นและกรอให้เป็นเส้น แล้วม้วนเป็นหลอดสำหรับนำไปเข้าหูกเพื่อทอเป็นผืนผ้า

วิธีการทอผ้าส่วนใหญ่แล้วคล้ายคลึงกันทั่วทุกภาคของประเทศ แต่อาจแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย การทอผ้าทุกขั้นตอนใช้มือโดยตลอด เริ่มตั้งแต่การเตรียมเส้นด้าย การย้อมสี และการทอเป็นผืน เครื่องทอผ้าที่ชาวบ้านใช้เป็นเครื่องมือแบบง่าย ๆ เรียกว่า กี่ มักสร้างไว้ที่ใต้ถุนบ้าน

การทอผ้าของชาวบ้านอาศัยความจำและความชำนาญเป็นหลัก ไม่มีการเขียนบันทึกวิธีการทอเป็นตำราหรือหนังสือเอาไว้ด้วยเหตุนี้จึงพยายามรักษารูปแบบลวดลายและวิธีการทอของตนเองเอาไว้อย่างเคร่งครัด นับว่าเป็นการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมแขนงนี้ไว้ด้วย

งานทอผ้าฝีมือชาวบ้านที่ทำกันมี 2 ประเภท คือ ผ้าพื้นและ ผ้าลาย

ผ้าพื้น คือ ผ้าที่ทอเป็นสีเดียวกันทั้งผืน ไม่มีลวดลายมีหลายสีตามความนิยม ในสมัยโบราณนิยมสีน้ำเงิน สีกรมท่า และสีเทา

ผ้าลาย คือ ผ้าที่ทอ หรือจก หรือพิมพ์ให้มีลวดลายที่ประดิษฐ์เพิ่มขึ้นให้สวยงาม ผ้าลายมีวิธีการทำหลายแบบ มีชื่อผ้าเรียกเฉพาะตามวิธีการนั้นๆ เช่น ถ้าทอเป็นลายหรือดอก เรียกว่า “ผ้ายก” ถ้าเป็นการจก เรียกว่า “ผ้าจก” ถ้าทอด้วยเส้นด้ายคนละสีกับสีพื้นเป็นลายขวางและตาหมากรุก เรียกว่า “ผ้าตาโลง” ถ้าเขียนหรือพิมพ์จากแท่นพิมพ์ที่ใช้มือกด เรียกว่า “ผ้าพิมพ์” หรือ “ผ้าลายอย่าง”

ทั้งผ้าพื้นและผ้าลายนี้ ชาวบ้านนิยมนำมาใช้ใน 2 ลักษณะด้วยกัน คือ

ผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นผ้าที่ทอขึ้นอย่างง่าย ๆ มีทั้งที่เป็นสีพื้นและมีลวดลายบ้าง ไม่ค่อยมีความประณีตสวยงามมากนัก แต่ทนทาน เช่น ผ้าโสร่ง ผ้าแถบ ผ้าซิ่น ผ้าขาวม้า

ผ้าที่ใช้ในงานพิธีการต่างๆ สังคมไทยมีงานตามเทศกาลประเพณี และมีพิธีทางศาสนาตลอดปี เช่น ตรุษสงกรานต์ แต่งงาน เข้าพรรษา ชาวบ้านมักนิยมสวมใส่เสื้อผ้าที่ทอเป็นพิเศษสวยงาม ใช้ฝีมืออย่างประณีต ทั้งสีสันทันและลวดลายแปลกตา ผ้าทอเหล่านี้แสดงถึงศิลปะและฝีมือของชาวบ้าน รวมทั้งความอดุสสาหะ ใช้เวลาแรมปีในการทอด้วยใจรักและศรัทธา ผ้าแต่ละผืนจึงมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวและเฉพาะท้องถิ่นไม่เหมือนกัน เช่น ผ้าตีนจก ผ้าซิด ผ้าตาด ผ้ายก ผ้าปุม

สมัยก่อนการทอผ้าเป็นงานฝีมือของผู้หญิง โดยใช้เวลารว่างจากงานบ้านงานครัวมาทอผ้าสำหรับใช้ในครอบครัว จึงเกิดเป็นความนิยมยกย่องผู้หญิงที่ทอผ้าได้ ว่ามีคุณสมบัติสำคัญอย่างหนึ่งในการออกเรือน

แหล่งทอผ้าของไทยมีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ แต่แหล่งสำคัญในแต่ละภาคมีอยู่ในบางจังหวัดที่มีฝีมือทอขึ้นชื่อโดดเด่นและมีเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น คือ

ภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ สุโขทัย

ภาคกลาง ได้แก่ จังหวัดสระบุรี ชลบุรี ราชบุรี กรุงเทพฯ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีหลายจังหวัด เช่น จังหวัดอุบลราชธานี ขอนแก่น ชัยภูมิ สุรินทร์ กาฬสินธุ์ และภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สงขลา นครศรีธรรมราช

5. เครื่องรัก

เครื่องรักเป็นงานที่ทำโดยใช้ยางรัก ซึ่งเป็นยางจากต้นรักเป็นส่วนประกอบสำคัญ แบ่งตามลักษณะการนำมาใช้ในงานหัตถกรรม ได้แก่ เครื่องลายรดน้ำ เช่น ตู้ลายรดน้ำ บานประตูหน้าต่างลายรดน้ำ เครื่องกำมะลอ คือเครื่องรักแบบญี่ปุ่นและจีน เครื่องประดับมุก เช่น ตู้ โต๊ะ เนิยง แก้วอี เครื่องประดับกระจกสี เช่น บานประตูหน้าต่าง จั่ว เสาศู เครื่องปั้นกระแฉะ เช่น รูปยักษ์ เทวดา ครุฑนาค และเครื่องเงิน เช่น ชันน้ำ คนโท พาน เขียนหมาก

ชาวบ้านใช้ยางรักมาทำประโยชน์หลายอย่าง รักที่นิยมใช้ คือ “รักดำ” และ “รักแดง” รักดำเป็นยางรักที่ผสมเขม่า ส่วนรักแดงเป็นยางรักที่ผสมขาค (วัตถุชนิดหนึ่งให้สีแดงสด) ช่างรักจะหารักที่ผิวของภาชนะจักสาน หรือภาชนะกลึงเป็นการรองพื้นจนผิวเรียบ วิธีเอารักทานี้ เรียกว่า “ลงรัก” แล้วจึงเขียนลวดลายเป็นสีต่าง ๆ ถ้าเขียนลายแล้วปิดทองเรียกว่า “ลายรดน้ำ” เช่น บานประตูลายรดน้ำ ตู้พระไตรปิฎกลายรดน้ำ

เครื่องรักแบ่งตามลักษณะการนำมาใช้ในงานหัตถกรรมได้หลายประเภท ได้แก่ เครื่องลายรดน้ำ เช่น ตู้ลายรดน้ำบานประตูหน้าต่างลายรดน้ำ เครื่องกำมะลอ คือ เครื่องรักแบบญี่ปุ่นและจีน เช่น หีบ โอ ถาด กระบะ เครื่องประดับมุก เช่น ตู้ โต๊ะ เนิยง ตั่ง แก้วอี ตะลุ่ม เครื่องประดับกระจกสี เช่น บานประตูหน้าต่าง จั่ว เสาศู เครื่องปั้นกระแฉะคือการใช้รักปั้นเป็นลวดลายหรือกดลงในแม่พิมพ์ แล้วนำไปติดประดับตกแต่ง เช่น รูปยักษ์ เทวดา ครุฑ นาค และเครื่องเงิน เช่น ชันน้ำ คนโท พาน ถาด เขียนหมาก ในที่นี้ขออธิบายเกี่ยวกับเครื่องเงิน ซึ่งถือเป็นหัตถกรรมเครื่องรักประเภทหนึ่งที่เป็นฝีมือของชาวบ้านอย่างแท้จริง

เครื่องเงิน มีการทำเป็นเครื่องใช้ไม้สอยในครัวเรือนมานานแล้ว แต่เดิมนั้น “ชาวเงิน” ซึ่งเป็นเผ่าพันธุ์คนไทยเผ่าหนึ่ง ตั้งบ้านเรือนถิ่นฐานเดิมอยู่ที่เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า ชาวเงินเป็น “ช่างรัก” ทำเครื่องใช้ไม้สอยและภาชนะได้อย่างสวยงามใน พ.ศ.2325 พระเจ้าเชียงใหม่ได้ทำสงครามกับพม่า และกวาดต้อนชาวเมืองเชียงตุงมายังเชียงใหม่ ในจำนวนนี้มีชาวเงินที่เป็นช่างรักมาด้วย ชาวเงินกลุ่มนี้อยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน เรียกว่า “หมู่บ้านเงิน” มีอาชีพทำเครื่องเงินสืบทอดกันมา

การทำเครื่องเงิน เริ่มจากการนำไม้ไผ่มาจักให้เป็นเส้นบางนำมาสานหรือขดขึ้นรูปทรงภาชนะตามที่ต้องการ โดยใช้หุ่นไม้เป็นแบบ หรือไม่ใช้ก็ได้ จากนั้นใช้ยางรักที่ผสมถ่านของข้าวเปลือกหรือหญ้าคาจนเป็นสีดำ ทาที่ผิวเพื่อปิดรอยสานให้มิด ขัดผิวให้เรียบเกลี้ยง แล้วใช้สีน้ำมันเขียนลวดลายตกแต่งให้งดงาม หรือใช้ “เหล็กจาร” ที่เป็นเหล็กแหลมขูดหรือขีดลงบนผิวให้เป็นลาย

เส้นล็ก จากนั้นใช้สีฝุ่นผสมน้ำมันทาทับบตามรอยอีกทีหนึ่ง สีจะเข้าไปอุดในเส้นลาย ใช้ผ้าเช็ดสีที่ผิวออก ลายเส้นจะปรากฏขึ้นเป็นลวดลายงดงามบนพื้นรักสีดำ

เครื่องเขินมีทำกันมากทางภาคเหนือในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ส่วนใหญ่ทำเป็นภาชนะใส่ของ เช่น พาน ชันน้ำ ถาด

6. เครื่องโลหะ

เครื่องโลหะเป็นงานที่ทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องดนตรี และวัตถุบูชา ทำกันเกือบทุกจังหวัดในประเทศไทย แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ เครื่องเหล็ก เครื่องทองเหลืองและเครื่องลงหิน

เครื่องเหล็ก นิยมทำเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น มีด ขวาน กระตะ กรรไกรหนีบหมาก กระดิ่ง เครื่องศาสตราวุธ เช่น ดาบ หอก แหวน ทวน เครื่องการเกษตรและก่อสร้าง เช่น เคียว ผาลไถนา จอบ เสียม ค้อน สิว ชะแลง แหรงที่มีชื่อ เช่น มีดอรัญญิกที่บ้านต้นโพธิ์และไผ่หนอง ตำบลท่าช้างและที่ตำบลสามไถ อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การทำเครื่องเหล็กดังกล่าว ชาวบ้านใช้วิธีตีเหล็กเป็นหลัก โดยนำเหล็กที่ตัดตามขนาดที่ต้องการ เผาจนเหล็กร้อนจัดเป็นสีแดงและอ่อนตัวลง จึงใช้คีมคีบนำมาวางบนทั่ง ตีด้วยค้อนขนาดใหญ่ให้เป็นรูปทรงตามต้องการ จากนั้นนำไปเผาอีกครั้งหนึ่ง เพื่อนำมาตีแต่งให้ได้สัดส่วนสวยงาม ตกแต่งขั้นสุดท้ายด้วยการชุดผิว และถูด้วยตะไบให้ผิวเรียบ

เครื่องมือเครื่องใช้และอาวุธบางชนิดที่ต้องการให้บางส่วนแข็งแรงเป็นพิเศษ ช่างต้องเผาเหล็กส่วนนั้นให้ร้อนจนแดง แล้วนำไปชุบโดยการจุ่มในน้ำเย็นทันที หากต้องการให้แข็งแรงทั้งหมดทุกส่วน จะต้องนำไปชุบน้ำมันซึ่งส่วนใหญ่ใช้น้ำมันเครื่องหรือน้ำมันเตา การชุบนี้ช่างเหล็กต้องใช้ความรู้และความชำนาญเป็นพิเศษ งานเครื่องเหล็กจึงจะมีคุณภาพดี

งานตีเหล็กสำหรับเป็นเครื่องมือเครื่องใช้โดยเฉพาะมีด ที่มีชื่อเสียงรู้จักกันดี คือ “มีดอรัญญิก” ทำกันมากที่บ้านต้นโพธิ์และไผ่หนอง (ปัจจุบันรวมเป็นหมู่บ้านเดียวกัน) ตำบลท่าช้างและที่ตำบลสามไถ อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีดที่ทำมีหลายชนิด เช่น มีดตัดหวาย อีโต้ อีเหน็บ ปังตอ มีดบาง มีดดาบ ขอ เคียง ขวาน นอกจากนี้ ยังมีทำที่ตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเมืองจังหวัดนครราชสีมา และที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งในอำเภอเมืองฯ จังหวัดสกลนคร

เครื่องทองเหลือง หัตถกรรมพื้นบ้านชนิดนี้ทำจากทองเหลืองซึ่งเป็นโลหะผสมระหว่างทองแดงกับสังกะสี หรือทองแดง ดีบุก นิกเกิล มาหลอมเข้าด้วยกันในบ้าหลอม จากนั้นจึงนำไปเทลงในแบบหรือแม่พิมพ์ ซึ่งสร้างให้มีรูปแบบตามต้องการ เมื่อโลหะเย็นจึงแกะออกจากแบบ นำมาตกแต่งให้เรียบร้อย

งานที่นิยมทำมีทั้งเครื่องใช้ไม้สอยในครัวเรือน เช่น ชัน จอกน้ำ กระตะ พาน ถาด ช้อนส้อม มีด เครื่องทานวัตถุ เช่น ระฆัง เขิงเทียน กระโถน และเครื่องดนตรี เช่น ซ้อง ฉิ่ง ฉาบ

แหล่งผลิตที่มีชื่อเสียง คือ บ้านปะอ่าว ตำบลปะอ่าว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และตำบลจะบังติกอ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ส่วนกรุงเทพมหานครมีทำที่ชุมชนประดิษฐ์โทรการ เขตจตุจักร

งานทองเหลืองที่ชาวบ้านนิยมทำกันมีทั้ง เครื่องใช้ไม้สอย ในครัวเรือน เช่น ชัน จอกน้า กระทะทองเหลือง พาน ถาด ช้อนและส้อม มีด เครื่องทานวัตถุ ที่ถวายพระสงฆ์และวัด เช่น ระฆัง เชิงเทียน กระโถน และเครื่องดนตรี เช่น ฆ้อง ฉิ่ง ฉาบ แตร

แหล่งผลิตเครื่องทองเหลืองแบบพื้นบ้านที่มีชื่อเสียง คือ บ้านปะอ่าว ตำบลปะอ่าว อำเภอเมืองฯ จังหวัดอุบลราชธานี และตำบลจะบังติกอ อำเภอเมืองฯ จังหวัดปัตตานี ส่วนที่กรุงเทพมหานครมีทำที่ชุมชนประดิษฐ์โทรการ เขตจตุจักร (เดิม คือ หมู่บ้านบางบัว เขตบางเขน)

เครื่องลงหิน

งานเครื่องลงหินทำจากโลหะทองแดงผสมกับดีบุกและทอง แล้วขัดด้วยหินหรือเรียกว่าลงหินให้เรียบและขึ้นเงา นิยมทำภาชนะประเภทขัน ชันน้ำพานรอง จอก กระโถน ถาด เครื่องใช้ในครัวเรือนได้แก่ ทัพพี ช้อนส้อม มีด เชิงเทียน ที่เป็นที่รู้จักและใช้กันแพร่หลายคือ ขันลงหิน ปัจจุบันทำเพียงครอบครัวเดียวอยู่ที่บ้านบุ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ

งานเครื่องลงหินทำจากโลหะทองแดงผสมกับดีบุกและทอง นำมาหลอมเข้าด้วยกันในบ้ำหลอม เเทลงในบ้ำที่เป็นแผ่นกลมและมีน้ำหล่ออยู่ จากนั้นนำไปเผาไฟให้ได้ที และตีแผ่จนเนื้อโลหะแข็งดีไม่ออก นำไปสุ่มไฟและตีแผ่อีกจนเป็นรูปทรงตามที่ต้องการ จากนั้นตีแต่งที่เรียกว่า “ตีลาย” เมื่อเย็นลงจึงขัดด้วยหิน หรือที่เรียกว่า “ลงหิน” ให้เรียบและขึ้นเงา ปัจจุบันการขัดด้วยหินเปลี่ยนเป็นการใช้บ้ำขัดแทน โดยทุบบ้ำหิน ถ้าต้องการให้ขึ้นเงามากยิ่งขึ้น ช่างจะใช้เครื่องขัดเงาสมัยใหม่ขัดตามวิธีการขัดเงาจนขึ้นเงาตามต้องการ

เครื่องลงหินที่นิยมทำกันคือ เครื่องใช้ในครัวเรือนมีจอก กระโถน ถาด ส่วนภาชนะลงหินที่รู้จักกันดีและยังคงใช้กันอย่างแพร่หลายคือ “ขันลงหิน” ซึ่งปัจจุบันมีทำกันเพียงครอบครัวเดียวอยู่ที่บ้านบุ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

7. เครื่องหนัง

เครื่องหนังเป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน คือการแกะสลักตัวหนังที่ใช้ขีดในการเล่นมหรสพประเภทหนึ่งเรียกว่า หนังตะลุง และหนังใหญ่

หนังตะลุง

ในภาคใต้นิยมการเล่นมหรสพพื้นบ้านที่เรียกว่า “หนังตะลุง” การแสดงประกอบด้วยการขีดตัวหนังที่แกะสลักสวยงาม ด้านหลังจอผ้าขาวที่ขึงไว้ โดยมีแสงไฟส่องผ่านตัวหนัง เกิดเป็นเงาปรากฏที่จอผ้า ขณะที่ขีดไปตามเนื้อเรื่อง มีบทพากย์ บทเจรจาของผู้ขีดหรือ “นายหนัง” และดนตรีประกอบ

เชื่อกันว่าหนังตะลุงได้รับอิทธิพลจาก “หนังขาว” หรือประเทศอินโดนีเซียผ่านมาทางประเทศมาเลเซียซึ่งมีเขตแดนติดกับไทย ชาวบ้านบ้านควนมะพร้าว จังหวัดพัทลุง เรียกหนังนี้ว่า “หนังควน” ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 หนังจากจังหวัดพัทลุงได้นำมาเล่นถวายให้ทอดพระเนตรเป็นครั้งแรกที่พระราชวังบางปะอิน เมื่อ พ.ศ.2419 ทรงได้ถามถึงที่มาของหนังได้รับคำตอบจากคนปักษ์ใต้ซึ่งชอบพูดสั้น ๆ ว่า “หนังลุง” แทนถ้อยคำว่าเป็นมาจากเมืองพัทลุง จึงเรียกกันว่า “หนังตะลุง” ตั้งแต่นั้นมา

เรื่องที่นิยมเล่นกันคือ รามเกียรติ์ แต่แทรกนิทานพื้นเมืองเพิ่มเข้าไปเพื่อให้เกิดความสนุกสนาน ตัวหนังมักเป็นตัวละคร พระอิศวร เจ้าเมือง ตัวตลก ยักษ์ โจร คน สัตว์

ขนาดของตัวหนังตะลุงสูงประมาณ 1-2 ฟุต การทำตัวหนังใช้หนังวัวหรือหนังควายดิบซึ่งด้วยสะตั้ง แล้วตากแดดพอจวนแห้งใช้กะลามะพร้าวชุดทั้งด้านในและด้านนอก จนหนังบางโปร่งแสงแล้วทำให้ดำจนทั่วแผ่น โดยใช้ถ่านกะลามะพร้าวหรือถ่านใบลำโพงตำละลายกับน้ำข้าว จากนั้นเป็นขั้นตอนการร่างภาพหนัง ช่วงจะร่างภาพบนผ้าขาวหรือกระดาษร่าง ทางปิดบนแผ่นหนัง และใช้ตุ้ตู่และสิ่วตอกฉลุตามรายละเอียดของตัวภาพ หรือจะใช้ดินสอขาวร่างไปบนแผ่นหนัง แล้วฉลุเลยก็ได้ ขั้นตอนต่อไปคือ ทำแขนและมีมือให้เคลื่อนไหวได้ ช่วงจะใช้ค้อนไม้เล็ก ๆ โยงที่มีมือให้เคลื่อนไหวได้เมื่อกระตุก ที่ตัวหนังมีคันท้ายเรียวยาวอันหนึ่ง ติดประกบยาวตามตัวหนังลงมาถึงด้านล่าง สำหรับจับตัวหนังเชิดไปมา ตัวหนังมีทั้งที่ทำสีดำและสีอื่น ๆ เช่น แดง เหลือง ตัวหนังตะลุงมีลักษณะเป็นตัวเดียว ไม่มีขอบ ไม่ว่าจะเป็นตัวพระ ตัวนาง หรือตัวอื่นใด

หนังใหญ่

ในภาคกลางมีมหรสพพื้นบ้านที่เรียกว่า “หนังใหญ่” เป็นการละเล่นบันเทิงที่มีลักษณะที่คล้ายหนังตะลุงของภาคใต้มาก กล่าวคือ เป็นการเชิดตัวหนัง ที่ใช้หนังวัวหรือหนังควายดิบตากแห้งนำมาสลักเป็นรูปคล้ายตัวหนังตะลุง แต่มีขนาดใหญ่กว่ามาก แต่ละตัวมีขนาดกว้างและสูงไม่น้อยกว่า 0.50 x 1.50 เมตร นิยมสลักเป็นรูปตัวละครในเรื่อง รามเกียรติ์ เช่น พระราม พระลักษมณ์ นางสีดา หนุมาน ทศกัณฐ์ มีทั้งสลักเป็นตัวเดียว และชนิดกำลังต่อสู้กันที่เรียกว่า หนังจับ

ตัวหนังมีขอบ และมีคันท้าย 2 อัน ตามตัวหนังไว้ทั้ง 2 ด้าน สำหรับให้ผู้เชิดจับตัวหนังเชิดอยู่หน้าจอ มีบทบาทย์ บทเจรจา และปี่พาทย์บรรเลงประกอบการเชิด

การแสดงหนังใหญ่ที่ยังมีอยู่ในปัจจุบันคือ คณะหนังใหญ่ วัดขนอน อำเภอ โพธาราม จังหวัดราชบุรี

8 .เครื่องกระดาษ

เครื่องกระดาษเป็นงานที่ใช้วัสดุกระดาษสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน นิยมทำเครื่องใช้ไม้สอยเช่น สมุดไทย ร่ม เครื่องประดับตกแต่งในงานพิธีการ เช่น สายรุ้ง ธง ฉัตร เครื่องบันเทิงอารมณ์ เช่น หัวโขน หน้ากาก หัวโต หมู ช้าง สิงห์ ตุ๊กตา ว่า

สมุดไทย

หนังสือโบราณของไทยที่เรียกว่า“สมุดไทย” นั้นมีลักษณะพิเศษคือไม่ได้เย็บเป็นเล่มเหมือนหนังสือหรือสมุดที่ใช้กันอย่างทุกวันนี้ แต่ใช้กระดาษยาวติดต่อกันเป็นแผ่นเดียวกัน พับกลับไปกลับมาเป็นเล่ม มีขนาดหนาหรือบาง กว้างหรือยาว แล้วแต่ความต้องการของผู้ใช้ สมุดไทยมี 2 สี คือ สีดำ และสีขาว

การเขียนตัวหนังสือในสมุดไทยสมัยก่อน นิยมเขียนในไต่บรรทัด วัสดุที่ใช้เขียนมีหลายอย่าง เช่น ดินสอขาว น้ำหมึก ซึ่งมีทั้งสีดำที่ทำจากเขม่าไฟหรือหมึกจีน สีขาวที่ทำจากเปลือกหอยมุก สีแดงที่ทำจากชาด สีทองที่ทำจากทองคำเปลว สีเหลืองที่ทำจากส่วนผสมของรง ซึ่งเป็นยางไม้สีเหลือง และหรรดาสีซึ่งเป็นแร่ชนิดหนึ่ง หรรดาลที่ใช้เขียนในสมุดไทย คือ หรรดากลีบทอง มีสีเหลือง ปัจจุบันการเขียนแบบเก่าในสมุดไทยไม่ได้รับความนิยมแล้ว สมุดไทยจึงเลือนหายไปไม่มีการทำอีก

ร่มกระดาษ

ร่ม เป็นเครื่องใช้สอยเพื่อกันแดดกันฝน โดยใช้ไม้ไผ่ทำเป็นโครงร่มและซี่ร่ม แล้วปิดทับด้วยกระดาษสา ที่หัวร่มและตุ้มร่มทำด้วยไม้เนื้ออ่อน ซึ่งกลึงและผ่าเป็นร่องซี่ของร่มได้ง่าย ส่วนคันร่มทำด้วยไม้เนื้ออ่อนกลึงหรือไม้ไผ่ขนาดเล็ก (ไม้รวก) ที่ด้ามร่มพันด้วยเส้นหวายผ่าซีก ปลอกสามหัวร่มทำด้วยใบลานหรือกระดาษเนื้อหนา หัวร่มทำจากเส้นตอกไม้ไผ่ขัดเป็นวงกลมและพันรอบด้วยกระดาษสา

ร่มกระดาษทำกันมากที่บ้านบ่อสร้าง ตำบลต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ปัจจุบันชาวบ้านบ่อสร้างยังคงทำร่มกระดาษแบบดั้งเดิมจึงกลายเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวให้ไปเที่ยวชมอยู่เสมอ

สายรุ้ง ธง และฉัตร

สายรุ้ง เป็นแถบกระดาษขนาดเล็กและยาว มีหลายสี ใช้ขว้างในงานรื่นเริง หรือใช้โยงระย้าประดับตกแต่งสถานที่

ธง ส่วนใหญ่เป็นกระดาษรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วหรือสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีสีสันทากหลาย มีทั้งธงเดี่ยวที่ก้านทำด้วยไม้ไผ่หรือไม้อื่นๆ ด้ามกลมหรือเหลี่ยม และธงราวที่ห้อยเรียงรายเป็นแถวเป็นแนว ธงใช้ประดับในงานพิธีเฉลิมฉลองที่มีระยะเวลาไม่นานนัก นอกจากนี้ ยังมีธงกระดาษแก้วหลากสีขนาดเล็ก ที่ชาวบ้านใช้ปักเจดีย์ทรายในงานวัด

ฉัตร มีรูปร่างคล้ายร่มที่ซ้อนกันขึ้นไปเป็นชั้นๆ ชั้นบนมีขนาดเล็กกว่าชั้นล่าง ลดหลั่นกันไปตามลำดับ ทำด้วยกระดาษแข็ง เป็นแผ่นวงกลม มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 15 เซนติเมตร ขอบกระดาษแข็งปิดด้วยกระดาษสี กระดาษเงินหรือทอง ชายกระดาษตัดเป็นแฉก ๆ ก้านฉัตรทำด้วยไม้ไผ่หรือไม้รวก ที่ยอดเป็นธงสามเหลี่ยม ฉัตรใช้ปักประดับบริเวณวัดเวลามีงานเทศกาลงานทอดกฐิน และทอดผ้าป่า

หัวโขน คือ หน้ากากสวมหัวที่ใช้ในการแสดงโขน เล่นเฉพาะเรื่อง รามเกียรติ์ ผู้เล่นต้องสวมหัวจำลองต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามลักษณะตัวละคร เมื่อสวมหัวโขนแล้ว ผู้เล่นไม่อาจขยับร้องหรือเจรจาได้ จึงต้องมีผู้พากย์อีกคนหนึ่ง ทำหน้าที่ขยับร้องและเจรจาแทนผู้เล่น

หัวโขนที่นำมาใช้ในการแสดงโขนตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย มี 2 แบบ คือ แบบสวมมงกุฎ และไม่สวมมงกุฎ หรือ “ศิระชะโล้น” มงกุฎที่สวมหัวโขนโดยทั่วไปมักทำติดกันตายตัว แต่บางครั้งก็ถอดแยกกันได้ ส่วนในการทำหัวโขน ช่างต้องทำหุ่นหัวโขนด้วยปูนหรือไม้ เป็นรูปศิระชะและใบหน้าพอให้เป็นเค้าเล็กน้อย เช่น หัวลิงอำปากและหุบปาก จากนั้นใช้กระดาษฟางหรือกระดาษสาหรือกระดาษข่อยชนิดบางชุบน้ำพอเปียก นำมาวางทาบกับหัวหุ่นให้ทั่วประมาณ 3-4 ชั้น แล้วใช้กระดาษทาแปงเปียกปิดทับลงไปอีกจนหนาพอควร นำไปผึ่งแดดให้แห้ง ชัดดูด้วยขี้ผึ้งหรือขี้ผึ้งสัตว์ให้เรียบจนทั่ว นำไปผึ่งแดดอีกครั้งจนแห้งสนิท แล้วขัดให้เรียบขึ้นมัน จากนั้นใช้มีดกรีดผ่าจากกลางศิระชะจนถึงท้ายทอย ลอกกระดาษที่ปิดออกจากหุ่น แล้วเย็บรอยผ่าให้สนิท ใช้กระดาษทาแปงเปียกปิดทับรอยเย็บให้เรียบร้อย นำมาตกแต่งโดยใช้รักสมุกปั้นเป็นหางคิ้ว หนวดริมฝีปาก และส่วนอื่นๆ ที่ต้องการให้หุ่น จากนั้นตกแต่งด้วยสีให้สวยงาม ส่วนภายในหัวโขนใช้สีหรือรักอย่างใสทา เพื่อป้องกันแมลงกินแทะ

หัวโต หน้ากาก หมู ตึกตากระดาษ

หัวโต คือ หัวจำลองเช่นเดียวกับหัวโขน แต่ใช้สวมใส่ร่วมแสดงในชบวนแห่ เช่น แห่บวชนาคแห่กฐิน หัวโตนิยมทำกัน 2 ลักษณะ คือ หัวผู้หญิง และหัวผู้ชาย มีวิธีทำหัวโตเช่นเดียวกับหัวโขนแต่ไม่ละเอียดและประณีตเท่า โดยทั่วไปนิยมสร้างให้มีขนาดใหญ่กว่าขนาดหัวคนจริงๆ มาก เพื่อให้ผู้ใส่สวมได้สะดวก และผู้ที่พบเห็นเกิดความสนุกสนานตลกขบขัน

หน้ากาก ใช้สวมใส่ร่วมแสดงในชบวนแห่เช่นเดียวกับหัวโต แต่ทำเป็นรูปสัตว์ หรือรูปภูตผี เช่น การแสดง “กระต๊ว แหงเสื่อ” โดยหน้ากากกระต๊อมีเพียงครึ่งเดียว ส่วนหัวเสื่อทำเต็มหัว หรือหน้ากาก “ผีตาโขน” ที่ใช้สวมใส่ร่วมชบวนแห่ในงานประเพณีแห่ผีตาโขนของชาวอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

หมู ตึกตากระดาษ ของเล่น 2 อย่างนี้ เด็กไทยในชนบทนิยมเล่นกันมากมาตั้งแต่สมัยโบราณ มีวางจำหน่ายตามงานวัดและในงานเทศกาล วิธีการทำ ต้องมีตัวหุ่นทำด้วยไม้หรือปูนปลาสเตอร์ เป็นรูปหมูและตึกตา แล้วใช้กระดาษปิดทับ หมูบางตัวใหญ่มาก จนเด็กตัวเล็กขี่ขึ้นไปได้

บางตัวมีขนาดเล็ก เจาะรูกลางหลังสำหรับให้เด็กหยอดสตางค์ เรียกกันว่า “หมูอมลิน” เป็นการฝึกให้เด็กรู้จักเก็บออมเงิน

ว่าว

ว่าวเป็นเครื่องเล่นที่ให้ความสนุกสนานผ่านคลายจากการทำงานหนัก ชาวบ้านทำว่าวและนำไปซักให้ล่องลอยลมอยู่ในอากาศ โดยมีสายป่านคอยบังคับให้ลอยไปในทิศทางที่ต้องการ ว่าวไทยมีการเล่นกันมาในอดีต ดังมีหลักฐานปรากฏอยู่ในพงศาวดารหรือในกฎหมายสมัยอยุธยา ในสมัยรัตนโกสินทร์ยังมีการเล่นว่าวสืบต่อมา ดังเช่น ในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ใช้สถานที่ในพระราชวังดุสิต และสนามสโมสรเสือป่าเป็นที่เล่นว่าวจุฬาและว่าวปักเป้า

ว่าวไทยที่นิยมทำและเล่นกันทั่วไปมีอยู่ 4 ชนิด คือ อีลุ่ม ปักเป้า จุฬา และตุ้ยตุ้ย หรือตุ้ยตุ้ย

อีลุ่ม เป็นว่าวรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน มีโครงไม้ไผ่สองอัน คือ ท็อกและที่ปัก ออกสั้นกว่าปักเล็กน้อย กระจดาที่ใช้ปิดทาบบนโครง เป็น “กระจดาว่าว” ซึ่งบางเป็นพิเศษ ปลายปักทั้งสองติดพู่กระจดา ช่วยให้ทรงตัวขณะล่องลอยในอากาศ

ปักเป้า รูปร่างคล้ายว่าวอีลุ่ม แต่โครงไม้ส่วนที่เป็นปักจะแข็งแรงกว่าปักของอีลุ่มมาก จึงต้องมีหางทำด้วยผ้า ถ่วงอยู่ที่ส่วนกัน เมื่อว่าวปักเป้าลอยอยู่ในอากาศ จะสายตัวไปมาในอากาศ เมื่อคนชักกระจดสายเชือกป่าน ว่าวจะเคลื่อนโฉบสายไปมาเป็นท่าตามที่ต้องการ

จุฬา เป็นว่าวที่มี 5 แฉก ประกอบเป็นโครงขึ้นด้วยไม้ 5 อัน ซึ่งนิยมใช้ไม้ไผ่สีสุกที่มีปล้องยาว มาเหลาปลายเรียวยาวท้าย อันกลางเรียก “อก” อีก 2 อันผูกขนานตัว ให้ปลายทั้ง 2 ข้างจรดกันเป็นแฉก และอีก 2 อัน ที่เหลือผูกเป็นขาว่าว เรียกว่า “ขาบก” แล้วซึ่งด้ายเป็นตารางตลอดตัวว่าวใช้กระจดาปิดทับลงบนโครง ถ้าทำไม่ถูกต้องส่วน ว่าวจะไม่ลอยตัวขึ้นไปในอากาศ

9. เครื่องหิน

เครื่องหินเป็นงานที่ใช้หินเป็นวัสดุ นำมาแกะสลักเพื่อประโยชน์ใช้สอยต่างๆ เช่น แกะสลักเป็นรูปสิ่งใดหิน ครก โม่ ป้ายจารึก ลูกนิมิตและใบเสมา

หินที่ชาวบ้านนำมาใช้ทำหัตถกรรมเครื่องหิน มีอยู่หลายชนิดด้วยกัน เช่น หินแกรนิต หินทราย หินทั้ง 2 ชนิดนี้มีหลายสี ได้แก่ สีเทา สีเหลือง สีน้ำตาล หินแกรนิตเป็นหินที่มีคุณภาพดี ได้มาจากภูเขาในจังหวัดตากและจังหวัดเลย ส่วนหินทรายได้มาจากจังหวัดนครราชสีมา นอกจากนี้ยังนิยมใช้หินชนวน หินอ่อน และหินทรายขาวอีกด้วย

การแกะสลักหิน เริ่มต้นด้วยการสกัดหินจากภูเขาตามขนาดที่ต้องการ ไม่นิยมใช้การระเบิดหินเพราะทำให้หินแตกร้าวนำมาแกะสลักไม่ได้ ต่อจากนั้น นำหินมาสับแต่งผิวหน้าให้เป็นรูปทรงตามต้องการ หรือเป็น “หุ่น” ซึ่งมี 2 ชั้นด้วยกัน คือ สับหยาบ และสับละเอียด แล้วจึงแต่งผิวหุ่นให้เรียบ

หากต้องการลวดลายเพิ่มเติม ต้องลอกลายลงที่หน้าหินแล้วสกัดด้วยเครื่องมือที่มีปลายแบบเหมือน ขวาน

ลูกนิมิต มีลักษณะกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 60 เซนติเมตร ใช้ฝังใต้ฐานเสมา โดยรอบ การฝังลูกนิมิตเป็นประเพณีที่ทำมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย จึงมีการทำลูกนิมิตสืบ ต่อมาโดยตลอด การทำเริ่มจากช่างแกะสลักหิน สกัดหินมาทำหุ่น จนได้หุ่นเดิมที่เป็นรูปสี่เหลี่ยม หรือทรงกลม แต่ยังไม่เป็นรูปทรงที่ดีนัก ต้องนำมาทำให้กลมอีก

ใบเสมา เป็นเครื่องหมายบอกเขตโบสถ์ มีลักษณะเป็นแผ่น ด้านบนมียอดแหลมหรือป้าน ใหญ่ 2 ด้านลาดเอียงลงมา หินที่นิยมนำมาใช้ คือ หินชนวน หินอ่อน และหินทรายขาว ใบเสมาที่ ทำในแต่ละยุคสมัยมีขนาดและรูปทรงไม่เหมือนกัน ลวดลายที่จำหลักบนใบเสมาแสดงถึงความคิด และจินตนาการของช่างแกะสลัก และรสนิยมของผู้คนในแต่ละสมัยด้วยเหตุนี้ ใบเสมาจึงถือเป็น หลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์อีกอย่างหนึ่งด้วย

การจำแนกประเภทของงานหัตถกรรม นอกจากจำแนกเป็น 9 ประเภท ดังกล่าวแล้ว ยังอาจ จำแนกตามกรรมวิธีการสร้างและการผลิตออก ดังที่ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2539 : 73-84) ได้จำแนก ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็น 10 ประเภทดังนี้

1. เครื่องเคลือบดินเผา (Ceramics)

เครื่องเคลือบดินเผา ได้แก่ ภาชนะเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันทั้งที่เป็นดินเผาธรรมดาและ เคลือบด้วยน้ำเคลือบ เช่น โอ่ง อ่าง กระจ่าง จาน ถ้วย กระจุก ครก เป็นต้น และเครื่องประดับ ตกแต่งอาคาร เช่น กระจ่าง ลูกกรง เครื่องประดับ เป็นต้น มีอยู่ทุกภาคของประเทศ มีกรรมวิธี การผลิตและเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นแตกต่างกัน เช่น กระจ่างเคลือบลายมังกรจังหวัดราชบุรี เครื่องปั้น ดิน เผาด่านเกวียน อ.โชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เครื่องปั้นดินเผาจังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

2. การทอผ้าและการเย็บปักถักร้อย (Textile and Embroidery)

การทอผ้าในแต่ละท้องถิ่นทั้งการทอผ้าไหม การทอผ้าฝ้าย และการทอผ้าชนิดต่างๆ เช่น การทอผ้าไหมของภาคเหนือและภาคอีสาน การทอผ้าเกาะยอจังหวัดสงขลา การทอผ้าไหมจังหวัด ชัยภูมิ การทอผ้ามัดหมี่ ผ้าขิด ผ้าไหมแพรวาของจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น รวมถึงการเย็บปักถักร้อย เพื่อการตกแต่ง เช่น การทอยกดอก การทอจก ตลอดจนการประดับตกแต่งด้วยลูกปัดและกระจก การทอธงหรือตุ้มของภาคเหนือและภาคอีสาน

3. การแกะสลัก (Carving)

การแกะสลักเพื่อใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ด้วยวัสดุต่างๆ เช่น การทำครกหินที่อ่างศิลา จังหวัดชลบุรี การแกะสลักไม้สำหรับทำเครื่องเรือน เครื่องตกแต่งอาคารของภาคเหนือ การแกะ

สลักไม้เป็นรูปเคารพของภาคอีสาน การแกะสลักตัวหนังสือตะลุงของภาคใต้ และการแกะงาช้างที่อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ตลอดจนการแกะเขาสัตว์ กระดุกสัตว์

4. หัตถกรรมโลหะ (Metal Works)

หัตถกรรมโลหะได้แก่ งานหัตถกรรมโลหะชนิดต่างๆ ตั้งแต่การทำเครื่องมือเครื่องใช้ด้วยเหล็ก เช่น จอบ เสียม มีด พร้า อาวุธ การปั้นหล่อรูปเคารพ และเครื่องมือเครื่องใช้ทำด้วยทองเหลือง ทองแดง สำริด ตะกั่ว รวมถึงการทำเครื่องประดับตกแต่งด้วยเงิน ทอง เช่น การทำบาตรที่บ้านบาตร กรุงเทพฯ การทำเครื่องเงิน-ทองจังหวัดเชียงใหม่ การทำเครื่องถมจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น

5. เครื่องจักสาน (Basketry Mats)

เครื่องจักสานเป็นงานที่ทำขึ้นด้วยวิธีการจักสานโดยใช้วัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ หวาย กระจุย ใบลำเจียก ย่านลิเภา เป็นต้น เป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่ยังมีทำกันแพร่หลายและนิยมใช้อย่างกว้างขวาง เช่น กลุ่มจักสานบ้านบางเจ้าฉ่า จังหวัดอ่างทอง การสานเสื่อกระจูดที่อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

6. การก่อสร้าง (Architectures)

การก่อสร้าง เป็นงานสถาปัตยกรรมพื้นบ้านตั้งแต่การสร้างอาคารบ้านเรือน ซึ่งจะแตกต่างกันไปตามความนิยมของท้องถิ่น เช่น เรือนกาแลของภาคเหนือ เรือนพื้นบ้านของภาคอีสาน เรือนเสาลอยของภาคใต้ เรือนเครื่องสับหรือเรือนไทยของภาคกลาง เป็นต้น การก่อสร้างเพิงพักชั่วคราว เช่น เพิง กระจับปี่ กระจับป้อม ห้างนา ของภาคเหนือ เกียงไรเกียงนาของภาคอีสาน และหน้าของภาคใต้ เป็นต้น และการก่อสร้างอาคารที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น ศาลาการเปรียญ โบสถ์ วิหาร และสถูปเจดีย์ เป็นต้น

7. ภาพเขียน (Painting and Drawing) ภาพเขียนเป็นงานจิตรกรรมหรือภาพเขียนระบายสีและภาพลายเส้น ส่วนใหญ่จะเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา แสดงเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังบ้านล้านนา การตกแต่งเครื่องมือเครื่องใช้ของชาวชนบท เช่น การตกแต่งเรือกอลและของภาคใต้ การตกแต่งเกวียนหรือกระทะของภาคเหนือ เป็นต้น

8. การปั้นรูปและลวดลายประดับ (Sculpture and Decorating Motive) งานหัตถกรรมประเภทนี้หมายถึงงานประติมากรรม เช่น การปั้นตุ๊กตาเสียบบาล ตุ๊กตาชาววัง ตุ๊กตาชาวบ้าน รวมถึงการปั้นลวดลายประดับอาคารส่วนใหญ่เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา เช่น ลายปูนปั้นประดับโบสถ์ วิหาร

9. เครื่องกระดาษ (Paper Mache) เป็นการทำกระดาษพื้นบ้าน เช่น กระดาษสาของภาคเหนือ กระดาษข่อยของภาคกลาง และการทำกระดาษสำหรับใช้ตกแต่งในงานเทศกาล ซึ่งมักตัดเป็นริ้วธงและพวงมะโหด รวมถึงการทำร่ม ว่าว หัวโขนและหน้ากาก ปัจจุบันไม่เป็นที่นิยม

10. เบ็ดเตล็ด เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ไม่อาจจัดเข้าประเภทใดได้แน่นอน เช่น การจัดดอกไม้ การแกะสลักผลไม้ การแทงหยวก การทำหุ่นกระดาษ เครื่องเขิน การทำลูกปัด นอกจากนี้ยังมียานพาหนะ เช่น เรือ เกวียน กระจาด ล้อเลื่อน เป็นต้น

ในขณะที่กรมศิลปากร (2532 : 38-53) ได้แบ่งประเภทของงานหัตถกรรมเพิ่มเติมอีก 3 ประเภท คือ

1. เครื่องมุก ลายประดับมุกเป็นงานที่เกิดจากความคิดในการตกแต่งของคนไทยมาแต่โบราณ โดยใช้เปลือกหอยมุก มาตัดเป็นริ้วๆประดับลงไปบนวัสดุ โดยใช้รักเป็นตัวเชื่อมให้ชั้นมุกเกาะติดฝังลงไปบนวัสดุที่ต้องการตามลวดลายที่ประดิษฐ์ไว้ ลายประดับมุกมักเป็นลักษณะสำหรับสงฆ์และของใช้ เช่น ตู้ใส่หนังสือ กล้องใส่หมากพลู เป็นต้น บานประตูหน้าต่างของโบสถ์วิหาร ปราสาทราชวัง นอกจากนี้ ยังนิยมประดับมุกบนภาชนะเครื่องใช้ เช่น โตก กล้องใส่บุหรี เตียง เจียด ชันน้ำ กระจกกับ ใบลาน ฝาบาตร เป็นต้น

ประวัติของเครื่องมุก จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี พบการประดับมุกที่ชิ้นส่วนปูนปั้นประดับองค์เจดีย์ สมัยทวารวดีมีอายุประมาณ 1,400 ปี นอกจากนี้ยังพบการประดับมุกที่พระเนตรของพระพุทธรูปตั้งแต่สมัยล้านนา สุโขทัยและอยุธยาลงมา ลายประดับมุกเท่าที่พบเป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยาตอนปลาย ส่วนใหญ่เป็นบานประตูประดับมุก เช่น บานประตูที่วิหารวัดพระศรีมหาธาตุ พิษณุโลก บานประตูหน้าต่างวัดบรมพุทธาราม พระนครศรีอยุธยา ส่วนลายประดับมุกสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น บานประตูหน้าต่างพระอุโบสถ บานประตูและตู้มุก พระมณฑป วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

2. เครื่องเขิน เป็นงานหัตถกรรมที่มีกรรมวิธีการผลิตโดยมียางรักเป็นส่วนประกอบสำคัญ นำมาตกแต่งให้เป็นลวดลายสวยงามโดยใช้ทองคำเปลว เงินเปลว มุก สี หรือเปลือกไข วัสดุดิบที่นำมาทำโครงเครื่องเขิน เช่น ไม้ ไม้ไผ่ โลหะ พลาสติก กระดาษ เครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น โดยทั่วไปผิวของเครื่องเขินจะมีสีดำตามสีของยางรัก

ประวัติของเครื่องเขิน เครื่องเขินเป็นชื่อเรียกตามชนชาติหนึ่งที่ทำเครื่องเขินคือไทยเขิน ที่อพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ และยึดอาชีพทำเครื่องเขิน

ประเภทของเครื่องเขิน แบ่งออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. เครื่องเขินลายชุด เป็นเครื่องเขินที่มีลวดลายเป็นลายเส้นสีต่างๆตามวิธีการผลิตที่ใช้เหล็กแหลมแกะหรือชุดให้เป็นร่องก่อนลงสีต่างๆ

2. เครื่องเงินลายรดน้ำ มีลักษณะเป็นภาพหรือลวดลายสีทองของทองคำเปลวหรือสีเงินของเงินเปลว ในขั้นตอนสุดท้ายของการผลิตจะมีการรดน้ำหรือล้างด้วยน้ำเพื่อให้ปรากฏลวดลายบนเครื่องเงิน
3. เครื่องเงินรักสีแบบญี่ปุ่น เป็นลายสีต่างๆคละกันไป ทั้งที่เป็นลายหลากสีและลายแตะเป็นเม็ด
4. เครื่องเงินประดับเปลือกไข่ มีการนำเปลือกไข่มาประดับลวดลายต่างๆบนผิวนอกของโครงเครื่องเงิน ถ้าประดับด้วยเปลือกหอยมุกเรียกว่า เครื่องเงินประดับมุก
5. เครื่องเงินลายพันธ์หรือลายหยอด เป็นการใช้สีต่างๆระบายหรือหยอดลงบนเครื่องเงิน นิยมใช้ลายดอกไม้
6. เครื่องเงินประเภทอื่นๆ เช่น เครื่องเงินรักสีแบบโบราณ เครื่องเงินถมทอง เป็นต้น

3. เครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องถม และเครื่องลงยา

จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า คนไทยใช้โลหะมีค่าคือทองและเงินมาประดิษฐ์เป็นรูปเคารพ เครื่องใช้และเครื่องประดับร่างกายมาเป็นพันปี โดยพบหลักฐานในสมัยกรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์เป็นจำนวนมาก เช่น พระพุทธรูปขนาดเล็ก เหรียญกษาปณ์ ต่างหูและลูกปัด เป็นต้น

เครื่องถม พบทั่วไปในทวีปยุโรปและเอเชีย โดยพบเครื่องถมที่เก่าแก่ที่สุดที่โรมันสำหรับในประเทศไทยมีหลายแนวคิดโดยเห็นว่าเป็นของที่คิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยใช้เครื่องถมเป็นของกำนัลแก่เจ้านายต่างเมือง หรือเริ่มทำครั้งแรกที่นครศรีธรรมราช โดยชาวอินเดียเป็นครูสอน แล้วแพร่หลายมายังกรุงศรีอยุธยา หรือชาวโปรตุเกสนำมาเผยแพร่ที่นครศรีธรรมราช แล้วแพร่หลายมายังกรุงศรีอยุธยา

เครื่องทองลงยา เป็นการประดับเครื่องใช้และเครื่องประดับที่ทำด้วยทอง เงิน และทองแดงด้วยการประดับสีลงไปตามร่องที่แกะขึ้นเป็นลวดลายตามที่กำหนดไว้ ด้วยการถมด้วยสีต่างๆ แทนการฝังด้วยอัญมณี สันนิษฐานว่ามีการกล่าวถึงครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ เรียกว่าทองประทาสี มีอยู่ 3 ประเภทคือ

1. การใช้ลวดเส้นเล็กๆมาขัดเป็นลายติดเข้ากับวัตถุที่เตรียมไว้ แล้วนำน้ำยาที่เตรียมไว้หยอดลงไปตามช่องลายภายในขัดเส้นลวดนั้น เฝ้าให้น้ำยาแข็งตัวเป็นสีประดับลายที่ทำไว้ แล้วล้างและขัดภาชนะให้เรียบ
2. การทำเครื่องลงยา โดยใช้แม่พิมพ์กดลงไปทั่วภาชนะเป็นลายเด่นนูนขึ้นแล้วลงยาไปตามช่องลาย
3. การเขียนน้ำยาลงไปตามลวดลายที่กำหนดไว้ แทนการประดับพลอยสี เรียกว่า การเขียนลายลงยา

เครื่องลงยาของไทยที่ใช้ทองแดงเป็นตัวภาชนะ เรียกว่า เครื่องถมปิด โดยเคลือบพื้นวัตถุที่เป็นทองแดงให้หนาตามต้องการแล้วเขียนสีวาดลายตามต้องการ นิยมทำเป็นเครื่องใช้ของพระราชอาคัน

คร่ำเงิน คร่ำทอง เป็นการประดับด้วยเส้นเงินเส้นทอง โดยการสลักลายลงไปบนเนื้อวัตถุคือเนื้อเหล็กให้เป็นช่องลึกลงไปเป็นรอยขรุขระตามลวดลายที่ต้องการ แล้วนำเส้นเงินหรือเส้นทองเล็กๆอัดลงไปในช่วงที่ต้องการให้เป็นลวดลาย ตีทับให้เงินหรือทองฝังแน่นลงไปในช่วง ขัดผิวเหล็กให้เสมอกัน ส่วนใหญ่พบในการประดับอาวุธ เช่น ดาบ พระแสงของ้าว กรรไกร มีดโกน และด้ามปืน ซึ่งมีการคร่ำทั้งที่ด้ามและที่ตัว

อุปกรณ์และเครื่องมือ ช่างเงิน ช่างทอง ช่างถม ใช้อุปกรณ์และเครื่องมือการผลิตคล้ายกัน ในอดีตเป็นอุปกรณ์ที่ใช้มือทำ เช่น ค้อน ทั่ง สิวตอกลาย เป็นต้น ปัจจุบันใช้เครื่องจักรในอุตสาหกรรมการผลิตเครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องถมมากขึ้น แต่ส่วนใหญ่ต้องใช้มือทำ สามารถแบ่งประเภทอุปกรณ์และเครื่องมือตามประเภทที่ผลิตได้ดังนี้

1. ประเภทภาชนะ อุปกรณ์และเครื่องมือได้แก่ แท่นไม้ เบ้าหลอม เตาถ่าน ตะเกียงฟู่ ค้อน ทั่ง คีม สิวตอกลาย แปรงขัด ลูกประคำดีควาย ชันผสมน้ำมัน ปัจจุบันใช้อุปกรณ์เพิ่มขึ้น เช่น ฟิล์มถ่ายแบบ แม่พิมพ์โลหะ สกรีน น้ำกรด กำมะถัน เครื่องปั๊มแบบ
2. เครื่องประดับ อุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้มีแป้นดิ่งลวด คีมจับ เครื่องดิ่งลวดตะเกียง ฟู่ ปากกาจับ และน้ำประสานทอง เป็นต้น
3. เครื่องถมและเครื่องลงยา มีการใช้อุปกรณ์เพิ่มขึ้น เช่น ตะไบ กระดาษทราย เครื่องขัดเงา สี เป็นต้น

ผลงานศิลปะพื้นบ้านมีหลายประเภท ซึ่งสภาพ ดิบญะมี ณ ชุมแพ (2550 : 56) แบ่งประเภทศิลปะพื้นบ้านไว้ดังนี้

1. สถาปัตยกรรม มีการปลูกสร้างสิ่งต่างๆ เช่น บ้าน เรือ เกวียน ศาลพระภูมิ เป็นต้น วัสดุที่ใช้ได้แก่ ไม้ หิน ดิน ปูน โลหะ โดยมีลักษณะเฉพาะของแต่ละภาค เช่น ภาคเหนือมีกาแล ภาคกลางมีตัวหงา

2. ประติมากรรม จำแนกเป็นงานปั้น งานแกะสลัก ดังนี้

งานเครื่องปั้นดินเผา ใช้ดินปั้นเครื่องใช้ตามบ้าน เช่น เตา หม้อ ถ้วย ชาม โอ่ง กระจ่าง ตุ๊กตา และเครื่องปั้นเกี่ยวกับความเชื่อ เช่น เจี๊วด ช้างม้า พระพิมพ์ เป็นต้น

งานไม้และงานแกะสลัก มีการแกะสลักไม้ หิน งา เขาสัตว์ ทำเครื่องใช้ต่างๆ เช่น เครื่องมือยุคนหิน ฝักดาบ หน้าไม้ ที่ตักสัตว์ กระจวย กระจ่ายขูดมะพร้าว แกะสลักประกอบอาคาร เช่น กาแล ตัวหงา

งานโลหะ มีการใช้โลหะทำเครื่องใช้ต่างๆ เช่น ดาบ มีด ขวาน จอบ ส้อม กระจัง กระจัง กำไล ตุ้มหู กระพวน เป็นต้น

3. จิตรกรรม เป็นการเขียนภาพของชาวบ้านไว้บนกระดาด ผ้ามรม ร่ม ไม้ ผนัง ผนังถ้ำ เป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตประจำวันจากนิทานชาดก ภาพพระ ความเป็นอยู่ของชาวบ้าน เช่น ภาพลายเส้นที่ ถ้ำตาด้วง จ.กาญจนบุรี ภาพเขียนสีบนผาชนะดินเผา บ้านเชียง จ.อุดรธานี

4. งานหัตถกรรม ได้แก่

งานจักสาน มีการจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆโดยใช้วัสดุที่มีอยู่ในบริเวณนั้น เช่น หวาย ไม้ไผ่ ไม้รวก ใบลาน ใบหญ้า ย่านลิเภา เป็นต้น โดยสานเป็นตะกร้า เข่ง ตุ่ม ลอบ ไซ สุ่ม กระเป๋า เสื้อ พัด ที่ตักน้ำ เป็นต้น

งานถักทอ ได้แก่ การทอผ้าฝ้าย ผ้าไหม เสื้อ พรมเช็ดเท้า ซึ่งมีลวดลายแตกต่างกัน

งานกระดาด ได้แก่ กระดาดแก้ว กระดาดสี กระดาดฟาง กระดาดสา นำมาทำเครื่องใช้ เช่น ร่ม ว่าว หน้ากาก ธง สายรุ้ง เป็นต้น

หัตถกรรมแบ่งออกได้หลายประเภทแล้วแต่กรณีที่ใช้ในการจำแนกนักวิชาการได้ จำแนกประเภทของหัตถกรรมออกเป็นหลายประเภทดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2527 : 26-27) ได้จำแนกหัตถกรรม พื้นบ้านออกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้

1. แบ่งตามลักษณะการใช้ โดยถือเอาประโยชน์การใช้สอยหัตถกรรมเป็นหลัก สำคัญในการแบ่ง ซึ่งจำแนกได้หลายอย่างดังนี้

1.1 หัตถกรรมที่ใช้เป็นพาหนะทั้งทางบกและทางน้ำ เช่น เกวียน เรือ เป็นต้น

1.2 หัตถกรรมที่ใช้ทำไร่ ทำนา เช่น ไถ คราด แอก กระออม กระพ้อมใส่ข้าว กระบุง ตะกร้า เป็นต้น

1.3 หัตถกรรมที่ใช้เป็นเครื่องมือจับสัตว์ ส่วนมากเป็นเครื่องมือจักสาน เช่น แห อวน ลอบ ไซ เป็นต้น

1.4 หัตถกรรมที่ใช้สอยประจำวัน เช่น เครื่องถ้วยชาม เครื่องทองเหลือง เขียนหมาก สำหรับข้าว เป็นต้น

1.5 หัตถกรรมที่เกี่ยวกับการพักผ่อนหย่อนใจ เช่น เครื่องดนตรีต่างๆ ได้แก่ ปี่ กลอง ทับ ซอ หมากรูก สกา เป็นต้น

1.6 หัตถกรรมที่เกี่ยวกับพิธีทางศาสนาและการศึกษาเล่าเรียน เช่น ภาพพระบดินทร์ ภาพชาดก สมุดข่อย บุษบกพนมพระ บุษบกตั้งอิฐผู้ตาย เป็นต้น

1.7 หัตถกรรมที่เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น การทอผ้า ทอเสื้อ ทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

2. แบ่งตามวัสดุที่นำมาใช้ในการผลิต การแบ่งตามลักษณะนี้ก็นำเอาวัสดุที่นำมาใช้เป็นหลักสำคัญในการแบ่ง จำแนกได้หลายอย่างดังนี้

2.1 เครื่องหนัง เช่น หนังวัว หนังควาย หนังงู

2.2 เครื่องปั้นดินเผา เป็นภาชนะชนิดต่างๆที่ทำด้วยดินแล้วนำไปเคลือบหรือเผาเป็นรูปแบบต่างๆ

2.3 เครื่องไม้ เป็นเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ที่ทำด้วยไม้เนื้ออ่อนและไม้เนื้อแข็ง

2.4 เครื่องไม้ไผ่และหวาย เป็นผลิตรกรรมจากไม้ไผ่และหวาย ส่วนใหญ่เป็นเครื่องจักสานทั้งสิ้น

2.5 เครื่องรัก เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้ยางไม้ที่ได้จากต้นรักมาทาหีบหรือเคลือบเพื่อรักษาเนื้อไม้ กระจดาช ผ้า กระเบื้อง และโลหะ

2.6 เครื่องหล่อ เป็นการจำลองรูปพรรณสวดลายหรือภาชนะต่างๆจากหุ่นที่สร้างเป็นแบบซึ่งทำได้ด้วยโลหะ ปูน และทราย

2.7 เครื่องทอ-ย้อม ซึ่งใช้เส้นใยจากธรรมชาติหรือใยประดิษฐ์มาเป็นวัสดุ ใยธรรมชาติ เช่น ฝ้าย ปอ ป่าน ไหม เป็นต้น ใยประดิษฐ์เช่น เรยอน ไนลอน ใยแก้ว เป็นต้น ผลผลิตจากการทอ ย้อม เช่น เสื้อผ้า กระเป๋าต่างๆ เป็นต้น

2.8 เครื่องโลหะ เป็นการใช้โลหะเป็นส่วนประกอบสำคัญในการผลิต ซึ่งมีอยู่หลายวิธี เช่น วิธีผลิตแบบโลหะแผ่น โลหะรูปพรรณ เครื่องถม เป็นต้น ชนิดของโลหะที่ใช้ในการผลิตเช่น เหล็ก สังกะสี ดีบุก ทองแดงอลูมิเนียม เป็นต้น

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2533 : 181-185) ได้จำแนกประเภทของงานหัตถกรรมดังนี้

1. เครื่องเคลือบดินเผา (Ceramics) ได้แก่ภาชนะเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันทั้งที่เป็นดินเผาธรรมดาและดินเผาที่เคลือบด้วยน้ำยาเคลือบชนิดต่างๆ เช่น โอ่ง อ่าง กระจดาช จาน ถ้วย ชาม ไห ครก เป็นต้น

2. การทอผ้าและการเย็บปักถักร้อย (Textile and Embroidery) ได้แก่ การทอผ้าในท้องถิ่นต่างๆ รวมถึงการเย็บปัก ถัก ร้อย เพื่อการตกแต่งด้วย เช่น การทอยกดอก การทอจก การประดับตกแต่งด้วยลูกปัดและกระจดาช เป็นต้น

3. การแกะสลัก (Carving) ได้แก่ การแกะสลักเพื่อใช้เป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ ด้วยวัสดุต่างๆ เช่น การทำครกหิน การแกะสลักไม้สำหรับการทำเครื่องเรือน การแกะสลักไม้เป็นรูปเคารพ การแกะสลักตัวหนังสือตะลุม การแกะสลักงาช้าง การแกะสลักเขาสัตว์ เป็นต้น

4. หัตถกรรมโลหะ (Metal Works) ได้แก่ งานหัตถกรรมโลหะชนิดต่างๆ ตั้งแต่การทำเครื่องมือ เครื่องใช้ จนถึงเครื่องประดับตกแต่ง เช่น การปั้นรูปหล่อเคารพ การทำมีดอรัญญิก การทำบาตร การทำเครื่องถม เป็นต้น

5. เครื่องจักสาน (Basket Mats) ได้แก่ หัตถกรรมพื้นบ้านที่ทำขึ้นด้วยวิธีจักสาน และถักโดยใช้วัสดุธรรมชาติชนิดต่าง ๆ เช่น ไม้ไผ่ หวาย กระจูด ใบลำเจียก ใบเตย ย่านลิเภา เป็นต้น

6. การก่อสร้าง (Architectures) ได้แก่ งานสถาปัตยกรรมพื้นบ้านทั่วไปตั้งแต่การสร้างอาคารบ้านเรือน เพิงพักชั่วคราว

7. ภาพเขียน (Painting) ได้แก่ งานจิตรกรรม หรือภาพเขียนระบายสีและภาพลายเส้น เช่น ภาพจิตรกรรม ผนังโบสถ์วิหาร การตกแต่งเรือกอแระ การตกแต่งเกวียน เป็นต้น

8. การปั้นรูปและลวดลายประดับ (Sculpture and Decorating) ได้แก่ งานประติมากรรมและการปั้นลวดลายประดับโบสถ์วิหาร สถูปเจดีย์ เป็นต้น

9. การทำเครื่องกระดาษ (Papier Mache) ได้แก่ การทำกระดาษพื้นบ้าน การทำกระดาษสา การทำกระดาษข่อย การทำกระดาษสำหรับใช้ในการตกแต่งเทศกาล เป็นต้น

10. ประเภทเบ็ดเตล็ด เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ไม่อาจจัดเข้าเป็นประเภทใดได้แน่นอนและไม่มีใครทำแพร่หลาย ไม่เป็นที่รู้จักมากนัก เช่น การจัดดอกไม้ การแกะสลักผลไม้ การแทงหยวก การทำหุ่นกระดาษ เครื่องเงิน การทำเครื่องดนตรี เป็นต้น

สรุปการแบ่งประเภทของงานหัตถกรรม สามารถแบ่งออกได้หลายประเภทแล้วแต่นักวิชาการ แต่อย่างไรก็ตาม สามารถแบ่งออกตามลักษณะของวัสดุที่ใช้ทำงานหัตถกรรม เทคนิควิธีทำ และจุดประสงค์การนำไปใช้ เช่น งานเครื่องไม้ งานเครื่องจักสาน งานเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

3. งานจักสาน

3.1 ความหมายของงานจักสาน

วัฒนธรรม จุฑะวิภาต (2545: 33) ได้ให้ความหมายของการจักสาน (Basketry) ว่าหมายถึงการนำวัสดุจากธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ หวาย ใบไม้เชือก ปอ เกววัลย์ ฟาง ป่าน มาสานเป็นภาชนะเครื่องใช้ต่างๆ ไม้ไผ่เป็นที่นิยมใช้มากที่สุด เพราะพบโดยทั่วไปในประเทศไทย ราคาไม่แพง

งานจักสานแบ่งตามประโยชน์ใช้สอยออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้คือ

- 1) เครื่องใช้ในบ้าน เช่น ตะกร้า กระชอน กระด้ง
- 2) เครื่องมือจับปลา เช่น สุ่ม ลอบ กระชัง
- 3) เครื่องกสิกรรม เช่น เข่ง คราด สุ่มไก่อ
- 4) สิ่งของเบ็ดเตล็ด ได้แก่ เครื่องกีฬา เครื่องเล่น เครื่องใช้ เช่น งอบ หมวก

3.2 ประวัติความเป็นมาของงานจักสาน

เครื่องจักสาน ถือว่าเป็นภูมิปัญญาไทยและงานศิลปหัตถกรรมอย่างหนึ่ง ที่มนุษย์คิดวิธีการต่างๆขึ้น เพื่อใช้สร้างเครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันด้วยวิธีการสอดขัดและสานกันของวัสดุที่เป็น

เส้นเป็นริ้ว โดยสร้างรูปทรงของสิ่งประดิษฐ์ขึ้นนั้นตามความประสงค์ในการใช้สอยประสานกับ
 ขนบประเพณี ความเชื่อ ศาสนาและวัสดุในท้องถิ่นนั้นๆ (วิบูลย์ ลีสุวรรณ. 2532 : 107) เครื่องใช้
 ของมนุษย์ประเภทเครื่องจักสาน เป็นงานประดิษฐ์ที่เก่าแก่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษนับหลายช่วงอายุ
 คน เป็นงานประเภทหนึ่งในสาขาศิลปหัตถกรรมที่มีกระบวนการพัฒนาจากความง่ายมาสู่กระบวนการ
 ที่ซับซ้อนขึ้นฝีมือละเอียดประณีต

การทำงานเครื่องจักสานของมนุษย์นั้นไม่มีหลักฐานแน่นอนแต่มีการพบร่องรอยเครื่องจัก
 สานบนภาชนะดินเผาของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์จากร่องรอยภาชนะดินเผาหนึ่งชิ้นจากแหล่ง
 โบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์บ้านเชียง อำเภอหนองหานจังหวัดอุดรธานี ลักษณะเป็นภาชนะ
 เล็กๆปากกลมก้นเหลี่ยม และภาชนะดินเผาทรงกระบอกเล็กๆ จากแหล่งโบราณคดีลพบุรีจังหวัด
 ลพบุรี ทั้งสองภาชนะดินเผามีร่องรอยของลายสานขัดที่ชัดเจน จากการสันนิษฐานการทำเครื่องจัก
 สานจากทั้งสองแหล่ง ทำขึ้นโดยใช้ดินเหนียวยาล้างลงในภาชนะจักสานเมื่อดินแห้งแล้วนำไปเผาไฟ
 เหลือเพียงแต่เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสานจึงเป็นแม่แบบที่เผาไหม้ไปในที่สุด จากภาชนะก่อน
 ประวัติศาสตร์ดังกล่าวจึงสันนิษฐานได้ว่าเครื่องจักสานนั้นทำมาก่อนเครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่อง
 ปั้นในยุคแรกทำโดยใช้ดินเหนียวาลงในแบบ (Pressing into Mould) ก่อนการปั้นตีด้วยไม้และหินดู
 (วิบูลย์ ลีสุวรรณ. 2532 : 1-2)

ชิน อยู่ดี (2512 อ้างถึงใน นวลลออ ทินานนท์. 2543 : 23) กล่าวถึงความเป็นมาของเครื่อง
 จักสานว่า การทำเครื่องจักสาน เป็นงานหัตถกรรมที่มีการทำมาเป็นเวลายาวนานมีหลักฐานทาง
 โบราณคดีที่พบการทำเครื่องจักสานในยุคหินใหม่ ที่บริเวณถ้ำแห่งหนึ่งในจังหวัดกาญจนบุรีเป็นงาน
 จักสานที่ทำด้วยไม้ไผ่ เป็นลายขัดสองเส้น ประมาณอายุได้ 4,000 ปีมาแล้วแสดงให้เห็นว่ามนุษย์รู้จัก
 การสร้างสรรค์เครื่องจักสานขึ้นเพื่อตอบสนองต่อการใช้สอยมาเป็นเวลานานสำหรับความหมายของ
 หัตถกรรมเครื่องจักสาน

เครื่องจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมอย่างหนึ่ง ที่มนุษย์คิดวิธีการต่างๆขึ้นเพื่อ
 ใช้สร้างเครื่องมือ เครื่องใช้ ในชีวิตประจำวัน ด้วยวิธีการสอดขัดและสานกันของวัสดุที่เป็นเส้น เป็นริ้ว
 โดยสร้างรูปทรงของสิ่งประดิษฐ์ขึ้นนั้นตามความประสงค์ในการใช้สอย การสร้างเครื่องจักสานของ
 มนุษย์โดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทยจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางความองการด้านประโยชน์
 ใช้สอย ตามสภาพภูมิศาสตร์ประสานกับขนบประเพณี ความเชื่อศาสนาและวัสดุในท้องถิ่นนั้นๆ
 ประกอบกันขึ้นเป็นเครื่องจักสาน (วัฒน์ จุฑะวิภาค. 2545 : 33) วิธีการในการทำเครื่องจักสานของ
 มนุษย์ในชนชาติต่างๆ เท่าที่ปรากฏจากอดีตมาจนปัจจุบันมีรูปแบบและลวดลายในการสานที่
 คล้ายคลึงกันเป็นส่วนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งลวดลายในการสานจะมีจำกัดอยู่ไม่มากนัก และ
 จากความจำกัดของลวดลายนี้เป็นผลบังคับให้รูปทรงของเครื่องจักสานมีลักษณะที่ใกล้เคียงกันไปด้วย
 นอกเหนือจากลวดลาย รูปทรงแล้ววัสดุในการทำเครื่องจักสานในส่วนต่างๆของโลก เช่น ในกลุ่ม

ประเทศเอเชียจะเห็นว่าใช้วัสดุชนิดเดียวในหลายประเทศ เช่น การทำเครื่องจักสานด้วยไม้ไผ่จะมีทำกันในแทบทุกประเทศซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของวิบูลย์ ลี้สุวรรณ ได้กล่าวถึงการจักสานไว้ว่า การใช้วัตถุดิบที่มีมาจากธรรมชาติที่มีลักษณะเป็นเส้น เช่น เถาวัลย์ หวาย กระจูด กก มาสานสอดขัดกันอย่างง่ายๆโดยไม่ต้องแปรรูปวัตถุ เช่น การนำเถาวัลย์ หวาย มาสานเป็นภาชนะง่ายๆ ได้แก่ ตะกร้า กระจาด การนำต้นกก กระจูด มาทาบให้แบนแล้วสานเป็นเสื่อ หรือภาชนะ เช่น เสื่อกระจูด กระจูด และในภาคใต้ เมื่อมนุษย์ต้องการผลิตเครื่องจักสานให้มีรูปทรงและมีลวดลายละเอียดประณีตมากขึ้นจึงแปรรูปวัตถุดิบด้วยการจัก เพื่อให้ได้วัตถุดิบที่เป็นเส้นเล็กสานได้ละเอียดยิ่งขึ้น เช่น การนำหวายมาจักเป็นเส้น นำไม้ไผ่มาจักเป็นตอก

นอกจากนี้การเรียกเครื่องจักสานว่า จักสาน นั้น เป็นคำที่เรียกขึ้นตามวิธีการที่ทำให้เกิดเครื่องจักสาน เพราะเครื่องจักสานต่างๆจะสำเร็จเป็นรูปร่างที่สมบูรณ์ได้นั้นต้องผ่านกระบวนการดังนี้

1) การจัก คือ การนำวัสดุมาทำให้เป็นเส้น เป็นแฉก หรือเป็นริ้วเพื่อความสะดวกในการสาน ลักษณะของการจักโดยทั่วไปนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของวัสดุแต่ละชนิดซึ่งจะมีวิธีการเฉพาะที่แตกต่างกันไป การจักไม้ไผ่หรือหวายมักจะเรียกว่า “ตอก” ซึ่งการจักถือได้ว่าเป็นขั้นตอนของการเตรียมวัสดุในการทำเครื่องจักสานขั้นแรก

2) การสาน เป็นกระบวนการทางความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่นำวัสดุธรรมชาติมาทำประโยชน์โดยใช้ความคิดและฝีมือมนุษย์เป็นหลัก การสานลวดลายจะสานลายใดนั้นขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในการใช้สอย ซึ่งมีด้วยกัน 3 วิธี คือ การสานด้วยวิธีสอดขัด การสานด้วยวิธีการสอดขัดด้วยเส้นทแยง และการสานด้วยวิธีขัดเป็นวง

3) การถัก เป็นกระบวนการประกอบที่ช่วยให้การทำเครื่องจักสานสมบูรณ์ การถักเครื่อง จักสาน เช่น การถักขอบของภาชนะจักสานไม้ไผ่ การถักหูภาชนะ เป็นต้น การถักส่วนมากจะเป็นการเสริมความแข็งแรงของโครงสร้างภายนอก เช่น ขอบ ขา ปาก ก้น ของเครื่องจักสาน และเป็นการเพิ่มความสวยงามไปด้วย

ดังนั้น สรุปได้ว่าเครื่องจักสานคือ วัสดุที่มีลักษณะเป็นเส้นยาวที่สอด และขัดกันเพื่อให้ได้รูปทรงตามต้องการกับประโยชน์ใช้สอย รูปทรงงานจักสานจะขึ้นอยู่กับความคิดสร้างสรรค์ของช่างเป็นผู้กำเนิดในแต่ละท้องถิ่น

ประเภทของเครื่องจักสานในประเทศไทยสามารถจำแนกได้ 2 ลักษณะ (ทรงฤทธิ์ พรหมชินวงศ์. 2550 : 12-13) คือ การจำแนกประเภทตามการใช้สอย ได้แก่

- 1) เครื่องจักสานเกี่ยวกับการบริโภค เช่น กระจูดข้าว มวยหนึ่งข้าว
- 2) เครื่องจักสานที่ใช้ภาชนะบรรจุสิ่งของ เช่น กระจูด ตะกร้า กระจาด บุงกี
- 3) เครื่องจักสานที่ใช้ป้องกันแดดฝน ได้แก่ หมวก กอบ หมวกจีน

4) เครื่องจักสานที่ใช้เป็นส่วนประกอบอาคารบ้านเรือน และเครื่องปูลาด ได้แก่ ฝาเรือน เสื้อลำแพน เสื้อสำหรับปูนั่ง ปูนอน

5) เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องดัก กักขังและจับสัตว์น้ำ ได้แก่ ลอบ ไซ อีจู้ ตุ่ม สุ่มปลา ชะนาง

6) เครื่องจักสานที่ใช้เครื่องประดับตกแต่งและเครื่องกีฬา ได้แก่ มู่ลี่ ปลาตะเพียน ตะกร้อ กระเช้าของขวัญ ของชำร่วยต่างๆ

7) เครื่องจักสานเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและศาสนา เช่น การทำพานหมากเบ็งใส่ข้าวบูชาพระของชาวอีสาน

การจำแนกตามวัสดุที่ใช้ผลิต ได้แก่

1) เครื่องจักสานที่ใช้วัสดุธรรมชาติในการผลิต ได้แก่ กระจาด ตะกร้า กระบุง สุ่มปลา สุ่มไก่ เป็นต้น

2) เครื่องจักสานที่ไม่ใช้วัสดุธรรมชาติในการผลิต ได้แก่ เฆง มู่ลี่ กระเช้าของขวัญ และของชำร่วย เป็นต้น

วัสดุและเครื่องมือที่ใช้ทำงานเครื่องจักสาน

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2532 : 4-6) กล่าวถึงวัสดุที่ใช้ทำงานเครื่องจักสานไว้ว่า ไม้ไผ่เป็นวัตถุดิบจากธรรมชาติที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ที่จะนำมาแปรรูปเป็นวัสดุสำหรับทำเครื่องจักสานมากที่สุด เครื่องจักสานไม้ไผ่จึงเป็นเครื่องจักสานที่นิยมใช้และผลิตกันแพร่หลายในภูมิภาคเอเชียโดยเฉพาะประเทศไทยนั้น ไม้หลายพันธุ์มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะนำมาทำเครื่องจักสาน และมีกระจายอยู่ในทุกภาคของประเทศ ไม้ที่นำมาทำเครื่องจักสานได้ดีมีหลายพันธุ์ ได้แก่ ไม้สีสุก ไม้รวก ไม้เอี้ยะ ไม้ข้าวหลาม เป็นต้น และไม้หลายชนิดเป็นไม้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการนำมาทำเครื่องจักสานได้ดีแล้วยังมีวัตถุดิบจากธรรมชาติอีกหลายชนิดที่นำมาใช้ทำเครื่องจักสานได้ดี เช่น หวาย (พรรณไม้ชนิดหนึ่ง Calamus sp. ในวงศ์ Palmae ลำต้นยาว ผิวเกลี้ยงเหนียว ขึ้นเป็นกอ มีหลายชนิดเช่น หวายตะค้าทอง (หวายโปง) ซึ่งเป็นพรรณไม้อีกชนิดหนึ่งที่ใช้ทำเครื่องจักสานได้ดี อาจจะสามารถสานด้านหวายทั้งหมดหรือใช้หวายผสมกับวัสดุชนิดอื่น เช่น ไม้ไผ่ ใบตาล ใบลาน

รัตนะ อุทัยผล (2523 : 66-67) ได้กล่าวถึงวัสดุจักสานไม้ไผ่ว่า ไม้ไผ่เป็นวัสดุพื้นเมืองซึ่งมีอยู่ทั่วประเทศไทย และเป็นวัสดุที่หาง่าย ส่วนต่างๆของไม้ไผ่อาจนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ทุกชิ้น การประดิษฐ์ไม้ไผ่ชิ้นต้นเราอาจนำเศษไม้ไผ่หรือส่วนต่างๆ เช่น ตา ข้อ แขนง ปล้อง มาประกอบเป็นรูปต่างๆตามความสนใจ การประกอบนี้ทำได้หลายวิธี เช่น การตัดการติด การต่อ และวิธีอื่นๆ และในประเทศไทยมีไม้ไผ่อยู่ไม่น้อยกว่า 50 ชนิด ขึ้นกระจายทั่วไปในประเทศตั้งแต่ริมลำน้ำ ถ้าธารจนถึงเทือกเขาสูง แต่ไม่เกิน 3,000 ฟุต เช่น ไม้ตง ไม้บงไม้ซาง ไม้สีสุก ไม้รวก ไม้เอี้ยะ ไม้ลำมะลอก ไม้หอม ไม้หัวหลาม เป็นต้น ไม้ไผ่นั้นมีส่วนสัมพันธ์กับชีวิตของคนไทยเราตลอดมา ในการสร้างบ้านเรือน

ที่อยู่อาศัยไม้ไผ่ทำได้ทุกส่วนของอาคารนั้น ตั้งแต่เสาถึงหลังคาฝา ประตู หน้าต่าง ไม้ไผ่ทำทั้งสิ้น เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ สำหรับใช้สอยภายในบ้าน นับตั้งแต่ตะกร้า กระบุง กระจาด โต๊ะ เก้าอี้ ชั้นวางของ พานผลไม้ มู่ลี่กันแดด รั้ว เอาไม้ไผ่ทำได้ทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม เครื่องจักสานมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ เนื่องจากเครื่องจักสานของไทยในภาคต่างๆ มีมากมายหลายชนิด และมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่แตกต่างกันออกไป โดยลักษณะเฉพาะถิ่นของเครื่องจักสานเหล่านั้น สะท้อนให้เห็นถึงสภาพภูมิศาสตร์ของแต่ละท้องถิ่น สภาพการดำรงชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนการนับถือศาสนาของกลุ่มชนที่ผลิตเครื่องจักสาน ดังนั้น เครื่องจักสานจึงเป็นศิลปหัตถกรรมที่มีคุณค่าในฐานะที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ได้เป็นอย่างดี (วิบูลย์ ลีสุวรรณ. 2532 : 76-78)

นอกจากนี้ เครื่องจักสานยังเป็งานศิลปหัตถกรรมที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของชาวบ้านได้หลายอย่าง เช่น สะท้อนให้เห็นถึงความชาญฉลาดในการเลือกสรรวัตถุดิบแต่ละชนิดเป็นอย่างดี แล้วนำมาดัดแปลงแปรรูปเป็นวัตถุที่ใช้ทำเครื่องจักสานด้วยวิธีต่างๆ แต่สนองการใช้สอยได้ดี เช่น ชาวภาคใต้นำใบลำเจียกหรือใบปาดมาจักและสานเป็นเสื่อและกระสอบโดยนำใบลำเจียกไปลนไฟให้ใบนิ่มก่อนที่จะจักเป็นเส้น หรือนำต้นกระจุตไปแชโคลนแล้วรีดให้แบน หรือการจักไม้ไผ่เป็นตอกแบบต่างๆ ให้เหมาะสมที่จะใช้สานเป็นเครื่องจักสานแต่ละชนิดซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ชาวบ้านเรียนรู้จากการสังเกตและการทดลองสืบกันมาแต่บรรพบุรุษ ทำให้เครื่องจักสานแต่ละชนิดมีรูปแบบและประโยชน์ใช้สอยที่สมบูรณ์ลงตัวคุณค่าอีกประการหนึ่งของเครื่องจักสาน คือ คุณค่าทางศิลปะและความงาม โดยเครื่องจักสานหลายชนิดมีรูปร่าง โครงสร้าง และลวดลายที่ลงตัว และยากที่จะหาเครื่องมือเครื่องใช้ประเภทอื่นเทียบได้ เช่น ก่องข้าวของภาคเหนือและภาคอีสาน ซึ่งเป็นตัวอย่างของเครื่องจักสานที่ได้รับการออกแบบอย่างแยบยล สอนองการใช้สอยได้เป็นอย่างดี ตั้งแต่สานตัวก่องข้าวสองชั้นเพื่อให้เก็บความร้อนได้ดี โดยไอร้อนจากข้าวเหนียวข้างหนึ่งจะระเหยออกไปได้ตามรูระหว่างเส้นตอกอย่างช้าๆ ไม่กลายเป็นหยดน้ำที่จะทำให้ข้าวเหนียวแฉะและบูดเสียได้ง่าย ก่องข้าวจึงเป็นภาชนะสำหรับใส่ข้าวเหนียวหนึ่งได้ดีที่สุด ซึ่งเป็นผลจากการออกแบบที่แยบยลของชาวบ้านที่ได้ทดลองปรับปรุง สืบทอดกันเรื่อยมาเป็นเวลานาน นอกจากนี้ รูปทรงของก่องข้าวแต่ละท้องถิ่นยังมีความงดงามแตกต่างกันไปตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่นอีกด้วยทั้งคุณค่าที่สำคัญของเครื่องจักสานไทย คือ คุณค่าในการแสดงออกทางอารมณ์และจิตใจของช่างพื้นบ้าน เครื่องจักสานหลายชนิดของไทยสานอย่างละเอียด ประณีต ซึ่งแสดงให้เห็นอารมณ์ที่ละเอียดอ่อนของผู้สานได้อย่างดี ความละเอียดประณีตนั้น เริ่มตั้งแต่การแปรรูปวัตถุดิบ เช่น การจักตอก และเหลาหาวยเป็นเส้นเล็กๆ เพื่อใช้สานและถักส่วนที่ต้องการความละเอียดประณีตของเครื่องจักสาน จนถึงการสานเป็นลวดลายที่ละเอียดซับซ้อนอย่างลายพิกุลหรือลายสานของเครื่องจักสานย่านลิเภา เป็นต้น

เครื่องจักสาน เป็นงานศิลปหัตถกรรมที่คนไทยใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้มากมายหลายชนิด และเครื่องจักสานที่ผลิตขึ้นในภาคต่างๆ นั้นมักใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไป ทำให้เครื่องจักสานที่ทำขึ้นเป็นรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามประเภทของวัตถุดิบ ประโยชน์ใช้สอย สภาพการดำรงชีวิตและสภาพภูมิศาสตร์ ความนิยมตามชนบประเพณี และวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2532 : 100-104)

3.3 ภูมิปัญญางานจักสาน

3.3.1 ประเภทของงานจักสานประเภทของเครื่องจักสานในประเทศไทยสามารถจำแนกได้ 2 ลักษณะ (ทรงฤทธิ์ พรหมชินวงศ์. 2550 : 12-13) คือ การจำแนกประเภทตามการใช้สอย ได้แก่

- 1) เครื่องจักสานเกี่ยวกับการบริโภค เช่น กระจิบข้าว มวยนึ่งข้าว
- 2) เครื่องจักสานที่ใช้ภาชนะบรรจุสิ่งของ เช่น กระบุง ตะกร้า กระจาด บุงกี
- 3) เครื่องจักสานที่ใช้ป้องกันแดดฝน ได้แก่ หมวก กอบ หมวกจิ้น
- 4) เครื่องจักสานที่ใช้เป็นส่วนประกอบอาคารบ้านเรือน และเครื่องปลูก ได้แก่ ฝาเรือน เสื้อลำแพน เสื้อสำหรับปูนั่ง ปูนอน
- 5) เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องตก กักขังและจับสัตว์น้ำ ได้แก่ ลอบ ไช อีจู้ ตุ่ม สุ่ม ปลา ชะนาง
- 6) เครื่องจักสานที่ใช้เครื่องประดับตกแต่งและเครื่องกีฬา ได้แก่ มู่ลี่ ปลาตะเพียน ตะกร้อ กระเช้าของขวัญ ของชำร่วย
- 7) เครื่องจักสานเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและศาสนา เช่น การทำพานหมากเบ็งใส่ข้าวบูชาพระของชาวอีสาน

3.3.2 ลักษณะของการจักสานและชนิดของการจักสาน

1. การจัก คือการนำวัสดุมาทำให้เป็นเส้น เป็นแฉก หรือเป็นริ้วเพื่อความสะดวกในการสาน ลักษณะของการจักโดยทั่วไปนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของวัสดุแต่ละชนิดซึ่งจะมีวิธีการเฉพาะที่แตกต่างกันไป หรือบางครั้งการจักไม้ไผ่หรือหวายมักจะเรียกว่า “ตอก” ซึ่งการจักถือได้ว่าเป็นขั้นตอนของการเตรียมวัสดุในการทำเครื่องจักสานขั้นแรก

ภาพที่ 2 การจักสานแข่ง

2. การสาน เป็นกระบวนการทางความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่นำวัสดุธรรมชาติมาทำประโยชน์โดยใช้ความคิดและฝีมือมนุษย์เป็นหลัก การสานลวดลายจะสานลายใดนั้นขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในการใช้สอย ซึ่งมีด้วยกัน 3 วิธี คือ การสานด้วยวิธีการสอดขัด วิธีการสอดขัดด้วยเส้นทแยง และวิธีขัดเป็นวง

ภาพที่ 3 การจักสานถัก

3. การถัก เป็นกระบวนการประกอบที่ช่วยให้การทำเครื่องจักสานสมบูรณ์ การถักเครื่องจักสาน เช่น การถักขอบของภาชนะจักสานไม้ไผ่ การถักหูภาชนะ เป็นต้น การถักส่วนมากจะเป็นการเสริมความแข็งแรงของโครงสร้างภายนอก เช่น ขอบ ขา ปาก ก้น ของเครื่องจักสาน และเป็น การเพิ่มความสวยงามไปด้วย

3.3.3 รูปแบบของงานจักสาน

เครื่องจักสานภาคกลางประชาชนภาคกลางส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตรบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ และยังมีไม้ไผ่ที่เอื้ออำนวยในการใช้ทำเครื่องจักสาน ภาคกลางจึงเป็นแหล่งผลิตเครื่องมือเครื่องใช้แหล่งใหญ่ที่สุดของประเทศ มีรูปแบบลักษณะมากมายหลายชนิด จัดแบ่งตามหน้าที่ใช้สอย ดังนี้

1. เครื่องจักสานที่เป็นภาชนะ ได้แก่ กระบุง กระจาด กระเชอ ชะลอม เข่ง

ภาพที่ 4 กระจาด

2. เครื่องจักสานที่ใช้สำหรับกักและจับสัตว์ ได้แก่ กระชังขนาดใหญ่สำหรับเลี้ยงปลา ลอบ ไซ ที่ใช้ดักปลาตามริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง สุ่มปลา สุ่มไก่ กรงนก ฯลฯ

ภาพที่ 5 เครื่องจักสานที่ใช้สำหรับกักและจับสัตว์

3.3.4 ลวดลายที่ใช้ในงานจักสาน

การสาน เป็นขั้นตอนสำคัญในการทำเครื่องจักสาน โดยนำวัตถุดิบที่แปรรูปแล้วมาสานเป็นรูปทรงต่างๆ กรรมวิธีในการสานแบ่งออกเป็นแบบต่างๆ ได้ดังนี้

ลายขัด

ลายขัด เป็นวิธีการสานแบบพื้นฐานที่เก่าแก่ที่สุด ลักษณะของลายขัดเป็นการสร้างแรงยึดระหว่างตอก ด้วยการขัดกันเป็นรูปมุมฉากระหว่างแนวตั้งกับแนวนอน โดยใช้ตอกยืนหรือตอกแนวตั้งหรือตอกยืนสอดขัดกับตอกแนวนอนโดยยกขึ้นเส้นหนึ่ง ช่มหรือขัดลงเส้นหนึ่งสลับกันไป อย่างที่เรียกว่า ลายหนึ่ง จากลายหนึ่งได้พัฒนามาเป็นลายสอง ลายสาม และลายอื่นๆ ที่ยังคงรักษาลักษณะการสอดและการขัดกันเช่นเดิม แต่ใช้เส้นตอกในแนวตั้งและแนวนอนมากกว่าหนึ่งเส้น และสอดขัดกันให้สลับไปสลับมาเกิดเป็น ลายสอง ลายสามและลายอื่นๆ อีกมากลายขัดนี้ใช้สานเครื่องจักสานได้หลายชนิด และมักใช้ร่วมกับลายชนิดอื่นเพื่อให้ได้รูปทรงตามต้องการ

ในการสานรูปให้เป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ซึ่งมีกระบวนการสานตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงขั้นสุดท้ายจนสำเร็จผลและทำให้ผลิตภัณฑ์มีความสวยงามมากขึ้นขึ้นอยู่กับลายในการสานลายต่างๆในงานจักสานมีลายขัดธรรมดา ลายสอง ลายสาม ลายตาชะลอม ลายหกเหลี่ยม

ลายต่างๆที่กล่าวมาเป็นลายหลัก เรายังสามารถเอาลายหลักไปประยุกต์และประกอบในการสานงานผลิตภัณฑ์ต่างๆได้ เช่น ตะกร้า ตาแกรง กระจาด กระเป่าถือ กระเป๋าใส่ของ อื่นๆ

1. ลายขัดธรรมดา เป็นลายอย่างง่าย ๆ ใช้โดยทั่วไปการสานส่วนกันของผลิตภัณฑ์โดยใช้วัสดุแบบกว้างทั้งเส้นตั้งและเส้นนอนจนเป็นเส้นหลักและเส้นโครงของผลิตภัณฑ์ด้วย

วิธีการสานขัด (ลายขัดแคะหรือเรียกว่าลาย 1)

1. วางวัสดุเส้นสานโดยทับ 1 เส้น ยก 1 เส้น เส้นสลับกันไปตลอดแนว
2. สอดวัสดุเส้นสานโดยทับ 1 เส้น ยก 1 เส้น สลับกันไปตลอดแนว
3. สานเส้นที่ 2-3-4 คล้ายเส้นที่ 1 แค้ขัดสลับกันไปเรื่อยๆ จนเสร็จตามต้องการ

ลายสอง เป็นลายที่ใช้ในการสานงานที่มีพื้นที่กว้างๆ เมื่อต้องการใช้ชิ้นงานมีลายสวยงาม เช่นเสื่อลาแบบมัด หรือนาไปสานส่วนที่เป็นด้านข้างของผลิตภัณฑ์ต่างๆ

วิธีการสานลายสอง

1. งานวัสดุเส้นผืนหลักเรียงทางตั้งตลอดแนว
2. สอดวัสดุเส้นสานโดยทับ 2 เส้น ยก 2 เส้น สลับกันไปเรื่อยๆตลอดแนว
3. สานวัสดุเส้นสานต่อไปโดยเริ่มยกเส้นที่ 2-3 ทับ 2 เส้น ยก 2 เส้น สลับกันไปเรื่อยๆ

จนตลอดแนวแล้วหากการสานตลอดไปจะได้แนวที่สวยงามตัว

การสานลายสามคล้ายๆกับการสานลายสอง เพียงแค่ทับเป็น 3 เส้น เป็นลายที่เหมาะสมกับการใช้สานพื้นที่กว้างๆจนเห็นลายที่สวยงาม

วิธีการสานลายสาม

1. วางวัสดุเส้นผืนหลักเรียงตั้งตามแนวตามต้องการ
2. สอดวัสดุเส้นสานโดยยก 1 เส้น ทับ 3 เส้น ยก 3 เส้น และทับ 3 เส้นสลับกันไปเรื่อยๆ
3. สานวัสดุเส้นที่ 2 โดยยก เส้นที่ 1-2 เส้นแล้ว ทับ 3 เส้น ยก 3 เส้น ทับ 3 เส้น สลับกัน

ไปเรื่อยๆ ในการสานลายสามจะได้ลายที่มากกว่าลายที่สอง

ลายตาแปดเหลี่ยม เป็นลายที่ใช้สานตะกร้า กระเป๋า กระจาด หรือผลิตภัณฑ์อื่นที่ต้องการโปร่งๆแสดงลวดลายเส้นสวยๆ ไม้ไผ่โดยเริ่มใช้วัสดุสาน 8 เส้น

วิธีการสานลายแปดเหลี่ยม

1. สานเส้นหลัก 4 เส้นวางขัดกันให้เป็นตาสี่เหลี่ยม
2. สอดเส้นสานอีก 4 เส้นที่มุมแต่ละมุมของสี่เหลี่ยมโดยสอดขัดไขว้กันก็จะเป็นรูปแปดเหลี่ยม

เหลี่ยม

3. สานลายตาต่อไปเรื่อยๆ ข้อสังเกตเส้นสานเส้นใหม่จะขนานกับเส้นเดิมไปเรื่อยๆ และจะขัดไขว้เส้นเดิม

ลายทแยง

ลายทแยง เป็นวิธีสานที่ใช้ตอกสอดขัดกันในแนวทแยง (diagonal) ไม่มีเส้นตั้งและเส้นนอนเหมือนลายขัด แต่จะสานสอดขัดกันตามแนวทแยงเป็นหกเหลี่ยมต่อเชื่อมกันไปเรื่อยๆคล้ายรวงผึ้ง ลายชนิดนี้จึงมักสานโปร่ง เช่น ลายตาแข่ง ลายชะลอม ลายหัวส้ม ลายเกล็ดเต่า และลายเฉลว

ลายชนิดนี้มักใช้สานภาชนะโปร่ง เช่น เชง ชะลอม หรือใช้สานประกอบกับลายอื่น เช่น สานเป็นส่วนบนของหมวก หรือหัวส้อม เพราะสามารถสานกระจายออกจากศูนย์กลางได้ดีก่อนที่จะสานลายขัดหรือลายอื่น ประกอบเป็นส่วนของเครื่องจักสานต่อไป

ลายขดหรือถัก

ลายขดหรือถัก เป็นการสานที่ใช้กับวัสดุที่ไม่สามารถคงรูปอยู่ได้ด้วยตนเอง เช่น หวาย ย่านลิเภา ปอ ผักตบชวา วัสดุเหล่านี้ต้องสานด้วยการขดหรือถัก ได้แก่ การถักเป็นเส้นแล้วขดเป็นวงกระจายออกจากศูนย์กลาง แล้วถักเชื่อมกันเป็นชั้นๆ ให้ได้รูปทรงตามต้องการ หรือสานโดยใช้วัสดุอื่นเป็นโครงก่อน แล้วถักหรือสานพันยึดโครงเหล่านั้นให้เป็นรูปทรงตามโครงสร้างที่ขึ้น เช่น การสานเครื่องจักสานย่านลิเภา จะต้องใช้โครงหวายหรือไม้ไผ่มาทำเป็นโครงตามรูปภาชนะที่ต้องการจะสานก่อน แล้วจึงใช้ย่านลิเภาที่จักเป็นเส้นแล้วสอดพันเชื่อมระหว่างโครงแต่ละชั้น เข้าด้วยกัน จนเป็นภาชนะเครื่องใช้ที่มีรูปทรงตามต้องการ เช่น การสานกระเป่า กล่อง ตะกร้าหิ้วการสอดขั้วนี้อาจจะทำให้เป็นลวดลายเพื่อความสวยงามด้วย

ลายอิสระ

ลายอิสระ เป็นการสานที่ไม่มีแบบแผนตายตัว ขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้สานที่จะคิดประดิษฐ์ขึ้นเองให้สอดคล้องกับความต้องการของตน ลายประเภทนี้มักสานขึ้นตามความต้องการของผู้สาน และแบบแผนที่สืบทอดกันมาในแต่ละท้องถิ่น เช่น การสานของเล่นด้วยใบตาล ใบลาน ใบมะพร้าว เป็นรูปสัตว์ต่างๆ เช่น ปลาตะเพียน ตั๊กแตน นก หรือสานเป็นของเล่นประเภทเครื่องประดับของเด็ก เช่น สานเป็นเข็มขัด แหวน กำไล นอกจากนี้ การสานแบบอิสระนี้ บางที่ใช้เศษตอกสานเป็นดอกไม้หรือพวงมาลัยเป็นเครื่องบูชาสิ่งที่เคารพนับถือ ก็มีนอกจากกรรมวิธีการสานเครื่องจักสานดังกล่าวแล้วคนไทยยังมีรวมเอา การ "ถัก" เข้าไว้ในกระบวนการของการทำเครื่องจักสานด้วย เพราะเครื่องจักสานหลายชนิดต้องใช้หวาย เชือก ป่าน ปอ ฯลฯ มาถักประกอบด้วย เช่น การใช้เชือกหรือหวายถักขอบหรือชายเสื้อ ฯลฯ เพื่อให้ใช้ได้ทนทานและสวยงามด้วย ดังกล่าวแล้ว จะเห็นว่าเครื่อง จักสาน เป็นหัตถกรรมที่พุดขึ้นจากวัตถุดิบธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ นำมาแปรรูปให้มีลักษณะเหมาะสม แล้วสานเป็นเครื่องจักสานที่มีรูปทรงธรรมดาจนพัฒนามาเป็นเครื่องจักสานที่มีรูปร่างสวยงามและมีลวดลายละเอียดประณีต

ปัจจุบัน มีผู้นำเถาธุ่น กาบกล้วย ผักตบชวา มาทำเครื่องจักสานประเภทต่างๆ มากมายโดยประยุกต์รูปทรงให้สวยงามตามความต้องการในการใช้สอย เครื่องจักสานเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่มนุษย์ประดิษฐ์สร้างสรรค์ขึ้นจากวัตถุดิบพื้นบ้านเท่าที่จะหาได้ในท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนารูปแบบให้เหมาะสมกับความต้องการในการใช้สอยเรื่อยมาจากอดีตจน ปัจจุบัน เครื่องจักสาน

มากมายหลายอย่างที่สร้างขึ้นในภาคต่างๆ ของไทย มีรูปแบบและประโยชน์ใช้สอยแตกต่างกันอย่าง น่าสนใจยิ่ง

ลวดลายในการสานเครื่องจักสาน แบบอย่างของลวดลายของเครื่องจักสานในแต่ละถิ่นมี ลักษณะเฉพาะท้องถิ่นที่แตกต่างกันไป และมีชื่อเรียกลายต่างๆ แตกต่างกันไปแม้จะเป็นลายชนิดเดียวกันก็ ตาม ลักษณะของการสร้างลวดลายแบ่งได้เป็นแบบต่างๆ ดังนี้ (นิกร นุชเจริญผล. 2525)

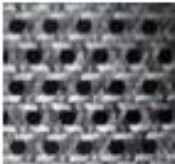

1. ลายแม่บท ลายแม่บทเป็นลายที่มีลักษณะประจำตัวเด่นชัด มีกฎเกณฑ์การสาน แน่นนอน เช่น ลายขัด ยกหนึ่งข่มหนึ่ง หรือลายสอง ยกสองข่มสอง ฯลฯ เป็นต้น ลายแม่บทต่างๆ เหล่านี้เป็นต้นกำเนิดที่ทำให้มนุษย์รู้จักนำวัสดุในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ ใบลาน กระจูด ค้าง ฯลฯ มาสาน เป็นสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันมาหลายยุคหลายสมัย และได้ตกทอดมาจนถึงยุคปัจจุบัน

ตารางที่ 1 ลายสานแบบลายแม่บท

ชื่อลาย	ลักษณะลาย	ชื่อลาย	ลักษณะลาย
ขัดขัด Khad Chid		ลายสาม Lai Sarm	
คาชะลอม Ta Chalorm		ปลอกสาม Plok Sarm	
เจลาวเกล็ดเต่า Chaleo Kledtao		เวียนรัสมิ Wien Rasmee	
ลายสอง Lai Song		ลายลุ่ม Lai Soom	

2. **ลายพัฒนา** ลายพัฒนาเป็นลายที่พัฒนามาจากลายแม่บท กฎเกณฑ์การสาน ยังแน่นอนอยู่ แต่มีรายละเอียดเพิ่มขึ้น ลักษณะเด่นของลายแม่อยังปรากฏชัด ส่วนลายจะเปลี่ยนแปลงเป็นรูปร่างต่างๆขึ้น ลายดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาดของช่างสานไทยแต่โบราณที่รู้จักดัดแปลงและพัฒนาลายสานต่างๆเหล่านี้ให้มีรูปแบบที่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมและสวยงาม เช่น ลายลบน้ำ ลายตีหล่ม ลายตีตะแคง ฯลฯ เป็นต้น

ตารางที่ 2 ลายสานแบบลายพัฒนา

ชื่อลาย	ลักษณะลาย	ชื่อลาย	ลักษณะลาย
จักดาโปร่ง Khad Ta Prong		เจลาวแปลง Chaleo Plang	
จักตะสลับ Khad Tae Salab		เจลาวดาว Chaleo Dao	
จักจันทัน Khad Khun Ton		ตีหล่มคว่ำ De Lom Kwam	
ตาชะลอมคู่ Ta Chalorm Ku		ลายจันทัน Lai Kun Ton	
ตีตะแคง De Takaeng		เวียนรำสมิ Wien Rasmee	

3. **ลายประดิษฐ์** ลายประดิษฐ์เป็นลายสานที่ช่างสานประดิษฐ์ขึ้นให้เป็นลวดลายต่างๆ ตามความรู้สึกนึกคิดของช่างสานเอง โดยอาศัยลายแม่บทและลายพัฒนาเป็นหลักในการสาน กฎเกณฑ์ของลายแม่บทและลายพัฒนายังคงอยู่บ้าง แต่ไม่แน่นอนคงที่เสมอไป การใช้ตอกสีขนาดต่างๆ สานและประดิษฐ์ให้เป็นดอกดวงและลวดลาย แม้ว่าจะยังคงลักษณะของลายแม่กับลายพัฒนาไว้ก็ตาม ยังหมายถึงลายประดิษฐ์ด้วย เพราะอาศัยลวดลายเป็นหลักในการสาน ดังนั้น ช่างสานไทยโบราณจึงได้แสดงออกถึงศิลปะและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ตลอดจนอารมณ์และความรู้สึกนึกคิดไว้ในลายสานได้อย่างงดงาม เช่น ลายขิดตาแมว ขิดดอกจัน ขิดขอ ลายพัด ลายเสื่อกระจูด เป็นต้น

ตารางที่ 3 ลายสานแบบลายประดิษฐ์

ชื่อลาย	ลักษณะลาย	ชื่อลาย	ลักษณะลาย
เฉลยออนดอก Chaleo Yondok		ลายยกดอก Lai Yokdok	
ดอกพิกุล Dok Pikun		ขิดดอกจัน Khid Dok Chan	
ดาวล้อมเดือน Dao Lomduan		ลายคุบ Lai Kub	
ขิดขอก่าย Khid Khorkai		ศวัตคิยะของจัน Swastika Khorng Cin	

การเก็บริม

การเก็บริมโดยการเข้าขอบปาก หรือเรียกว่า การมัดหวาย เป็นวิธีเก็บริมโดยใช้วัสดุอื่นที่มีความหนา แข็ง กลม หรือแบน เพื่อเสริมให้ขอบปากผลิตภัณฑ์เกิดความ แข็งแรงมากขึ้น ซึ่งวิธีการเข้าขอบ คือ การพับหรือตัดปลายตอกให้เส้นยืนหลักเสมอแนวที่จะทำขอบ เหลลา ตัดโค้งหวาย หรือไม่ทำขอบให้กลม จากนั้นวางประกบขอบชั้นในและชั้นนอกให้เสมอแนวปากขอบของงาน แล้วใช้ตอกเส้นหวายผูกมัด พัน หรือถักขอบทั้งริมนในและริมนอกให้แน่น ทำตลอดแนวของขอบปากทั้งหมด การเก็บริมวิธีนี้จะทำให้ผลิตภัณฑ์มีความแข็งแรง คงทน เหมาะที่จะนำไปใช้สอย เช่น ขอบกระบุง ตะแกรง ตะกร้า ถ้าสานด้วยตอกไม้ไผ่จะหักกลับไม่ได้ จึงต้องเสริมขอบด้วยวีเข้าขอบ วัสดุที่ใช้ทำขอบมักใช้หวาย เพราะมีความเหนียว ทนทาน เส้นกลม ตัดให้โค้งงอ เป็นรูปทรงตามแบบผลิตภัณฑ์ที่ต้องการเข้าขอบได้ ส่วนเส้นตอกที่ใช้ผูกมัดก็ใช้ตอกหวายเช่นกัน และการเก็บริมโดยการเข้าขอบปาก หรือ การมัดหวายนั้น มีลวดลายที่หลากหลาย ทำให้ผลิตภัณฑ์มีความสวยงามมากยิ่งขึ้น

ตารางที่ 4 ลักษณะของการมัดหวาย

ชื่อลาย	ประเภทของลาย	ลักษณะลาย
มัดเวียน	แม่บท	
มัดเวียน	พัฒนา	
มัดยกดอก	พัฒนา	
กระดุกงู	พัฒนา	
มัดห้าหวาย	พัฒนา	
มัดสามหวาย	พัฒนา	
มัดหวายคู่	พัฒนา	
ทับสันบน	พัฒนา	
จุงนาง	แม่บท	
สันปลาซ่อน	พัฒนา	
กว้างเหลียวหลัง	พัฒนา	

ลวดลายในการสานเครื่องจักสานแบบอย่างของลวดลายของเครื่องจักสานในแต่ละถิ่นมีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นที่แตกต่างกันไป และมีชื่อเรียกลายต่างๆแตกต่างกันแม้จะเป็นลายชนิดเดียวกันก็ตาม ลักษณะของการสร้างลวดลายแบ่งได้เป็นแบบต่างๆดังนี้

1. ลายขัด คือ ลายที่ยก 1 ทอก ช่ม 1 ทอกสลับกันเรื่อยไป ใช้สานกระสอบ ตะกร้า กระบุง ไซ ข้อง เป็นต้น ลายขัด เป็นลายพื้นฐานของเครื่องจักสานซึ่งอาจจะเป็นลวดลายเบื้องต้นของการทำเครื่องจักสานที่เก่าแก่ที่สุดก็ได้ ลักษณะของลายขัด เป็นการสร้างแรงยึดระหว่างกันด้วยการขัดกันของตอก หรือวัสดุอื่นด้วยการขัดกันระหว่างแนวตั้งหรือเส้นตั้ง และแนวนอนหรือเส้นนอน ถ้าพิจารณาแล้วจะเห็นว่า “ลายขัด” เป็นแม่แบบของลายสานทั้งปวง ซึ่งมีอยู่ในงานจักสานของชนชาติต่างๆทั่วไป เป็นลายที่วิวัฒนาการขึ้นมาเป็นลายต่างๆ ตั้งแต่ลายขัดธรรมดาไปจนถึงการสานแบบยกดอกเป็นลวดลายต่างๆ ลักษณะโครงสร้างของลายขัดนี้เป็นลายที่มีแรงยึดมาก จึงมีความแน่นและแข็งแรงให้ความคงทนมาก จึงนิยมใช้สานประกอบกับลายอื่นๆ ในส่วนที่ต้องการความแข็งแรง เช่น ส่วนที่เป็นก้น เป็นปาก คอของภาชนะ เป็นต้น

ภาพที่ 6 ลายขัด

2. ลายสอง ใช้สานกระซอน กระสอบ ฝาบ่านไม้ไผ่ ลายสองเป็นลายที่ประสมกับลายขัด ลายสามประดิษฐ์ แล้วประดิษฐ์เป็นลายที่มีชื่อว่า ลายลูกแก้ว ลายตีคว่ำ ลายตีหงาย ดาวล้อมเดือน ดาวกระจาย เป็นต้น

ภาพที่ 7 ลายสอง

3. ลายตาหลิว อาจจะเรียกต่างกันไปตามพื้นถิ่น เช่น ลายตาชะลอม ลายชะมู ใช้สาน กระเป๋า ตะกร้า ลายตาหลิว เป็นลายที่ดัดแปลงมาจากลายพื้นฐาน โดยเพิ่มตอกขัดทแยงเป็นลายดอก ชิง ลายดอกจันทร์ ลายพิกุล ลายตาชะลอม ฯลฯ

ภาพที่ 8 ลายตาหลิว

ภาพที่ 9 ลายตีด้าน

ภาพที่ 10 ลายประดิษฐ์

4. ลายทแยง ลักษณะการสานคล้ายการถัก ส่วนมากใช้ตอกเส้นแบนๆ บางๆ เพราะการสานลายชนิดนี้ต้องการแผ่นที่บ โคจรสร้างของลายทแยงจะเบียดตัวกันสนิทไม่มีเส้นตั้ง หรือเส้นนอนเหมือนลายขัด เป็นลายสานที่ต้องการผิวเรียบบางสามารถสานต่อเชื่อมกันไปตามความโค้งของภาชนะที่ต้องการได้ เครื่องจักสานที่สานด้วยลายทแยงนี้ส่วนมากจะสามารถทรงรูปอยู่ได้ด้วยตัวเอง แต่ความแข็งแรงจะไม่ทนเท่าลายขัด

ภาพที่ 11 ลายทแยง

5. ลายขด ลายสานแบบขดส่วนมากจะใช้สานภาชนะโดยสร้างรูปทรงขึ้นด้วยการขดของวัสดุซ้อนเป็นชั้นๆ แล้วใช้ตัวกลางเชื่อมถักเข้าด้วยการเย็บ ถัก หรือมัด ลายสานแบบขด มักใช้วัสดุจำพวกหวาย ปอ และวัสดุอื่นๆ ที่ไม่สามารถคงรูปอยู่ได้ด้วยตัวเอง ลายสานแบบขดจะรับน้ำหนักและแรงดันได้ดีเพราะโครงสร้างทุกส่วนจะรับน้ำหนักเฉลี่ยโดยทั่วถึงกัน

ภาพที่ 12 ลายสานแบบขด

6. ลายอิสระ เป็นลายที่สานขึ้นตามความต้องการของผู้สาน เป็นลายที่เกิดจากการสร้างสรรค์ที่อิสระตามความต้องการใช้สอย เป็นการสร้างลวดลายให้เกิดเป็นเครื่องจักสานที่ต่างไปจากลวดลายแบบอื่นๆ จะพบเห็นทั่วไปในภาคต่างๆของประเทศ นับว่าเป็นลายที่น่าสนใจลายหนึ่งในกระบวนการกระทำเครื่องจักสาน (สนไชย ฤทธิ์โชติ. 2539 : 184)

3.3.5 ประโยชน์ของงานจักสาน

คุณค่าและการใช้สอยในชีวิตประจำวัน ในสังคมกิจกรรมหรือเกษตรกรรม เครื่องจักสานมีบทบาทที่สำคัญยิ่งเนื่องจากชาวบ้านจะใช้ภูมิปัญญาของตนเองประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ขึ้นตามความต้องการใช้งานเขาจะใช้อย่างรู้และเข้าใจในสิ่งนั้นๆ และเห็นคุณค่าของเครื่องใช้ เครื่องจักสานจากภูมิปัญญาของตน

1. ประโยชน์ของการใช้สอยสามารถโยงไปถึงคุณค่าแห่งจิตใจ ให้เกิดความรักและหวงแหนในคุณค่าของสิ่งที่ตนเองบรรจงสร้างขึ้นจากรู้สึกนึกคิด จิตวิญญาณที่สร้างความงดงามในชิ้นงานแต่ละชิ้น ตั้งแต่การเลา การเลาจนนำมาสานรวมเป็นภาชนะของใช้ ซึ่งแน่นอนว่าเขาจะใช้อย่างคุ้มค่าและทะนุถนอม

2. สะท้อนของความอุดมสมบูรณ์ และความสงบสุขในสังคม ท้องถิ่นเครื่องจักสานที่มีใช้ทั่วไปนั้น มีทั้งเครื่องจับสัตว์ ทำการเกษตร ของใช้ในครัวเรือน และสิ่งเบ็ดเตล็ด หรืออาจรวมไปถึงเครื่องจักสานที่ใช้ในพิธีกรรมบางอย่าง สิ่งเหล่านี้รับใช้คนในสังคมชนบทที่มีแสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์ของพื้นที่ซึ่งประกอบด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ประชาชนในท้องถิ่นได้รับผลแห่งความอุดมสมบูรณ์ มีการแบ่งปันการใช้สอย การพึ่งพาอาศัย สร้างสมคุณธรรม จริยธรรม กลายเป็นระบบคุณธรรม และเป็นที่มาของความสงบ

3. เครื่องจักสานจะแสดงคตินิยม ความเชื่อ เรื่องราวต่างๆ ของสังคม และยุคสมัยที่มีผลจากรูปแบบของประเพณีต่างๆ ก่อให้เกิดงานศิลปหัตถกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น ชุมชน แสดงให้เห็นถึงความเป็นอยู่ อาชีพ

3.3.6 วัสดุที่ใช้ในงานจักสาน

วัสดุที่ใช้ในงานจักสานมีหลายชนิด ดังนี้คือ

1. ไม้ไผ่ เป็นไม้ที่ใช้ทำเครื่องจักสานมากมายหลายชนิด มีลักษณะเป็นไม้ปล้อง เป็นข้อ มีหนาม และแขนงมาก เมื่อแก่จะมีสีเหลือง โดยจะนำส่วนลำต้นมาใช้จักเป็นตอกสำหรับสานเป็นภาชนะต่างๆ

อายุของไม้ไผ่ที่เหมาะสมกับการใช้ทำเครื่องจักสาน

1. งานที่ต้องการความยืดหยุ่นตัวสูงมาก เช่น ใช้ทำตอกมัด หรือต้องการนำไปจักสานประเภทสอดขัด ทำลวดลาย แต่ไม่ต้องการใช้ความแข็งของเส้นตอก ควรเป็นไม้ไผ่อ่อน อายุประมาณ 1 ปี

2. งานที่ต้องการรับน้ำหนักการใช้งานประเภทกระบุง กระจาด เข่งตะกร้าเครื่องมือจักจับสัตว์ต่างๆ ควรใช้ไม้ไผ่ที่มีอายุประมาณ 2-4 ปี

3. งานที่ต้องการแบกหาม ต้องการความแข็งแรง เช่น ไม้คาน คันทลาว คันทนู ควรใช้ไม้ไผ่ที่มีอายุประมาณ 4-6 ปี

ภาพที่ 13 ไม้ไผ่

2. กก เป็นพันธุ์ไม้ชนิดหนึ่งที่ชอบขึ้นในที่ชื้นและมีขึ้นทั่วไป เช่น ในนา ริมหนอง บึง และที่น้ำท่วมแฉะ ลำต้นกลมหรือสามเหลี่ยม มีทั้งชนิดลำต้นใหญ่ยาว และลำต้นเล็กและสั้น ส่วนมากนำมาทอเสื่อมากกว่านำมาสานโดยตรง

ภาพที่ 14 กก

3. แห้ง มีลักษณะคล้ายไม้ไผ่แต่อ่อนนุ่มกว่า ไม่มีข้อ แข็งกว่าหวายใช้ได้ทนกว่ากก ชอบขึ้นตามที่แฉะ มีผิวเหลืองสวย ใช้สานเสื่อ ทำฟาบ้าน เป็นต้น

ภาพที่ 15 แห่

4. หวาย จะขึ้นในป่าเป็นกอๆ ส่วนมากจะใช้ประกอบเครื่องจักสานอื่นๆ แต่ก็มีการนำ หวายมาทำเครื่องจักสานโดยตรงหลายอย่าง เช่น ตะกร้าหวี ถาดผลไม้ เป็นต้น

ภาพที่ 16 หวาย

5. ใบตาลและใบลาน ลำต้นสูงคล้ายมะพร้าว ใบเป็นแผงใหญ่คล้ายพัด จะนำมาทำเครื่อง จักสานโดยจักในออกเป็นเส้นคล้ายเส้นตอก แต่ต้องใช้ใบอ่อน ส่วนใหญ่จะใช้สานหมวกและงอบ

ภาพที่ 17 ต้นลาน

6. ก้านมะพร้าว ใช้ก้านกลางใบของมะพร้าว เหลาใบออกให้เหลือแต่ก้าน แล้วนำมาสาน เช่นเดียวกับตอก ส่วนมากสานเป็นตะกร้า กระจาดผลไม้เล็กๆ

ภาพที่ 18 ก้านมะพร้าว

7. ย่านลิเภา มีลักษณะเป็นเถาวัลย์ชนิดหนึ่ง มีขนาดเท่าหลอดกาแฟ ขึ้นตามภูเขา เทือกเขา และป่าละเมาะ ในการใช้ต้องนำลำต้นมาลอกเอาแต่เปลือกแล้วจักเป็นเส้นๆ ย่านลิเภาส่วนใหญ่จะนำมาสานเป็นลาย เขียนหมาก พาน เป็นต้น

ภาพที่ 19 ย่านลิเภา

8. กระจูด เป็นพันธุ์ไม้ตระกูลเดียวกับกก ชอบขึ้นในที่ชื้นแฉะ ลักษณะลำต้นเป็นต้นกลมๆ ขนาดนี้วก้อย ก่อนนำมาสานจะต้องนำลำต้นมาผึ่งแดดแล้วทุบให้แบนคล้ายเส้นตอกก่อน แล้วจึงสาน

ภาพที่ 20 กระจูด

9. เตยทะเล เป็นต้นไม้จำพวกหนึ่งใบยาวคล้ายใบสับปะรดหรือใบลำเจียก ขึ้นตามชายทะเล ใบมีหนาม ก่อนนำมาสานต้องจักเอาหนามริมใบออกแล้วย่างไฟ แชน้ำ แล้วจึงจักเป็นเส้นตอก

ภาพที่ 21 เตยทะเล

10. ลำเจียกหรือปาหนัน เป็นต้นไม้จำพวกเดียวกับเตยทะเล

ภาพที่ 22 ลำเจียกหรือปาหนัน

11. คล้า เป็นต้นไม้ชนิดหนึ่งคล้ายต้นชำ หรือกก มีผิวเหนียว ใช้สานภาชนะเช่นเดียวกับหวายและไม้ไผ่

ภาพที่ 23 คล้า

3.3.7 เครื่องมืองานจักสาน

วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือที่ใช้ในการทำงานจักสาน มีดังต่อไปนี้

มีดโต้หรือมีดผ่า จะมีลักษณะเดียวกับมีดโต้ คือ สันตรง ปลายตัดความยาวประมาณ 30 ซม. ช่างบางคนจะใช้มีดนี้เพียงเล่มเดียว ทั้งตัด ผ่า จักและเหลา

ภาพที่ 24 เครื่องมือจักสาน

ภาพที่ 25 มีดจักสาน

มีดเหลาตอก จะมีขนาดย่อมกว่ามีดผ่ามาก ความยาวของสันประมาณ 12–15 ซม. ลักษณะพิเศษคือ ส่วนของสันอาจจะเป็นเส้นตรง แต่ปลายจะงอนขึ้นเล็กน้อย บางด้าม สันอาจโค้ง ส่วนคมมีด มักจะโค้งขึ้นเสมอ เพื่อให้เหมาะกับการเหลาตอกให้เรียบและกลม ต่อด้ามจับด้วยไม้ ยาวประมาณ 35–45 ซม.ตามขนาดของช่วงแขนของช่างแต่ละคน เพื่อให้แนบกับแขนของช่างเมื่อใช้เหลาตอก จะช่วยบังคับคมมีดให้เป็นไปตามที่ช่างต้องการ

ภาพที่ 26 มีดจักตอก

เหล็กจี้ หรือเหล็กหมาด

เหล็กจี้ หรือเหล็กหมาด มี 2 ลักษณะคือ ชนิดปลายกลมและปลายแบน เป็นเหล็กยาวประมาณ 5–10 ซม.ต่อด้ามไม้พองจับเหมาะมือยาวประมาณ 15 ซม. รวมความยาวประมาณ 25 ซม. เหล็กจี้ชนิดกลมมักใช้ร้อยเส้นหวาย ชนิดปลายแบนมักจะเจาะร้อยเส้นตอก

ภาพที่ 27 เหล็กหมาด

ไม้คาบ ใช้หนีบยึดตอกกับเส้นหวายช่วงเข้าขอบปากบุง

ภาพที่ 28 ไม้คาบ

เลื่อย ใช้ตัดไม้ไผ่

ภาพที่ 29 เลื่อย

ซากไม้ ใช้ตำแผ่นตอกในหลุมดิน ช่วงการสานคุ

ภาพที่ 30 ซากไม้

เก็ม ใช้ยึดหรือหนีบเส้นตอกช่วงเข้าขอบปากคุตีข้าว

ภาพที่ 31 เก็ม

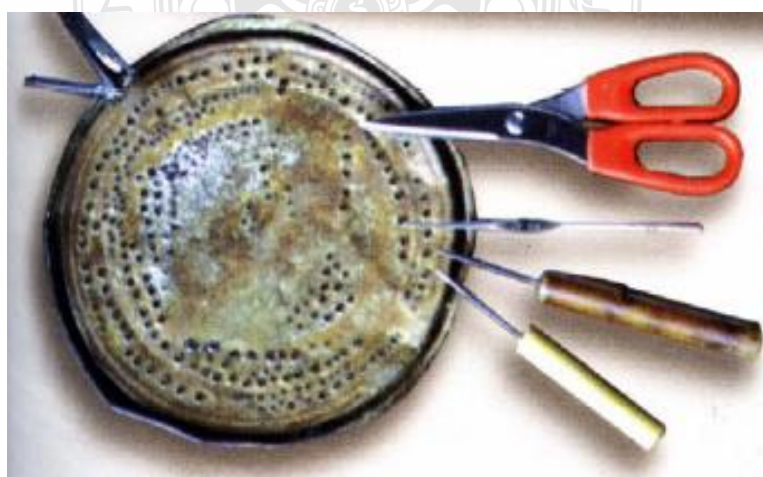
ค้อนและทอยไม้ ใช้จัดเส้นตอกในการสานคุติข้าว

ภาพที่ 32 ค้อนและทอยไม้

เครื่องเลียด

ใช้เลียดตอกเป็นแผ่นสังกะสี เจาะรูหลายขนาด ใช้เส้นตอกที่จักเป็นเส้นเหล็ยม สอดผ่านรู แล้วดึงหรือเลียดเส้นตอกให้กลมและได้ขนาดเท่าๆ กัน

ภาพที่ 33 เครื่องเลียด

แม่แบบเครื่องจักสาน (Molds For Basketry) ใช้เป็นแม่แบบสำหรับขึ้นรูปงานจักสานตามรูปทรงที่ต้องการ เช่น รูปทรงสี่เหลี่ยม รูปทรงรี เป็นต้น

ภาพที่ 34 แม่แบบไม้แกะ

3.3.8 ขั้นตอนและงานจักสาน

วิธีการจักตอก

1. การจักตอกปิ่น แบ่งไม้ไผ่ออกเป็นชั้นๆตามขนาดที่ต้องการ ใช้มีดจักตอกเอาส่วนในออก (ซี่ตอก) จักในส่วนที่เหลือออกเป็นเส้นบางๆ แล้วหลาวให้เรียบร้อยตากแดดให้แห้ง
2. การจักตอกตะแคง ใช้วิธีเดียวกันกับการจักตอกปิ่นเบื้องต้น แต่การจักให้เป็นเส้นตอกจะทำการจักทางผิวเป็นเส้นเล็กกว่าตอกปิ่น ทำการหลาวให้เรียบร้อย แล้วนำออกตากแดด
3. การจักไพล ใช้วิธีเดียวกันกับการจักตอกตะแคง แต่การหลาวจะหลาวให้เป็นเส้นกลมแบบเท่ากัน ทำการหลาวให้เรียบร้อย แล้วนำออกตากแดด

ภาพที่ 35 การจักตอกปิ่น

การสาน

การสาน เป็นขั้นตอนที่ยาก และต้องใช้ความละเอียดมากที่สุด เริ่มจากการก่อฐานด้านล่างด้วยเส้นตอกสองชนิด คือ ตอกยืน (ตอก-ตั้ง) ซึ่งจะมีลักษณะคอดตรงกลางต่างจากตอกทั่วไป และตอกนอน (ตอกสาน) ที่มีขนาดกว้างเท่ากันเท่ากันทั้งเส้นตากปกติ เหตุที่ตอกยืนมีลักษณะพิเศษ เนื่องจากเมื่อสานเสร็จจะได้ตะกร้าที่มีฐานเล็ก และค่อยๆบานขึ้นบริเวณปาก

ภาพที่ 36 การสาน

การรมควัน

เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการสานเพื่อเพิ่มความแข็งแรง สวยงาม แก่เครื่องจักสานด้วย
หวาย ในส่วนที่ต้องการเสริมเป็นพิเศษ ได้แก่ ปาก ขา หู การผูกและพันด้วยหวาย จะเสริมให้
เครื่องจักสานเกิดความสวยงามเป็นสีเหลืองทองอร่าม

ภาพที่ 37 การรมควัน

การถักและพัน

เมื่อสานตัวเรียบร้อยแล้วถึงการรมควันโดยจะทำในวันที่ไม่มีลม ใช้ฟางพรมน้ำหมาด ๆ
เป็นเชื้อเพลิงเพื่อให้เกิดควันมาก รมจนเครื่องจักสานมีสีเหลืองเท่ากันทั้งใบ แล้วนำมาเข้า
ส่วนประกอบหวาย มีการผูกปาก พันขา ใส่ฐานและหูหิ้ว

ภาพที่ 38 การถักและการพัน

ขั้นตอนการจักสาน

เริ่มตัดไผ่จากกอ

ภาพที่ 39 การตัดไผ่จากกอ

หากตัดมาไว้ใช้งานจำนวนมาก ควรเก็บให้มีอายุการใช้งานที่ยาวนานในหลุมดิน แล้วคลุมไม้ด้วยใบไม้หรือเศษผ้า รดน้ำให้ความชื้นสม่ำเสมอ

ภาพที่ 40 การเก็บรักษาไฟ

การเตรียมตอกไม้ไฟริดกึ่งและตาไม้ไฟออก

ภาพที่ 41 การริดกึ่งและตาไม้ไฟออก

การตัดข้อ ไซ่เลื่อยตัดข้อไม้ไผ่

ภาพที่ 42 การตัดข้อ

การผ่าไม้ไผ่ นิยมผ่าจากปลายไม้ไผ่ด้านหนึ่งไปยังอีกด้านหนึ่ง

ภาพที่ 43 การผ่าไม้ไผ่

ภาพที่ 44 การลอกเปลือกไม้ไผ่

การจักตอก

การจักตอกไม้ไผ่ มี 3 วิธีคือ

1. การจักตอกป็น คือ การจักตอกตามส่วนกว้างของไม้ไผ่ แล้วเหลาตอกให้บางเรียบ

ตลอดเส้น

ภาพที่ 45 การจักตอก

ภาพที่ 46 การจักตอกตามส่วนกว้างของไม้ไผ่

2. การจักตอกตะแคง คือ การจักตอกตามความหนาของไม้ไผ่

3. การจักตอกกลม คือ การจักตอกให้เป็นเส้นสี่เหลี่ยม แล้วเหลาลบเหลี่ยมให้กลม การเตรียมตอกกลมอย่างง่าย ๆ โดยจักตอกสี่เหลี่ยมเส้นเล็กๆ จำนวนมากแล้วนำมาปั่นบนหน้าขา จะได้ตอกกลมจำนวนมากโดยไม่ต้องเหลาครั้งละเส้น

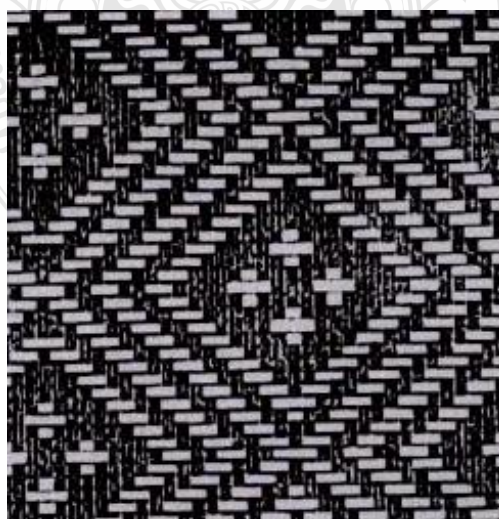
ภาพที่ 47 การจักตอกตะแคง

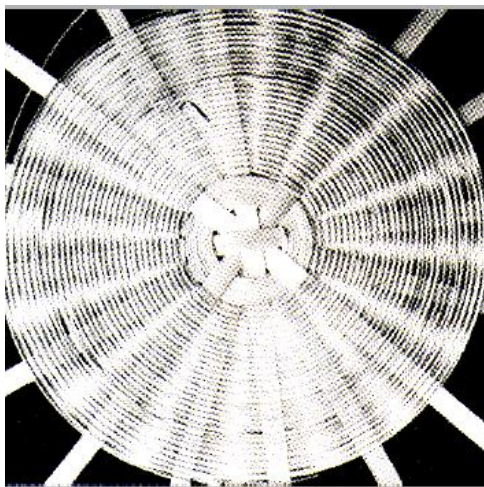
ภาพที่ 48 การปั่นเส้นตอก

เทคนิคการทำเครื่องจักสาน

1. การสาน (Weaving) เป็นวิธีที่ใช้วัสดุที่มีลักษณะแบนและยาว นำมาขัดหรือสานกัน โดยการใช้เส้นยืนและเส้นขัด สอดสลับขึ้นลงเพื่อยึดวัสดุนั้นให้เป็นแผ่น ผืนหรือรูปทรงโค้งมน ตามแบบที่กำหนดไว้ นิยมทำกันทั่วไป ทั้งลายทึบและลายโปร่ง เป็นวิธีการทำเครื่องจักสานที่นิยมแพร่หลายทั่วไป เพราะสามารถปรับลดและเพิ่มขนาดได้ง่ายที่สุด ช่างจักสานนิยมใช้กับการผลิตงานหลายประเภท เช่น รูปทรงกรวย รูปทรงครึ่งวงกลม รูปทรงเหลี่ยม รูปทรงกลม รูปทรงกระบอก ลายหลัก เช่น ลายขัด ลายสอง ลายตาฉลว ลายกันหอย ลายหัวสุม เป็นต้น

ภาพที่ 49 การสานเป็นลายต่างๆ

ภาพที่ 50 การสานเป็นลายก้นหอยและหัวส้ม

2. การขด (Coiling) เทคนิคการขดของช่างจักสานไทย เป็นเทคนิคเฉพาะที่ช่างทำเครื่องเงินในเขตจังหวัดเชียงใหม่นิยมใช้ในการผลิตภาชนะเครื่องเงินที่มีรูปทรงโค้งกลมหรือเหลี่ยม ในลักษณะรูปทรงเรขาคณิต เช่น พาน แจก้น ถาด โถก หีบผ้า พาน 8 เหลี่ยมหรือ 12 ข้างต้องทำให้เส้นตอกแนบและต่อเนื่องกันตลอดตัวภาชนะ ท้ายสุดก็ต้องปิดผิวไม้ไผ่ให้เรียบเนียนเป็นเนื้อเดียวกันให้สวยงาม ด้วยการลงรัก ชาติ หรือลงสี

ภาพที่ 51 การสานเป็นลายขด

ภาพที่ 52 การสานเป็นรูปทรงเหลี่ยม

3. การเปียและการเย็บ (Braiding and sewing หรือ Plaiting)

เป็นวิธีการทำเครื่องจักสานอีกวิธีหนึ่งที่มีผู้นิยมทำน้อยกว่าการสานและการขด เพราะการถักเปียแล้วเย็บจะไม่แข็งแรงนัก มักจะใช้กับของใช้ที่ไม่จำเป็นต้องการรับน้ำหนักมาก หรือของใช้ที่ไม่ต้องการรูปทรงพิเศษนัก การถักเปีย มักจะใช้เส้นตอกแบนๆ หรือบางพื้นที่อาจจะใช้เถาวัลย์เส้นเล็กๆ จำนวน 7 เส้น ถักให้เป็นเส้นยาว ขนาดจะเล็กหรือใหญ่ขึ้นอยู่กับการใช้งาน แล้วนำมาเย็บต่อกันให้เป็นแผ่นหรือรูปทรงโค้งมน ตามแต่ลักษณะของงาน ด้วยจักรเย็บผ้าหรือการเย็บด้วยมือ

ภาพที่ 53 การสานถักเปีย

ภาพที่ 54 การเย็บเส้นเปียให้ต่อเนื่องให้เป็นรูปหมวก

ภาพที่ 55 การกดโครงเข้ากับแม่พิมพ์ไม้แกะ

4. การจัดการความรู้

ความหมายของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM) นั้นเป็นแนวคิดที่เริ่มจาก Senge and others (เน้นด้านองค์การแห่งการเรียนรู้เพื่อการแข่งขัน) โดยแนวคิดนี้ได้รับการยอมรับและนำมาประยุกต์ใช้กันอย่างแพร่หลายในรูปแบบขององค์การภาคธุรกิจที่ให้ความสำคัญกับกลยุทธ์ด้านการ

บริหารจัดการความรู้ซึ่งในความเป็นจริงแล้วการจัดการความรู้ สามารถนำมาประยุกต์ในองค์การ ลักษณะอื่นๆ เช่น องค์การชุมชนหรือกลุ่มในชุมชนที่มีการรวมตัวกันเพื่อบริหารจัดการสินค้าและบริการภายในชุมชนอย่างเป็นระบบแบบแผนนำความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนมาทำให้เกิดคุณค่าและคุณประโยชน์แก่ชุมชนทั้งในปัจจุบันและอนาคตโดยมีตัวความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นทรัพยากรที่สำคัญนำมาสู่การจัดการแล้วเกิดผลดังกล่าวขึ้น ดังนั้น การจัดการความรู้จึงเป็นศาสตร์ที่เป็นหัวใจ เป็นพลังสำคัญ และเป็นความจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศ (ธวัช หมัดเต๊ะ. 2547 : 25)

การจัดการความรู้คือ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดกระบวนการสร้างความรู้ที่เป็นระบบโดยมีการจัดเก็บและการแบ่งปันความรู้รวมถึงการระบุสภาพปัจจุบันการกำหนดความต้องการและการแก้ไขปรับปรุงกระบวนการที่จะส่งผลกระทบต่อการจัดการความรู้ให้ดีขึ้น (Kuczaj. 2001) และเพื่อพัฒนาความเข้าใจในเรื่องในเรื่องหนึ่งในองค์การ อีกทั้งการจัดการความรู้เป็นกลยุทธ์การบริหารจัดการที่ทำให้บุคลากรในองค์การได้รับความรู้ที่ต้องการภายในเวลาที่เหมาะสม (O' Dell, Grayson and Nilly. 1998 : 3-7)

เมื่อพิจารณาโดยรวมพบว่า นิยามการจัดการความรู้ส่วนใหญ่จะมีประเด็นหลักๆ 3 ประเด็นคือ 1) เป็นกระบวนการสร้างองค์ความรู้อย่างเป็นระบบที่มีความสัมพันธ์กับการจำแนกการกำหนด การรวบรวมการเข้าถึงและการแลกเปลี่ยนความรู้ 2) เป็นกลยุทธ์ในการบริหารจัดการวิธีปฏิบัติที่มีลักษณะแบบบูรณาการและ 3) การจัดการความรู้ทำให้ผลการดำเนินงานขององค์การมีประสิทธิภาพที่ดีขึ้น

สรุป การจัดการความรู้หมายถึงกระบวนการสร้างองค์ความรู้ที่เป็นระบบในการแสวงหาความรู้กำหนดการเข้าถึงและการแลกเปลี่ยนความรู้ที่เหมาะสมเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน และการแก้ไขปัญหาต่างๆรวมถึงรูปแบบการบริหารจัดการที่มีลักษณะบูรณาการให้สอดคล้องกับเวลาและบริบทแวดล้อมโดยมีวัตถุประสงค์หลักๆ เพื่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานทั้งในระดับองค์การและระดับชุมชนให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ประโยชน์ของการจัดการความรู้

ประโยชน์ของการจัดการความรู้ตามแนวคิดของ Davenport and Prusak (1998: 25) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการจัดการความรู้ใน 2 แง่มุมคือ 1) ประโยชน์ในการที่องค์การสามารถสร้างความสามารถและความได้เปรียบในการดำเนินทางธุรกิจได้อย่างยั่งยืนและ 2) ประโยชน์ได้แก่มุมมองของการสร้างระบบในการจัดเก็บและกระจายความรู้ในองค์การเพื่อให้ความรู้ที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวบุคคลซึ่งอาจกระจายอยู่มากมายแต่ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้หรือสร้างคุณค่าได้

ชัชวาล วงษ์ประเสริฐ (2548 : 64) กล่าวถึงประโยชน์ของการจัดการความรู้โดยแบ่งออกเป็น 2 มุมมอง คือ 1) ประโยชน์ของการจัดการความรู้ทั่วไป ในแง่ของการเพิ่มศักยภาพขององค์การปรับปรุงความรับผิดชอบเพิ่มการเรียนรู้และนวัตกรรม ผ่านกระบวนการจัดการความรู้ช่วยจัดการ

ความรู้พื้นฐานขององค์กร และ 2) ประโยชน์ของการจัดการความรู้กับองค์กรในแง่ของการช่วยเพิ่มผลผลิตและผลกำไรช่วยการพัฒนาการศึกษาแรงงานความรู้และการเพิ่มความสามารถในการตัดสินใจ

จากมุมมองและแนวคิดเกี่ยวกับประโยชน์ของการจัดการความรู้ของทั้ง 2 ท่านค่อนข้างมีความสอดคล้องกันในเรื่องความสามารถและการแข่งขันด้วยความรู้ ดังนั้น จึงสามารถสรุปได้ว่าประโยชน์ของการจัดการความรู้ที่ประกอบด้วยแง่มุมที่สำคัญ 2 ลักษณะคือ ทำให้เกิดความสามารถในการพัฒนาและการแข่งขันให้เกิดความยั่งยืนและการทำให้การสร้างองค์ความรู้ที่สำคัญที่อาจอยู่ในรูปของความรู้โดยนัยขององค์กรไม่สูญหายไปพร้อมกับบุคคล ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้เน้นศึกษาในลักษณะของการสร้างองค์ความรู้ที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวบุคคลมาจัดเก็บอย่างเป็นระบบและสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ความสำคัญของการจัดการความรู้

หลักการที่สำคัญที่จะทำให้การจัดการความรู้ประสบความสำเร็จเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อองค์กรได้นั้นมีผู้รู้และนักวิชาการการจัดการความรู้ได้เสนอหลักการที่สำคัญในการจัดการความรู้ไว้อย่างน่าสนใจมากมาย อาทิแนวคิดของ Hope and Hope (1997 : 74-81) ได้อธิบายว่าหลักการจัดการความรู้มี 2 มุมมองคือ

1) The Information School คือการ มองการจัดการความรู้ในเชิงของการจัดข้อมูลข่าวสารในองค์กรซึ่งขับเคลื่อนโดยใช้ Groupware และ Internet โดยเป็นแนวคิดการใช้ประโยชน์จากความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) หรือที่อยู่ในรูปของเอกสารต่างๆหรือเรียกว่าความรู้ในเชิงวัตถุที่สามารถจับต้องได้วิเคราะห์และถ่ายทอดได้อย่างสะดวกสบายดังนั้นหลักการจัดการความรู้ในมุมมองนี้เน้นการออกแบบระบบการเข้าถึงความรู้อย่างชัดเจน

2) The Behavior School คือ การมองถึงการสร้างการเรียนรู้ขององค์กรโดยเกิดจากการพิจารณาปัญหาของการจัดการความรู้ในเชิงระบบฐานความรู้ในเชิงเทคโนโลยีแล้วพบว่าภายในองค์กรมีวัฒนธรรมย่อยต่าง ๆ และจะมีความรู้หรือค่านิยมที่ไม่ชัดเจนอยู่มากมาย (Tacit Knowledge) ซึ่งความพิจารณาถึงกลุ่มย่อยในองค์กรด้วยเนื่องจากวัฒนธรรมค่านิยมความเชื่อของแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกัน ดังนั้นถึงสรุปมุมมองของ Hope and Hope ว่ามีหลักการที่สำคัญในการมองการจัดการความรู้ในเชิงระบบที่มีความชัดเจนจับต้องได้และการจัดการความรู้โดยมองที่วัฒนธรรมย่อยในองค์กรที่มองค่านิยมความรู้ที่ไม่สามารถจับต้องได้เป็นหลัก

อย่างไรก็ตาม แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Snowden (อ้างถึงใน สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ. 2547 : 20) ได้มีการแบ่งประเภทของหลักการการจัดการความรู้ออกเป็น 3 ประเภทคือ

1) Content Management คือการจัดการความรู้ที่ชัดเจน Explicit Knowledge โดยจัดระเบียบเอกสารหรือโครงสร้างต่างๆอย่างเป็นระบบและสามารถเข้าถึงได้ง่าย

2) Narrative Management คือ การจัดการความรู้โดยใช้เทคนิคการเล่าเรื่องที่รู้มาหรือเป็นการถ่ายทอดโดยการบอกกล่าวซึ่งเป็นการจัดการความรู้แบบซ่อนเร้น Tacit Knowledge โดยไม่สามารถสรุปได้เป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจนได้

3) Content Management เป็นการจัดการความรู้โดยใช้กิจกรรมกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ภายในองค์กรซึ่งการจัดการความรู้ลักษณะนี้จะผนวกรวม Tacit Knowledge และ Explicit Knowledge เข้าด้วยกัน

Wheatley (2001 : 6-8) เสนอที่คณะว่าองค์กรจะต้องตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการความรู้ 6 ประการดังต่อไปนี้จึงจะประสบความสำเร็จตามวิสัยทัศน์องค์กรได้คือ

- 1) ความรู้เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์
- 2) คนต้องการแรงจูงใจในการสร้างสรรค์ความรู้
- 3) คนคือนักความรู้ ดังนั้นองค์กรต้องเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้
- 4) ทุกคนมีความต้องการการแบ่งปันความรู้หรือการแลกเปลี่ยนความรู้
- 5) การจัดการความรู้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีแต่เพียงอย่างเดียว
- 6) การจัดการความรู้ต้องใช้เวลาและกระบวนการจัดการที่เหมาะสม

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่หลากหลายในการเข้าถึงความรู้และความจริงรวมไปถึงการเลือกเอาความรู้และความจริงเหล่านั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการทำงานได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิต แต่เนื่องจากแหล่งความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นมีอยู่มากมายทั้งที่เป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคล (Tacit Knowledge) และความรู้ที่ภายนอกตัวบุคคลสามารถเห็นได้ชัดเจน (Explicit Knowledge) ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาให้ความสำคัญกับความรู้ที่ฝังลึกในตัวบุคคลมากกว่าเนื่องจากยังมีความรู้อีกมากมายมหาศาลที่ยังไม่ได้รับการจัดการให้เป็นระบบ

ในการศึกษาเงื่อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนประสบความสำเร็จที่มีผลต่อการจัดการความรู้ ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการความรู้

Bloom and others (1981 อ้างถึงใน พัทธรัพีโล อายุวัฒน์. 2542 : 8) ได้อธิบายความหมายของความรู้ความเข้าใจว่าความรู้หมายถึงพฤติกรรมและสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งเน้นการจำไม่ว่าจะเป็นระลึกถึงหรือระลึกได้ก็ตามเป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการเรียนรู้โดยเริ่มต้น จากการรวบรวมสาระต่างๆเหล่านั้นจนกระทั่งพัฒนาไปสู่ขั้นที่มีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้นต่อไป ความรู้นี้อาจจะแยกออกเป็นความรู้เฉพาะสิ่งความรู้ในเรื่องระเบียบการและความรู้สากล เป็นต้น ส่วนความเข้าใจหมายถึงความสามารถทางปัญญาและทักษะได้แก่ 1) ความสามารถที่จะให้ความหมายของคำ (การแปล) 2) ความสามารถในความเข้าใจความหมายของการคิด (การตีความ) 3) ความสามารถในการคาดคะเนถึง

สิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำ (การประเมินค่า) ดังนั้น บุคคลที่จะมีความสามารถเข้าใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบ 3 ประการนี้

สุนันท์ ศัลโกสุม (2524: 4, 15) กล่าวว่า ความรู้หมายถึง ความสามารถในการคงไว้รักษาไว้ ซึ่งข้อเท็จจริงเรื่องราวรายละเอียดต่างๆตลอดจนประสบการณ์ทั้งหมดของผู้เรียน และในด้านความเข้าใจนั้นได้กล่าวว่ามีถึงความสามารถในการเก็บรวบรวมความรู้และขยายความรู้ความจำนั้นให้ไกลออกไปจากเดิมอย่างสมเหตุสมผล

ดังนั้น ความรู้ความเข้าใจหมายถึงความสามารถในการรวบรวมสาระจดจำข้อมูลความหมาย ข้อเท็จจริงกฎเกณฑ์เรื่องเรื่องราวต่างๆโดยสามารถเก็บสะสมไว้และระลึกได้นำออกมาใช้ประโยชน์ และยังสามารถสื่อความหมายตีความขยายความหรือแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ หลังจากที่ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องราวนั้นๆแล้วได้เป็นอย่างดีชัดเจน

สำหรับระดับความรู้ Bloom and others (1981 : 50-51) ได้แบ่งระดับความรู้ (Cognitive Domain) ออกเป็น 6 ระดับ จากชั้นที่ง่ายไปสู่ชั้นที่ยากดังนี้คือ

1) ความรู้ความจำ (Knowledge-Memory) เป็นความสามารถในการรักษาเรื่องราวทั้งหมดของประสบการณ์ที่ผ่านมาและสิ่งที่สัมพันธ์กับประสบการณ์ด้วยการแสดงออกของความรู้ด้านนี้คือ ผู้เรียนสามารถระลึกและถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆออกได้อย่างถูกต้องอาจแสดงออกโดยการพูดการทอ การเขียนบรรยายหรือแสดงกิริยาท่าทางวิธีวัดผล คือ การใช้วิธีการซักถามวิธีสังเกตใช้แบบสอบถามให้เขียน

2) ความเข้าใจ (Comprehension) เป็นความสามารถในการจับใจความสำคัญของเรื่องได้แก่ การแปลความหมายแล้วเปรียบเทียบและย่อเอาแต่ใจความสำคัญออกมาการแสดงออกของความรู้ด้านนี้คือผู้เรียนสามารถแปลความตีความและขยายความเรื่องราวต่างๆ ได้วิธีวัดผลคือการใช้วิธีสังเกตสัมภาษณ์ใช้แบบสอบถามให้อธิบาย

3) นำความรู้ไปใช้ (Application) เป็นความสามารถในการนำหลักการกฎเกณฑ์และวิธีดำเนินการต่างๆ ที่ได้เรียนรู้มาแก้ปัญหาในลักษณะเดียวกันได้การแสดงออกของความรู้ด้านนี้คือ ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่เรียนมาไปใช้ในเรื่องราวใหม่ด้วยตนเองวิธีการวัดผล คือ การสังเกตใช้แบบสอบถามที่เหมาะสม

4) วิเคราะห์ (Analysis) เป็นความสามารถในการแยกเรื่องราวข้อเท็จจริงหรือเหตุการณ์ใดออกมาเป็นส่วนย่อยๆได้และบอกได้ว่าส่วนย่อยนั้นๆมีความสำคัญและสัมพันธ์กันอย่างไร รวมทั้งหลักการที่มีอยู่ร่วมกันการแสดงออกของความรู้ด้านนี้คือผู้เรียนสามารถแยกเรื่องราวหาความสำคัญและของความสัมพันธ์ที่แยกออกมาได้บอกได้ว่าความสัมพันธ์นั้นเกิดจากหลักการใดวิธีการวัดผลคือ การสังเกตการซักถามแบบทดสอบ

5) สังเคราะห์ (Synthesis) เป็นความสามารถในการรวมส่วนย่อยๆ เป็นส่วนใหญ่เรื่องเดียวกับผลจากการรวมจะเกิดสิ่งใหม่ที่รูปใหม่หน้าที่ใหม่การแสดงออกของความรู้ด้านนี้คือผู้เรียนสามารถที่จะเรียบเรียงจัดลำดับเรื่องราววางโครงการและจัดสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาตามแนวใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพดีกว่าเดิม

6) ประเมินผล (Evaluation) เป็นความสามารถในการวินิจฉัยตีราคา โดยสรุปอย่างมีหลักเกณฑ์สิ่งที่ตีราคาอาจเป็นวัสดุสิ่งของผลงานที่เป็นรูปธรรมหรือความคิดเห็นที่เป็นนามธรรมการแสดงออกของความรู้คือผู้เรียนสามารถหาหลักเกณฑ์ตัดสินเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างมีเหตุผลสามารถวิจารณ์สรุปตีราคาคุณภาพว่าสอดคล้องกับหลักเกณฑ์หรือไม่ การวัดผลคือการจัดอันดับคุณภาพและวิธีอื่นๆ ที่เหมาะสมเช่นการบรรยายการเล่า

ดังนั้น ในการศึกษาเกี่ยวกับความรู้เกี่ยวกับแนวคิดการจัดการความรู้เน้นหนักศึกษาความสามารถในการทำความเข้าใจความหมายและการตีความเกี่ยวกับการจัดการความรู้ การมีความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการจัดการความรู้การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์การพัฒนาทรัพยากรบุคคลและเครื่องมือที่ใช้ในการดึงความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดซึ่งเมื่อสมาชิกในองค์กรมีการตระหนักถึงความสำคัญและมีการทำความเข้าใจในการจัดการความรู้แล้วจะส่งผลการให้ดำเนินงานในการจัดการความรู้ประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการความรู้

รูปแบบ (Model) หมายถึง รูปย่อของความจริงของปรากฏการณ์ ซึ่งแสดงด้วยข้อความจำนวน หรือภาพ โดยการลดทอนเวลา ความพอเหมาะและกาลเทศะ ทำให้เข้าใจความจริงของปรากฏการณ์ได้ดียิ่งขึ้น และรูปแบบเป็นตัวแทนของการใช้แนวความคิดของโปรแกรมที่กำหนดเฉพาะ (Raj. 1996 : 241) โดยพิจารณาว่าสิ่งใดบ้างที่จะต้องนำมาศึกษาเพื่อใช้แทนแนวคิดหรือปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่งโดยอธิบายความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆของรูปแบบนั้นๆ (บุญส่ง หาญพานิช. 2546 : 92)

สรุปได้ว่า รูปแบบ หมายถึง แบบจำลองโครงสร้างของสภาพความจริงที่สร้างขึ้นเพื่อใช้แทนแนวคิดหรือปรากฏการณ์ที่ได้ศึกษาโดยใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆเพื่อทำให้เข้าใจความจริงของปรากฏการณ์ที่ศึกษาได้อย่างถ่องแท้

ประเภทของรูปแบบการจัดการความรู้

รูปแบบการจัดการความรู้แบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ

1. รูปแบบการจัดการความรู้เชิงองค์ประกอบ (Knowledge Management Component Model)
2. รูปแบบการจัดการความรู้เชิงวงจร (Knowledge Management Cycle Model)
3. รูปแบบการจัดการความรู้เชิงกระบวนการ (Knowledge Management Process Model)

รูปแบบการจัดการความรู้ทั้ง 3 ประเภท มีรายละเอียดดังนี้คือ

1. รูปแบบการจัดการความรู้เชิงองค์ประกอบ (Knowledge Management Component Model) เช่น รูปแบบการจัดการความรู้ของ Anderson and American Productivity and Quality Center: APQC (1996 อ้างถึงในสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ. 2547 : 37) ได้เสนอรูปแบบที่ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 3 อย่าง ได้แก่ องค์ความรู้ขององค์การ กระบวนการจัดการความรู้และปัจจัยที่ทำให้องค์การจัดการความรู้ได้สำเร็จรายละเอียดตามตารางที่

ตารางที่ 5 องค์ประกอบหลักในการจัดการความรู้ (Anderson and APQC. 1996 อ้างถึงใน สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ. 2547 : 37)

องค์ประกอบหลัก 3 ประการ

1. องค์ความรู้ขององค์การ

2. กระบวนการจัดการความรู้

แบ่งปัน → สร้าง → กำหนด → รวบรวม → ปรับเปลี่ยน → เรียบเรียง → นำมาใช้ → แบ่งปัน

3. ปัจจัยที่ทำให้การจัดการความรู้ได้สำเร็จ

- ภาวะผู้นำ
 - วัฒนธรรมองค์การ
 - เทคโนโลยี
 - การวัดผล
-

2. รูปแบบการจัดการความรู้เชิงวงจร (Knowledge Management Cycle Model) เป็นการอธิบายถึงพัฒนาการของความรู้ในองค์การหรือที่เรียกว่า วงจรความรู้ (Knowledge Cycle) โดยนำเสนอในลักษณะของวงจรการจัดการความรู้ที่มีองค์ประกอบและขั้นตอนต่างๆของวงจรที่แตกต่างกัน โดยวงจรการจัดการความรู้ที่นำเสนอนี้มี 4 รูปแบบคือ ได้แก่ Wiig (1993) Meyer and Zack (1996) McElroy (1999) และ Bukowitz and Williams (1999) โดยทั้ง 4 วงจรนี้เลือกมาจากหลักเกณฑ์ 3 ประการคือ

- 1) เป็นรูปแบบที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้
- 2) เป็นรูปแบบที่ครอบคลุมในทุกประเด็นที่เกี่ยวกับการจัดการความรู้
- 3) เป็นรูปแบบที่ประกอบด้วยรายละเอียดของกระบวนการจัดการความรู้ในแต่ละขั้นตอน

3. รูปแบบการจัดการความรู้เชิงกระบวนการ (Knowledge Management Process Model) เป็นกระบวนการสร้างและสืบทอดความรู้ของชุมชนในก่อนนั้น พบว่า ความรู้ถูกสร้างหรือคิดขึ้นโดยบุคคลหรือกลุ่มบุคคล เพื่อตอบปัญหาบางอย่างที่มีอยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่น และในกระบวนการนั้น ความรู้อาจได้มาจากชุมชนอื่นก็เป็นได้ เช่น จากการอพยพย้ายถิ่นหรือการที่ชุมชนไปสัมพันธ์กับ

ชุมชนอื่นๆ ไม่ว่าจะโดยทางเศรษฐกิจ ทางการเมืองหรือในทางใดก็ตามของคนในชุมชน ความรู้ถูกสืบทอดในครอบครัวหรือสืบทอดกันเองในชุมชน โดยมีบ้านหรือสถานประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหรือสถานที่อื่นที่มีการรวมตัวกันของคนในชุมชน อีกทั้งความรู้ในชุมชนจะมีผู้สร้าง ผู้สืบทอด ผู้ใช้ความรู้เป็นกลุ่มคน เป็นชุมชน แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความรู้ที่เกิดขึ้นนั้นถูกรักษาและสืบทอดไว้โดยบุคคล

กระบวนการจัดการความรู้ถือว่าเป็นประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญของชุมชนที่จะต้องมีการจัดการอย่างเป็นระบบ เพื่อไม่ให้ความรู้นั้นสูญหายไป โดยนักวิชาการได้เสนอกระบวนการจัดการความรู้เชิงกระบวนการไว้ ได้แก่ Marquardt (1996); Probst, Raub, and Romhardt (2000); Marali (2001); Laudon and Laudon (2002) และ Mertins; Heisig; and Vorbeck (2003)

ตารางที่ 6 กระบวนการจัดการความรู้จำแนกตามแนวคิดของนักวิชาการ

Marquardt (1996)	Probst, Raub, and Romhardt (2000)	Marali (2001)	Laudon and Laudon (2002)	Mertins; Heisig; and Vorbeck (2003)
1. การแสวงหาความรู้	1. การกำหนดความรู้	1. การกำหนดความรู้	1. การสร้างความรู้	1. การแสวงหาความรู้
2. การสร้างความรู้	2. การแสวงหาความรู้	2. การสร้างความรู้	2. การยึดกุมและประมวลผลความรู้	2. การสร้างความรู้
3. การจัดเก็บและค้นคืนความรู้	3. การพัฒนาความรู้	3. การจัดเก็บความรู้	3. การแลกเปลี่ยนความรู้	3. การจัดเก็บความรู้
4. การถ่ายทอดและการนำความรู้ไปใช้	4. การแลกเปลี่ยน/แพร่กระจายความรู้	4. การแลกเปลี่ยนความรู้	4. การแพร่กระจายความรู้	4. การแลกเปลี่ยนความรู้
	5. การนำความรู้ไปใช้	5. การแสวงหาความรู้		5. การนำความรู้ไปใช้
	6. การเก็บรักษา/จดจำความรู้			

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยประยุกต์ใช้รูปแบบการจัดการความรู้เชิงกระบวนการ สรุปกระบวนการจัดการความรู้ทั้งหมดออกเป็น 5 ประเด็น ได้แก่ 1) การกำหนดความรู้ (Knowledge Identification) 2) การแสวงหาความรู้ (Knowledge Acquisition) 3) การแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) 4) การจัดเก็บความรู้ (Knowledge Storage) 5) การถ่ายทอดความรู้ (Knowledge Transfer) โดยมีรายละเอียดดังนี้คือ

1) การกำหนดความรู้ (Knowledge Identification) เป็นสิ่งแรกที่ต้องร่วมกันตั้งคำถามว่า ความรู้ที่สำคัญและจำเป็นต่อองค์กรคืออะไร ความรู้ที่ต้องการใช้ในการดำเนินกิจกรรมหรือการประกอบการ จะทำให้สามารถกำหนดความรู้ที่จำเป็นต้องจัดหา สร้างขึ้นมาใช้ในองค์กร โดยมีการออกแบบกลไกที่ต้องการเกี่ยวกับความรู้นั้นทั้งจากภายในและภายนอกองค์กร และในการระบุความรู้อาจใช้เครื่องมือที่เรียกว่า Knowledge Mapping หรือการทำแผนที่ความรู้ เพื่อหาความรู้ ความรู้อะไรบ้าง ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร และความรู้อะไรบ้างที่จำเป็นต้องมี และทำให้ทราบว่าขาดความรู้ อะไรบ้าง ทำให้สามารถวางขอบเขตของการจัดการความรู้ และสามารถจัดสรรทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ทั้งนี้ สิ่งที่สำคัญคือ ต้องอาศัยสมาชิกในองค์กรหรือชุมชนที่มีความรู้ ความสามารถ และมีความคิดใหม่ๆ เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ๆ ที่จะสนับสนุนให้เกิดความสำเร็จ (สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ. 2547 : 54-58)

2) การแสวงหาความรู้ (Knowledge Acquisition) การแสวงหาความรู้ เป็นความสามารถในการเรียนรู้ของคนส่วนใหญ่ในองค์กร ซึ่งองค์ประกอบที่จะสนับสนุนการแสวงหาความรู้ ได้แก่ เครื่องมือที่ช่วยในการรวบรวมข้อมูลที่มีความสามารถในการกรองข้อมูล ทั้งนี้ กระบวนการแสวงหาความรู้ตามทฤษฎีของ Marquardt (1996) อธิบายไว้ว่า ความรู้นั้นมาจากทั้งภายในและภายนอกองค์กร คือ

การแสวงหาความรู้จากภายนอก เช่น การค้นหาความรู้จากสื่อต่างๆที่เกี่ยวข้องกับความรู้ที่ต้องการจากหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วารสาร บทความหรืองานวิจัย ซึ่งถือว่าเป็นความรู้ที่มีการจัดเก็บรวบรวมไว้เพื่อเผยแพร่หรือเป็นการวิเคราะห์สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องจากภายนอกองค์กร

การแสวงหาความรู้จากภายใน เป็นความสามารถในการเรียนรู้จากทุกส่วนภายในองค์กร ซึ่งความรู้ในลักษณะนี้เกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์การดำเนินงานต่างๆภายในองค์กร ทั้งในส่วนตัวบุคคลหรือในภาพรวมขององค์กร

3) การแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) คือ การส่งผ่านความรู้ระหว่างบุคคลหรือองค์กร (Keong and Al-Hawamdeh. 2002) และผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการหรือกิจกรรมที่เป็นทางการเน้นการแลกเปลี่ยนความรู้แบบชัดแจ้ง เนื่องจากความรู้แบบชัดแจ้งสามารถแลกเปลี่ยนแบบตรงไปตรงมา ไม่ยุ่งยากซับซ้อน เช่น การแลกเปลี่ยนความรู้โดยการจัดทำเอกสาร การนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้จะช่วย

ให้เข้าถึงความรู้ได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น ในขณะที่กระบวนการที่ไม่เป็นทางการเน้นการแลกเปลี่ยนความรู้แบบซ่อนเร้น ซึ่งเป็นการส่งผ่านความรู้แบบตัวต่อตัวหรือแบบกลุ่ม (Socialization) อาจกระทำได้หลายรูปแบบ ได้แก่ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ระบบพี่เลี้ยง และการเรียนรู้ โดยวิธีการเหล่านี้จะเป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในองค์กรมีการแลกเปลี่ยนทักษะและการเรียนรู้ใหม่ๆซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตาม สิ่งที่สำคัญในการแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการคือ การส่งผ่านหรือถ่ายทอดความรู้ขึ้นอยู่กับความเต็มใจของผู้ให้และผู้รับข้อมูล

4) การจัดเก็บความรู้ (Knowledge Storage) เป็นการนำความรู้ที่ได้จากการสร้างและพัฒนาที่กำหนดสิ่งสำคัญที่จะเก็บไว้เป็นองค์ความรู้ โดยต้องพิจารณาถึงวิธีการในการเก็บรักษาและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ตามความต้องการขององค์กร โดยต้องเก็บรักษาสิ่งที้องค์การเรียกว่าเป็นความรู้ให้ดีที่สุด ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลสารสนเทศหรือผลสะท้อนกลับ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร การบันทึกเป็นฐานข้อมูลคอมพิวเตอร์ รวมถึงกระบวนการทางมนุษย์ เช่น การสร้างและการจดจำของบุคคล เป็นต้น ทั้งนี้ การเก็บสะสมความรู้ควรคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้คือ ด้านโครงสร้างและการจัดเก็บความรู้ ควรเป็นระบบที่สามารถค้นหาและส่งมอบได้อย่างถูกต้องและรวดเร็ว มีการจัดจำแนกรายการต่างๆไว้อย่างชัดเจน ซึ่งความรู้แบบไม่ชัดแจ้ง (Tacit Knowledge) มักได้รับการประมวลและเก็บไว้ในความจำของบุคคล ส่วนความรู้แบบชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) มักได้รับการประมวลและเก็บไว้ในเอกสารหรือแฟ้มหรือตำราไว้อย่างชัดเจน

5) การถ่ายทอดความรู้ (Knowledge Transfer) มีความจำเป็นสำหรับองค์กร เนื่องจาก การเรียนรู้จะทำได้ดีเมื่อความรู้มีการถ่ายทอดไปอย่างรวดเร็วและเหมาะสมทั่วทั้งองค์กร นอกจากนี้ การถ่ายทอดความรู้ยังเกี่ยวข้องกับการเคลื่อนที่ของข้อมูล และความรู้ระหว่างบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งการถ่ายทอดความรู้อย่างเป็นทางการ เช่น การสื่อสารด้วยการเขียน การฝึกอบรม การประชุม การสรุปข่าวสาร สื่อสารในองค์กรด้วยสิ่งพิมพ์หรือเครื่องเสียง การไปเยี่ยมชมงาน และการใช้ระบบพี่เลี้ยง เป็นต้น ส่วนการถ่ายทอดความรู้อย่างไม่เป็นทางการที่เกิดขึ้นในหน้าที่ที่ทำงานเป็นประจำอย่างไม่มีแบบแผน เช่น จากประสบการณ์ เรื่องที่เล่าสืบทอดกันมา เครือข่ายแบบไม่เป็นทางการ เป็นต้น

กระบวนการสร้างและสืบทอดความรู้ของชุมชนในก่อนนั้นพบว่าความรู้ถูกสร้างหรือคิดขึ้นโดยบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเพื่อตอบปัญหาบางอย่างที่มีอยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่นและในกระบวนการนั้นตัวความรู้ อาจได้มาจากชุมชนอื่นก็เป็นได้เช่นจากการอพยพย้ายถิ่น หรือการที่ชุมชนไปสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆไม่ว่าจะโดยทางเศรษฐกิจทางการเมืองหรือในทางใดก็ตามของคนในชุมชนความรู้ถูกสืบทอดในครอบครัวหรือสืบทอดกันเองในชุมชนโดยมีบ้านหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหรือสถานที่อื่นที่มีการรวมตัวกันของคนในชุมชน อีกทั้งความรู้ในชุมชนจะมีผู้สร้างผู้สืบทอดผู้ใช้ความรู้เป็นกลุ่มคนเป็นชุมชนทั้งหมดแต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความรู้ที่เกิดขึ้นนั้นถูกรักษาและสืบทอดไว้โดยบุคคล

5. ไทยพวน

พวน (Phuen, Puen) เป็นคำที่เรียกกลุ่มชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในแคว้นเชียงขวางหรือบริเวณที่ราบสูง ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีอาณาเขตติดต่อกับญวน ได้ชื่อว่าพวน เพราะเชียงขวางมีแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่านพื้นที่ชื่อ แม่น้ำพวน ชาวพวนนิยมตั้งถิ่นฐานสร้างที่ทำกินบริเวณลุ่มแม่น้ำ ด้วยมีอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่ไถนา

ประวัติความเป็นมาของเมืองพวน (พงษ์ พันธุ์ศิริ, 2557)

พ.ศ.1271 พระเจ้าฟีล่อเก๊ะ หรือขุนบรม กษัตริย์เมืองหนองแสหรือตาลีฟู สร้างพระนครขึ้นใหม่ชื่อ เมืองถน บัจจุบันคือ เมืองเดียนเบียนฟู ในเวียดนาม ขุนบรมมีพระมเหสีสองพระองค์คือ พระนางเจ้าเอ็ดแคง เอกอัครมเหสี ซึ่งเป็นราชธิดาของพระเจ้าจักรพรรดิแห่งเมืองจีน ประสูติราชโอรส 3 องค์ ทรงพระนามว่า ขุนล่อ, ลกม และเจ็ดเจือง ส่วนพระนางเจ้ายมพาลา ประสูติราชโอรส 3 องค์ ทรงพระนามว่า ยี่พาล้าน, สามจูงสง, ไสผง และจัวอิน

พ.ศ.1274 พระโอรสองค์ที่ 7 คือ เจ้าเจ็ดเจือง ได้ออกเดินทางมาพร้อมกับขุนล่อ พระโอรสองค์ที่ 1 เมื่อขุนล่อได้ชัยภูมิเหมาะสม จึงตั้งเมืองเชียงทองหรือหลวงพระบางเป็นราชธานี เจ้าเจ็ดเจืองแยกไพร่พลกับขุนล่อ เมื่อเดินทางผ่านมาถึงระหว่างภูเขาสองลูก ชื่อ ภูเขาจองวองและภูเขาจอมเพชรที่ยอดยาวขนานกัน ดินแดนแห่งนี้เป็นที่อยู่ของละว้าหรือขมุ เมื่อช้างทรงของเจ้าเจ็ดเจืองเดินมาถึงระหว่างกลางของภูเขาทั้งสองลูก ก็ไม่ยอมเดินไปข้างหน้าได้แต่หันรีหันขวาง โหรงหนายว่าเหตุที่ช้างไม่ยอมเดินเพราะต้องการให้เจ้าเจ็ดเจืองสร้างเมืองบริเวณนี้ จึงตั้งราชธานี ชื่อว่า “เชียงขวาง” ตามอาการหันรีหันขวางของช้างทรง

ดังนั้น พ.ศ.1274 จึงเป็นปีกำเนิดของอาณาจักรพวน มี “เชียงขวาง” เป็นเมืองหลวง ปฐมกษัตริย์พระองค์แรกคือ เจ้าเจ็ดเจือง กษัตริย์องค์สุดท้ายของอาณาจักรพวนคือ เจ้าขันตี ขึ้นครองราชย์ พ.ศ.2419 และสวรรคตที่กรุงเทพฯ พ.ศ.2438

คนพวนถูกกวาดต้อนมาเมืองไทยครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2322 โดยมีที่มาจาก 2 ทางคือ มาจากเมืองเวียงจันทน์ คือ พวนเดิมที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่เวียงจันทน์ สมัยพระธิดาแก่นจัน ตั้งแต่พ.ศ.2180 และมาจากเมืองเชียงขวาง ถิ่นเดิมของบรรพบุรุษพวน ในสมัยองค์สีพม กษัตริย์พวนองค์ที่ 41 คนพวนถูกกวาดต้อนมาเมืองไทยครั้งใหญ่ที่สุดในพ.ศ.2372 โดยเจ้าพระยาบดินทร์เดชา แม่ทัพใหญ่สมัยรัชกาลที่ 3 กวาดต้อนคนลาวทั้งหมดทุกคนเผ่าจากเวียงจันทน์ข้ามมาฝั่งไทยไม่น้อยกว่า 10,000 ครวเรือน รวมทั้งคนพวน พ.ศ.2375 เจ้าน้อย กษัตริย์เมืองพวนองค์ที่ 45 ถูกญวนจับประหารชีวิตด้วยข้อหาเจ้าน้อยจับเจ้านุวงศ์ส่งให้เมืองไทย หลังจากนั้น ญวนได้บุกเข้ายึดเมืองเชียงขวางและเปลี่ยนชื่อจาก “เชียงขวาง” เป็น “ตรันนิน” อยู่ 63 ปี จนถึงวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ.2438 เมื่อฝรั่งเศสเข้าปกครอง จึงเปลี่ยนชื่อกลับมาเป็นเชียงขวางอีกครั้งหนึ่ง

3 ตุลาคม พ.ศ.2436 เมื่อประเทศไทยยกดินแดนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส คือวันสิ้นสุดของ “อาณาจักรพวน”

แขวงเชียงขวางหรือเมืองพวนในปัจจุบัน

แขวงเชียงขวาง (Xiengkhouang Province) หรือเมืองพวนในปัจจุบัน เดิมเรียกว่า “เมืองพวน” ตั้งอยู่ทางภาคเหนือของประเทศ ห่างจากนครหลวงเวียงจันทน์ 435 กม. มีกษัตริย์ปกครองทั้งหมด 49 องค์ องค์ที่ 1 ชื่อ ขุนเจ็ดเจือง องค์ที่ 49 คือ เจ้าขันตี

อาณาเขต

ทิศเหนือ อยู่ติดกับแขวงหัวพัน

ทิศใต้ อยู่ติดกับแขวงบอลิคำไซ

ทิศตะวันออก อยู่ติดกับประเทศเวียดนาม ด้านจังหวัดเงาะอาน (Nghe An)

ทิศตะวันตก อยู่ติดกับแขวงหลวงพระบาง และแขวงเวียงจันทน์

พื้นที่

แขวงเชียงขวางมีพื้นที่ 16,850 ตร.กม. ประชากร จำนวน 260,534 คน

สาเหตุที่คนพวนอพยพเข้ามาอยู่เมืองไทย

คนพวนอพยพมาด้วยความสมัครใจ เนื่องจากหลังจากที่กองทัพไทย โดยเจ้าพระยาจักรี ติกรุญเวียงจันทน์แตก เมื่อพ.ศ.2321 ประเทศลาว ซึ่งประกอบด้วยอาณาจักรล้านช้างทั้ง 3 อาณาจักร คือ ล้านช้างหลวงพระบาง ล้านช้างเวียงจันทน์ และล้านช้างจำปาศักดิ์ ก็ตกเป็นเมืองขึ้นของไทย เมืองเชียงขวางหรือเมืองพวน จึงตกอยู่ในปกครองของไทยด้วย เสมือนหนึ่งการโยกย้ายที่อยู่ของคนในราชอาณาจักรไทย ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของเมืองไทย ทำให้คนพวนตัดสินใจทิ้งถิ่นกำเนิด การเข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทยของไทยพวน

การอพยพของชาวพวนมาประเทศไทยมี 5 ครั้ง คือ

ครั้งที่ 1 เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ปรากฏว่าอาณาจักรล้านช้างทั้งสามของลาวคือ เวียงจันทน์ หลวงพระบาง และจำปาศักดิ์ ตกเป็นเมืองขึ้นของสยามในพ.ศ.2321 และมีการกวาดต้อนครอบครัวลาวทั้งลาวเวียง พวน ผู้ไท ไปสยาม

ครั้งที่ 2 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในพ.ศ.2335 โดยคำสั่งของสยาม เจ้านันทเสน เจ้าแผ่นดินฝ่ายเวียงจันทน์ได้ยกทัพไปตีเมืองพวน กวาดต้อนชาวพวนและลาวทุ่งคำไปกรุงเทพฯ ประมาณ 4,000 คน อีก 1 ปีต่อมา เจ้าแผ่นดินสยามได้เกณฑ์ราษฎรหัวเมืองลาวหลายหมื่นคนลงไปขุดคลองในกรุงเทพฯ แต่ล้มตายเป็นจำนวนมาก

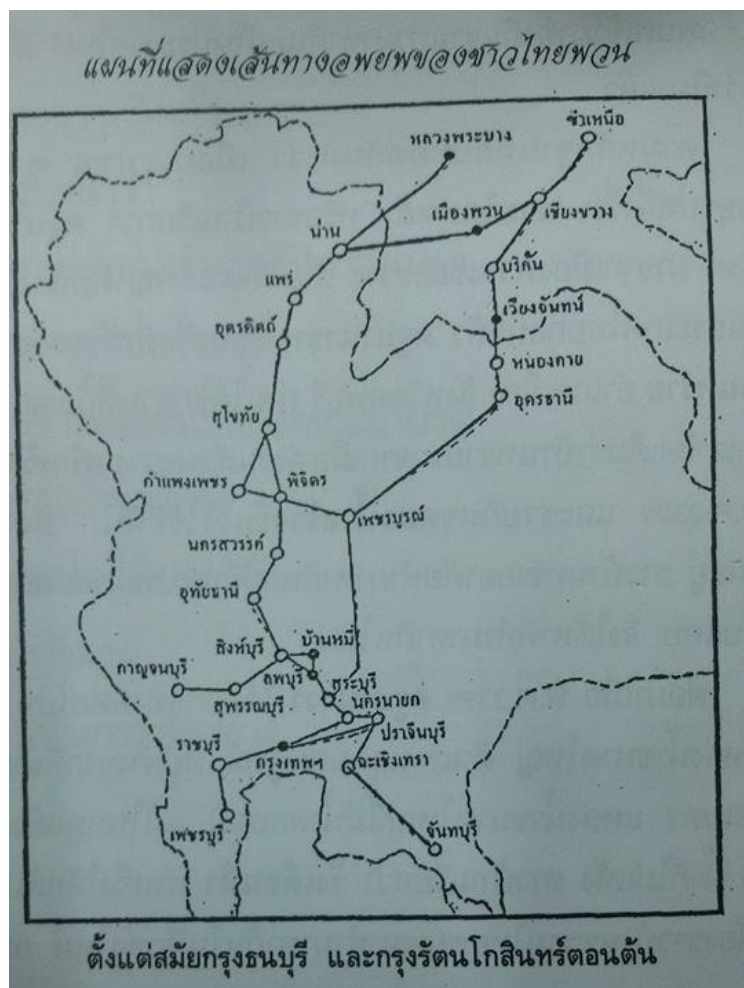
เพราะอหิวาตกโรคระบาด ในพ.ศ.2337 เจ้านันทะเสน เป็นกบฏต่อเจ้าแผ่นดินไทย ไทยจึงยกทัพมา เวียงจันทน์และกวาดต้อนลาวพวนไปกรุงเทพฯ

ครั้งที่ 3 สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2368 มีการนำกำลังคนลาวหลาย พันคนลงไปกรุงเทพฯ เพื่อทำพิธีปลงศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แต่กลับนำไปตัด ต้นตาลที่เมืองสุพรรณบุรี ล่องแพลงไปถึงเมืองสมุทรปราการที่ปากน้ำเจ้าพระยา ต่อมาในพ.ศ.1834 หลังจากกองทัพสยามได้ไปช่วยเมืองพวนขับไล่เวียดนาม ได้กวาดต้อนชาวพวนจำนวน 6,000 คน เพื่อเอาไปกรุงเทพฯ บางส่วนหลบหนี เหลือเพียง 3,000 คน

ครั้งที่ 4 สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพ.ศ.2417 พวกฮ่อเข้ามาตีเมือง พวน ชาวพวนส่วนหนึ่งหลบหนีซ่อนตัวอยู่ตามป่า บางส่วนหลบภัยไปอยู่ประเทศอื่น ในพ.ศ.2418 ทางสยามได้ส่งทหารเข้าร่วมกับกองทัพลาวจากหลวงพระบางบุกตีพวกฮ่อจนแตกหนีออกจากเมือง พวนได้ และมีการกวาดต้อนครอบครัวลาวพวนจำนวนมากไปหลวงพระบาง เพื่อจะเอาไปกรุงเทพฯ และในเวลานั้นเกิดอหิวาตกโรคระบาด ชาวพวนล้มตายเป็นจำนวนมาก เหลือในเมืองพวนประมาณ 1,000 ครอบครัว

ครั้งที่ 5 สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังมีพวกฮ่อเข้ามาแผ่อำนาจ ถึงเมืองเวียงจันทน์อีก ในพ.ศ.2429 กองทัพสยามและลาวได้สมทบกันตีพวกฮ่อออกจากเวียงจันทน์ จนถึงทุ่งเชียงคำ พวกฮ่อหนีออกจากทุ่งเชียงคำและเมืองพวน กองทัพสยามจึงกวาดต้อนคนลาวที่เป็นชาวพวนและชาวผู้ไทที่อยู่ตามหัวเมืองฝ่ายเหนือไปสยามเป็นจำนวนมาก จึงทำให้เมืองพวนอยู่ใน ความครอบครองของสยามจนถึงพ.ศ.2436 ซึ่งเป็นปีที่สยามทำสัญญาแบ่งเขตดินแดนกับฝรั่งเศส

ชาวพวนที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่สยามเวลานั้น ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเกือบทุกภาคของประเทศ ไทย ได้แก่ แพร่ น่าน พิษณุโลก อุตรดิตถ์ พิจิตร สุโขทัย นครสวรรค์ อุตรธานี หนองคาย ลพบุรี สิงห์บุรี สุพรรณบุรี สระบุรี อุทัยธานี กาญจนบุรี นครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา จันทบุรี

ภาพที่ 56 แผนที่แสดงเส้นทางการอพยพของชาวไทยพวน

ความเป็นมาของชาวพวนในจังหวัดนครนายก

ชาวพวน หรือลาวพวน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งที่พบในพื้นที่จังหวัดนครนายก พวกเขา ยังคงอ้างสำนึกประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ จากเรื่องเล่าถึงบรรพบุรุษในอดีตที่เคยอพยพมาจากเมือง เชียงขวางและเมืองพวนของประเทศลาว โดยถูกกวาดต้อนเทครัวจากสงคราม ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี และต้นรัตนโกสินทร์ โดยอพยพเข้ามาเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดในสมัยรัชกาลที่ 3 บางส่วนก็อพยพเข้ามา ด้วยความสมัครใจ อาศัยกระจายอยู่ในหลายจังหวัดของประเทศไทย ทั้งในบริเวณภาคกลาง ภาค ตะวันออก และภาคเหนือตอนล่างหลายจังหวัด สำหรับชาวพวนในจังหวัดนครนายก พบในพื้นที่ อำเภอบางพลี และบางส่วนในเขตอำเภอมะนิ่ง โดยเฉพาะในเขตอำเภอบางพลีนั้น พบชาวพวน อาศัยอยู่อย่างหนาแน่นกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ อย่างไม่ได้ชัด พระครูประวัติวัดท่าแดง อำเภอบางพลี อธิบายถึงการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวพวนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณบางพลีนี้ว่า เมื่อพระเจ้าตาก สิ้นสถาปนาขึ้นครองกรุงธนบุรี หลังจากปราบกบฏกลุ่มต่างๆเรียบร้อยแล้ว มีคำสั่งให้พระยามหา

กษัตริย์ศึกแต่งทัพขึ้นไปตีเวียงจันทน์ในปี พ.ศ. 2321 เมื่อตีเวียงจันทน์แตกจึงได้กวาดต้อนผู้คนมาเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีชาวลาวพวนถูกกวาดต้อนมาด้วย เมื่ออพยพมาในภูมิภาคแถบนี้ (อำเภอปากพลี) เห็นว่าสภาพพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำลำคลอง สามารถอยู่อาศัยและทำมาหากินได้ จึงได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ ท่านพระครูยังเล่าอีกว่า คนที่อพยพมาตั้งบ้านเรือนในครั้งนั้นมีจำนวน 4 บ้านรวมกันมา โดยมีหลวงพ่อดำซึ่งเป็นพระภิกษุเป็นหัวหน้าได้นำผู้คนมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ริมฝั่งคลองท่าแดงด้านทิศตะวันตก หากพิจารณาว่าวัดมักเกิดขึ้นพร้อมกับชุมชน วัดท่าแดงก็เป็นวัดเก่าแก่ที่สุด โดยตั้งขึ้นในปีพ.ศ. 2330 แต่ขณะเดียวกันนักวิชาการบางท่านให้ข้อสังเกตว่าหมู่บ้านหนองหัวลิง ตำบลหนองแสง น่าจะเป็นชุมชนชาวพวนดั้งเดิมที่ตั้งถิ่นรกรากขึ้นเป็นหมู่บ้านแรกก่อนที่จะกระจายไปยังหมู่บ้านอื่น แม้ไม่อาจระบุได้ว่าชุมชนชาวพวนแห่งใดเป็นชุมชนเก่าแก่ที่สุดแน่ชัด แต่จากหลักฐานดังกล่าวก็เพียงพอที่จะบ่งชี้ว่าชุมชนชาวพวนเก่าแก่ระยะแรกที่ปรากฏขึ้นอยู่ในบริเวณที่ราบตอนกลางของอำเภอปากพลี แล้วขยายชุมชนบ้านเรือนตัวลงมาทางตอนล่างติดเขตจังหวัดปราจีนบุรีดังที่เห็นได้ในปัจจุบัน ปัจจุบันชาวพวนอาศัยกระจายอยู่ทั่วทั้งอำเภอปากพลี และบางส่วนในอำเภอเมืองนครนายก พันเอก โสภณ เครือเพ็ชร์ ปราชญ์ท้องถิ่นผู้มีบทบาทสำคัญในการร่วมก่อตั้งชมรมชาวพวน จังหวัดนครนายก อธิบายว่าชุมชนชาวพวนในนครนายก มีอยู่ในหลายหมู่บ้าน แบ่งเป็นกลุ่มเหนือกลางและล่าง ดังที่ผู้ พันโสมณเล่าว่า “มาคนละกลุ่มอย่างหนองหัวลิง โคกกระชาย แล้วมาจนกระทั่งถึงกิ่งกลางนี้ (ฝั่งคลอง) กลางนี้บ้านใหม่ ฝั่งคลอง คลองกระทิง ท่าแดงแถวนี้ แล้วก็จะมีกลุ่มล่าง ชะแกซึง เกาะกา แคมไค้ง นี่พวกนี้กลุ่มล่างที่เขาทำปลากันนี่...ส่วนมากปลาอยู่ที่โน่น” มีข้อสังเกตถึงลักษณะการขยายตัวของชุมชนชาวพวน คือ เมื่อหมู่บ้านชาวพวนดั้งเดิม มีประชากรเพิ่มมากขึ้น ชาวพวนบางส่วนจะเริ่มเคลื่อนย้ายออกมาจากหมู่บ้านเดิม เพื่อหาพื้นที่ทำกินใหม่ แล้วต่อมาจึงตั้งชุมชนบ้านเรือนเพิ่มขึ้นภายหลัง (คมลักษณ์ ไชยยะ. 2551)

หมู่บ้านชาวอำเภอปากพลีที่มีชาวไทยพวนอยู่เป็นจำนวนมาก ได้แก่

บ้านท่าแดง หมู่บ้านเก่าแก่ที่มีชาวไทยพวนอพยพเข้ามาอยู่บริเวณลุ่มน้ำคลองท่าแดง เรียกว่า บ้านท่าแดง และสร้างวัดชื่อ วัดท่าแดง ในการอพยพมาในครั้งนั้น มีพระภิกษุชื่อ หลวงพ่อดำและหลวงพ่อดำสนันหาเป็นผู้นำขบวนอพยพ พร้อมได้อัญเชิญพระพุทธรูปอารีที่มีความศักดิ์สิทธิ์มาประดิษฐาน ณ วัดท่าแดง แต่ปัจจุบันถูกโจรกรรมไปแล้ว

บ้านฝั่งคลอง มีชาวบ้าน 12 ครัวเรือนแยกมาจากบ้านท่าแดง มาตั้งบ้านอยู่บริเวณริมคลองท่าแดง ใช้ชื่อว่า บ้านฝั่งคลอง (ภาษาไทยพวนเรียกว่า ฮิมคลอง)

บ้านเกาะหวาย อพยพมาพร้อมกับไทยพวนที่อำเภอศรีมหาโพธิ์ จ.ปราจีนบุรี

บ้านหนองแสง เป็นบริเวณที่มีไทยพวนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานไม่ต่ำกว่า 180 ปี

บ้านหนองหัวลิง อพยพมาจากเวียงจันทน์ เป็นหมู่บ้านที่มีชาวไทยพวนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก

เขตอำเภอปากพลี มีชุมชนไทยพวนกระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ เช่น กลุ่มบ้านใหม่ บ้านคลองตะเคียน กลุ่มบ้านโพธิ์ทอง บ้านชุมข้าว บ้านกลางโสภา บ้านคลองคล้า กลุ่มบ้านสะแกชิง บ้านเกาะกา บ้านแหมไค้ง บ้านท่าประดิดิษฐ์ เป็นต้น

ความเป็นมาของชาวพวนในจังหวัดสุพรรณบุรี

ไทยพวนสุพรรณบุรีรุ่นที่ 1

มีต้นกำเนิดมาจากลำน้ำเปียง แขวงเชียงขวาง มีที่มา 3 ทางคือ

1. มาจากเวียงจันทน์ คือ กลุ่มคนพวนเดิมที่ถูกกวาดต้อนจากรอบๆกรุงเวียงจันทน์ หลังจากที่กองทัพไทยโดยเจ้าพระยาจักรีตีกรุงเวียงจันทน์แตกสมัยพระเจ้าตากสินมหาราช ในสมัยกรุงธนบุรี ในพ.ศ.2321 พวนกลุ่มนี้เข้ามาถึงเมืองสุพรรณบุรีในพ.ศ.2322

2. ถูกกวาดต้อนจากเมืองเชียงขวาง หลังจากที่เจ้าพระยาจักรี แม่ทัพใหญ่ของไทยตีกรุงเวียงจันทน์แตก เมื่อพ.ศ.2321 และเจ้าพระยาสุรสีห์ น้องชายเจ้าพระยาจักรีได้ยกทัพเลยขึ้นไปตีเมืองเชียงขวาง แล้วกวาดต้อนคนพวนมาเมืองไทย เข้ามาถึงเมืองสุพรรณบุรีในพ.ศ.2322

3. อาจเป็นไปได้ว่า ไทยพวนสุพรรณบุรีรุ่นที่ 1 เข้ามาจากทั้งเมืองเวียงจันทน์และเมืองเชียงขวาง

ไทยพวนสุพรรณบุรีรุ่นที่ 2

เป็นชาวเมืองเชียงขวาง โดยนายวันดีหรือขุนกำแหง เป็นหัวหน้า มาอยู่เมืองสุพรรณบุรี พ.ศ.2371 สมัยรัชกาลที่ 3 สาเหตุที่เลือกอยู่เมืองสุพรรณบุรี ด้วยเหตุผล 2 ประการคือ

1. มีไทยพวนจากลำน้ำเปียง ซึ่งเหมือนญาติกัน เข้ามาตั้งหลักปักฐานมั่นคงอยู่ก่อน 49 ปี
2. เมืองสุพรรณบุรีมีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก ทำมาหากิน

ไทยพวนสุพรรณบุรีรุ่นที่ 3

ถูกกวาดต้อนมาโดยเจ้าพระยาบดินทร์เดชา แม่ทัพใหญ่ของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพ.ศ.2372

ไทยพวนสุพรรณบุรีรุ่นที่ 4 และ 5

อาจจะมึบ้าง โดยอพยพกันมาเองด้วยความสมัครใจ

ชาติพันธุ์

“ไทยพวน” ได้ว่าถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใน “ตระกูลภาษาไท-กะได” สำหรับลักษณะรูปร่างของชาวไทยพวนมีรูปร่างที่ค่อนข้างสันทัดค่อนข้างใหญ่โต ความสูงของร่างกายเฉลี่ยเกินกว่า 5 ฟุต ส่วนนัยน์ตาจะมีสีน้ำตาลออกเข้ม และค่อนข้างกลม แต่เปลือกตานั้นเปิดไม่ค่อยเต็มที่ ดังนั้น จึงมีความคล้ายกับคนจีนบางกลุ่ม ส่วนของใบหน้าค่อนข้างกลมแบบอวบอ้อม ผิวสีขาวนวลปนน้ำตาล สำหรับสตรีชาวไทยพวนนั้นก็ได้ถูกจัดว่าอยู่ในชั้นสวยมาก

การแต่งกาย ชายชาวไทยพวนสูงอายุนั้น จะมีความนิยมที่จะนุ่งกางเกงขากว้าง ความยาวของกางเกงนั้นยาวจนถึงหน้าแข้ง เสื้อคอกลมแขนสั้น ผ่าคอด้านหน้าลงเล็กน้อย พอสวมหัวได้ พาด

ไหลด้วยผ้าขาวม้า สำหรับผู้หญิงจะมีความนิยมที่จะนุ่งผ้าซิ่น ทอลวดลายสีที่ไม่ฉูดฉาดมากจนเกินไป เสื้อโปงคอกระเช้า และจะมีผ้าเปี่ยงหม่มแบบสไบเฉียง

ภาษา ชาวไทยพวนนั้น จะมีทั้งภาษาพูดและภาษาหนังสือเป็นแบบเฉพาะของตัวเอง ในส่วนของภาษาพูด Phuan ตระกูลภาษาไท-กะได หรือภาษาไทยพวน ก็ยังคงใช้สื่อสารกันอย่างกว้างขวาง ในส่วนของภาษาเขียนเป็นตัวหนังสือในปัจจุบันนี้นั้น ก็ถือได้ว่ามีจำนวนน้อยมาก เมื่อมีการเทียบกับประชากรจำนวนมากของชาติพันธุ์นี้ คนรุ่นใหม่ได้เริ่มมีการละทิ้งภาษาของตนเอง จึงเป็นประเด็นที่น่าห่วงกังวลของผู้นำชาวไทยพวน

วิถีชีวิต ชาวไทยพวนเป็นชนที่มีความรักสงบ รักความสามัคคี มีการยึดถือและมีการปฏิบัติยึดคองอย่างเคร่งครัด และยังมีภูมิปัญญาในเรื่องของปัจจัยสี่ของตนเอง เช่น การจักสาน การทอผ้า การสร้างบ้านเรือน การสร้างบ้านเรือน การปรุงอาหาร ปรุงยา การรักษาโรคด้วยสมุนไพร

อาหาร อาหารที่ถือเป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นของชาวไทย คือ เลี้ยวปลาตะเจะ (น้ำพริกปลา ร้า) ปลาจ่อม แจ่ว ส่วนอาหารที่ชาวไทยพวนนิยมทำในงานเทศกาลงานบุญต่างๆ ได้แก่ ข้าวปุ้น (ขนมจีน) ข้าวจี่ ขนมกงแหน ข้าวโล้น ขนมดาตกระทะ ขนมคาบหมู ฯลฯ

ศาสนา ประเพณี ความเชื่อ นอกจากในเรื่องของการรักถือพระพุทธศาสนาแล้ว ชาวบ้านในชุมชนฯ คนที่สืบเชื้อสายมาจากชาวไทยพวนนั้น ก็ยังได้มีการนับถือปู่ตา ผีบรรพบุรุษ โดยจะแยกทั้งพระและหิ้งบูชา บรรพบุรุษเอาไว้แยกกัน เชื่อกันว่าหาก “เช่นไหวติ ทำพลีถูกต้อง” ผีปู่ตานั้น ก็จะคุ้มครองให้ชาวบ้านนั้นอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข

วัฒนธรรมประเพณีชาวไทยพวน

ชาวไทยพวนมีวัฒนธรรมประเพณี ดังนี้ (พงษ์ พันธุ์ศิริ. 2557)

“ฮิตสิบสอง คองสิบสี่” (ฮิต 12 คอง 14)

คำว่า ฮิต จะมีความหมายว่า แนวทางวิธีปฏิบัติประจำในเดือนๆ หนึ่งของปี ซึ่งตรงกับคำว่า “จาร์ต” แบบเดียวกันกับประเพณี 12 เดือนของไทยภาคกลาง

ฮิต 12 ได้แก่

เดือนอ้าย หรือ เดือน 1 - บุญเข้ากรรม

ฮิตที่ 1 บุญเข้ากรรม ได้แก่ ประเพณีทำบุญเข้ากรรม เมื่อถึงวันเพ็ญเดือนอ้ายหรือเดือนธันวาคม พิธีทำบุญเข้ากรรม จัดทำโดยพระภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส คือ อาบัติขนาดกลาง โดยให้พระสงฆ์เข้าไปอยู่ในเขตที่จำกัด ทรมานกายและชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ ถือเป็นการแทนคุณมารดาที่ต้องอยู่กรรม(อยู่ไฟ) ด้วยการเข้ากรรมทำอยู่เก้าราตรี คือ สามราตรีแรกเรียกว่า อยู่บรีवास และหกราตรีต่อมาเรียกว่า อยู่มานัต เมื่อครบเก้าราตรีจึงอัฟกาน คือ ออกจากกรรม โดยมีพระสงฆ์ 20 รูป เป็นผู้สวดอัฟกาน การสวดระงับอาบัติ ภิกษุที่ออกจากกรรมแล้ว ถือว่าเป็นผู้หมดมลทินบริสุทธิ์ผุดผ่อง ชาวบ้านที่ทำบุญถวายทานแต่พระสงฆ์ระหว่างเข้ากรรมถือได้ว่ากุศลแรง

ฮิตที่ 2 เดือนยี่ หรือ เดือน 2

ทำเอาพินมาไว้ หมายความว่าในเดือนอ้ายเดือนยี่ให้รีบเก็บพินมากองไว้ เพราะเดือนสามเดือนสี่จะเป็นเวลาเก็บเกี่ยว ไม่มีเวลาไปหาพิน

ฮีตที่ 3

เดือนสาม ให้ตัดเดือน ทำบุญเดือนข้าวจี ในสมัยก่อนคนพวนจะกันพื้นที่นาไว้ส่วนหนึ่งสำหรับปลูกข้าวเหนียว การทำข้าวจีคือ การทำข้าวเหนียวปิ้ง

ฮีตที่ 4

เดือนสี่ ดอกไม้บูชา หมายถึง ดอกไม้บูชาพระในช่วงตรุษเดือนสี่

ฮีตที่ 5

เดือนห้า มาสดน้ำสงฆ์เข้า ฮัดน้ำผู้เฒ่า เป็นตรุษสงกรานต์

ฮีตที่ 6

เดือนหก ทำบุญตักบาตร วิสาขะมาส คือ บุญบั้งไฟ

ฮีตที่ 7

เดือนเจ็ดไปบวงสรวงอารักษ์ คือ เทวดาผู้ปกป้องรักษาบ้านเมือง เทวดาประจำศาลหมู่บ้าน

ฮีตที่ 8

เดือนแปด ตักบาตรบุญเข้าพรรษา

ฮีตที่ 9

เดือนเก้ามาทำบุญข้าวสารท ตักบาตรข้าวประดับดิน

ฮีตที่ 10

เดือนสิบกินทานบุญข้าวสะ ผีปู่ย่าทานแล้วฝนดีเป็นกลางฤดูฝนทำบุญให้ผีปู่ย่า

ฮีตที่ 11

เดือนสิบเอ็ดมีพรรษาให้ออก เพ็นจึงบอกให้ทำบุญ

ฮีตที่ 12

เดือนสิบสองหนุนกฐินผ้าป่าตามเพ็นว่าบุญลวยกระทง

“คอง 14 ” คำว่า “คอง” จะมีความหมายว่า “คลอง” ภาษาไทยพวน “คลอง” ในที่นี้นั้นไม่ได้หมายถึง คลองที่มีน้ำไหล แต่หมายถึง แนวทางวิถีทาง ทำนองคลองธรรม ได้แก่ สิ่งที่ยึดถือหรือธรรมเนียมที่ชนเผ่าไทยพวนถือปฏิบัติในการปกครองบ้านเมืองสืบต่อกันมา ตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ (คอง เป็นภาษาพวน ซึ่งไม่นิยมออกเสียงควบกล้ำ ล หรือ ร)

ดังนั้น “ฮีต 12 คอง 14” จึงกลายเป็นลัทธิธรรมเนียมที่มีความเก่าแก่ที่ได้สืบทอดกันมาตั้งแต่ดั้งเดิม ที่บรรพบุรุษไทยพวนส่งสอนลูกๆ หลานๆ ให้ปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างไม่ขาดสาย ด้วยความศรัทธา เช่น คองที่ 5 ทานผ้าป่า ทำบุญกฐิน

ประเพณีไทยพวน

ชาวไทยพวนนับถือและยึดมั่นในศาสนาพุทธ มีขนบธรรมเนียมและประเพณีเป็นเอกลักษณ์ของตนมาแต่โบราณ ชาวไทยพวนนั้นเคร่งครัดต่อขนบธรรมเนียมและประเพณีของตนมากซึ่งได้ถือปฏิบัติมาตามแบบอย่างบรรพบุรุษ ในรอบปีหนึ่งประเพณีบุญ 12 เดือนของชาวไทยพวนเป็นสิ่งปฏิบัติสืบเนื่องกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ยังยึดถือและปฏิบัติกันมีดังนี้คือ เดือนอ้ายบุญข้าวจี เดือนยี่บุญ

ข้าวหลาม เดือนสามบุญกำฟ้า เดือนห้าบุญสงกรานต์ เดือนหกบุญหมู่บ้าน เดือนแปดบุญเข้าพรรษา เดือนเก้าบุญห่อข้าว เดือนสิบเอ็ดบุญตักบาตรเทโว เดือนสิบสองใส่กระจาดเทศน์มหาชาติ เป็นต้น

ประเพณีบุญ 12 เดือนของชาวไทยพวน ได้แก่

เดือนอ้าย บุญข้าวจี

สืบเนื่องมาจากสมัยอยู่ประเทศลาว คนพวนจะปลูกข้าวเหนียว ซึ่งจะแก่เก็บเกี่ยวได้ในเดือน ธันวาคมถึงมกราคม เมื่อเข้ามาอยู่เมืองไทย แรกๆคนพวนกินข้าวเหนียว เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยว จึงเกิดประเพณีบุญข้าวจีขึ้น แต่ต่อมา คนพวนค่อยๆเปลี่ยนเป็นปลูกข้าวเจ้า ตามสภาพพื้นดินของเมืองไทย และเลิกกินข้าวเหนียวไปในที่สุด ประเพณีบุญข้าวจีจึงหายไปด้วย

เดือนยี่ บุญข้าวคั่วหรือข้าวเม่า

มีที่มาสืบเนื่องมาจากบุญข้าวจีนั่นเอง คือ คนพวนสมัยก่อน ถึงแม้จะทำนาข้าวเจ้า แต่จะกินพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้สำหรับปลูกข้าวเหนียว เพื่อใช้ทำข้าวเม่า ซึ่งคนพวนเรียกว่า ข้าวคั่ว การทำข้าวคั่ว คือ เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยว บ้านไหนข้าวเหนียวแก่ก่อนก็จะเก็บเกี่ยวเอามานวด ย่ำให้เหลือแต่เมล็ด พอถึงเวลาคั่ว ข้าวบ้านใกล้เคียงจะมาชุมนุม ช่วยกันนำข้าวเหนียวมาคั่วให้สุกแล้วใส่ครกตำจนแบน กะเทาะเปลือกออก จะกลายเป็นข้าวเม่าหรือข้าวคั่ว หารุ่งขึ้นจะนำข้าวคั่วคลุกมะพร้าวและน้ำตาลทรายไปถวายพระ การตำข้าวคั่วและทำบุญข้าวคั่วจะมีทุกวันจนกว่าข้าวเหนียวในนาทุกบ้านจะเก็บเกี่ยวหมด ในประเพณีนี้ เวลาคั่วเป็นโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบปะสนทนาเกี่ยวพาราสีกัน ซึ่งจะไปสู่การหมั้นหมายสู่ขอแต่งงานกันที่สุดในที่สุด

เดือนสาม บุญกำฟ้า

ประเพณีที่สำคัญของชาวพวน ได้แก่ **ประเพณีกำฟ้า** คำว่า "กำ" เป็นคำพวน หมายถึง เว้น ไม่ทำในสิ่งต้องห้าม การสักการะ คำว่า "ฟ้า" หมายถึง เจ้าฟ้า เจ้าแผ่นดิน หรือผู้ที่อยู่สูงเทียมฟ้า คือพวก เทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่อาจเห็นได้ คำว่า "กำฟ้า" หมายถึง การนับถือการสักการบูชาฟ้า ซึ่งจะถือเอาวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 3 เป็นวันกำฟ้า ประเพณีกำฟ้ามีกำหนด 3 วันคือ

กำที่ 1 วันเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ จะเริ่มกำหนดการกำ ตั้งแต่พระอาทิตย์ตกดินวันเดือน 3 ขึ้น 2 ค่ำไปจนถึงพระอาทิตย์ตกดินวันขึ้น 3 ค่ำ เป็นเวลา 24 ชั่วโมง คนพวนเรียกกำฟ้าวันนี้ว่า กำฟ้าทั้งมือ ก่อนวันกำฟ้า 1 วัน คือ วันขึ้น 2 ค่ำเดือน 3 จะถือเป็นวันสุกดิบแต่ละบ้านจะทำข้าวปุ้น หรือขนมจิ้น พร้อมทั้งน้ำยา และน้ำพริกไว้เลี้ยงดูกัน มีการทำข้าวหลามเผาไว้ในกระบอกข้าวหลามอ่อน มีการทำข้าวจี ข้าวจีทำโดยนำข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วนำมาปั้นเป็นก้อนขนาดพอเหมาะ อาจจะใส่ไส้หวานหรือไส้เค็มหรือไม่ใส่ไส้เลยก็ได้ เสียบเข้าไม้ทาโดยรอบด้วยไข่ แล้วนำไปปิ้งไฟจนสุกหอม ข้าวจีจะนำไปเช่นไหว้ผีฟ้าและแบ่งกันกินในหมู่ญาติพี่น้อง พอถึงวันกำฟ้าทุกคนในบ้านจะไปทำบุญที่วัดมี

การใส่บาตรด้วยข้าวหلام ข้าวจี ตกตอนบ่ายจะมีการละเล่นไปจนถึงกลางคืน การละเล่นที่นิยมได้แก่ ช่วงชัย มอญช้อนผ้า นางดั่ง ฯลฯ

กำที่ 2 เริ่มตั้งแต่พระอาทิตย์ตกดินวันขึ้น 9 ค่ำไปถึงเวลาเพล วันขึ้น 10 ค่ำ เดือน 3 คือนำอาหารไปถวายเพลพระ พอกลับถึงบ้านเรียกว่า คีนเพล ก็เลิกกำ ทำการงานได้ตามปกติ คนพวนเรียกกำฟ้าวันนี้ว่า กำฟ้าเค็งมือคือ กำฟ้าครึ่งวัน

กำที่ 3 คือพอพระอาทิตย์ตกดิน วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 3 หลังจากรับประทานอาหารมือเย็น ภาษาพวนเรียกว่า จ้าวข้าวแลง ทุกบ้านจะเอาฟืนที่เตาหุงข้าวไปดับที่แม่น้ำลำคลองแล้วโยนทิ้งไป ให้ฟืนไหลไปตามแม่น้ำลำคลอง

งานบุญกำฟ้าในปัจจุบัน เศรษฐกิจได้สูงขึ้น การทำบุญต่าง ๆ ได้รวบรัดลงไป เหลือเพียงหลักใหญ่ ๆ และต่อมาในปัจจุบันในบางแห่ง ได้กลายเป็นวันทำบุญกุศลและงานรื่นเริงประจำปี จึงได้จัดงานนี้เพื่อนำประโยชน์ที่ได้เข้าไปทำสาธารณกุศล เป็นต้น

เดือนสี่ ทำบุญหน้าลาน

คำว่า ลาน หมายถึง พื้นที่สำหรับเอาข้าวที่เกี่ยวข้องแล้วมากองไว้เพื่อจะทำการนวด ชาวไทยพวนสมัยก่อนจะช่วยกันเกี่ยวข้าว เรียกว่า ลงแขกเกี่ยวข้าว เมื่อเกี่ยวข้าวหมดทุกบ้านแล้ว เอาฟ่อนข้าวมากองไว้ที่ลาน จะทำบุญหน้าลานก่อน โดยนิมนต์พระมาสวดมนต์ ฉนภัตอาหารแล้วจึงลงมือนวดข้าว เมื่อนวดข้าวเสร็จก่อนที่จะนำขึ้นยุ้งฉางก็ต้องทำพิธีสู่ขวัญข้าว

เดือนห้า บุญสังขานต์ (สงกรานต์)

คำว่า สงกรานต์ คนพวนเรียกว่า วันสังขานต์ มี 3 วัน คือ

วันที่ 1 คือ วันที่ 13 เมษายน เรียกวันสงกรานต์หรือสังขานต์ล่อง

วันที่ 2 คือ วันที่ 14 เมษายน เรียกวันเนา

วันที่ 3 คือ วันที่ 15 เมษายน เรียกวันเถลิงศก

ในวันที่ 13 เมษายน วันสงกรานต์หรือสังขานต์ล่อง คนพวนหมายถึง อายุสังขารล่วงไปแล้วอีกหนึ่งปี จะมีประเพณีโดยเฉพาะของชาวไทยพวน นอกจากการทำบุญวันสงกรานต์คือ

1. การอาบน้ำก่อนกา คือ ต้มน้ำตั้งแต่มืด ก่อนที่อีกาจะออกไปหากิน แล้วพากันลงไปอาบน้ำที่แม่น้ำลำคลอง เพื่อเป็นการชำระล้างบาป ทุกข์โศกโรคร้าย เคราะห์กรรม เสนียดจัญไร ให้ไหลลอยไปตามกระแสน้ำ เพื่อจะได้มีความสุข ความสบายใจในปีใหม่

2. การสูตรเสื้อผ้า ชาวไทยพวนทุกครัวเรือนจะนำเสื้อผ้าของทุกคนในครอบครัวใส่ในกระจาดหรือตะกร้า แล้วเอาจานเล็กๆวางลงในกระจาด ในจานใส่ข้าวเหนียวแดง ข้าวเกรียบปิ้ง กล้วย ข้าวต้มมัด ผลไม้ ดอกไม้ธูปเทียน น้ำ 1 แก้ว นำไปที่วัด แล้วเอากระจาดนั้นไปวางรวมกันไว้ที่กลางศาลาการเปรียญ แล้วล้อมด้วยสายสิญจน์ เมื่อพระสวดมนต์จะเป็นสิริมงคลให้กับทุกคนที่ไปร่วมทำบุญและเจ้าของเสื้อผ้านั้น

3. เทียนเวียนหัว เมื่อถึงวันสงกรานต์ทุกบ้านจะนำเทียนมาลนไฟแล้ววัดให้เล็กยาวคล้ายเชือก ขนาดความยาวประมาณขดรอบศีรษะได้ จากนั้นนำเทียนไปให้ทุกคนในครอบครัวคาบรอบศีรษะแล้วใช้เล็บหยิกจำนวนครั้งไม่น้อยกว่าอายุของตนเอง แล้วนำเทียนเวียนหัวนั้นไปใส่ตะกร้าเดียวกับเสื้อผ้า พอไปถึงวัด ทุกครอบครัวจะนำเทียนไปมัดรวมกันไว้ที่หน้าพระเป็นเทียนเล่มเดียวขนาดใหญ่ เมื่อถึงเวลาพระสวดมนต์ก็จุดเทียนมัดใหญ่ขึ้น ถือว่าเป็นการทำบุญต่ออายุอีกแบบหนึ่ง

4. การทำบุญศพรวมญาติ ทุกครัวเรือนจะเขียนชื่อบุพการี ญาติมิตรที่เสียชีวิตไปแล้วลงในกระดาษ นำไปใส่ไว้ในโกศขนาดใหญ่ที่ตั้งไว้บนศาลาการเปรียญ เมื่อถึงกลางคืนวันที่ 13 และ 14 เมษายน จะทำพิธีสวดพระอภิธรรมเป็นเวลา 2 คืน เข้าวันที่ 15 เมื่อทำบุญเสร็จจะทำพิธีเผาศพรวมญาติ คือ นิมนต์พระและผู้ไปร่วมทำบุญวางดอกไม้จันทน์เหมือนการไปเผาศพทั่วไป

เดือนหก บุญบวชนาค บุญวิสาขบูชา

ในสมัยก่อน อุโบสถไม่ได้มีทุกวัดเหมือนทุกวันนี้ พระอุปัชฌาย์มีไม่กี่องค์ ดังนั้นเมื่อถึงช่วงเทศกาลบวชนาค หลากหลายหมู่บ้านจะกำหนดมารวมกันบวชพร้อมกัน ก่อนจะบวช ชายชาวไทยพวนต้องผ่านการเกณฑ์ทหาร ต้องไปอยู่วัดเพื่อเตรียมความพร้อมในการขนานนาคก่อนเป็นเวลา 7 - 15 วัน

เดือนเจ็ด ทำบุญหลังบ้าน

คำว่าหลังบ้าน หมายถึง บริเวณที่ทำบุญ ในสมัยโบราณอยู่นอกเขตของหมู่บ้าน มีจุดมุ่งหมายเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษและญาติมิตรที่อยู่ในคุ่มนั้นที่ล่วงลับไปแล้ว และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษที่เมืองเชียงขวาง ประเทศลาว

เดือนแปด บุญเข้าพรรษา

วันเข้าพรรษาจะมีการทำบุญ 2 วันคือ วันขึ้น 15 ค่ำ เป็นวันอาสาฬหบูชา และวันแรม 1 ค่ำ เดือนแปด เป็นวันเข้าพรรษา ชาวไทยพวนจะนุ่งขาวห่มขาวมาถือศีล 8 ที่วัด

เดือนเก้า บุญข้าวสะ (สารท)

บุญข้าวสะ เป็นชื่อที่ชาวไทยพวนเรียกกันมาแต่โบราณ หมายถึง ประเพณีสารทหรือสลากภัต กำหนดวันสิ้นเดือน 9 หรือแรม 15 ค่ำ เดือน 9

ก่อนวันสารท ชาวบ้านจะเตรียมสิ่งของต่อไปนึ่งคือ ข้าวข้างตอกไว้เป็นกระบุง แล้วนึ่งเลือกเก็บเปลือกข้าวที่ติดอยู่ออกไปจนเหลือแต่ข้าวตอกที่ขาวสะอาด ตำข้าวเม่าเอามาคั่วเป็นข้าวพอง เอาถั่วเขียว ถั่วลันเตาคั่วไว้ เมื่อถึงก่อนวันสารทประมาณ 3-4 วัน จะกวนกระยาสารทหรือกวนข้าวสะ สิ่งที่ขาดไม่ได้คือ ขนมง ข้าวเหนียวแดง และกาละแม

เดือนสิบ บุญพระเวส

สมัยก่อนไทยพวนจะจัดทำบุญพระเวสหรือบุญพระเวสสันดร โดยการจัดเทศน์มหาชาติชาดก เป็นทำนองภาษาพวน โดยนิมนต์พระสงฆ์ไม่น้อยกว่า 2 รูป เวลาเทศน์จะต้องเริ่มแต่เช้ามีด เมื่อพระองค์แรกเทศน์จบตอน พระอีกองค์ก็จะเทศน์ต่อทันทีโดยไม่ให้ขาดตอน เชื่อกันว่าหากผู้ใดฟังเทศน์มหาชาติจบทั้ง 13 กัณฑ์โดยต่อเนื่องแล้ว ผู้นั้นจะไม่ตกนรก

เดือนสิบเอ็ด การทำบุญออกพรรษา บุญตักบาตรเทโว

การทำบุญออกพรรษาจะทำ 2 วันคือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นการทำบุญวันพระสุดท้ายของเทศกาลเข้าพรรษา และวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 เป็นวันตักบาตรเทโว

ประเพณีใส่กระจาด ประเพณีใส่กระจาดหรือประเพณีใส่กระจาด เป็นประเพณีอย่างหนึ่งของชาวไทพวน โดยจะตรงกับฤดูเทศกาลออกพรรษา คือระยะเดือน 11 ข้างแรม การใส่กระจาดเริ่มต้นเมื่อมีการประกวดกำหนดงานบุญมหาชาติแต่ละหมู่บ้าน จะกำหนดทำบุญไม่ตรงกัน หากหมู่บ้านใดมีการกำหนดทำบุญก่อน แต่ละบ้านก็จะทำขนมจิ้นและข้าวต้มมัด นอกจากนี้ยังมีผลไม้ต่าง ๆ เช่น กล้วย อ้อย ส้ม ฯลฯ ไปให้กับหมู่บ้านที่มีงาน การทำบุญร่วมกันนี้อาจใช้เงินหรือผลไม้ที่นำมาร่วมกันสมทบทำบุญ และการทำบุญนี้เองเรียกว่า "การใส่กระจาด"

ก่อนจะถึงวันใส่กระจาดหนึ่งวันเรียกว่า "วันต๋อนสาว" คำว่า "ต๋อนสาว" เป็นภาษาพวน คือ เจ้าบ้านจะไปวานลูกสาวของหมู่บ้านที่รู้จักคุ้นเคยมาช่วยที่บ้านของตนเพื่อทำขนม ห่อข้าวต้ม ตำข้าวบูน (ขนมจิ้น) และช่วยต้อนรับแขกที่จะมาใส่กระจาด ในคืนนี้จะมีหนุ่มๆ ไปเที่ยวตามบ้านสาว ๆ ที่ตนชอบอยู่ และจะช่วยกันทำขนมไปคุ้ยกันไปตลอดคืนและเตรียมจัดของไว้เลี้ยงแขกจนสว่าง พอรุ่งขึ้นก็เก็บกวาดจัดบ้านไว้รับแขกในวันใส่กระจาดในวันรุ่งขึ้นเป็นวันเทศน์ ชาวบ้านก็จะนำของที่แขกมาใส่กระจาดทำเป็นภัตตาหารถวายพระที่วัดโดยถือกันว่าการทำบุญมหาชาตินี้เป็นการทำบุญครั้งที่ยิ่งใหญ่ประจำปี

เดือนสิบสอง บุญกฐิน บุญผ้าป่า

การทอดกฐิน เริ่มตั้งแต่ วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ไปจนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 เป็นเวลา 1 เดือน การทอดผ้าป่า คือ การรวบรวมเงินมาถวายให้กับทางวัดได้บูรณะซ่อมแซมศาสนสถาน

ประเพณีอื่นๆ ได้แก่

ประเพณีลงช่วง "ช่วยส่ง" เป็นประเพณีของไทยพวนอย่างหนึ่ง "ช่วง" คงหมายถึงบริเวณที่โล่งแจ้งซึ่งกว้างพอสมควร พอที่จะเป็นบริเวณรวมคนได้ประมาณ 20 - 30 คน เพื่อจะทำงานบางอย่างได้ โดยทั่วไป "การลงช่วง" หมายถึงการนัดหมายเพื่อนบ้านออกมาทำงานพร้อมกันและเป็นการนัดพบของคนหนุ่มใกล้เคียงกัน เช่น ล่องบ้านด้าน ล่องบ้านซั่ว เป็นต้น ประเพณีลงช่วงมีจุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่การได้พบปะพูดคุยกันของคนหนุ่มสาวเพราะประเพณีสมัยโบราณหนุ่มสาวมีโอกาสมพบกันมากงานที่นำมาทำขณะลงช่วงนั้นส่วนใหญ่เป็นประเภทเบ็ดเตล็ด เช่น การทอผ้า ปั่นด้าย กะเทาะเปลือกถั่วลิสง(เตรียมไว้ปลูก) การซอมข้าว ฯลฯ และส่วนมากเป็นงานพื้นบ้าน

ก่อนการลงช่วงจะมีการเก็บหัว (เศษไม้ไผ่) เพื่อนำมาก่อเพื่อให้เกิดแสงสว่างในตอนเย็นสาวจะเดินเก็บหัว (เพื่อบอกให้หนุ่มทราบว่าเป็นวันนี้จะมีการลงช่วง) มากองรวมกันไว้บริเวณที่จะมีการลงช่วง แล้วขึ้นบ้านประกอบอาหารก่อนแล้วจึงลงช่วงหลังจากรับประทานอาหารและอาบน้ำแต่งตัวเสร็จประมาณ 2 ทุ่ม ก็จะช่วยกันก่อกองไฟ ทำงานที่จะทำลงมาจากบ้านและทำกันไปคุยกันไปเป็นที่สนุกสนาน จากนั้นหนุ่ม ๆ ในละแวกบ้านก็จะมาเดินเที่ยวกันเป็นกลุ่ม ๆ การมาของหนุ่ม ๆ อาจจะไปแค้น เป่าปาก ร้องเพลง เป็นการให้เสียงล่อหน้าเพื่อสาว ๆ จะได้เตรียมตัวต้อนรับ โดยการนำน้ำดื่มมาวางไว้บริเวณงานหรืออาจจะมีขนมหวานไว้ด้วย หนุ่มที่สนใจสาวอาจจะแยกเป็นคู่ ๆ จะมีบางกลุ่มร้องเพลงและคุยตลกขบขันเป็นที่น่าสนุกสนานตามประสาหนุ่มสาวจนประมาณ 5-6 ทุ่ม หนุ่มจะไปส่งสาวกลับบ้านแต่ในบางท้องที่การลงช่วงจะกระทำขึ้นที่บ้านของสาวนั่นเอง

ประเพณีกำเกียง ประเพณีกำเกียงเป็นประเพณีที่กระทำกันในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 9 ซึ่งเป็นประเพณีที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผีที่อดอยาก เพื่อจะได้ไม่มารบกวนคนในหมู่บ้านลักษณะเชิงปฏิบัติของประเพณีกำเกียงจะนิยมทำกัน 2 อย่าง คือ อิงศาสนา และ ไม่อิงศาสนา แบบไม่อิงศาสนา เรียกว่า “ กำเกียง ” แบบอิงศาสนา เรียกว่า “ ห่อข้าวยามดิน ” ทั้งสองกิจกรรมนี้ เป็นประเพณีที่ทำกันทั้งหมู่บ้าน กำเกียง ชาวบ้านจะพากันทำกระทงจากใบตอง แล้วปั้นดินเป็นรูปวัว รูปควาย รูปคนในบ้าน ใส่ลงไปในกระทง พร้อมกับอาหารที่จะเซ่นผี เตรียมไว้ในคืนวัน 11 ค่ำ เดือน 9 พอถึงเช้าวันรุ่งขึ้น ชาวบ้านจะพากันนำกระทงไปที่ท่าแม่น้ำ เพื่อทำพิธีขับไล่ผีหรือสิ่งที่เบียดเบียนร่างกายที่ทำให้เกิดไข้เจ็บ ให้สิ่งเหล่านี้ออกไปจากหมู่บ้าน ตอนที่เอากะทงไปลอยน้ำ ก็จะมีผู้กระหนกติดไว้กับใบหนาด ซึ่งเป็นใบไม้สำหรับใช้ไล่ผี ผู้นำกระทงไปลอยน้ำจะต้องถือมีด และมีผ้าขาวม้าเคียนหัว แล้วก็ทำพิธีไล่ผีตายอดตายอยาก โดยกล่าวคำขับไล่ดังนี้ “ ผีกินได้ไส้ฮู้ ผีกินดีทองควะ ผีตายอดตายอยาก ไปเฮ้อหมอ เฮ้อเสี้ยงเนื้อ ” ห่อข้าวยามดิน เป็นการทำทานให้กับผีเปรต ผีตายอดตายอยาก ประเพณีห่อข้าวยามดิน ชาวบ้านจะปฏิบัติกันโดยเอาของกิน เช่น พักแพง แดง ข้าวโพด มาแลกกันตามบ้านเพื่อประกอบอาหาร แล้วนำมานั่งรวมกันกลางลานบ้าน ของที่หนึ่งได้ด้วยกันจะมีพืชผลดังกล่าวรวมทั้งข้าว และเนื้อ เมื่อนั่งเข้ากันดีแล้ว ก็จะนำของที่นำมาปั้นเป็นก้อนแล้วนำมาห่อด้วยใบตองกล้วย และนำไปทิ้งไว้ที่ตีนโบสถ์ที่วัด เพื่อว่าผีจะได้มากินอาหารที่วางทิ้งไว้ นั้น บางครั้งนิยมการทำบุญตักบาตรด้วย

ประเพณีห่อข้าวยามดิน ในปัจจุบันไม่นิยมทำกัน เหตุผลก็คือบริเวณที่จะประกอบพิธี ไม่มีอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งเห็นว่าเป็นการทำให้วัฏธรม

ประเพณีทานข้าวสะ ประเพณีเดือน 10 เรียกว่า “ การทานข้าวสะ ” ปัจจุบันนี้เป็นประเพณีที่ไม่นิยมปฏิบัติกันแล้ว การทานข้าวสะนั้นเดิมใช้ปฏิบัติกัน เนื่องมาจากความเชื่อว่าเป็นการอ้อนวอนขอความอุดมสมบูรณ์ในการเกษตรกรรม เมื่อถึงเดือนสิบ ชาวบ้านจะเอาใบตองมาให้พระสงฆ์เขียนคำจารึกเป็นภาษาบาลี ขอความสวัสดิ แล้วเอาไปใส่ไว้ในนา พร้อมทั้งขอข้าวพระมาปั้นเป็นเต่า แล้วตากแดดให้แห้งเสร็จแล้วก็นำไปไว้ในโอ่งข้าวสาร นอกจากนี้ยังได้นำทรายไปให้พระปลุกเสก เพื่อนำไปวางไว้ในนา และวางไว้รอบบ้าน การปฏิบัติดังนี้ก็เนื่องจากความเชื่อว่าจะได้มีข้าวปลากินอุดมสมบูรณ์ การทำไร่นาจะได้ผลดี ข้าวออกรวงอย่างเต็มที่ปราศจากตัวแมลงเพลี้ยมารบกวนนอกจากนี้ยังเป็นความเชื่อว่าจะทำให้สิ่งไม่ดีทั้งหลายอันตรายอันไปจากทุ่งนาและบ้านเรือนของตนอีกด้วย

การปลูกเหือนพวน (ปลูกบ้าน) ตามคติความเชื่อของไทยพวนจะปลูก (ปลูกสร้าง) บ้านปลูกเหือน จะต้องเลือกที่ให้ได้ดีลักษณะที่ดีที่เป็นมงคล การเลือกที่ต้องมีผู้รู้ ผู้เฒ่าผู้แก่ไปดูที่ดูทางให้การเลือกที่จะเสี่ยงทายหาที่ด้วยการ 1. ขุดหลุมให้ลึกพอประมาณ แล้วเอาใบไม้ปกหลุมไว้ 1 คืน รุ่งเช้าเปิดหลุมเอาดินขึ้นมาดมดูกลิ่นอย่างไร ถ้าดินมีกลิ่นเหม็น กลิ่นเน่าผิดปกติกลิ่นธรรมชาติของดิน เป็นอัมมงคล ปลูกเหือนไม่ได้จะทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย 2. นอกจากดูดิน ดมกลิ่นดิน ดูน้ำในหลุมด้วยว่า น้ำเป็นอย่างไร สีอะไรน้ำใสหรือน้ำขุ่น น้ำมีกลิ่นเหม็น ปลูกเหือนไม่ได้จะเจ็บป่วย น้ำจะท่วมบ้าน 3. ปลูกเหือน ต้องไม่ปลูกใกล้หอบ้าน เป็นชะล่า 4. ปลูกเหือนที่รื้อลงจะสร้างใหม่ต้องทิ้งไว้ 1 ปี ก่อนจึงปลูกใหม่ได้

เมื่อเลือกที่ปลูกได้แล้ว ก็จะต้องเชิญแม่ธรณีออกจากพื้นที่ที่จะปลูกเหือนไปไว้ที่อื่นก่อน เพราะจะขุดหลุมฝังเสา จอบเสียมจะไปถูกแม่ธรณีให้เดือนร้อน และเชิญเทวดาลงมาเสี่ยงหาพื้นที่มงคลอีกครั้งเมื่อเชิญแม่ธรณีออกไปแล้วก็เชิญเทวดาลงมา เจ้าของที่จะกวาดพื้นตรงที่ปลูกเหือนให้สะอาดเตียน เอาตะปุดตกลงไปที่พื้นให้เป็นรู เอาเมล็ดข้าวสาร 7 เมล็ดใส่ลงในรูตะปุด เอาดอกไม้ ธูปเทียนวางบนรูตะปุดแล้วใช้ขันครอบรูตะปุดเอาไว้ 1 คืน รุ่งเช้าเปิดที่ครอบดูถ้าเมล็ดข้าวทั้ง 7 เมล็ดยังอยู่เหมือนเดิมไม่กระจัดกระจายเสียหายถือว่าที่ตรงนั้นดีเป็นมงคลปลูกเหือนแล้วจะอยู่ดีกินดี แต่ถ้าเมล็ดข้าวกระจัดกระจายแสดงว่าที่ตรงนั้นเป็นอัมมงคลจะอยู่ไม่เป็นสุข

การปลูกเหือนต้องปลูกให้เสร็จในวันเดียว คือ ชิงสุก ปลูกเสาร์ เมื่อขุดหลุมเสร็จจะใช้ของมาปิดปากหลุมกันไม่ให้สัตว์ลงไป หลุมเสาแต่ละหลุมจะมีชื่อเรียกคล้องจองกันเช่น คำสี่ คำตี คำมี ฯลฯ

การตัดไม้ทำเสาเหือน จะต้องหาวันไปตัดให้ได้มงคล และไม้ที่เอามาทำเสาจะต้อง 1. ลำต้นตรง ไม่คดงอ 2. ไม้ไม่แตก ไม่กลวง เมื่อล้มไม้ลงแล้วจึงพบว่าใจไม้แตกกลวง ก็จะไม่เอามาใช้ปลูกเหือนไม่ได้ 3. ไม้ที่จะทำเสาต้องเป็นไม้ไม่แยงเงา คือ เงาของไม้ไม่ทอดลงน้ำ 4. ไม่มีกิ่งตาย มีใบดก มีมดอยู่มากๆ ถือว่าจะทำให้อยู่ดีกินดี มีความสามัคคีกลมเกลียว 5. ขณะตัดไม้ทำเสา ถ้ามีเสียงนกเค้าแมว

ร้อง ตึกแกว้ง แลนร้อง (ตะกวต) ฟานร้อง (เนื้อทราย) แม้มันจะลั้มแล้วก็เอามาทำเสาไม่ได้ ถือเป็น อัมปมงคล

การลงเสาเอกหรือเสาแหกเสาขวัญ ต้องหาวันลงเสาจะต้องไม่ให้ถูกวันเก้ากอง ถือเป็น อัมปมงคลก่อนยกเสาลงหลุมต้องว่าคาถานกคุ้มตีไล่หน้าเสา หัวเสาติดแผ่นทอง มัดด้วยไซ ยอดกล้วย ต้นอ้อย ภายในไซจะใส่ เงิน ทอง ข้าวสาร ดอกไม้ มีการแห่รอบบริเวณเฮือน 3 รอบ พราหมณ์ หรือ ผู้รู้จะกระทำพิธีเดินด้วยการถือไหเกลือไหปลาร้า ชาวบ้านจะถือคบ ช่อเผ่า (หลาว มีด สิว ลูกแหงา)

พิธีงานบวช พ่อแม่จะเอาลูกหลานไปฝากไว้ที่วัด ประมาณ 6 เดือน เพื่อให้หัดท่องสวดคำบวช ให้ได้ ก่อนจะถึงวัดบวช 2 วัน จะต้องเตรียมงาน วันดา คือ วันก่อนวันบวช 1 วัน จะมีการแห่ناقไป ตามถนนเวียนไปตามบ้านปอย บ้านผู้เฒ่าผู้แก่ ฝึเสื่อบ้าน สมัยก่อนจะจัดงานที่บ้าน เรียกว่า ปอย ลูกแก้ว พอตอนเย็นก็จะทำขวัญนาค มีอาจารย์เป็นคนทำขวัญ พิธีทำขวัญอาจารย์จะพูดลำดับตั้งแต่ นาคเกิดจนโตให้รู้จักบุญคุณพ่อแม่ที่ได้เลี้ยงดูมา

วันบวช จะมีการตักบาตรทำบุญที่วัดในตอนเช้า ตอนบ่ายๆก็จะเริ่มพิธีบวช พิธีบวชก็จะกระทำ โดยพระสงฆ์ พ่อบวชเสร็จก็จะอยู่กรรมอีก 7 วัน ต้องฉันอาหารมือเดียว ทำสมาธิ บริกรรม

วันขึ้นบ้านใหม่ นิยมขึ้นบ้านใหม่ในเดือนคู่ คือเดือน 4 เดือน 6 เดือน 8 เดือน 10 เดือน 12 เจ้าของบ้านจะต้องหาเอาวันดีเป็นวันขึ้นบ้านใหม่ วันดี คือวันที่เป็นสิริมงคล ได้แก่ วันขึ้น 1 ค่ำ 3 ค่ำ 6 ค่ำ 11 ค่ำ 13 ค่ำ วันเสีย คือวันที่ห้ามทำการมงคล เป็นวันอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากวันดี เวลาที่ใช้ขึ้นบ้านใหม่ คือ เวลาเปิดหน้าพระเจ้า ประมาณตอนตีห้า เหตุที่ใช้เวลาตอนตีห้าถือว่าเป็นเวลาเปิดหน้าพระเจ้าเพราะสมัยก่อนพระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ตอนตีห้า จึงถือเวลานี้เป็นเวลามงคล ก่อนจะขึ้นบ้านใหม่ ต้องเตรียมงานหลายเดือน สมมุติถ้าจะขึ้นบ้านใหม่ในเดือน 6 ต้องเตรียมงานตั้งแต่เดือน 4 ต้องเตรียมนิมนต์พระ เตรียมของ คั้นก่อนวันงานขึ้นบ้านใหม่จะต้องมีการนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีสวดเบิก เพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่บ้าน

วันขึ้นบ้านใหม่ จะนิมนต์พระมา 9 รูป มาตักบาตรทำบุญกันที่บ้าน แล้วก็จะมีพิธีสืบชะตา การทำพิธีสืบชะตา

1. ต้องใช้ไม้งาม เอามากระโจมกัน 109 อัน โดยมีไม้ยาวๆ 3 อัน มัดกระโจมกันไว้ แล้วที่เหลือเป็นไม้สั้นๆ แบ่งเป็น 3 ส่วน แต่ละส่วนก็จะไปกระโจมไว้ที่ไม้ยาวๆ 3 อันนั้น เขาเรียกกันว่า ไม้ค้ำศรี ค้ำโพธิ์

2. ต้องมีต้นกล้วย ต้นอ้อย มะพร้าวหลาย หน่อกล้วย หน่ออ้อย หน่อหมาก ขันหมาก น้ำต้นเสื่อแดง หมอน มีการทำกระทงสี่เหลี่ยม ช่างวางไว้ใต้ไม้ค้ำศรี ค้ำโพธิ์ ภายในกระทงประกอบด้วย ขนม ข้าวเหนียว เอา 109 ก้อน อ้อย 109 อัน บุหรี่ 109 อัน ทุกอย่างต้อง 109 ทั้งหมด หมายถึง ความก้าวหน้า พระสงฆ์จะเป็นคนสวดทำพิธีสืบชะตา

การเลือกวันขึ้นบ้านใหม่ให้ดูจากตำรา วันอาทิตย์ กินข้าวแล้วขึ้น เอนายแก้วก็ดี นายดำก็ดี ขึ้นก่อน วันจันทร์ เอาขันดอกไม้ นำขึ้นก่อน วันอังคาร เอาแก้วใส่น้ำขึ้นก่อน วันพุธ เอาข้าวเชื้อขึ้นก่อน วันพฤหัสบดี เอาไม้กับหนังสือขึ้นก่อน วันศุกร์ เอาข้าวสารขึ้นก่อน วันเสาร์ เอาป่าหินและขวานขึ้นก่อน พอตอนจะขึ้นบ้านก็มีการพิธีโดยมีอาจารย์ 2 คน จะอยู่บนบ้านคนหนึ่ง อยู่ข้างล่างคนหนึ่ง แล้วจะมีการถาม-ตอบกัน หลังจากขึ้นบ้านแล้ว ก็จัดช่างของที่หาบขึ้นมาเข้าที่ แล้วก็ทำพิธีตอกเสาเอก เพื่อเป็นการขับไล่สิ่งไม่ดีที่อยู่ในเสาออกไป คนที่ตอกก็คือช่างที่สร้างบ้าน หลังจากนั้นก็เข้าไปทำพิธีเอาขวัญเตาไฟในครัว ก็จะมีอาจารย์เป็นคนทำพิธีให้ เครื่องไหว้ก็จะมี ไก่ 1 ตัว ข้าวปั้น 1 ปั้น แล้วอาจารย์ก็จะมีการพูดก่อนเข้า เตาจะมี 3 ก้อน และจำลองไว้ว่าเป็นก้อนเข้าอีก 1 ก้อนว่า “ก้อนที่ 1 ก้อนอะไรทำไมเหลืองสวยจัง ก็จะมีคนตอบมาว่าก้อนทอง ก้อนที่ 2 ก้อนอะไรทำไมงาม ใส สวย ตอบว่าก้อนเงิน อีกก้อนนี้จำไม่ได้ แต่พอถึงก้อนแก้ว ก็ว่าทำไมมันดำไม่สวยเลย มีคนบอกให้โยนทิ้งออกหน้าต่างไปเลย ก็เสร็จพิธี

นอกจากนี้ ยังมีประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติอีกหลายอย่าง เช่น การแห่บังไฟ การเซ็งนางแมว การลากกระดาน (กองข้าว) การสู่วัวขี้วัว ประเพณีกำเกียง ฯลฯ ในปัจจุบันประเพณีต่าง ๆ ของชาวพวนส่วนมากยังคงยึดถือปฏิบัติกันอยู่ บางประเพณีก็ได้เลิกไปแล้ว บางประเพณีก็ได้ทำแบบไม่ต่อเนื่องกันกระทำเป็นบางครั้งบางคราวบางประเพณีก็มีปฏิบัติกันในเพียงบางจังหวัดเท่านั้น

6. บริบทของพื้นที่วิจัย

6.1 ภาคกลาง

พื้นที่ภาคกลาง ประกอบด้วยจังหวัด 22 จังหวัดคือ กรุงเทพมหานคร, กำแพงเพชร, ชัยนาท, นครนายก, นครปฐม, นครสวรรค์, นนทบุรี, ปทุมธานี, พระนครศรีอยุธยา, พิจิตร, พิษณุโลก, เพชรบูรณ์, ลพบุรี, สมุทรปราการ, สมุทรสงคราม, สมุทรสาคร, สระบุรี, สิงห์บุรี, สุโขทัย, สุพรรณบุรี, อ่างทอง และอุทัยธานี

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม กว้างใหญ่ เกิดจากตะกอนดิน ทราบ กรวดที่ถูกแม่น้ำพัดพามาทับถมกัน จนกลายเป็นที่ราบที่มีพื้นที่มากที่สุดในประเทศไทย ได้แก่ ที่ราบดินดอนสามเหลี่ยมเจ้าพระยา แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำบางปะกง บริเวณที่ราบลุ่มตอนบน เป็นที่ราบลอนคลื่น บางแห่งเป็นที่ราบขั้นบันได และที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงของแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน บริเวณขอบเป็นที่ราบแคบๆหรือเนินเขา และบริเวณลุ่มเขาไทรนครสวรรค์เป็นที่ราบลอนคลื่นและมีเนินเขาเตี้ยๆ

สภาพทางธรณีวิทยา

ภาคกลางเป็นพื้นที่ราบต่ำ มีความสูงจากระดับน้ำทะเลไม่มาก ที่กรุงเทพฯ สูงประมาณ 2 เมตร ที่อยุธยาสูงประมาณ 4 เมตร และที่ชัยนาท สูงประมาณ 18 เมตร นับว่าพื้นที่โดยทั่วไปมีความราบเรียบมาก ลักษณะผิวดินโดยทั่วไปเป็นดินเหนียว อันเกิดจากตะกอนน้ำทับถมกันมาเป็นเวลานาน

มีพื้นที่เป็นดินปนทรายอยู่บ้าง โดยเฉพาะในแถบใกล้เคียงกับทิวเขา เช่นทิวเขาบรรทัดที่จันทบุรี และตราดเนื่องจากพื้นที่มีลักษณะเป็นรางน้ำขนาดใหญ่ ท้องรางน้ำเป็นตัวลำน้ำเจ้าพระยา มีตอนที่สูงที่สุดอยู่บริเวณจังหวัดชัยนาท ทำให้พื้นที่ตอนเหนือมีลักษณะเป็นอ่างน้ำ แต่มีระดับไม่ลึก ทางตอนใต้ของจังหวัดชัยนาทลงมาพื้นที่จะลาดเอียงที่น้อยลงสู่อ่าวไทย ส่วนพื้นที่ในตอนตะวันออก ซึ่งได้แก่พื้นที่ราบลุ่มน้ำบางปะกง และพื้นที่ชายฝั่งตะวันออกของอ่าวไทย พื้นที่จะราบเอียงน้อยๆ ไปทางด้านทิศตะวันตก ลงสู่อ่าวไทย ส่วนบริเวณลุ่มน้ำบางปะกง จะเป็นที่ราบระหว่างทิวเขาสันกำแพงทางเหนือ และทิวเขาจันทบุรี ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

ภูเขา

ภาคกลางมีทิวเขาเป็นขอบเขตอยู่ทั้งสามด้าน เว้นแต่บริเวณช่องวัฒนาทางด้านทิศตะวันออก ในตอนกลางของพื้นที่มีหมู่ภูเขาลึก ๆ ตั้งอยู่บ้าง เป็นแขนงซึ่งกระจายออกมาจากทิวเขาที่เป็นขอบ เขตนั่นเอง ทิวเขาที่อยู่ในพื้นที่ตอนในของที่ราบภาคกลางมีอยู่ทิวเดียวคือ ทิวเขาเพชรบูรณ์ ซึ่งได้แบ่งที่ราบภาคกลางออกเป็นสองส่วนคือ ที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยา และที่ราบลุ่มน้ำป่าสัก

สังคมและประชากร

1. จำนวนประชากร

ภาคกลางมีจำนวนประชากรทั้งสิ้นประมาณ 18.9 ล้านคน โดยกระจายอยู่ในจังหวัดที่อยู่ในบริเวณที่ราบภาคกลางตอนบนเพียง 5.4 ล้านคน อยู่ในบริเวณภาคกลางตอนล่างถึง 13.5 ล้านคน ทั้งนี้เพราะจังหวัดในที่ราบภาคกลาง ตอนล่างเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง มีจังหวัดและสถานที่สำคัญตั้งอยู่มากโดยเฉพาะกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศ

2. ความหนาแน่นของประชากร

ความหนาแน่นของประชากรในภาคกลางต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตรเมื่อเทียบกับภาคอื่นของประเทศแล้ว นับว่าอยู่ในเกณฑ์สูงที่สุดเฉลี่ย 206 คนต่อตารางกิโลเมตร นับว่าสูงกว่าเกณฑ์เฉลี่ยของประเทศ และเมื่อเปรียบเทียบ เฉพาะบริเวณ 2 บริเวณของภาคกลาง คือ บริเวณที่ราบภาคกลางตอนบนกับตอนล่างแล้วจะเห็นว่า ความหนาแน่นของ ประชากรแตกต่างกันมาก กล่าวคือ ความหนาแน่นจะมีมากในจังหวัดทางตอนล่างในเขตทุ่งราบเจ้าพระยา ซึ่งมีพื้นที่เล็ก แต่มีดินตะกอนสมบูรณ์ มีแม่น้ำไหลผ่านเหมาะในการปลูกข้าว เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจและเป็นหัวใจสำคัญของประเทศ ความหนาแน่นของประชากรของจังหวัดในบริเวณนี้อยู่ในเกณฑ์ 200-500 คนต่อตารางกิโลเมตร กรุงเทพมหานครเป็นจังหวัดที่มีประชากรหนาแน่นมากที่สุดของประเทศ

3. การเพิ่มของประชากร

การเพิ่มขึ้นของประชากรในภาคกลางในระยะเวลา พ.ศ. 2542 มีอัตราการเพิ่มของประชากร 1.06 แม้ประชากรส่วนใหญ่จะอยู่ในชนบทก็จริง แต่อัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรในเมืองก็มีมากขึ้น โดยเฉพาะการเพิ่มขึ้นของ ประชากรในกรุงเทพฯ เนื่องจากเป็นศูนย์กลางความเจริญ

มีการพัฒนามากในทุกด้าน จึงดึงดูดคนจากภาคต่างๆทั่วประเทศ จะเห็นได้ว่าระยะหลังจังหวัดที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯ มีอัตราการเพิ่มโดยการอพยพย้ายถิ่นสูง ซึ่งนับเป็นการกระทบ กระเทือนต่อการขยายตัวของกรุงเทพฯ ด้วย เช่น จ.นนทบุรีและสมุทรปราการ จังหวัดที่อยู่ตอนบนของที่ราบภาคกลาง ก็มีอัตราการเพิ่มของประชากรสูงเพราะการอพยพย้ายถิ่นของประชากรเข้ามาหาแหล่งทำกิน เช่น จังหวัดกำแพงเพชร พิจิตร สุโขทัย

ลักษณะประชากรทางด้านวัฒนธรรมและสังคม

1. เชื้อชาติ

ชาวไทยในภาคกลางประกอบด้วยเชื้อชาติไทย ที่มีเชื้อสายแท้มาแต่ดั้งเดิมและเชื้อสายไทยที่ปะปนกับเชื้อสายเดิมน้อยแรกทีอาศัยอยู่ในบริเวณที่ราบภาคกลาง เช่น ชาวมอญ ลาว เขมร และเชื้อสายที่อพยพมาจากประเทศจีนทางใต้ในสมัยหลัง

2. ศาสนาและวัฒนธรรม

ศาสนาสำคัญของประชากรในภาคกลาง คือ พระพุทธศาสนา แต่ประชากรที่นับถือศาสนาอื่นก็มีอยู่มาก เช่น ชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามจะกระจายปะปนกันอยู่ในกรุงเทพฯ ส่วนศาสนาคริสต์ มีทั้งผู้นับถือนิกายโรมันคาทอลิก และนิกายโปรเตสแตนต์ นอกจากนี้ยังมีผู้นับถือศาสนาอื่นๆ ปะปนอยู่อีกด้วย

ชาวไทยที่อยู่ในภาคกลางนี้บางที่เรียกว่าไทยกลาง มีภาษาพูด ขนบธรรมเนียมประเพณี แตกต่างไปจากคนไทยในภาคอื่นๆ เพราะได้รับอิทธิพลด้านต่างๆจากขอม ซึ่งรับอารยธรรมมาจากอินเดียในสมัยก่อนและได้รับอิทธิพลจากจีนในสมัยหลัง ตลอดจนชาวตะวันตก อย่างไรก็ตามเนื่องจากภาคกลางเป็นศูนย์กลางการปกครอง เศรษฐกิจและสังคม ดังนั้น อิทธิพลทางด้านเชื้อชาติ ขนบธรรมเนียมประเพณีและภาษาของไทยกลางจึงแผ่ไปทั่วประเทศไทยและมีลักษณะผสมกลมกลืนกับประชากรในภาคต่างๆได้ดี

3. ภาษา

ภาษาไทยแต่เดิมใช้คำโดดๆ คล้ายภาษาไทยเดิมทางภาคเหนือ ต่อมาภาษาเขียนที่เริ่มขึ้นในสมัยกรุงสุโขทัยได้ นำใช้และดัดแปลงมาเรื่อยๆจนกระทั่งมาเป็นอักษรไทยในปัจจุบัน ภาษาไทยภาคกลางทั้งภาษาพูดและภาษาเขียนในระยะ ต่อมาเริ่มมีคำภาษาต่างประเทศเข้ามาปะปนมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาบาลี สันสกฤต และภาษาของชาวยุโรปที่เข้ามาติดต่อกับค้าขายสมัยหลัง เช่น ภาษาสเปน โปรตุเกส อังกฤษและฝรั่งเศส

6.2 จังหวัดนครนายก

นครนายก สันนิษฐานว่าเคยเป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดี หลักฐาน คือแนวกำแพงเนินดิน และสันคูเมืองที่ตำบลงละคร แต่ชื่อ “นครนายก” นั้นปรากฏหลักฐานในสมัยอยุธยาว่าเป็นเมือง

หน้าด่านทางทิศตะวันออก สมัยพระเจ้าอู่ทอง ใน พ.ศ.2437 รัชกาลที่ 5 ทรงจัดลักษณะการปกครอง โดยแบ่งเป็นมณฑลนครนายกจัดอยู่ในเขตมณฑลปราจีนบุรี จนกระทั่ง พ.ศ. 2445 ทรงเลิกธรรมเนียมการมีเจ้าครองเมือง ให้มีตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดขึ้นแทน และในช่วง พ.ศ. 2486-2489 ได้โอนนครนายกไปรวมกับจังหวัดปราจีนบุรี และสระบุรี หลังจากนั้นจึงแยกเป็นจังหวัดนครนายก

จังหวัดนครนายกเดิมชื่อว่า “บ้านนา” เล่ากันว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา ดินแดนของนครนายกเป็นป่ารกชัฏเป็นที่ดอน ทำนาหรือเพาะปลูกอะไรไม่ค่อยได้ผลและมีไข้ป่าชุกชุม ผู้คนจึงอพยพไปอยู่ที่อื่นจนกลายเป็นเมืองร้าง ต่อมาพระมหากษัตริย์ทรงทราบความเดือดร้อนของชาวเมืองจึงโปรดเกล้าฯ ให้เลิกภาษีนาเพื่อจูงใจชาวเมืองให้อยู่ที่เดิมทำให้มีผู้คนอพยพมาอยู่เพิ่มมากขึ้น จนเป็นชุมชนใหญ่ และเรียกเมืองนี้กันติดปากว่า “เมืองนายก”

สภาพพื้นที่ของจังหวัดนครนายกโดยทั่วไปเป็นที่ราบอยู่ในหุบเขาตอนเหนือและตะวันออก เป็นเนินสูงและป่าเขาติดต่อกับเขาตองพญาเย็น ส่วนทางตอนกลางและตอนใต้เป็นที่ราบลุ่ม ภูเขาที่สำคัญ คือ เขาใหญ่ เขาเขียว เขาชะโงก และเขานางรอง เป็นต้น ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และเกิดน้ำตกที่สวยงามหลายแห่ง

จังหวัดนครนายก มีพื้นที่ประมาณ 2,122 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอบ้านนา อำเภอองครักษ์ และอำเภอปากพลี

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	จังหวัดสระบุรีและนครราชสีมา
ทิศใต้	ติดต่อกับ	จังหวัดฉะเชิงเทรา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	จังหวัดปราจีนบุรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	จังหวัดปทุมธานี

สภาพภูมิประเทศ

สภาพโดยทั่วไปเป็นที่ราบ ทางตอนเหนือและตะวันออกเป็นภูเขาสูงชันในเขตอำเภอบ้านนา อำเภอเมืองนครนายก และอำเภอปากพลี ส่วนหนึ่งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่อันเป็นเขตรอยต่อ 3 จังหวัด ได้แก่ สระบุรี นครราชสีมา และปราจีนบุรี ซึ่งมีเทือกเขาติดต่อกับเทือกเขาตองพญาเย็น มียอดเขาสูงสุดของจังหวัดคือ ยอดเขาเขียว มีความสูงจากระดับน้ำทะเล 1,351 เมตร ส่วนทางตอนกลางและตอนใต้เป็นที่ราบอันกว้างใหญ่เป็นส่วนหนึ่งของที่ราบสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่เรียกว่า “ที่ราบกรุงเทพฯ” ลักษณะดินเป็นดินปนทรายและดินเหนียวเหมาะแก่การทำนา ทำสวนผลไม้ และการอยู่อาศัย

สภาพโดยทั่วไปเป็นที่ราบ ทางตอนเหนือและตะวันออกเป็นภูเขาสูงชันในเขตอำเภอบ้านนา อำเภอเมือง-นครนายกและอำเภอปากพลี ส่วนหนึ่งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ซึ่งเป็นเขตรอยต่อกับอีก 3 จังหวัด ได้แก่ สระบุรี นครราชสีมาและปราจีนบุรี ซึ่งมีเทือกเขาติดต่อกับเทือกเขาตอง

พญาเย็น มียอดเขาสูงที่สุด ของจังหวัดคือ ยอดเขาเขี้ยวมีความสูงจากระดับน้ำทะเล 1,351 เมตร ส่วนทางตอนกลางและตอนใต้เป็นที่ราบอันกว้างใหญ่เป็นส่วนหนึ่งของที่ราบสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่เรียกว่า“ที่ราบกรุงเทพ”

ลักษณะดินเป็นดินปนทรายและดินเหนียวเหมาะแก่การทำนา ทำสวนผลไม้ และการอยู่อาศัย

ภูมิอากาศ

ฤดูร้อน อุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ยประมาณ 38 องศาเซลเซียส

ฤดูฝน มีปริมาณฝนตกประมาณ 104 วัน ในรอบปีปริมาณ-น้ำฝนตลอดปีประมาณ 2,014.4 มิลลิเมตร

ฤดูหนาว อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ยประมาณ 21 องศาเซลเซียส

อำเภอปากพลี

อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก เดิมชื่อว่า อำเภอบุงไร่ จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2436 สถานที่ตั้งที่ว่าการอำเภอบุงไร่ ปัจจุบันอยู่ในท้องที่ตำบลศรีนาวา อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก

ต่อมาในปี พ.ศ.2448 ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น อำเภอหนองโพธิ์ โดยรวมบ้านหนองโพธิ์และบ้านหนองน้ำใหญ่เข้ามาด้วย แต่ตัวที่ว่าการอำเภอยังอยู่ที่เดิม และในปีเดียวกัน ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอไปตั้งที่บ้านท่าแดง ตำบลปากพลี พร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น อำเภอเขาใหญ่ เพราะพื้นที่ครอบคลุมถึงเขาใหญ่

ต่อมาในปี พ.ศ.2452 ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นอำเภอปากพลี ตามชื่อตำบลที่ตั้ง สาเหตุที่ชื่อ "ปากพลี" เนื่องจากในสมัยโบราณประชาชนส่วนใหญ่สัญจรโดยทางเรือ และบริเวณปากคลองยาง ในฤดูน้ำหลากน้ำจะหนุนเรือที่ผ่านไปมามากจะล่มได้รับอันตราย บางคนเสียชีวิต ดังนั้น ประชาชนจึงรวมใจกันสร้างศาลขึ้น เพื่อทำ "พลี" หรือ "พลีกรรม" เป็นการทำบุญเช่นสรวงแก่เทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ปากคลองยาง จึงเรียกชื่อคลองบริเวณนั้นว่า "คลองปากพลี" และใช้เป็นชื่อเรียกหมู่บ้านและตำบลปากพลีตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ต่อมาตำบลปากพลีมีการแบ่งเป็น 2 ตำบล คือ ตำบลเกาะหวายและตำบลปากพลี ทำให้พื้นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอปากพลีตั้งอยู่ในเขตตำบลเกาะหวาย จนกระทั่งปี พ.ศ. 2457 จึงมีกฎหมายลักษณะปกครองท้องที่ คำว่า "อำเภอปากพลี" รับรองอย่างเป็นทางการ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

พ.ศ.2493 ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอไปตั้งอยู่ระหว่างวัดฝั่งคลองกับวัดบ้านใหม่ (วัดปทุมวงษาवास) เนื่องจากที่ทำการเดิมซึ่งอยู่ริมคลองท่าแดงเป็นอาคารไม้หลังคามุงจากชำรุดทรุดโทรม ไม่สามารถดำเนินการซ่อมแซมได้ ต่อมา ในวันที่ 5 ธันวาคม 2524 ย้ายที่ว่าการอำเภอไปอยู่ที่โรงเรียนปาก

พลีวิทยาการ และใช้อาคารเรียนเป็นที่ว่าการ ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลเกาะหวาย จนกระทั่งเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2539 จึงได้ย้ายไปอยู่อาคารที่ว่าการอำเภอหลังใหม่ซึ่งเป็นที่ตั้งปัจจุบัน

สถานที่ตั้งที่ว่าการอำเภอปากพลี อยู่ติดกับถนนสุวรรณศร อยู่ระหว่างอำเภอเมืองนครนายกกับจังหวัดปราจีนบุรี ห่างจากจังหวัดนครนายกไปทางทิศตะวันออก 8 กิโลเมตร

อาณาเขต

อำเภอปากพลี มีพื้นที่ 590.46 ตารางกิโลเมตร หรือมีขนาด 1 ใน 6 ของพื้นที่จังหวัดนครนายก

ทิศเหนือ	ติดกับ	อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา
ทิศใต้	ติดกับ	อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี
ทิศตะวันออก	ติดกับ	อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี
ทิศตะวันตก	ติดกับ	อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก

การแบ่งเขตการปกครอง

อำเภอปากพลีแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 7 ตำบล 57 หมู่บ้าน ได้แก่

1. เกาะหวาย (Ko Wai) 6 หมู่บ้าน
2. เกาะโพธิ์ (Ko Pho) 7 หมู่บ้าน
3. ปากพลี (Pak Phli) 7 หมู่บ้าน
4. โคกกรวด (Khok Kruat) 7 หมู่บ้าน
5. ท่าเรือ (Tha Ruea) 8 หมู่บ้าน
6. หนองแสง (Nong Saeng) 9 หมู่บ้าน
7. นาหินลาด (Na Hin Lat) 7 หมู่บ้าน

6.3 จังหวัดสุพรรณบุรี

ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดสุพรรณบุรี

"จังหวัดสุพรรณบุรี" เป็นจังหวัดเก่าแก่จังหวัดหนึ่ง อยู่ทางภาคตะวันตกของประเทศไทย มีอายุถึงยุคหินใหม่ ประมาณ 3,500-4,000 ปี สืบต่อเนื่องกันเรื่อยมาจนถึงยุคสัมฤทธิ์และเหล็กอายุราว 2,500 ปี ล่วงเข้าสู่ยุคสุวรรณภูมิ ฟูนัน อมรวดี ทวารวดี ลพบุรี อุทอง อยุธยา และปัจจุบันนี้ โบราณวัตถุ โบราณสถานที่พบเป็นประจักษ์พยานบ่งบอกว่าจังหวัดสุพรรณฯ มีอายุสูงถึงยุคหินใหม่จริง ไม่เพียงเท่านั้นจังหวัดสุพรรณบุรียังเป็นเมืองพุทธศาสนาอีกด้วย จากการขุดค้นพบพุทธปฏิมากรรมทั่วทั้งจังหวัดสุพรรณบุรี จากสถิติพบไม่น้อยกว่า 140-150 ครั้ง ตั้งแต่สมัยอมรวดีเป็นต้นมา

ทำให้สันนิษฐานได้ว่าจังหวัดสุพรรณบุรีเป็นเมืองที่พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองและมีอิทธิพลไม่น้อยกว่า 2,300 ปี มาแล้ว ราว พ.ศ. 70 -80

สุพรรณบุรี เดิมมีชื่อว่า ทวารวดีศรีสุพรรณภูมิ หรือพันธุมบุรี ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำท่าจีน แถบบริเวณตำบลรั้วใหญ่ไปจดตำบลพิหารแดง ต่อมาพระเจ้ากาแตได้ย้ายเมืองมาตั้งอยู่ที่ฝั่งขวาของแม่น้ำ แล้วโปรดให้มอญน้อยไปสร้างวัดสนามชัย และบูรณะวัดลานมะขวิด (วัดป่าเลไลยก์) ชักชวนให้ข้าราชการจำนวน 2,000 คนบวช จึงขนานนามเมืองใหม่ว่า สองพันบุรี ครั้นถึงสมัยพระเจ้าอู่ทอง ได้สร้างเมืองมาทางฝั่งใต้หรือทางตะวันตกของแม่น้ำท่าจีน ชื่อว่า เมืองอู่ทอง จวบจนสมัยขุนหลวงพะงั่ว นี้จึงเรียกว่าชื่อว่า เมืองสุพรรณบุรี นับแต่นั้นมา

เมืองสุพรรณบุรี ดินแดนแห่งความอุดมสมบูรณ์บนพื้นที่ราบภาคกลางสืบสานความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่อดีตเมื่อ พ.ศ. 1420 จากนามเดิมเมืองพันธุมบุรีในยุคทวารวดีตามหลักฐานทางโบราณคดีได้จารึกชื่อไว้ในพงศาวดารเหนือ และนาม "สุพรรณภูมิ" ปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ระบุว่าป็นนครรัฐที่มีความสำคัญมาก่อนกรุงศรีอยุธยา เมื่อมีการสถาปนากรุงศรีอยุธยา เมืองสุพรรณบุรีจึงจัดอยู่ในฐานะเมืองลูกหลวงซึ่งเป็นเมืองอู่ข้าวอู่น้ำที่สำคัญอีกด้วย

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมืองสุพรรณบุรีเป็นเมืองหน้าด่านและเป็นเมืองอู่ข้าวอู่น้ำที่สำคัญ ต้องผ่านศึกสงครามหลายต่อหลายครั้ง สภาพเมืองตลอดจนโบราณสถานถูกทำลายเหลือเพียงซากปรักหักพัง จนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เมืองสุพรรณบุรีได้ฟื้นตัวขึ้นใหม่ และตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำท่าจีน (ลำน้ำสุพรรณ) มาจนตราប់ทุกวันนี้

ที่ตั้ง เมืองสุพรรณบุรี ที่สร้างขึ้นในสมัยอู่ทองนั้น ตั้งอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำสุพรรณบุรี (ท่าจีน) ยังมีคูและกำแพงเมืองปรากฏอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ แต่ตัวเมืองในปัจจุบันตั้งอยู่ที่ตำบลท่าพี่เลี้ยงทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำ สันนิษฐานว่าคงย้ายมาเมื่อสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะในสมัยกรุงธนบุรีกำลังมีศึกพม่าเข้ามาประชิดติดพัน ยังไม่มีเวลาวางที่จะทรงคิดในเรื่องการสร้างบ้านเมืองใหม่ขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็แสดงว่าเมืองที่ย้ายมาตั้งขึ้นใหม่นี้ ยังคงเป็นป่าเปลี่ยวอยู่ บ้านเรือนราษฎรก็มีแต่เฉพาะตามริมแม่น้ำเท่านั้น ลึกจากลำน้ำเข้าไปยังเป็นป่าอยู่แทบทั้งสิ้น ตามที่สุนทรภู่กวีเอกของไทยไปเที่ยวเมืองสุพรรณ ยังพรรณนาไว้ในโคลงนิราศสุพรรณว่า "ได้พบเสื่ออยู่ในบริเวณเมืองสุพรรณบุรีนี้"

ครั้นเมื่อ พ.ศ. 2447 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเมืองสุพรรณอีกครั้งหนึ่ง ตั้งแต่นั้นเป็นมาก็ไม่มีผู้ใดพูดถึงคดีที่ห้ามเจ้านายมิให้เสด็จไปเมือง สุพรรณอีกเลย ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อมีการปกครองมณฑลเทศาภิบาล เมืองสุพรรณก็รวมอยู่ในมณฑลนครชัยศรี ซึ่งประกอบด้วย เมืองนครชัยศรี สุพรรณบุรี และสมุทรสาคร ในปี พ.ศ. 2438 จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2456 มีการเปลี่ยนชื่อเมืองมาเป็นจังหวัด เมืองสุพรรณบุรีจึงเป็นจังหวัดสุพรรณบุรี ตั้งแต่นั้นมา ...

ต้นไม้ประจำจังหวัดสุพรรณบุรี คือ ต้นมะเกลือ

เป็นไม้มงคลที่ได้รับพระราชทานจาก สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พระราชทานเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2537 เพื่อให้พสกนิกรชาวสุพรรณบุรีนำมาปลูกเป็นสิริมงคล

ต้นมะเกลือเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง มีความสูงประมาณ 8-15 เมตรบางต้นที่มีความสมบูรณ์มากอาจสูงถึง 30 เมตร ลักษณะลำต้นตรง เรือนยอดเป็นพุ่มกลม กิ่งอ่อนมีขนนุ่มทั่วไป แตกกิ่งก้านสาขาทุกส่วนของลำต้น เปลือกนอกเป็นสีดำขรุขระ ประโยชน์ของต้นมะเกลือใช้ประโยชน์ได้ทั้งต้น คือ ลำต้นใช้ทำไม้ถักบ (กบไสไม้) ทำเครื่องตกแตंबบ้าน ผลมะเกลือใช้ย้อมผ้า ใช้เป็นยาถ่ายพยาธิ เปลือกใช้ผสมเครื่องตีพื้นเมืองบางชนิดเพื่อกันบูด

ดอกไม้ประจำจังหวัด คือ สุพรรณนิการ์

เป็นต้นไม้ผลัดใบสูง 7-15 เมตร กิ่งก้านคดงอ ใบรูปหัวใจ แผ่นใบแยกเป็น 5 แฉก ขอบใบเป็นคลื่น ดอกเป็นช่อออกกระจายที่ปลายกิ่ง บานทีละดอก ดอกเหลืองมีกลิ่น กลีบบาง เกสรสีเหลือง รังไข่มีขน ผลกลมเมื่อแก่แตก 3-5 พู ภายในมีเมล็ดรูปไตสีน้ำตาล หุ้มด้วยบุยขาวคล้ายบุยฝ้าย ออกดอกเกือบตลอดปี ดอกดกมาก รวากุมภาพันธุ์-เมษายน มีถิ่นกำเนิดในอินเดียทางตะวันตกเฉียงเหนือของภูเขาหิมาลัย และเป็นไม้พื้นเมือง ของพม่าด้วย ในศรีลังกามักปลูกบริเวณพระอุโบสถ เป็นดอกไม้บูชาพระ ในเมืองไทยทางเหนือ เรียกว่า ฝ้ายคำ

จังหวัดสุพรรณบุรี มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 5358 ตารางกิโลเมตร

ตราประจำจังหวัดสุพรรณบุรี

เป็นรูปยุทหัตถ์ หมายถึง การกระทำยุทธหัตถีระหว่างสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กับพระมหาอุปราชาแห่งพม่า และบริเวณที่ทำยุทธหัตถีอยู่ในท้องที่อำเภอดอนเจดีย์

คำขวัญประจำจังหวัด

เมืองยุทธหัตถี วรรณคดีขึ้นชื่อ เลื่องลือพระเครื่อง รุ่งเรืองเกษตรกรรม สูงล้ำประวัติศาสตร์ แหล่งปราชญ์ศิลปิน ภาษาถิ่นชวนฟัง

เขตการปกครอง

แบ่งการปกครองออกเป็น 10 อำเภอ ได้แก่

1. อำเภอเมืองสุพรรณบุรี
2. อำเภอบางปลาม้า
3. อำเภอศรีประจันต์
4. อำเภอดอนเจดีย์
5. อำเภออู่ทอง
6. อำเภอเดิมบางนางบวช
7. อำเภอด่านช้าง
8. อำเภอหนองหญ้าไซ
9. อำเภอสองพี่น้อง
10. อำเภอสามชุก

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดต่อกับ จังหวัดชัยนาท และจังหวัดอุทัยธานี

ทิศใต้ ติดต่อกับ จังหวัดนครปฐม

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ จังหวัดอ่างทอง พระนครศรีอยุธยา และสิงห์บุรี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ จังหวัดกาญจนบุรี

ประวัติอำเภอบางปลาม้า

อำเภอบางปลาม้า ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2440 สมัยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย มีเจ้าพระยาศรีวิชัยนรินทร์เป็นสมุหเทศาภิบาล พระสมุหเทศาภิบาล เป็นข้าหลวงประจำจังหวัดสุพรรณบุรี

ที่มาของชื่อ “อำเภอบางปลาม้า” จากการสอบถามผู้อาวุโส และผู้ทรงวุฒิได้ความว่าเดิมบริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีน ตั้งแต่ตอนใต้ของตลาดเก่าห้องลงมาจนถึงคุ้งตาเพชรเป็นที่ลุ่ม น้ำในห้วยหนองบึงไหลลงมารวมกันในแม่น้ำ จึงเกิดเป็นบริเวณที่มีปลาชุกชุม โดยเฉพาะปลาม้าจะมีมากกว่าบริเวณอื่น ๆ ดังนั้นเมื่อกำหนดเขตสร้างที่ว่าการอำเภอขึ้น ในบริเวณดังกล่าว จึงให้ชื่อว่าอำเภอบางปลาม้า ต่อมาในปี พ.ศ. 2461 ได้เกิดเพลิงไหม้ที่ว่าการอำเภอ (อาคารหลังคามุงจาก) ประกอบกับบริเวณที่ตั้งริมฝั่งแม่น้ำถูกน้ำกัดเซาะตลอดเวลา จึงได้ย้ายมาตั้งใหม่ที่ตำบลโคกคราม และในปี พ.ศ. 2535 ได้รับงบประมาณก่อสร้างอาคารที่ว่าการอำเภอหลังใหม่

ความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ อำเภอบางปลาม้าเคยเป็นเส้นทางเสด็จประพาสต้นของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2447 และ 2451

“อำเภอบางปลาม้า” เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดสุพรรณบุรี สาเหตุที่ได้ชื่อว่า “บางปลาม้า” เพราะทางด้านหน้าของที่ว่าการอำเภอนี้ มีแม่น้ำท่าจีนไหลผ่าน ในสมัยก่อนแถบนี้มีปลาชุกชุมมากที่สุดโดยเฉพาะ “ปลาม้า” ชาวบ้านจะชอบมาทอดแหหาปลาในแถบนี้กันมาก จนเรียกชื่อติดปากกันว่า “บางปลาม้า” ซึ่งในระยะหลังทางการได้มาสร้างที่ทำการแถบนี้กันมาก จึงได้เป็นชื่อของอำเภอบางปลาม้า ต่อมาจนกระทั่งทุกวันนี้

คำขวัญอำเภอบางปลาม้า

เกษตรกรรมล้ำหน้า เพิ่มคุณค่าผลิตภัณฑ์และอาหาร แหล่งวัฒนธรรมย้อนนาน สืบสานคุณภาพชีวิต

7. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

7.1 ทฤษฎีหลัก

7.1.1 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural Functionalism) ผู้นำทางความคิดของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม คือ August Comte และ Herbert Spencer ทั้งสองท่านเป็นผู้ให้รากฐานความคิดกว้างๆ เกี่ยวกับสังคม และคำอธิบายเกี่ยวกับสังคม จะเห็นได้ว่าท่านทั้งสองใช้ความคิดเกี่ยวกับโครงสร้างหน้าที่นิยมเป็นหลักนำในการแนะนำวิชาสังคมวิทยาเข้าสู่วงวิชาการของยุโรปสมัยของท่าน ท่านทั้งสองจึงได้ชื่อว่าเป็นบิดาของสังคมวิทยาเนื่องจาก August Comte เป็นผู้ตั้งชื่อวิชานี้ว่าสังคมวิทยา ท่านจึงมักได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาคนแรกของสังคมวิทยามากกว่า Herbert Spencer

สำหรับผู้มีส่วนวางรากฐานอันสำคัญของทฤษฎีหน้าที่นิยม (Function-alism) ควรจะได้แก่ 1. Emile Durkheim 2. Bronislaw Malinowski 3. A.R. Radcliffe-Brown ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมถูกพัฒนาขึ้นโดยแรดคลิฟท์ บราวน์ (Radcliffe Brown) (นิยพรรณ วรรมศิริ. 2540 : 98) โดยมีแนวคิดว่าระบบสังคมต่างๆ ประกอบด้วยโครงสร้างและกิจกรรมต่างๆ โครงสร้างทางสังคมคือแบบแผนที่อยู่ได้นานโดยประชากรมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โครงสร้างจะได้มาจากการกระทำระหว่างกันทางสังคมจากบรรทัดฐานและเกณฑ์ต่าง ๆ ของพฤติกรรม ทฤษฎีนี้จะเน้นการทำความเข้าใจกับการคงอยู่และการสืบเนื่องของโครงสร้างและเสถียรภาพทางสังคม ซึ่งตัวบ่งชี้ที่สำคัญดูได้จากข้อมูลทางชาติพันธุ์วรรณาของแต่ละสังคมที่แสดงออกถึงความขัดแย้งนั้นและมีการจัดการต่อความขัดแย้งอย่างเป็นทางการ ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะช่วยลดโอกาสที่ทำให้เกิดความขัดแย้งและทำให้สังคมทั้งหมดอยู่ต่อไปได้ ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม เน้นที่การคงอยู่หรือระบบเสถียรภาพของระบบสังคมรวมทั้งภาระหน้าที่ทางสังคมและความมั่นคงไม่เปลี่ยนแปลงเป็นมโนภาพสำคัญ ในการวิเคราะห์พฤติกรรมมนุษย์ ดังนั้นส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของกลุ่มทางสังคมต้องถูกนำมาศึกษาโดยดูว่าส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมทำหน้าที่อะไรบ้างที่จะทำให้เกิดเสถียรภาพของกลุ่มโดยเฉพาะสังคมที่ไม่ซับซ้อน (งามพิศ สัตย์สงวน. 2539 : 56)

จากลักษณะดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมสามารถนำมาอธิบายความมั่นคงทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่ซับซ้อน ในการคิดค้นองค์ความรู้และวิธีการหรือที่เรียกกันทั่วไปว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ เพื่อเสริมสร้างโครงสร้างทางสังคมของกลุ่มคนให้สามารถคงรูปอยู่ได้และถ่ายทอดสืบต่อกันมาในลักษณะยั่งยืน

วิธีการศึกษาแบบโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functional Approach)

การศึกษาแบบโครงสร้างหน้าที่เป็นการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพของส่วนต่างๆ (Parts) ที่ประกอบกันเข้ามาเป็นสังคมโดยรวม (The Whole) สัมพันธ์ภาพของส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันเข้ามาเป็นสังคมนั้นเรียกว่า “โครงสร้างของสังคม” (Structure Of A Society) โครงสร้างของสังคมหมายถึงสัมพันธ์ภาพของกิจการต่างๆ ที่มีปรากฏอยู่ในสังคมทุกสังคม อันได้แก่ กิจกรรมทางด้านครอบครัว ญาติพี่น้อง ด้านการศึกษาอนามัย การเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ความเชื่อ ศาสนา และอื่น ๆ

ฐานคติ (Assumptions)

1. สังคมเป็นระบบๆ หนึ่ง
2. ระบบนั้นประกอบด้วยส่วนต่างๆที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน
3. ระบบมีขอบเขตแน่นอน พร้อมทั้งมีกระบวนการรักษาบูรณาการ และอาณาเขตนั่นไว้เสมอ ต่อจากนั้นก็ได้มีการขยายต่อเติมความคิดนี้ให้ครอบคลุมสมบูรณ์ยิ่งขึ้นตามแต่ความคิดของนักสังคมวิทยาที่นิยมอินทรีย์อุปมานี้แบบที่สุดโด่งกว่าแบบอื่นในหมู่นักโครงสร้าง-หน้าที่นิยมมองเห็นสังคมมีลักษณะดังนี้

- 1) สังคมในฐานะที่เป็นระบบ ที่มีอาณาเขตแน่นอนเป็นสังคมที่วางระเบียบตนเอง ควบคุมตนเอง (Self-regulating) โดยมีแนวโน้มที่ส่วนประกอบต่างๆ พึ่งพาอาศัยกันและรักษาดุลยภาพไว้ได้

- 2) ในฐานะที่เป็นระบบที่บำรุงรักษาตนเอง ทำนองเดียวกับอินทรีย์ทั้งหลาย สังคมมีความต้องการจำเป็นจำนวนหนึ่ง (Needs or Requisites) ซึ่งเมื่อสนองได้แล้วจะทำให้สังคมดำรงชีวิตอยู่ได้ ส่วนต่าง ๆ สามารถพึ่งพากันได้ (Homeostasis) และสามารถรักษาดุลยภาพไว้ได้

- 3) เมื่อเป็นดังนั้น การวิเคราะห์ระบบที่บำรุงรักษาตนเอง (สังคม) ของสังคมวิทยาจึงควรต้องมุ่งสนองความต้องการจำเป็นของส่วนประกอบต่างๆ ของสังคม ซึ่งการทำเช่นนั้นจะส่งผลให้เป็นการรักษาความพึ่งพากันและดุลยภาพด้วย

- 4) ในระบบที่มีความต้องการจำเป็นเช่นนี้ สังคมจึงจะต้องมีโครงสร้างแบบใดแบบหนึ่งขึ้นมา เพื่อเป็นหลักประกันให้มีการพึ่งพา (Homeostasis) ดุลยภาพ (Equilibrium) และการมีชีวิต (Survival) อาจกล่าวได้ว่าโครงสร้างหลายโครงสร้างสามารถสนองความต้องการจำเป็นอันเดียวกันได้ แต่โครงสร้างจำนวนจำกัดเท่านั้น ที่สามารถสนองความต้องการจำเป็นใดๆ หรือความต้องการจำเป็นหลายอย่างได้ในขณะเดียวกัน

การศึกษาสังคมกลุ่มโครงสร้างหน้าที่ มีอยู่ประการหนึ่งว่าภายในสังคมนั้นมีการทำหน้าที่ (Functions) ต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ (System) เพื่อความดำรงอยู่ของแต่ละสังคม ในการนี้

ส่วนต่างๆ (Parts) หรือระบบย่อย (Subsystems) ต่างๆ ภายในสังคมจะปฏิบัติงานต่อเนื่องประสานสัมพันธ์กันเพื่อมุ่งไปสู่ความมุ่งหมายสุดท้าย (Goal) ของแต่ละสังคมคือความอยู่รอดซึ่งย่อมนำมาซึ่งรวมถึงความสามารถที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงภาวะต่างๆภายในสังคมให้เหมาะสมกับกาลเวลาที่ผ่านไป ด้วยฐานคติดังกล่าวการศึกษาสังคมนี้ถือว่าโครงสร้างสังคมเป็นระบบกระทำการชนิดหนึ่ง (An Operating System) ซึ่งประกอบไปด้วยระบบย่อยต่างๆ ระบบย่อยเหล่านี้จะทำหน้าที่ (Function) ในส่วนของตัวเองให้สอดคล้องกันไปกับการทำงานของระบบย่อยอื่นๆ อันเป็นผลให้สังคมดำรงอยู่ได้ เปรียบประดุจดังระบบร่างกายของมนุษย์ซึ่งประกอบไปด้วยระบบย่อยต่างๆ อาทิ หัวใจ หู ตา จมูก แขน ขา เท้า ฯลฯ ซึ่งแต่ละส่วนก็ทำหน้าที่ตามความถนัดเฉพาะของตน และก็ต้องประสานกับการทำหน้าที่ของส่วนอื่นๆ ด้วย เพื่อความดำรงอยู่ของระบบใหญ่คือมนุษย์แต่ละคนเช่นนี้เป็นต้นการประสานงานกันของระบบย่อยต่างๆ ของโครงสร้างสังคม เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อความอยู่รอดของสังคม เช่นเดียวกับของมนุษย์ ดังจะเห็นได้ว่าถ้าขาไปทำหน้าที่แทนแขน และปากไปทำหน้าที่แทนทวารหนักมนุษย์ซึ่งเป็นระบบใหญ่ในกรณีนี้ก็ย่อมจะอยู่ด้วยความลำบาก ถ้าไม่ถึงแก่ความพิการก็อาจสิ้นชีวิตหรือถ้าหากว่าระบบย่อยต่าง ๆ ทำหน้าที่ไม่ประสานกันเพียงพอ ก็อาจจะสร้างความยุ่งยากในการดำรงอยู่ให้แก่ระบบใหญ่ได้มาก ตัวอย่างเช่น ปากชอบรับประทานของเผ็ดจัด เปรี้ยวจัด เค็มจัด และของที่ทำให้ท้องเสียได้ง่าย ระบบย่อยส่วนท้องโดยเฉพาะกระเพาะ ลำไส้ และทวารหนักก็อาจจะทำหน้าที่หนักเกินขนาด อาจเป็นเหตุให้ระบบใหญ่คือมนุษย์ผู้นั้นต้องอยู่ด้วยความยากลำบากผิดปกติ และถ้าความขัดแย้งกันระหว่างระบบย่อยมีรุนแรงมาก ก็อาจนำไปสู่ความสิ้นสุดของระบบใหญ่ได้ในที่สุด การดำรงอยู่ของโครงสร้างสังคมก็เช่นเดียวกัน ระบบย่อยต่างๆ ของสังคมจะต้องปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ตามความถนัดเฉพาะของแต่ละส่วนให้ดี และจะต้องประสานสัมพันธ์กับการทำงานของระบบย่อยอื่นๆ ที่มีอยู่ภายในระบบใหญ่คือ โครงสร้างสังคมเป็นส่วนรวมด้วย มิฉะนั้นสังคมนั้นอาจมีการกระปลกกระเปลี้ย พิกลพิการ เกิดความยุ่งยาก ไร้สาระสลาย และในที่สุดก็อาจสลายตัวไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งดังได้พรรณนาไว้

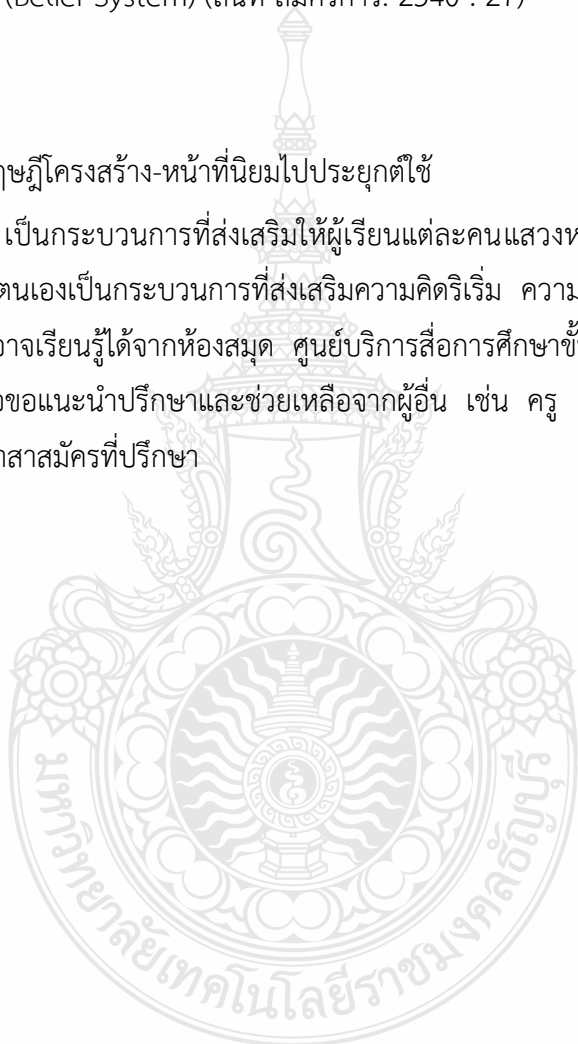
ระบบย่อย (Subsystems) มีอยู่ในโครงสร้างของทุกสังคมมนุษย์ พิจารณาตามลักษณะอันเป็นความถนัดเฉพาะ (Specialization) ของกิจกรรมพอจะแบ่งแยกออกได้เป็น 6 ระบบดังต่อไปนี้

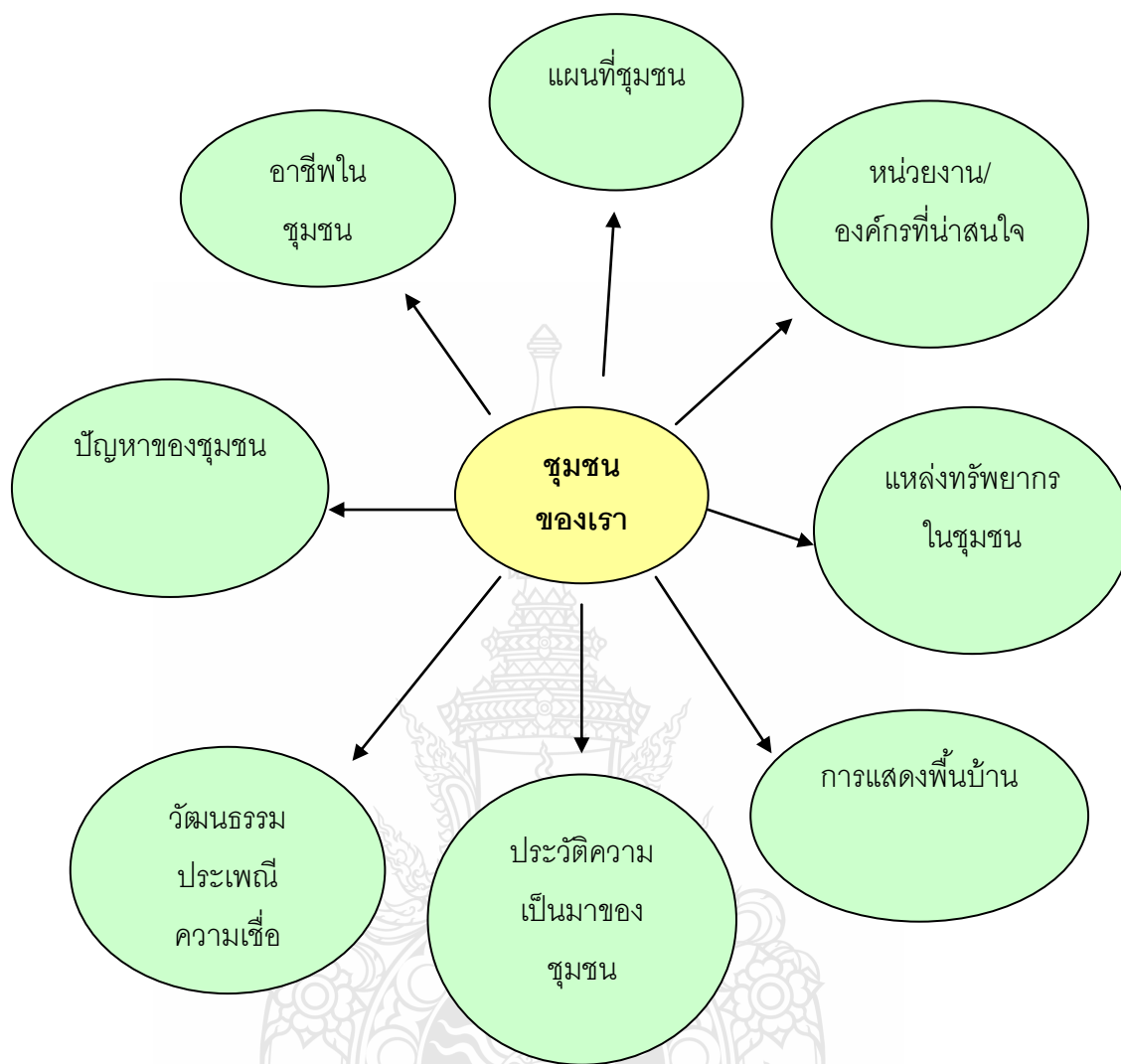
1. ระบบย่อยของโครงสร้างที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านครอบครัวและญาติพี่น้อง (Family & Kinship System)
2. ระบบย่อยของโครงสร้างที่ทำหน้าที่ เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้าน การให้การศึกษาอบรม (Education System)
3. ระบบย่อยของโครงสร้างที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรม ทางด้านการป้องกันรักษาและบำรุงสุขภาพสมาชิกของสังคม (Health System)

4. ระบบย่อยของโครงสร้างที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ (Economic System)
5. ระบบย่อยของโครงสร้างที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมด้านการเมือง และการปกครอง (Politic System)
6. ระบบย่อยของโครงสร้างที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านความเชื่อ และศาสนาต่างๆ ที่มีอยู่ในแต่ละสังคม (Belief System) (สนิท สมัครการ. 2540 : 27)

การนำไปทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยมไปประยุกต์ใช้

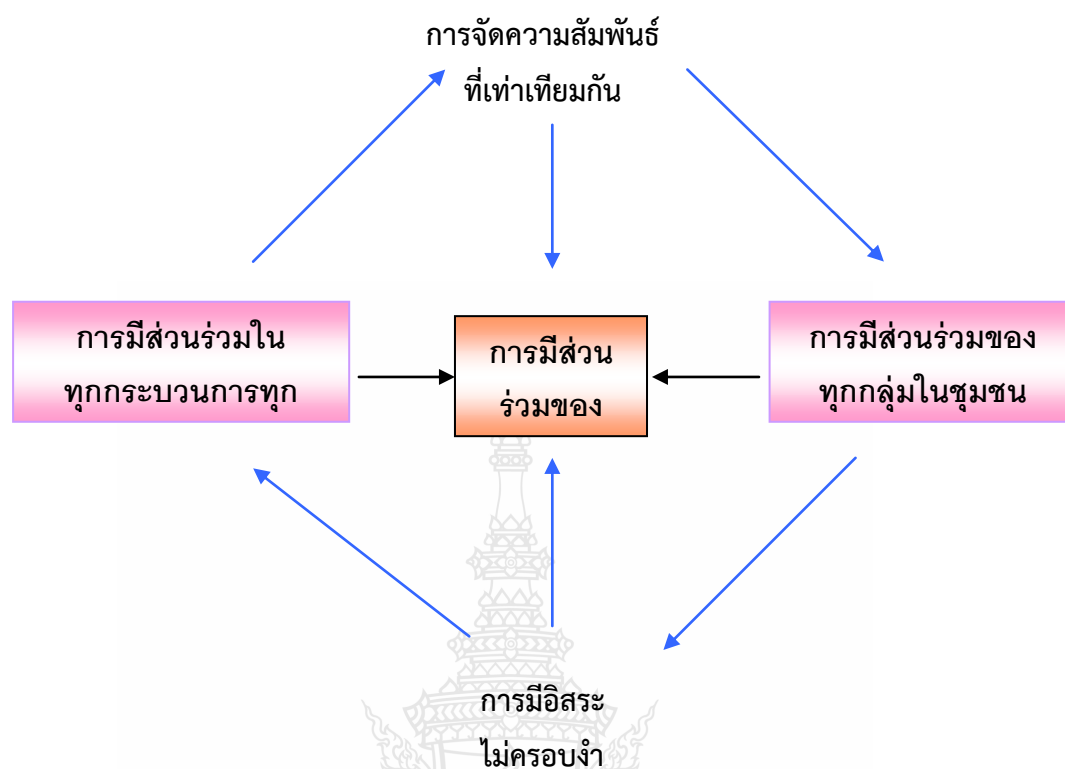
การเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนแต่ละคนแสวงหาความรู้ใหม่ๆ หรือพัฒนาทักษะที่ต้องการด้วยตนเองเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมความคิดริเริ่ม ความรับผิดชอบ ปลุกฝังนิสัยใฝ่รู้ ใฝ่เรียนซึ่งผู้เรียนอาจเรียนรู้ได้จากห้องสมุด ศูนย์บริการสื่อการศึกษาขั้นพื้นฐานนอกระบบ แหล่งวิทยาการต่างๆ หรือขอแนะนำปรึกษาและช่วยเหลือจากผู้อื่น เช่น ครู เพื่อน ญาติพี่น้อง ผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและอาสาสมัครที่ปรึกษา

ภาพที่ 57 แสดงการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเอง

การเรียนรู้เป็นกลุ่ม เป็นกิจกรรมที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งของการจัดการศึกษานอกระบบ ช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ การฝึกกระบวนการคิด การตัดสินใจ การแก้ปัญหาร่วมกันของผู้เรียนในกลุ่ม ใช้การพูดคุย อภิปราย เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน มีการวางแผนหรือทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นการปลูกฝังและส่งเสริมสร้างประชาธิปไตยในการดำเนินชีวิต และการอยู่ร่วมกันในสังคม การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เป็นกลุ่ม จะได้ผลดีหรือไม่ มิใช่เพียงการให้ผู้เรียนมาพบกันเท่านั้น หากแต่ต้องมีการจัดกระบวนการเรียนรู้และฝึกฝนทักษะที่สำคัญร่วมกัน

ภาพที่ 58 แสดงความสัมพันธ์ของหลักการมีส่วนร่วมของชุมชน

ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม จะมีลักษณะกว้างๆ ดังนี้

- (1) เป็นการเรียนรู้ที่สร้างจิตสำนึกทางอุดมการณ์ คุณค่าความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ และพลังของการรวมกลุ่ม พลังชุมชน
- (2) เป็นการเรียนรู้แบบบูรณาการ เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน
- (3) เป็นการเรียนรู้จากสภาพจริง
- (4) ให้ผู้ร่วมเรียนเป็นสำคัญ
- (5) ใช้กระบวนการกลุ่มที่เกื้อกูล ร่วมมือ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
- (6) เน้นกระบวนการมากกว่าเนื้อหา

จากการศึกษาทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมผู้วิจัยจะนำหลักการเกี่ยวกับทฤษฎีนี้ไปใช้ในการศึกษาระบบย่อยของโครงสร้างในชุมชนที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านหัตถกรรมไม้แกะสลักของชุมชน สัมพันธภาพระหว่างระบบย่อยต่างๆ ในโครงสร้างสังคมเหล่านี้ ทำให้เกิดภาพรวมของความมั่นคงทางสังคม ทำให้ทราบว่าสังคมคงรูปอยู่ได้อย่างไร

7.1.2 ทฤษฎีประวัติศาสตร์วัฒนธรรม (History Cultural Theory)

ตามแนวคิดของ ฟรันซ์ โบแอส (Franz Boas. 1966 : 54) ซึ่งเกิดในประเทศเยอรมันแต่ไปใช้ชีวิตอยู่ในประเทศอเมริกา มีแนวคิดในเชิงประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเฉพาะเรื่องว่าปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน อาจเกิดจากจุดกำเนิดแตกต่างกันก็ได้ จึงไม่มีอำนาจขอบธรรมใด ๆ ในโลกที่จะตัดสินความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรมอื่น ๆ โดยใช้วัฒนธรรมตะวันตกเป็นหลัก

ดังนั้น การศึกษาวิจัยวัฒนธรรมจึงเน้นการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเฉพาะเรื่อง โดยมีแนวความคิดว่า

1. วัฒนธรรมแต่ละสังคม ได้รับอิทธิพลจากเอกลักษณ์ของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเฉพาะสังคม จากองค์ประกอบหลายด้านมากมาย รวมทั้งเป็นพื้นฐานเฉพาะวัฒนธรรมนั้น
2. การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเฉพาะเรื่อง เป็นการศึกษาปรากฏการณ์วัฒนธรรมเฉพาะพื้นที่ วัฒนธรรมแต่ละสังคมได้รับอิทธิพลจากเอกลักษณ์ของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเฉพาะสังคม จากองค์ประกอบหลายด้าน รวมเข้าเป็นพื้นฐานเฉพาะวัฒนธรรมนั้น
3. วัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันเกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นอย่างอิสระ มากกว่าเกิดจากการแพร่กระจายวัฒนธรรม
4. การแพร่กระจายวัฒนธรรมก็คือ การแพร่กระจายองค์ประกอบวัฒนธรรมที่ซับซ้อนจากมนุษย์กลุ่มหนึ่งไปยังอีกกลุ่มหนึ่ง
5. ต้องเก็บข้อมูลเพื่อศึกษาจุดกำเนิดและแพร่กระจายวัฒนธรรมให้สมบูรณ์ที่สุดเพราะจะทำให้เข้าใจกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้าง (Paul Bohanan and Mark Glozer. 1973 : 87)

ทฤษฎีประวัติศาสตร์วัฒนธรรมนี้ไปใช้ในการวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของ ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการผลิตงานหัตถกรรมงานจักสานไทยพวน จุดกำเนิดหรือการเริ่มต้นของการรู้จักการจักสานตลอดจนความคิดความเชื่อและภูมิปัญญาในด้านต่างๆ ที่มีผลโดยตรงและโดยอ้อมต่องานหัตถกรรมจักสานไทยพวน

7.1.3 ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion Theory)

นักมานุษยวิทยากลุ่มหนึ่งที่สนใจในแนวคิด เรื่อง การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจึงได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมไว้ดังนี้

ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีที่เน้นกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่ใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เรียกว่า “ลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์” (Historical Particularism) นักมานุษยวิทยาในแนวความคิดนี้คือ ฟรานซ์ โบแอส (Franz Boas) เป็นนักมานุษยวิทยาชาวเยอรมันทำงานในตำแหน่งอาจารย์ในมหาวิทยาลัยโคลัมเบียประเทศสหรัฐอเมริกา เน้นว่า “การแพร่กระจาย

ทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่มีลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมหนึ่งแพร่กระจายไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง โดยปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมใหม่” นอกจากนั้นยังเป็นผู้สนับสนุนให้เกิดแนวคิดที่เชื่อว่า “วัฒนธรรมสามารถวัดได้ โดยนำวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาเปรียบเทียบกันและพิจารณาคุณลักษณะที่สูงกว่าหรือด้อยกว่าของแต่ละวัฒนธรรมแต่ยังคงเชื่อว่าวัฒนธรรมนั้นไม่มีวัฒนธรรมใดที่ดีกว่าหรือเลวกว่ากัน”

ซึ่งสรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้

1. การแพร่กระจายวัฒนธรรมมีลักษณะการแพร่กระจายทุกทิศทางจากจุดศูนย์กลาง
2. การแพร่กระจายวัฒนธรรมมีลักษณะมีอิทธิพลจากลักษณะภูมิศาสตร์
3. การแพร่กระจายวัฒนธรรมมีลักษณะอาณาเขตวัฒนธรรมจากจุดกำเนิดวัฒนธรรม

การแพร่กระจาย (Diffusion) หมายถึง การที่วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งกระจายไปสู่สังคมอื่น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่วนใหญ่จะมาจากการแพร่กระจาย ตัวอย่างเช่น ในสังคมไทยได้รับเอาการแพร่กระจายของวัฒนธรรมตะวันตกในเรื่องเกี่ยวกับการแต่งกาย สวมเสื้อนอก ผูกเนคไท สวมกระโปรง สวมรองเท้าส้นสูง หรือการที่คนไทยรับเอาการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมอินเดียในด้านพระพุทธศาสนา รับเอาค่านิยมในด้านความขยันอดทน การเอาประโยชน์จากคนอื่นจากวัฒนธรรมจีน เป็นต้น การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมมีทั้งในด้านวัตถุและที่ไม่ใช่วัตถุ การที่วัฒนธรรมแตกต่างกันมาปะทะกันก็จะเกิดการเปรียบเทียบและวัฒนธรรมเด่นก็จะแผ่กระจายออกไปเมื่อคนส่วนใหญ่เห็นว่ามีดีก็จะรับเอามาปฏิบัติโดยเฉพาะวัฒนธรรมทางด้านวัตถุที่ง่ายกว่าวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ นอกจากนี้การสื่อสารการคมนาคมที่สะดวกรวดเร็วในปัจจุบันมีส่วนช่วยทำให้การแพร่กระจายเป็นไปอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น

เอช.จี. บาร์เน็ต (H.G. Barnett) (ภมรรัตน์ สุธรรม และคณะ. 2541 : 91) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันผู้ซึ่งสนใจศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวกับนวัตกรรม (Innovation) ที่ถือว่าเป็นตัวแทนจากวัฒนธรรมหนึ่งและมีการถ่ายทอดไปยังวัฒนธรรมอื่น ในงานเขียนชื่อ “Innovation :The Basis of Cultural Change” (1953 : 10-15) กล่าวไว้ว่านวัตกรรมก็คือ ความคิดหรือพฤติกรรมหรือสิ่งใดๆก็ตามที่เป็นของใหม่ เพราะมันแตกต่างทางด้านคุณภาพไปจากรูปแบบที่มีอยู่ บาร์เน็ตเชื่อว่า “วัฒนธรรมเปลี่ยนไปเพราะนวัตกรรม แต่ขณะเดียวกันวัฒนธรรมบางวัฒนธรรมอาจเป็นตัวถ่วงหรือไม่สนับสนุนให้เกิดนวัตกรรมก็ได้ ฉะนั้นเขาจึงเสนอว่าจำเป็นต้องมีวิธีการส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมขึ้นในสังคมหรือวัฒนธรรม”

เอฟเวอเรท เอ็ม. โรเจอร์ (Everett M. Rogers) (ภมรรัตน์ สุธรรม และคณะ. 2541 : 91) ผู้เขียนงานชื่อ “Diffusion of Innovations” ได้เน้นว่า “การเปลี่ยนแปลงสังคมส่วนใหญ่เกิดจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามามากกว่าเกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นภายในสังคมและนวัตกรรม (Innovation) ที่ถ่ายทอดกันนั้นอาจเป็นความคิด (Idea) ซึ่งรับมาในรูปสัญลักษณ์

(Symbolic Adoption) ถ่ายทอดได้ยาก หรืออาจเป็นวัตถุ (Object) ที่รับมาในรูปการกระทำ (ActionAdoption) ซึ่งจะเห็นได้ง่ายกว่า” โรเจอร์ ยังได้กล่าวอีกว่า “นวัตกรรมที่จะยอมรับกันได้ง่าย ต้องมีลักษณะ 5 ประการ ได้แก่ (1) มีประโยชน์มากกว่าของเดิม (Relative Advantage) (2) สอดคล้องกับวัฒนธรรมของสังคมที่รับ (Compatibility) (3) ไม่ยุ่งยากสลับซับซ้อนมาก (Less Complexity) (4)สามารถแบ่งทดลองรับมาปฏิบัติเป็นครั้งคราวได้ (Divisibility) และ (5) สามารถมองเห็นเข้าใจง่าย(Visibility) นอกจากนี้ โรเจอร์ยังได้นำเสนอขั้นตอนการตัดสินใจรับเอานวัตกรรมใหม่อีก 5 ขั้นตอนได้แก่ (1) ขั้นตอนในการรับรู้นวัตกรรม (Awareness) (2) เกิดความสนใจในนวัตกรรมนั้น ๆ (Interest) (3) ประเมินค่านวัตกรรม (Evaluation) (4) ทดลองใช้นวัตกรรม (Trial) และ (5) การรับหรือไม่รับเอานวัตกรรม (Adoption or Refection) โดยผู้รับนวัตกรรมอาจมีทั้งผู้รับเร็วหรือช้าแตกต่างกันไป”

วิสเลอร์ (Wissler) (ภมรรัตน์ สุธรรม และคณะ. 2541 : 95)เป็นนักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ได้เสนอแนวคิดว่าการแพร่กระจายวัฒนธรรมนั้นเกิดจากปัจจัยที่สำคัญดังนี้ (1) ปัจจัยทางเชื้อชาติเป็นจุดเริ่มของศูนย์กลางวัฒนธรรม (2) สภาพแวดล้อมจะเป็นตัวยึดเหนี่ยววัฒนธรรมให้มั่นคงผู้วิจัยจะนำ

หลักของการแพร่กระจาย

วัฒนธรรมหนึ่งๆ จะแพร่กระจายไปยังแหล่งอื่นๆได้ต้องยึดหลักว่า วัฒนธรรม คือ ความคิด และพฤติกรรม (ผลของความคิด) ที่ติดตัวบุคคล บุคคลไปถึงที่ใดวัฒนธรรมก็จะไปถึงที่นั่น ดังนั้น การแพร่กระจายของวัฒนธรรมจะขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้

1. หลักภูมิศาสตร์ ต้องไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้น เช่น ไม่มีภูเขาสูง ทะเลกว้าง ทะเลทราย หิมะ ป่าทึบ เป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางของคนที่มีวัฒนธรรมติดตัว

2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ การที่ผู้คนที่ต้องเดินทางติดต่อไปมาหาสู่กันส่วนมาก เนื่องจากปัญหาทางเศรษฐกิจ บ้างก็ต้องการไปเที่ยวเตร่ดูสิ่งแปลกใหม่ แต่ ก็ต้องมีเงินทองจึงจะไปเที่ยวถิ่นอื่นได้ คนที่มีเศรษฐกิจดีจึงมีโอกาสนำวัฒนธรรมติดตัวไปสังสรรค์กับวัฒนธรรมอื่นได้

3. ปัจจัยทางสังคม ได้แก่ การจงใจไปแลกเปลี่ยนวิธีการ พฤติกรรมใหม่และความรู้ เป็นต้น การไปศึกษาถิ่นอื่นจึงเป็นการไปแพร่กระจายวัฒนธรรมโดยตรง การรู้จักใคร่ และการแต่งงานกับคนต่างวัฒนธรรม การไปร่วมปฏิบัติตามพิธีกรรมทางศาสนา และการอพยพโยกย้ายถิ่นเพราะเกิดภัยทางสังคม เช่น เกิดสงคราม และความขัดแย้ง การประสพภัยธรรมชาติ เช่น ข้าวยากหมากแพง แห้งแล้ง และการยึดครองโดยผู้รุกราน เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น

4. การคมนาคมที่ดี เป็นปัจจัยเอื้อต่อการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เช่น ถนนดี พาหนะสำหรับการโดยสาร และการเดินทางในระยะทางไม่ไกลเกินไปนัก ล้วนแล้วแต่เป็นการเร่งการแพร่กระจายที่ดีอีกด้วย

โดยสรุป ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมนี้จะช่วยอธิบายวิธีการ ขั้นตอนของการเผยแพร่วัฒนธรรมหนึ่งไปสู่อีควัฒนธรรมหนึ่ง ซึ่งจะต้องคำนึงถึงข้อเหมือนและข้อต่างของวัฒนธรรมทั้งสองเป็นสำคัญผู้วิจัยจะนำทฤษฎีนี้ไปใช้ในการวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของงานจักสาน จุดกำเนิดหรือการเริ่มต้นของงานจักสาน ตลอดจนความคิดความเชื่อและภูมิปัญญาในด้านต่างๆที่มีผลโดยตรงและโดยอ้อมต่อการผลิตงานจักสานไทยพวน

7. 1.4 ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

ความหมายของนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

เป็นแนวคิดทางมานุษยวิทยาที่สนใจในด้านการเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรม โดยเน้นถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่เป็นตัวกำหนดกระบวนการวิวัฒนาการทางสังคม และแนวคิดดังกล่าวมีนักมานุษยวิทยาให้ความสนใจในมุมมองที่เหมือนและแตกต่างกันดังนี้

จูเลียน สจิวต์ (Julian Steward. 1972 : 54-55) กล่าวว่า นิเวศวิทยา คือ การปรับตัวเข้าหากันระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ การปรับตัวของมนุษย์นั้นต่างจากสัตว์ตรงที่มันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม นิเวศวิทยาวัฒนธรรม คือ การศึกษาถึงการปรับตัวหรือความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การศึกษาวัฒนธรรมของสจิวต์คือ การวิเคราะห์ระบบนิเวศวิทยาของสังคมเพื่อค้นหาลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมแต่ละแห่ง ถึงแม้ว่าสจิวต์จะคิดว่าหลักนิเวศวิทยาเป็นองค์ประกอบสำคัญของสถาบันทางสังคม แต่ก็รู้ว่าไม่มีใครสามารถอธิบายองค์ประกอบทางวัฒนธรรมได้หมดทุกด้านด้วยแนวคิดทางด้านการปรับตัวทางนิเวศวิทยา นอกจากนี้ สจิวต์ยังได้เน้นถึงความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมแต่ละแห่งอีกด้วย จากการศึกษาของสจิวต์พบว่าสิ่งแวดล้อมมีผลต่อความแตกต่างในการปรับตัวของวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่ต่างกันในโลกที่เหมือนกันจะแสดงรูปแบบของพัฒนาการที่เหมือนกัน การศึกษาวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมของสจิวต์เป็นแบบวิวัฒนาการหลายสาย(Multilinear) มากกว่าวิวัฒนาการสายเดียว (Unilineal) เพราะวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปท่ามกลางปัจจัยตัวแปรภายนอกมากมายซึ่งได้แก่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาตินั่นเอง

ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม Cultural Ecology กล่าวถึงปฏิกริยาตอบโต้กันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม Julian Steward และคนอื่นๆ เช่น Andrew P. Vayda และ Roy a.Rappaport (1968 : 92) เป็นนักนิเวศวิทยาที่ให้ความสนใจในเรื่องธรรมชาติเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ และขยายความคิดนี้ออกไปว่าวัฒนธรรม ซึ่งถูกกำหนดโดยสิ่งแวดล้อมนั้นสัมพันธ์กับกายภาพของ

มนุษย์แต่ธรรมชาติในสิ่งแวดล้อมซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมนั้น จะต้องแยกออกจากธรรมชาติในทางชีวภาพของมนุษย์เพราะเป็นธรรมชาติต่างชนิดกัน Vayda และ Rappaport ยังได้อธิบายต่อไปว่าร่างกายของมนุษย์นั้นสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างยิ่ง เพราะวาระบบความคิด (ได้แก่ สมอง หัวใจ ต่อมต่าง ๆ) เป็นระบบธรรมชาติในร่างกายของมนุษย์ ระบบความคิดจะเป็นอย่างไรอยู่ที่ระบบร่างกาย โดยส่วนรวมจะเป็นอย่างไรด้วย ร่างกายปรกติระบบความคิดก็ปรกติ ผลของความคิดก็ปรกติ ระบบความคิดจะตอบสนองกับระบบธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นตัวบงการความคิด แต่ถ้าร่างกายผิดปกติ ระบบความคิดก็จะทำงานไม่สะดวก ไม่คล่องตัว หรือบกพร่อง ต่อให้ธรรมชาติบงการอย่างไรความคิดที่ออกมา ก็จะไม่เป็นไปตามนั้น ดังนั้น บุคคลจะประสบความสำเร็จเพียงไรหรือมีพฤติกรรมดีหรือไม่ดี เพียงใดขึ้นอยู่กับร่างกายของตนเอง ถ้ามนุษย์มียินดีจะทำให้มันสมองดีจะคิดดีและจะเจริญเร็ว เป็นต้น ที่กล่าวมานี้เป็นจริงเพียงครั้งเดียวยังไม่จบขบวนการยังต้องมีธรรมชาติทางสิ่งแวดล้อมมาบงการอีกส่วนหนึ่งด้วย มิฉะนั้นระบบความคิดดีเพียงใดหากไม่มีสิ่งแวดล้อมมากกระตุ้นความคิด ก็ไม่มีอะไรให้คิดเช่นกัน ในธรรมชาติเดียวกัน ถ้าระบบร่างกาย (ซึ่งก็คือระบบความคิดของมนุษย์) แตกต่างกันหรือยืนแตกต่างกัน เช่น คนหนึ่งยินดี อีกคนหนึ่งยินไม่ตีหรือโง่คนทั้งสอง นั่นก็คิดไม่ได้เท่ากัน ในสิ่งแวดล้อมเดียวกันคนจึงเจริญไม่เท่ากัน เป็นต้น เมื่อคนเจริญขึ้นก็จะไปจัดสรรปรุงแต่งธรรมชาติให้ดีขึ้นเพื่อให้ความสะดวกสบายแต่การดำรงอยู่ของมนุษย์

แนวความคิดของสจ๊วตในเรื่องนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม สจ๊วต นิยามคำว่า“นิเวศวิทยา” ว่า นิเวศวิทยาคือการปรับตัวเข้าหากันระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ การปรับตัวของมนุษย์นั้นต่างจากสัตว์ตรงที่มันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม นิเวศวิทยาวุฒนธรรมคือ การศึกษาถึงการปรับตัวหรือความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การศึกษาวุฒนธรรมของสจ๊วตคือ การวิเคราะห์ระบบนิเวศวิทยาของสังคมเพื่อค้นหาลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมแต่ละแห่ง ถึงแม้ว่าสจ๊วตจะคิดว่าหลักนิเวศวิทยาเป็นองค์ประกอบสำคัญของสถาบันทางสังคม แต่ก็รู้ว่าไม่มีใครสามารถอธิบายองค์ประกอบทางวัฒนธรรมได้หมดทุกด้านด้วยแนวคิดทางด้านการปรับตัวทางนิเวศวิทยา นอกจากนี้สจ๊วตยังได้เน้นถึงความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมแต่ละแห่งอีกด้วยจากการศึกษาของสจ๊วตพบว่าสิ่งแวดล้อมมีผลต่อความแตกต่างในการปรับตัวของวัฒนธรรมวัฒนธรรมที่ต่างกันสิ่งแวดล้อมที่เหมือนกันจะแสดงรูปแบบของพัฒนาการที่เหมือนกัน การศึกษาวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมของสจ๊วตเป็นแบบวิวัฒนาการหลายสาย Multilinear มากกว่าวิวัฒนาการสายเดียว Unilinear เพราะวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปท่ามกลางปัจจัยหรือตัวแปรภายนอกมากมาย ซึ่งได้แก่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาตินั้นเอง สจ๊วตได้สรุปข้อแตกต่างระหว่างสังคมเรียบง่ายกับสังคมซับซ้อนว่าระบบของสังคมที่ซับซ้อนนั้นประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ มากมายที่ต่างกันและต่างไปจากสังคมแบบง่าย ๆ ระบบที่ต่างกันนี้ถูกนำมาเป็นปัจจัยของการปรับตัวที่ต่างกัน

ทฤษฎีนี้เป็นแนวทางในการหาคำอธิบายความเกี่ยวข้องของภูมิปัญญาและทุนวัฒนธรรมกับการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ข้อสรุปของทฤษฎีคือพัฒนาการของวัฒนธรรมเกิดจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีและกลายเป็นวัฒนธรรมสากลได้ นักมานุษยวิทยาที่สนใจและศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยเน้นอิทธิพลของสภาพแวดล้อมเป็นสำคัญท่านหนึ่งคือจูเลียน สจิวต์ (Julian Steward. 1972 : 54) โดยมองเห็นสังคมวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นพลวัตเน้นกระบวนการปรับตัวของสังคมภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม เน้นสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศที่มีความสัมพันธ์กันกับรูปแบบและวิวัฒนาการของวัฒนธรรมในสังคม และส่งผลกระทบต่อซึ่งกันและกัน อย่างแยกไม่ออก วัฒนธรรมจึงเป็นเครื่องมือให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม และมองว่าการศึกษาวรรณกรรมเกิดจากปัจจัยพื้นฐานสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีวัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อมและต้องวิเคราะห์ประสิทธิภาพของวัฒนธรรมที่สามารถนำเอาทรัพยากรมาใช้ให้เป็นประโยชน์สูงสุด
2. รูปแบบพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีวัฒนธรรมโดยวิเคราะห์วิธีการที่มนุษย์ในแต่ละสังคมสร้างวัฒนธรรม กำหนดพฤติกรรม และกิจกรรมต่างๆรวมถึงวิธีการทำงานเพื่อให้ชีวิตอยู่รอด
3. ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบและพฤติกรรมและระบบวัฒนธรรม วิเคราะห์พฤติกรรมและกิจกรรมในสังคมว่ามีส่วนทำให้สังคมอยู่รอดหรือไม่มีผลกระทบต่อทัศนคติและโลกทัศน์ของคนในสังคมเพียงใด พฤติกรรมเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ในสังคมมีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมอย่างไร

หลักในการศึกษาทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

1. Biological Approach เป็นการศึกษาลักษณะทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับลักษณะทางร่างกาย หรือทางกายภาพ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายที่ละน้อย โดยมีปัจจัยที่มีผลต่อลักษณะทางกายภาพ ดังนี้ (Andrew P. Vayda และ Roy A. Rappaport. 1968 : 92)
 - 1.1 อาหารและโภชนาการ เป็นการศึกษาในลักษณะของการปรับตัวของร่างกายให้เข้ากับสภาพของอาหารในแต่ละสภาพพื้นที่
 - 1.2 ภูมิอากาศ ศึกษาในลักษณะของการปรับตัวของร่างกายให้เข้ากับสภาพภูมิอากาศ
 - 1.3 สิ่งแวดล้อม เป็นผลต่อร่างกาย เช่น การทำให้เกิดโรค หรือทำให้ร่างกายพิการ เสียชีวิต ฯลฯ
2. Psychological Approach เป็นการศึกษาลักษณะทางวัฒนธรรม โดยอาศัยลักษณะของจิตใจ และความรู้ทางจิตวิทยา ในเรื่องของการใช้ชีวิต (Life form) 6 รูปแบบ คือ

- 2.1 หลักทฤษฎีและเหตุผล
 - 2.2 ยึดมั่นเอาประโยชน์เป็นหลัก
 - 2.3 ลักษณะของจิตใจที่ชื่นชมศิลปะ
 - 2.4 ลักษณะของชื่อเสียง การได้รับยกย่อง
 - 2.5 ลักษณะคนที่เน้นอำนาจ สร้างความสุข ความพึงพอใจให้กับตนเอง
 - 2.6 ลักษณะเคร่งศาสนา โดยคำนึงถึงศาสนาเป็นหลัก
3. Study in Expressive Behavior เป็นการศึกษาบุคลิกภาพจากพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออก
4. Sociological Approach เป็นการศึกษากระบวนการเรียนรู้ที่มีผลต่อการพัฒนาการของบุคลิกภาพของคนในแต่ละสังคม ซึ่งก็คือ วัฒนธรรมที่แต่ละสังคมมีแบบแผนที่แตกต่างกันไป

ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรมมาศึกษาในเรื่องภูมิปัญญาและทุนวัฒนธรรมในด้านการปรับตัว การพัฒนารูปแบบ และการยอมรับภูมิปัญญาและนวัตกรรมต่างๆ อันเกี่ยวข้องกับทุนธรรมชาติและทุนวัฒนธรรม นอกจากนี้ข้อพิจารณาเกี่ยวกับระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมแล้วด้านสังคม ประเพณีและวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ก็เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องนำมาพิจารณาร่วมกันเพราะวัฒนธรรมช่วยให้มนุษย์ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เป็นพื้นฐานของการพัฒนาในด้านต่างๆ แม้กระทั่งเทคโนโลยี เพื่อความเจริญและความอยู่รอดของมนุษย์

7.2 ทฤษฎีเสริม

7.2.1 ทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์

สุนทรียศาสตร์ มาจากคำในภาษาอังกฤษ Aesthetics บัญญัติโดย นักปราชญ์ชาวเยอรมันชื่อ อเล็กซานเดอร์ โบมการ์เดิน (Alexander Baumgarten ,1954 :171)โดยนำรากศัพท์จากภาษากรีกว่า Aesthetics แปลว่า ความรู้สึกทางการรับรู้ (Sense Perception) โดยมีที่มาจากปราชญ์ สมัยกรีกทั้งหลาย เช่น อริสโตเติล เพลโต ได้ถกเถียงปัญหาเกี่ยวกับความงามในด้านต่างๆ เช่น ความงามคืออะไร ค่าของความงามนั้นเป็นจริงที่อยู่โดยตัวมันเองหรือไม่ หรือว่าค่าของความงามเป็นเพียงข้อความที่เราใช้กับสิ่งที่เราชอบ ความงามกับสิ่งที่งามสัมพันธ์กันอย่างไร มีมาตรการตายตัวอะไรหรือไม่ ที่ทำให้เราตัดสินได้ว่า สิ่งนี้งามหรือไม่งามอย่างไร ปัญหาเกี่ยวกับความงามดังกล่าว ได้มีการถกเถียงกันมาตลอด ซึ่งโบม การเดิน ได้มีความสนใจในปัญหาความงามนี้มาก จึงได้ทำการค้นคว้ารวบรวมความรู้เกี่ยวกับความงามนี้มาไว้ที่เดียวกันอีกทั้งได้พัฒนาความรู้นี้เพิ่มเติม ให้มีเนื้อหาสาระเข้มข้น แล้วตั้งชื่อวิชาที่เกี่ยวกับความงามหรือวิชาเกี่ยวกับความรู้สึกทางการรับรู้ความงามของมนุษย์ว่า Aesthetics ส่วนในภาษาไทยใช้คำว่า สุนทรียศาสตร์ เป็นคำแปลจากคำ

Aesthetics โดยมาจาก คำสมาส สองคำ คือ สุนทรีย์+ศาสตร์ สุนทรีย์ แปลว่า ดี งาม ศาสตร์ แปลว่า วิชา ความรู้ ถ้าแปลตรงตัวตามรากศัพท์ สุนทรีย์ศาสตร์ ก็คือ วิชาความรู้ว่าด้วยความงามนอกจากนี้ ยังมีผู้ให้คำนิยามและความหมายของ สุนทรีย์ศาสตร์ไว้โดยเฉพาะอีกมากมายดังจะยกตัวอย่างที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1. จากพจนานุกรมศัพท์ศิลปะไทย-อังกฤษ พ.ศ. 2530 สุนทรีย์ศาสตร์ คือวิชาที่ว่าด้วยความงามซึ่งในคุณค่าของสิ่งที่งาม ไพเราะหรือรื่นรมย์ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติหรืองานศิลปะ

2. จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 สุนทรีย์ศาสตร์ คือวิชาที่ว่าด้วยความงาม

3. จากพจนานุกรมของ Webster สุนทรีย์ศาสตร์ คือ การศึกษาหรือปรัชญาแห่งความงาม, ทฤษฎีว่าด้วยวิจิตรศิลป์และความรู้สึกของบุคคลที่ต่อวิจิตรศิลป์"

4. จากหนังสือศิลปะสงเคราะห์ โดยศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี สุนทรีย์ศาสตร์ หมายถึง การศึกษาความรู้สึกโดยธรรมดา ของคนเราทุกคนซึ่งรู้จักค่าของวัตถุที่งาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของเสียง และถ้อยคำที่ไพเราะ

3. จากรุเนส (Runes) นักปรัชญาชาวอังกฤษสุนทรีย์ศาสตร์ คือ ศาสตร์ว่าด้วยความงามหรือสิ่งที่งาม โดยเฉพาะก็คือความงามในศิลปะ พร้อมด้วยมาตรการสำหรับทดสอบคุณค่าศิลปะ มนุษย์กับการศึกษาด้านความงาม

จากความหมายและคำนิยามของคำว่า สุนทรีย์ศาสตร์ จะพบข้อสรุปร่วมกันก็คือเป็นวิชาที่ว่าด้วยความงามซึ่ง ในคุณค่าของความงาม แต่เมื่อขยายความให้ลุ่มลึกต่อไปในประเด็นที่ว่า ความงามนั้นมีความหมาย และขอบข่ายครอบคลุมมากน้อยแค่ไหน จะมีข้อโต้แย้งตามมาอย่างมากมาย จากอดีต จนถึงปัจจุบันความเข้าใจทางด้านความงามของมนุษย์ มีความแตกต่างกันออกไป มีการถกเถียงกันกันเรื่องปัญหาความงาม ปรัชญาของความงาม มาตลอดเวลา นักปรัชญา และนักการศึกษาด้านศิลปะได้ให้ ความหมายของความงามในแง่ปรัชญา หรือทฤษฎีไว้หลายแง่หลายมุม ดังจะยกตัวอย่างพอสังเขป ดังนี้ (วัฒนพร เชื้อนสุวรรณ. 2546 : 295-306)

โฮเมอร์ (Homer) จินตกรวิสมัย กรีกโบราณ กล่าวว่า ความงาม คือ ความมหัศจรรย์ อาจเป็นเพราะว่า ความงามเป็นความรู้สึกเฉพาะตัวอันลึกซึ้งภายในจิตใจที่อธิบายให้คนอื่นเข้าใจได้ยากยิ่ง

โสเครติส (Socratis)นักปรัชญาสมัยกรีกโบราณ กล่าวว่า ความงามคือ ความเหมาะสม ของสัดส่วนเช่น ความงามของคนจะต้องมีสัดส่วน 8 ส่วน โดยยึดเอา สัดส่วนของศีรษะเป็นหลักสัดส่วนของอาคาร จะต้องมีส่วนเป็น 1:3:5 คือสูง 1 ส่วน กว้าง 3 ส่วน ยาว 5 ส่วนโดยยึดส่วนสูงเป็นหลัก เช่นวิหารพาร์เธนอน จัดว่าเป็นวิหาร ที่มีสัดส่วนเหมาะสมที่สุดเรียกสัดส่วนนี้ว่า Golden Mean Rectangle

อริสโตเติล (Aristotle) นักปรัชญา สมัยกรีกโบราณและเป็นศิษย์เอก ของเพลโต กล่าวว่า ความงามคือการเลียนแบบธรรมชาติและยังเชื่อว่า ศิลปะ คือ การเลียนแบบธรรมชาติด้วย อริสโตเติล มีความเชื่อเรื่อง รูปแบบ ที่เป็นมาตรฐานความงามแตกต่างไปจากเพลโต คือ เขาเชื่อว่าแบบที่เป็นต้นแบบจริง ๆ นั้น ปรากฏ อยู่บนโลกนี้เองถ้าถามว่า แบบอยู่ที่ไหน อริสโตเติล จะชี้ลงไปที่พื้นโลก

เพลโต (Plato)นักปรัชญา ร่วมสมัยกับโสเครติสกล่าวว่า ความงามคือ การเลียนแบบเพลโต ถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีแบบที่เป็นมาตรฐานของมันอยู่แล้ว ความงามก็มีแบบของความงามอยู่แล้ว ศิลปินที่สามารถสร้างงานศิลปะ ได้ใกล้เคียงกับแบบที่เป็นมาตรฐานมากที่สุด จะได้รับการยกย่องว่าเป็นศิลปินชั้นเยี่ยม ถ้าถามเพลโตว่าแบบที่วางนั้นอยู่ที่ไหน เพลโตจะชี้ขึ้นเบื้องบน แสดงนัยว่าต้นแบบนั้น อยู่ที่เพระเจ้าและยังกล่าวอีกว่า .ความงามคือ ความบริสุทธิ์ และชัดเจน และหนุ่มสาวทั้งหลาย ไม่ควรมีความละอาย ต่อเรือนร่างอันบริสุทธิ์สมบูรณ์ของตน

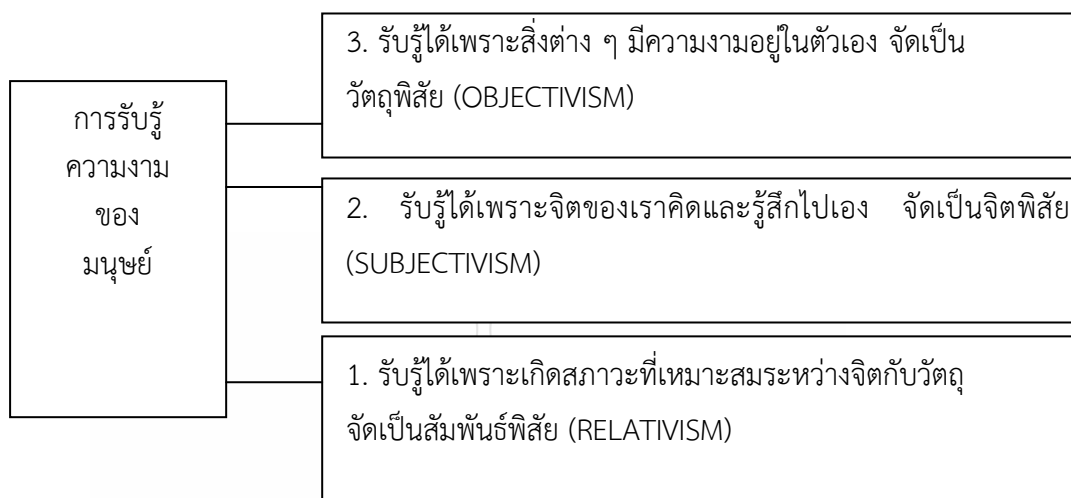
จอร์จ ซานตะยานา (George Santayana) นักสุนทรียศาสตร์ยุคใหม่ กล่าวว่า ความงาม คือ สิ่งที่ทำให้ความ เพลิดเพลินเมื่อเรารับรู้ หรือเห็นสิ่งที่งาม และเชื่อว่า ความงาม กับความดี เป็นสิ่งเดียวกัน

เอมมานูเอล คานท์ (Emmanuel Kant) เป็นนักปรัชญาชาวเยอรมัน กล่าวว่า ความงาม เป็นสิ่งที่ดีเป็นความสุขความเพลิดเพลินและความพึงพอใจ

เฮอเบิร์ต รีด (Herbert Read) นักปรัชญาชาวอังกฤษ กล่าวถึงความงามว่า เป็นเอกภาพหรือความเป็นหน่วยที่สมบูรณ์ของมูลฐานของศิลปะ ซึ่งเป็นผลมาจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์

การรับรู้ความงามของมนุษย์

มนุษย์เป็นผู้ที่มีความรู้สึกด้านความงาม โดยเฉพาะความงามด้านศิลปะเพราะการสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะทั้งหมด เกิดขึ้นจากมนุษย์ทั้งสิ้น แต่ความรู้สึกด้านความงามของมนุษย์นั้น มีความแตกต่างกันออกไป แต่การรับรู้ความงามของมนุษย์ไม่ว่าจะรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสใด ๆ ก็ตามสามารถวิเคราะห์ได้ว่ามนุษย์จะรับรู้ความงามได้ 3 ประการคือ

ภาพที่ 59 การรับรู้ความงามของมนุษย์

เมื่อพิจารณาโดยยึดองค์ประกอบพื้นฐานของสถานการณ์ทางศิลปะดังที่กล่าวถึงข้างต้นเป็น
แกน สามารถเทียบเคียงกับทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์หลักได้ 4 แนวดังนี้คือ

1. ทฤษฎีมีเมติก (Mimetic Theories) เป็นแนวทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับความเป็นสากล
หรือธรรมชาติ การพิจารณาคุณค่าของงานศิลปะในแนวนี้ คือ การพิจารณาระดับความใกล้เคียงหรือ
ความเหมือนกับต้นแบบในความสากลจากธรรมชาติ หรือจากชีวิต ดังนั้นวิถีทางการสร้างงานศิลปะ
ของศิลปินที่ทำงานตามแนวมีเมติกนี้ คือลอกเลียนแบบให้เหมือนจริงให้ได้มากที่สุด

2. ทฤษฎีแพรกเมติก (Pragmatic Theories) เป็นแนวทางที่มีผู้ชมเป็นแกนกลางเน้นการ
เป็นกระบวนการ หรือการเป็นสื่อกลาง ดังนั้น งานศิลปะในแนวนี้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางที่ทำให้เกิดผล
อย่างใดอย่างหนึ่งในตัวผู้ชม การพิจารณาคุณค่าของงานศิลปะในแนวแพรกเมติก คือการพิจารณา
ตามระดับที่งานศิลปะจะสามารถสร้างความพึงพอใจ หรือ ความรู้สึกหนึ่งในตัวผู้ชมหรือ
ประสิทธิภาพของงานศิลปะในการให้สาระความรู้แก่ผู้ชม ซึ่งสามารถใช้เป็นหลัก หรือแนวทางในการ
ประเมินคุณค่าของงานศิลปะในโอกาสต่อไปในภายหน้า

3. ทฤษฎีเอกเพรสซีฟ (Expressive Theories) เป็นแนวทฤษฎีที่ยึดตัวศิลปินผู้สร้างงาน
ศิลปะเป็นศูนย์กลาง ความหมายของงานศิลปะตามแนวนี้ คือ การแสดงออกตามอารมณ์ หรือความรู้สึก
ของศิลปิน ดังนั้นการประเมินคุณค่าของงานศิลปะในแนวนี้ คือการพิจารณาจากระดับที่งานศิลปะ
สามารถแสดงออกซึ่งอารมณ์ของศิลปิน

4. ทฤษฎีออบเจกทีฟ (Objective Theories) เป็นแนวที่ยึดงานศิลปะเป็นศูนย์กลางกล่าวคือ
เป็นแนวทฤษฎีที่มีความเชื่อว่า งานศิลปะเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในตัวของมันเองโดยไม่จำเป็นต้องอาศัย

แหล่งอ้างอิงจากภายนอก คุณค่าดังกล่าวอาศัยเพียงหลักและกฎเกณฑ์ทางศิลปะที่ปรากฏอยู่ในตัวงานศิลปะเอง

ผู้วิจัยจะนำทฤษฎีนี้ไปใช้ในขั้นของการวิเคราะห์ความงามของภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานจักสานไทยพวน เพื่อค้นหาแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ที่มีทั้งคุณค่าทางสุนทรียะและคุณค่าทางประโยชน์ใช้สอยและตรงตามความต้องการของตลาด

7.2.2 ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่

ทฤษฎีนี้อธิบายรูปแบบภูมิปัญญาและทุนวัฒนธรรมโดยมีข้อสมมุติฐานของทฤษฎีว่าการยอมรับสิ่งใหม่เร็วหรือช้าขึ้นขึ้นอยู่กับปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีความแตกต่างกันด้านบุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะคิด และค่านิยม การรับสิ่งใหม่หรือการยอมรับสิ่งใหม่ (Innovation) หมายถึง การยอมรับวัตถุที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีและไม่ใช้วัตถุ ได้แก่ ความรู้สึกนึกคิดทัศนคติ และอุดมการณ์ สิ่งใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นมีแหล่งที่มา 3 ประการ คือ (1) การค้นพบ (Discovery) (2) การคิดค้นประดิษฐ์ (Invention) และ (3) การแพร่กระจาย (Diffusion)

8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

8.1 งานวิจัยในประเทศ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

พิทักษ์ น้อยวังคลัง (2531 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง ลายสานไม้ไผ่ในเขตอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า ลายจักสานที่นำมาประกอบเป็นเครื่องจักสานได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษตามคตินิยมของคนในท้องถิ่น โดยอาศัยความสะดวกและความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และสังคม เครื่องจักสานไม้ไผ่ ได้ประโยชน์ต่อการใช้สอยในชีวิตประจำวันด้านต่าง ๆ คือ ใช้เป็นภาชนะประกอบอาหาร เครื่องมือจับสัตว์ เครื่องใช้ในบ้านเครื่องใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์ เครื่องมือเพาะปลูก ส่วนประกอบสิ่งก่อสร้าง เครื่องมือประกอบความเชื่อ ซึ่งการสร้างเครื่องไม้ไผ่ต่างๆ มีรูปแบบที่สอดคล้องและกลมกลืนกับวิถีการดำรงชีวิตการใช้สอยในแต่ละประเภทอย่างเหมาะสม

ประกาศิต หงส์วิเศษ (2545 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตรบนที่สูง: กรณีศึกษา บ้านหล่อโย ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ส่วนหนึ่งของการศึกษาอธิบายว่า ภูมิปัญญามีกระบวนการเกิดจากการสืบทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม แล้วพัฒนาเลือกสรรปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้น แล้วกระจายความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยเริ่มจากการอบรมสั่งสอนโดยสถาบันครอบครัว เครือญาติ และผู้สนใจในอื่นๆ ในสังคมและต่างถิ่น โดยวิธีการเล่าเรื่อง การบอก พาไปดู และให้ลงมือปฏิบัติจริงจนเกิดความชำนาญ ซึ่งบุคคลที่จะถ่ายทอดความรู้จากการศึกษา พบว่า เมื่อตนเองประสบความสำเร็จ ซึ่งเกิดจากการ

ปฏิบัติจนเป็นผลสำเร็จ จึงอยากมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือผู้อื่นและต้องการเป็นที่ยอมรับของบุคคลรอบข้าง

นรินทร์ รักรุญ (2549 : 150-158) ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาเครื่องจักสานกลุ่มบ้านโพธิ์ศรี ตำบลบางปลาหมอ อำเภอบางปลาหมอ จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลงานเครื่องจักสานกลุ่มบ้านโพธิ์ศรี ในประเด็นลวดลาย กระบวนการจักสานและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับเครื่องจักสาน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า เครื่องจักสานกลุ่มบ้านโพธิ์ศรีได้ก่อตั้งกลุ่มขึ้นมาเพื่อรวบรวมชาวบ้านเชื้อสายไทยพวนที่มีความรักในงานศิลปะสืบสานงานจักสาน เน้นการอนุรักษ์เครื่องจักสานลวดลายโบราณประยุกต์เข้ากับรูปทรงได้อย่างกลมกลืน เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่มีประเพณีวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมควบคู่กับการตั้งถิ่นฐานเป็นสิ่งสำคัญ มีลวดลายที่โดดเด่นคือ ลายดอกพิกุล ลายดอกกลิ่นทม ลายแวมยุรา ลายหนามทุเรียน ลายยกดอก ลายขัด ลายเม็ดข้าว ลายตาชะลอม ลายจุงนาง ลายมัดหวายเดี่ยว ลายมัดหวายเวียน ลายมัดหวายทำเส้น มีรูปทรงที่ได้รับความนิยมคือ รูปทรงกลม รูปทรงรี รูปทรงเหลี่ยม กระบวนการจักสานคือ การจักตอกหวาย-ไผ่ การขึ้นรูปการสานเป็นลายตาชะลอม การเข้าขอบบนและขอบล่าง การขึ้นลายบนลายตาชะลอม วิธีการเอาขอบออก การเข้าขอบใหม่ การมัดหวาย การเข้าขอบใน การทำด้วยน้ำมันวานิช การตกแต่งเครื่องจักสาน ลักษณะเด่นของงานจักสานเป็นงานที่มีรูปทรง เอกลักษณ์เฉพาะถิ่นเน้นลวดลายโบราณ มีความละเอียด ประณีตสวยงามเน้นความพยายามของผู้จักสาน วัฒนธรรมในการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับเครื่องจักสาน เช่น กระจ่างนิยมใช้เมื่อไปท่องเที่ยวหรือไปงานพิธีการสำคัญ กลองใสของนิยมใช้ใสของมีค่า อุปกรณ์เย็บปักถักร้อย เศษเหรียญ ตะกร้านิยมใช้ใสของเมื่อไปจ่ายตลาด ใสสิ่งของไปวัดหรือใสสิ่งของไปฝากญาติผู้ใหญ่ กระจ่างนิยมใส่ภาชนะบรรจุเครื่องคาวหวานไปถวายพระภิกษุที่วัด ใสภาชนะของคาว หวาน ผลไม้เตรียมอาหารสำหรับพระภิกษุสงฆ์ ใสผลไม้หรือภาชนะใสอาหาร ฝาชีใช้สำหรับปกปิดอาหาร บันน้ำชานิยมใช้ใสภาชนะเบื่อน้ำร้อน เพื่อเก็บความร้อนให้มีความร้อนมากกว่าเดิม พัดสานไม้ไผ่ใช้พัดโบกเมื่ออากาศร้อน แจกันไม้ไผ่ใช้ใสดอกไม้เพื่อตกแต่งบ้านหรือวางบนโต๊ะอาหาร เครื่องจักสานของชาวไทยพวนกลุ่มบ้านโพธิ์ศรีเป็นเครื่องจักสานที่นิยมใช้ในชีวิตประจำวันตามสภาพและโอกาสในการใช้ซึ่งมีโครงสร้างของรูปทรงการสานที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกระบวนการ ซึ่งต้องใช้ฝีมือช่างจักสานที่มีความชำนาญ จึงจะได้ผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มเครื่องจักสานบ้านโพธิ์ศรี

สุนทร เกตุสุขชาติ (2552 : 83-101) ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สาขาหัตถกรรมพื้นบ้าน กรณีศึกษาบ้านหนองเหียง อำเภอนสนนิคม จังหวัดชลบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและพัฒนาการ รวมถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองเหียง อำเภอนสนนิคม จังหวัดชลบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้ทรงภูมิปัญญา 3 ท่าน ผู้รับการถ่ายทอด 9 ท่าน และผู้เกี่ยวข้อง 5 ท่าน เครื่องมือ ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

การสังเกต การสนทนากลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า มีต้นกำเนิดมาจากภูมิปัญญาชาวไทยพวนที่มำตั้งถิ่นฐานที่บ้านหนองเหียง ซึ่งเกิดจากความจำเป็นในการดำรงชีวิต ความจำเป็นที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติตามสภาพภูมิศาสตร์ และความจำเป็นที่เกิดจากความเชื่อ ขนบประเพณีและศาสนา องค์ประกอบในการถ่ายทอดภูมิปัญญาประกอบด้วยแหล่งความรู้ในการถ่ายทอด ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด และวิธีการถ่ายทอดมี 7 วิธีคือ แบบมุขปาฐะ แบบสาธิต แบบสอนตัวต่อตัว แบบการสังเกต แบบการฝึกฝนด้วยตนเอง แบบฝึกฝนจากเพื่อนบ้านและแบบฝึกอบรมจากหน่วยงานราชการ

สุภาพร ชาววัง (2552 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาเครื่องจักสานเชิงพาณิชย์ จังหวัดนครราชสีมา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตเครื่องจักสาน และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาเครื่องจักสานเชิงพาณิชย์ จังหวัดนครราชสีมา โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานที่ดำเนินมาแต่บรรพบุรุษ ถ่ายทอดวัฒนธรรมการจักสานเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวบ้าน การผลิตเครื่องจักสานของกลุ่มชาวบ้านผู้ประกอบการผลิตเครื่องจักสาน ผักตบชวา หวาย ในอดีตชาวบ้านจะหาวัตถุดิบในท้องถิ่น แต่ปัจจุบันมีการรับซื้อจากแหล่งอื่น ๆ นอกจากนี้เครื่องจักสานกับความเชื่อเรื่องพิธีกรรม ในอดีตชาวบ้านมีความผูกพันกับเครื่องจักสานในวิถีชีวิต และมีเครื่องจักสานบางชนิดที่ยังใช้ในพิธีกรรม เช่น การเกิด งานบุญ พิธีทางศาสนา ในปัจจุบันความเชื่อและพิธีกรรมของเครื่องจักสานได้ลดน้อยลง เนื่องจากความเจริญด้านเทคโนโลยี ด้านการพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ในการผลิตเครื่องจักสานโดยการแสวงหาความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้จากกลุ่มอื่น หรือหน่วยงานอื่นภายนอกกลุ่มของตนโดยการอบรม ประชุมสัมมนา ศึกษาดูงาน หรือเข้าร่วมกิจกรรมการประยุกต์ผลิตภัณฑ์จักสาน การพัฒนาด้านวัตถุดิบที่หาได้ในพื้นที่ และการผลิตอย่างต่อเนื่อง มีการนำเทคนิคในด้านต่างๆ เข้ามาใช้ในกระบวนการผลิต เช่น การคัดเลือกต้น ผักตบชวา การย้อมสีหวาย การแปรรูปผลิตภัณฑ์ชนิดต่าง ๆ มีการพัฒนาเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์วัตถุดิบที่ทำให้เครื่องจักสานมีคุณภาพ โดยผู้ผลิตต้องมีความรู้ในการคัดเลือกคุณภาพของวัตถุดิบ ส่วนการแปรรูปผลิตภัณฑ์ได้เน้นความประณีตสวยงาม ความเหมาะสมกับการใช้งาน มาตรฐานผลิตภัณฑ์ กระบวนการผลิตตลอดจนการถ่ายทอดภูมิปัญญาเพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานให้มีคุณภาพ เป็นที่ยอมรับ ทำให้มีการปรับปรุงพัฒนากระบวนการผลิตเครื่องจักสาน มีจุดเด่น มีเอกลักษณ์ ซึ่งต้องอาศัยความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ของสมาชิกทุกคน ด้านการส่งเสริมการผลิตเครื่องจักสาน จากภูมิปัญญาพื้นบ้านให้มีการพัฒนาเชิงพาณิชย์ โดยชาวบ้านที่มีฝีมือในการผลิตเครื่องจักสานที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ดังนั้นการพัฒนาเครื่องจักสาน หวาย ผักตบชวา ให้เป็นที่ต้องการของผู้บริโภค และมีการส่งเสริมด้านการตลาดสามารถใช้เป็นช่องทางในการเพิ่มรายได้ให้กับกลุ่ม สำหรับปัจจัยที่ส่งผลให้กลุ่มประสบผลสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพ ได้แก่ การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายตามความต้องการของตลาด การหาช่องทางจำหน่ายได้ด้วยตนเอง

รวมทั้งการได้รับความร่วมมือส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานราชการและพ่อค้า เพื่อเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์และการบริหารจัดการ

อัญชลี คงทอง (2553 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง แบบอย่างในการพัฒนาอาชีพจักสานอำเภอ พนัสนิคม จังหวัดชลบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของกลุ่มอาชีพจักสาน และปัจจัยหลักของ ความสำเร็จของการพัฒนาอาชีพของกลุ่มจักสานอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี มีวิธีการศึกษาโดย การวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า พัฒนาการของกลุ่มอาชีพจักสาน เริ่มจากการรวมกลุ่มอาชีพจักสานตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2521 โดยมีสมาชิกเพียง 3 คน รูปแบบผลิตภัณฑ์เป็นเครื่องใช้ทั่วไป เช่น ตะกร้า กระเป๋า กระจาด พัด เป็นต้น มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการจักสานกับกลุ่มภายนอกชุมชนอย่างไม่เป็น ทางการ เป็นการพูดคุย สำหรับการถ่ายทอดความรู้ เป็นลักษณะแบบกลุ่มครอบครัว และเครือญาติ จากรุ่นสู่รุ่นและเพื่อนบ้าน ด้วยวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง การอยู่ร่วมกันของกลุ่มในระยะ เริ่มต้นนี้ ยังไม่มีกติการ่วมกันเป็นลายลักษณ์อักษร มีการพึ่งพาอาศัยกัน และช่วยเหลือกัน จน สามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ในปัจจุบันสำหรับปัจจัยหลักของความสำเร็จของการพัฒนาอาชีพของ กลุ่มจักสานนั้นควรมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้ ได้แก่ 1) ด้านผู้นำกลุ่ม ควรเป็นผู้นำตามธรรมชาติที่มี อาชีพจักสานเป็นทุนเดิม มีการเต็มใจที่จะทำงานเพื่อส่วนร่วม เป็นผู้นำที่เสียสละ อดทน มองการณ์ ไกล มีวิสัยทัศน์ และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ กล้าคิด กล้าแสดงออกในเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อส่วน ร่วม 2) ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ทางกลุ่มได้ข้อสรุปว่าการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ควรมีความสัมพันธ์ ระหว่างกลุ่มเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย จะทำให้กลุ่มมีความแนบแน่นต่อกัน มีพลังการทำงานที่ เข้มแข็ง และสามารถพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด 3) ด้านการมีส่วนร่วม พบว่า การทำงานในรูปแบบกลุ่ม ถ้าจะให้ประสบผลสำเร็จต้องให้สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานทุกขั้นตอนสมาชิกจะมีความ ผูกพัน เหนียวแน่นกับกลุ่มและทำให้เกิดพลังในการทำงาน 4) ด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พบว่ากลุ่ม อาชีพจักสานควรให้ความสำคัญต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพิ่มขึ้นควรมีการวางแผนสำหรับการสืบทอด อาชีพจักสาน เพื่อให้กลุ่มคงอยู่ได้ตลอดไป มิฉะนั้นแล้วกลุ่มอาจจะล่มสลาย เพราะงานจักสานต้องมึ การฝึกฝนให้เกิดความเป็นความชำนาญ เป็นการสั่งสมประสบการณ์แล้วสืบทอดให้ลูกหลานรุ่นต่อไป ในลักษณะครูสอนศิษย์ พ่อสอนลูก พี่สอนน้องต่อไปเรื่อย ด้วยการฝึกจนปฏิบัติจริง และ 5) ด้านการ ช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน กลุ่มอาชีพจักสานควรได้รับการช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนต่อไป เนื่องจากการพัฒนาอาชีพจักสานให้ก้าวหน้าขึ้นนั้น ต้องมีปัจจัยหลายๆ ด้านเข้ามาเกี่ยวข้องและ ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้มีทั้งสิ่งที่กลุ่มสามารถทำได้ และสิ่งที่กลุ่มต้องพึ่งพาอาศัยจากภายนอกชุมชนเข้ามา ช่วยเหลือด้วย เช่น ด้านการประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

การจัดการความรู้

บุญส่ง หาญพานิช (2546 : 3) ทำการศึกษาวิจัยรูปแบบการบริหารจัดการความรู้ใน สถาบันอุดมศึกษาไทยพบว่าผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษามีความต้องการให้มีกระบวนการบริหารจัดการ

ความรู้ในระดับมากให้มีการนำองค์ความรู้ใหม่ๆที่ได้จากการบริหารจัดการความรู้ไปใช้การประกันคุณภาพการพัฒนาการเรียนการสอนหลักสูตรเทคโนโลยีห้องสมุดการวิจัยการประเมินความดีความชอบการดำรงรักษาบุคลากรการสร้างนักวิชาการการกำหนดภาระงานและการบริการความรู้ตลอดจนการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ความร่วมมือในการให้ความรู้และรับบริการความรู้ใน 5 ด้าน การเผยแพร่ความรู้การถ่ายทอดความรู้การอบรมสัมมนาการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงความรู้ตลอดจนให้คำปรึกษาเป้าหมายของการจัดการความรู้ เพื่อการพัฒนางานพัฒนาคนพัฒนาองค์การให้เป็นองค์การเรียนรู้และพัฒนาความเป็นชุมชนเป็นหมู่คณะและความเอื้ออาทรระหว่างกันในที่ทำงาน

ชุตินา เมฆวัน (2549 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องการจัดการความรู้ของกลุ่มธุรกิจชุมชนในจังหวัดร้อยเอ็ด มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ของกลุ่มธุรกิจชุมชน โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า การจัดการความรู้ของกลุ่มธุรกิจชุมชนในจังหวัดร้อยเอ็ด ประกอบด้วย 1) การระบุดึงความรู้โดยการเลือกและตัดสินใจผลิตผลิตภัณฑ์ของกลุ่มธุรกิจชุมชน โดยกลุ่มธุรกิจชุมชนส่วนมากมีการตัดสินใจในการผลิตผลิตภัณฑ์ด้วยตนเอง และมีการเลือกและตัดสินใจจากการประชุมพูดคุย ปรึกษาหารือในกลุ่มแล้วตัดสินใจ 2) กระบวนการแสวงหาความรู้ เป็นการแสวงหาความรู้จากการอบรมทั้งหมด รองลงมาคือ การศึกษาดูงาน และการนำความรู้เดิมมาพัฒนาปรับปรุงตามลำดับ 3) การใช้และพัฒนาความรู้ของกลุ่มธุรกิจชุมชน ส่วนมากกลุ่มนำข้อมูลความที่ได้มาจากกระบวนการแสวงหาความรู้เป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์กลุ่ม รองลงมาคือ กลุ่มนำความรู้ข้อมูลที่ได้มาจากกระบวนการแสวงหาความรู้ มาปฏิบัติตาม และปรับปรุงหาความรู้เพิ่มเติม จนพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ได้สูตรเฉพาะของกลุ่ม 4) กระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้แก่สมาชิกกลุ่มทั้งหมด ใช้การสาธิต/ทำให้อู รองลงมาคือ ใช้การบอกกล่าว การอบรม และการใช้แจกเอกสารข้อมูล/แผ่นพับตามลำดับ สำหรับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้กับกลุ่มคนที่สนใจ พบว่า กลุ่มธุรกิจชุมชนส่วนใหญ่มีการถ่ายทอดความรู้ให้กับกลุ่มคนที่สนใจ ซึ่งใช้การถ่ายทอดความรู้โดยการสาธิตให้อู รองลงมาคือ การบอกเล่า และการอบรมตามลำดับ 5) กระบวนการเก็บรักษาจดจำความรู้ กลุ่มธุรกิจชุมชนทั้งหมดเก็บจดจำผ่านตัวบุคคล รองลงมาเก็บจดจำจากตัวอย่างชิ้นงาน และการเก็บรักษาจดจำโดยการบันทึกตามลำดับ

วรรณิ ทองระย้า (2549 : 122) ศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการความรู้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมีของเกษตรกร: กรณีศึกษาโรงเรียนเกษตรกรในพระราชดำริ บ้านหลั่น หมู่ที่ 4 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท ได้มีการสรุปประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการจัดการความรู้ มีดังนี้ 1) การรับความรู้จากภายนอก เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการรับความรู้จากภายนอก ถึงแม้จะเป็นการรับความรู้จากภายนอก แต่การนำความรู้นั้นมาปฏิบัติจริงก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างที่ได้มีการปฏิบัติและจากการทบทวนความรู้เดิม และนำเอาความรู้ที่มีลักษณะสอดคล้องกับหลักการแบบใหม่มาประยุกต์ใช้ด้วย 2) บุคคลเรียนรู้ การเรียนรู้ทั้งในอดีตที่มีการซึมซับความรู้จาก

การเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามธรรมชาติ มีกระบวนการคิด วิเคราะห์เพื่อแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นเห็นได้จากการเรียนรู้ในอดีตที่ใช้ หลักการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะบอกให้จำ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น 3) การเชื่อมความรู้ภายนอกเข้ากับภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน เป็นความสามารถของชุมชนในการเรียนรู้ เพื่อที่จะหาจุดเชื่อมความรู้ใหม่ที่มีประโยชน์ก่อให้เกิดความรู้ใหม่ และนำไปแก้ไขปัญหา 4) การทดลองปฏิบัติจริงร่วมกัน การเรียนรู้ของชุมชนส่วนมากเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ดังนั้นเพื่อเป็นบทพิสูจน์ความรู้ใหม่ที่เข้ามาจะสามารถใช้ประโยชน์ได้จริงจึงมีการปฏิบัติร่วมกัน 5) การเลือกสรรความรู้ที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ การเลือกสรรความรู้ที่มีประโยชน์กับชุมชน และสามารถนำมาปฏิบัติจริงได้ เพื่อการดำเนินงานของชุมชนประสบความสำเร็จ 6) การจัดแหล่งเรียนรู้สำหรับบุคคลภายนอก เพื่อให้การจัดการความรู้ปรากฏรูปธรรมที่ชัดเจน ประกอบกับการเรียนรู้ในเชิงทฤษฎีแล้ว การจัดแหล่งเรียนรู้ในเชิงปฏิบัติที่มีความสำคัญ โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การบรรยายโดยวิทยากรและการจัดทำโดยการสาธิตให้บุคคลภายนอกได้เรียนรู้ และ 7) การจัดเก็บข้อมูล การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงถึงแม้จะเป็นการรับความรู้จากภายนอก เพื่อนำมาสู่การปฏิบัติจริงร่วมกัน ก่อให้เกิดความรู้ใหม่ ซึ่งความรู้ที่ได้รับเป็นความรู้ในลักษณะของความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวบุคคล (Tacit Knowledge) และในระหว่างการปฏิบัติงานร่วมกันทำให้เกิดความรู้ที่สอดแทรกในระหว่างทำงาน (Embedded Knowledge) ซึ่งความรู้ทั้งสองประเภท เป็นความรู้ที่ยากต่อการเข้าถึง จึงมีการดำเนินกิจกรรมเพื่อให้ความรู้นั้นเปิดเผย (Explicit Knowledge) เพื่อให้บุคคลอื่นสามารถเข้าถึงได้

ฉลาด จันทรสมบัติ (2550 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องการพัฒนาารูปแบบการจัดการความรู้ องค์การชุมชนการวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อ 1) พัฒนาแผนการจัดการกิจกรรมการจัดการความรู้ควบคู่กับการพัฒนากลุ่มองค์การชุมชน 2) พัฒนาและทดลองใช้รูปแบบการจัดการความรู้องค์การชุมชนควบคู่กับแผนพัฒนากลุ่มองค์การชุมชน 3) ศึกษาความพึงพอใจในการดำเนินการจัดการความรู้ องค์การชุมชน 4) ศึกษาปัจจัยแห่งความสำเร็จของการจัดการความรู้องค์การชุมชนผลการวิจัยปรากฏดังนี้ 1) ได้แผนการจัดการกิจกรรมการจัดการความรู้ควบคู่กับการพัฒนากลุ่มแบ่งออกเป็น 5 ระยะคือ 1) การเตรียมชุมชน 2) การสร้างแรงจูงใจจิตสำนึกส่งเสริมการมีส่วนร่วมและสร้างวิสัยทัศน์ 3) การจัดทำแผน/พัฒนาศักยภาพทีม 4) นำแผนไปปฏิบัติและพัฒนางานและ 5) ประเมินสรุปผล 2) ผลการพัฒนาและทดลองใช้รูปแบบการจัดการความรู้องค์การชุมชนพบว่า (2.1) รูปแบบการจัดการความรู้องค์การชุมชนที่พัฒนาประกอบด้วย 18 กิจกรรมหลักคือ 1) ทำความเข้าใจกับผู้นำชุมชน 2) สร้างทีมและแกนนำ 3) ศึกษาบริบทชุมชนกลุ่มองค์การชุมชนและสภาพการจัดการความรู้ 4) สร้างแรงจูงใจและจิตสำนึกในการทำงานร่วมกัน 5) สร้างวิสัยทัศน์การจัดการความรู้ 6) สร้างความเข้าใจกิจกรรมพัฒนาการจัดการความรู้ 7) จัดทำแผนกิจกรรมพัฒนาการจัดการความรู้และแผนความรู้ 8) พัฒนาความรู้พื้นฐานด้านคอมพิวเตอร์สำหรับผู้จัดเก็บข้อมูล 9) สร้างตัวชี้วัดความสำเร็จของกลุ่ม 10) ส่งเสริมแสวงหาความรู้และศึกษาดูงานการจัดการความรู้ที่ดีเด่น 11) ทำการสรุปบทวนแผน

กิจกรรมในกระบวนการจัดการความรู้ของกลุ่ม 12) ดำเนินการนำร่องใช้กิจกรรมในกระบวนการจัดการความรู้ 13) การสรุปบทเรียนสะท้อนผลและทบทวนแผนการจัดการความรู้ระดับกลุ่มหมู่บ้าน 14) ดำเนินการยกระดับองค์ความรู้และจัดการความรู้ในประเด็นอื่นเกิดองค์ความรู้ที่ชัดเจน 6 ด้าน คือการสร้างการจำแนกการจัดเก็บการนำความรู้ไปใช้การแบ่งปันแลกเปลี่ยนและการประเมินผล 15) ประเมินกระบวนการจัดการความรู้ 16) จัดตั้งศูนย์จัดการความรู้องค์การชุมชนระดับหมู่บ้านและเผยแพร่ผลงานในเว็บไซต์ 17) การเสริมแรงทางบวกให้รางวัลเผยแพร่ผลงานเว็บไซต์และ 18) อภิปรายสรุปผลการจัดการความรู้ (2.2) ผลการทดลองใช้รูปแบบการจัดการความรู้องค์การชุมชน พบว่า 1) เกิดบุคคลเรียนรู้ได้แก่ผู้ร่วมวิจัยคือผู้อำนวยการความสะอาดผู้ปฏิบัติงานกลุ่มผู้จัดบันทึก และผู้ประสานงาน 2) การจัดการความรู้ที่มาของความรู้ได้จากปัญหาการตั้งคำถามการแก้ปัญหาด้วยการปฏิบัติจริงจนเกิดองค์ความรู้ที่เหมาะสม 3) กระบวนการเรียนรู้ต้องมีที่มาของการสร้างความรู้การจำแนกการจัดเก็บการนำไปใช้การแลกเปลี่ยนและการประเมินผล 4) ความรู้ที่ผ่านการสกัดขุมความรู้ของบุคคลที่ฝังอยู่ในตัวเองมาผสมผสานกับความรู้ที่อยู่ภายนอกเกิดความเหมาะสมกับบริบทมีการปรับปรุงพัฒนางานให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ได้แก่ 1) การบริหารจัดการ 2) ด้านเทคนิคการผลิต 5) มีศูนย์จัดการความรู้ที่เป็นตัวขับเคลื่อนให้กลุ่มได้พบปะแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชนมีการใช้เว็บไซต์และอินเทอร์เน็ต 6) มีชุดความรู้และชิ้นงานกลุ่ม (2.3) ปัจจัยแห่งความสำเร็จของรูปแบบการจัดการความรู้องค์การชุมชน ประกอบด้วย 1) บุคคลมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ 2) การใช้ภาวะผู้นำของผู้ศึกษาและผู้ร่วมวิจัย 3) ความสามารถในการปฏิบัติงานตามบทบาทที่ผู้ร่วมวิจัย 4) การเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมวิจัยได้มีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มแรก 5) บรรยากาศในการทำงานแบบมีส่วนร่วม 6) กระบวนการเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติและ 7) มีกลไกขับเคลื่อนคือศูนย์จัดการความรู้ขององค์การชุมชน

กิตติศักดิ์ ชุมทอง (2551: 82-100) ศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้ระดับครัวเรือนของผู้ประกอบอาชีพหัตถกรรมพื้นบ้าน: ศึกษาเฉพาะกรณี องค์การชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์บางเจ้าฉ่า มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ระดับครัวเรือนของผู้ประกอบอาชีพหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ จากประชากรตัวอย่างซึ่งเลือกเฉพาะเจาะจง จากครัวเรือนทักษะจักสานระดับดีมาก ระดับดีและระดับพอใช้ ผลการศึกษาพบว่า 1) กระบวนการจัดการความรู้ของครัวเรือนผู้ประกอบอาชีพฝีมือระดับดีมาก เริ่มต้นจากทบทวนฐานความรู้ที่ตนเองมีและพยายามกำหนดความรู้ที่ตนเองต้องการเพิ่มเติมจดบันทึกไว้ในสมุด เมื่อมีโอกาสจะจัดหาความรู้ที่ต้องผ่านวิธีการถาม การอ่านหนังสือ การสังเกต ฯลฯ ต่อจากนั้นก็นำข้อมูลที่ได้มาเรียนรู้ด้วยการทดลองปฏิบัติจริงด้วยตนเองจนเกิดผลที่ตนเองพอใจ แล้วมาถ่ายทอดด้วยวิธีการสาธิตไปพร้อมกับสมาชิกทำตามอย่าง เพื่อให้สมาชิกนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดกลุ่มเป้าหมายร่วมกัน 2) กระบวนการจัดการความรู้ของครัวเรือนผู้ประกอบอาชีพฝีมือระดับดี

เริ่มต้นจากผู้ประกอบอาชีพทดลองหาวิธีที่จะพอแก้ปัญหาได้ โดยคิดถึงเหตุและผลของปัญหา รวมถึงความน่าจะเป็นไปได้ เมื่อได้ความคิดสรุปก็ทดลอง ขณะที่ทดลองก็คิดไปด้วยทดลองไปด้วย เมื่อผลการคิดและทดลองสำเร็จแก้ปัญหาได้ สุดท้ายก็นำวิธีการที่คิดค้นไปต่อยอด และ 3) กระบวนการจัดการความรู้ของครัวเรือนผู้ประกอบการอาชีพมีระดับพอใช้ภายในองค์การชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่บางเจ้าฉ่าไม่มีการขับเคลื่อนกระบวนการจัดการความรู้ให้มีความต่อเนื่อง เพราะใช้ฐานความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษเพียงอย่างเดียว กระบวนการจัดการความรู้ทั้ง 3 ระดับสามารถสรุปได้ว่า การที่ครัวเรือนผู้ประกอบการอาชีพสามารถยกระดับความรู้จากเดิมเป็นครัวเรือนผู้ประกอบการอาชีพมีระดับพอใช้ เป็นระดับดีและดีมากในที่สุดเพราะสมาชิกในเครื่องเรือนต่างมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนกระบวนการจัดการความรู้ทางด้านอาชีพให้มีความต่อเนื่อง ผ่านการปฏิสัมพันธ์เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้อยู่เสมอและยิ่งความรู้ที่แฝงเร้นภายในครัวเรือนมีความหลากหลาย ยิ่งส่งผลให้ครัวเรือนผู้ประกอบการอาชีพมีศักยภาพในการขับเคลื่อนกระบวนการจัดการความรู้ในอาชีพให้สอดคล้องกับความต้องการซื้อของตลาดกลุ่มเป้าหมายที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง โดยสรุปกระบวนการจัดการความรู้ที่ศึกษาจำแนกได้ 5 ขั้นตอนหลัก คือ 1) การใช้ความรู้ 2) การส่งเสริมความรู้ 3) การสร้างความรู้ 4) การสั่งสมความรู้ และ 5) การสืบสานความรู้

ธีรารัตน์ มหาทรัพย์ (2551 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องการจัดการความรู้ของหน่วยงานบริหารกรมอนามัยกระทรวงสาธารณสุขโดยหนึ่งในวัตถุประสงค์คือเพื่อศึกษาการดำเนินงานและกระบวนการด้านการจัดการความรู้ของกองคลังและกองแผนงานกรมอนามัยผลการศึกษาพบว่า กรมอนามัยมีวิธีการจัดการความรู้ที่แยกส่วนตามหน่วยงานภายในไม่มีรูปแบบการจัดการความรู้ที่ตายตัวแต่อย่างไรก็ตามแล้วการจัดการความรู้ของกรมอนามัยจะได้รับการกำกับและสนับสนุนจากสำนักงานจัดการความรู้โดยสามารถสรุปกระบวนการได้ดังนี้ คือ 1) การกำเนิดความรู้เป็นการสั่งสมประสบการณ์ความรู้ที่ได้รับจากการทำงานประจำวันและการเข้าร่วมประชุมอบรมตามแต่ที่ได้มีโอกาสได้ไปเข้าร่วม รวมไปถึงการค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง อาทิ การหาความรู้จากอินเทอร์เน็ตและการแลกเปลี่ยนความรู้จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เป็นต้น 2) การจัดเก็บความรู้กรมอนามัยจะอาศัยวิธีการจัดเก็บความรู้โดยการจดบันทึกประสบการณ์ความรู้ที่ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดทำแฟ้มภูมิปัญญาการนำความรู้ที่สำคัญเผยแพร่และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ลงในเว็บไซต์ การจัดทำนิตยสารเพื่อการเผยแพร่ และจัดเก็บความรู้วิธีหนึ่งด้วย 3) การแบ่งปันความรู้จะออกมาในรูปของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ระหว่างเครือข่ายนอกจากนั้นยังอาศัยสื่อกลางในการแบ่งปันความรู้ที่นิตยสารและแฟ้มภูมิปัญญาและ 4) การนำความรู้ไปใช้ส่วนมากจะเป็นการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการทำงานประจำวันเพื่อทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาการทำงานให้เกิดประสิทธิภาพและการพัฒนาองค์การ

จงชัย พายุ (2552 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องการจัดการความรู้ธุรกิจสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพการจัดการความรู้ของธุรกิจสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่ประสบผลสำเร็จ 2) วิเคราะห์ปัจจัยในการจัดการความรู้ที่ส่งผลให้สุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ประสบผลสำเร็จและ 3) สังเคราะห์และนำเสนอรูปแบบการจัดการความรู้ของธุรกิจสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่ประสบผลสำเร็จโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพผลการศึกษาพบว่า 1) สภาพการจัดการความรู้ของธุรกิจสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่ประสบผลสำเร็จในกระบวนการจัดการธุรกิจเป็นการรวมกลุ่มของสมาชิกที่มีเป้าหมายเดียวกัน มีความต้องการเหมือนกันมีได้ดำเนินธุรกิจเพื่อหวังผลกำไรเหมือนการจัดการธุรกิจสมัยใหม่ แต่เป็นธุรกิจของชุมชนสร้างเอกลักษณ์ผลิตภัณฑ์ภายใต้วัฒนธรรมภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของชุมชนผสมผสานกับความรู้ทางวิชาการสมัยใหม่พัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีเอกลักษณ์โดดเด่นมีคุณภาพสร้างความประทับใจแก่ลูกค้าการจัดการความรู้ในกระบวนการจัดการธุรกิจจึงไม่ได้ยึดหลักการแบบเดียวกับการจัดการธุรกิจสมัยใหม่การจัดการความรู้ของธุรกิจสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไม่ได้ดำเนินการอย่างชัดเจนในทุกขั้นตอนเมื่อวิเคราะห์การจัดการความรู้ในกระบวนการธุรกิจตามกรอบการวิจัยแล้วสะท้อนให้เห็นว่าการจัดการความรู้ในกระบวนการแต่ละขั้นตอนไม่แตกต่างกันทุกขั้นตอนมีการดำเนินงานคล้ายกันแต่กระบวนการมีการดำเนินงานแบบไม่เป็นเส้นตรงไม่มีรูปแบบไม่มีลำดับขั้นตอนเนื่องจากความรู้ส่วนใหญ่เป็นความรู้ที่เป็นความรู้โดยนัย (Tacit Knowledge) ที่ฝังอยู่ในตัวคนเป็นทักษะที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสมเรียนรู้มาจากคนในครอบครัวและเครือข่ายการถ่ายทอดโอนความรู้ที่เป็นทักษะไปสู่ความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) จึงมีอยู่น้อยส่วนมากจะเป็นการทำซ้ำ (Reproduction) ฉะนั้น ขั้นตอนการจัดการความรู้ อาจจะทำกระโดดและสามารถสรุปจัดกลุ่มการจัดการความรู้ออกเป็น 3 กลุ่มคือ 1) การกำหนดความรู้การสร้างความรู้และการจัดการความรู้ในกระบวนการนี้ความรู้มาจากวัฒนธรรมภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของชุมชนอาศัยกระบวนการทางสังคมกระบวนการกลุ่มกระบวนการมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกระบวนการและกิจกรรมที่ใช้ส่วนมากเป็นการเล่าเรื่องการบอกต่อสาดิตและฝึกปฏิบัติและความรู้ทางวิชาการสมัยใหม่เกี่ยวกับการบริหารจัดการธุรกิจการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนมาให้ความรู้เพิ่มเติม 2) การจัดเก็บความรู้การเผยแพร่ความรู้และการใช้ความรู้ในกระบวนการนี้ความรู้ที่จัดเก็บจะเป็นความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมภูมิปัญญาและวิถีชีวิตชุมชนเป็นทักษะที่ถูกถ่ายทอดสั่งสมมาจากครอบครัวและเครือข่ายฝังลึกในตัวคนการจัดเก็บในรูปของความรู้ชัดเจนจึงมีน้อยส่วนความรู้ทางวิชาการสมัยใหม่มีการจัดเก็บความรู้ที่ชัดเจน เช่น เอกสารประกอบการฝึกอบรมเอกสารรายงานการศึกษาวิจัยของบุคคลภายนอกเอกสารมาตรฐานและเอกสารเผยแพร่ที่มีการเผยแพร่ความรู้โดยอาศัยกระบวนการทางสังคมกระบวนการกลุ่มกระบวนการมีส่วนร่วมด้วยการเล่าเรื่องบอกต่อสนทนาประชุมชี้แจงการฝึกอบรมการสาดิตการติดประกาศการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อในท้องถิ่นและการใช้ความรู้ในกระบวนการธุรกิจโดยเฉพาะการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์การตลาดและการกระจายสินค้าด้วยการเล่าเรื่องบอกต่อฝึกอบรมสาดิตทดลองปฏิบัติการศึกษาดูงานการร่วมแสดงสินค้าและจัดจำหน่ายและ 3) การวัดผลการจัดการความรู้ดำเนินการใน

ทุกขั้นตอนการผลิตโดยอาศัยเกณฑ์มาตรฐานผลิตภัณฑ์ความพึงพอใจของลูกค้าการสั่งซื้อซ้ำตรวจสอบจากบัญชีรายรับรายจ่ายบัญชีลูกค้าบัญชีการสั่งซื้อสมุดบันทึกและรายงานการประชุม 2) ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จของการจัดการความรู้ธุรกิจสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ประกอบด้วย 1) ปัจจัยหลัก 4 ประการ คือ(1) ภาวะผู้นำผู้นำมีวิสัยทัศน์มีความรู้ความสามารถสมาชิก เชื่อถือศรัทธาให้ความเคารพเชื่อฟังสามารถบริหารจัดการและนำกลุ่มให้ประสบความสำเร็จ (2) คนกลุ่มมีสมาชิกที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกันมีความต้องการเหมือนกันมีความรักสามัคคีมีความมุ่งมั่นเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวในการรักษาวัฒนธรรมภูมิปัญญาและพัฒนาความรู้สมัยใหม่ให้สามารถสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นสามารถสร้างงานสร้างอาชีพและรายได้อย่างยั่งยืน (3) วัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นสร้างความภาคภูมิใจให้สมาชิกมีความเชื่อและศรัทธาผู้นำมีความไว้วางใจซึ่งกันและกันพัฒนาผลิตภัณฑ์จากวัฒนธรรมภูมิปัญญาและวิถีชีวิตให้มีคุณภาพมาตรฐานเป็นที่ต้องการของลูกค้าและ (4) ภาพลักษณ์ตราสินค้าเป็นสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นเป็นที่รู้จักของลูกค้าและ 2) ปัจจัยรองได้แก่ (1) ความสัมพันธ์กับลูกค้าเป็นการจัดการความสัมพันธ์กับลูกค้าให้สามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้าให้กลับมาซื้อสินค้าอีกการจัดการประสบการณ์ลูกค้าเพื่อสร้างประสบการณ์ให้ลูกค้าเห็นคุณค่าของสินค้าและบริการทำให้เกิดการเรียนรู้จากลูกค้าแล้วไปสู่การพัฒนาการผลิตและการตลาด (2) เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารรวมทั้งอินเทอร์เน็ตการสร้างเว็บไซต์การดำเนินงานระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์เป็นช่องทางประชาสัมพันธ์สินค้าและบริการการตลาดและการกระจายสินค้าให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางมากขึ้น

ประพันธ์ เกียรติเผ่า (2552 : 171-185) ทำการศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า หลวงพ่อสมัย วัดหนองหญ้า nang ใช้ภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านการเหยียบเหล็กแดงรักษาโรคอัมพฤกษ์และอัมพาต โดยได้รับการถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษและบุคคลที่มีความรู้ โดยการเรียนรู้ตัวต่อตัวและประสบการณ์ของตนเอง ถ่ายทอดความรู้ให้เฉพาะศิษย์ผู้ชาย การปฏิบัติที่เป็นเลิศด้านการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่นได้แก่ การกำหนดหัวข้อความรู้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของโรงเรียน ปฏิบัติด้วยความรัก ความสนใจ ด้านภูมิปัญญาจริงจัง ได้รับความร่วมมือจากเพื่อนร่วมงานและการสนับสนุนและส่งเสริมจากผู้บังคับบัญชา ให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ โดยฝึกปฏิบัติจริงจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนสามารถนำองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยใช้วิธีการที่หลากหลาย โดยองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกจัดเก็บไว้ที่ตัวผู้เรียน

ดวงฤทัย อรรถแสง (2552 : 104-107) ศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ โดยมีการใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า การจัดการความรู้ในการอนุรักษ์ สืบทอดและเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ บ้านหนองหญ้าปล้อง มีกระบวนการจัดการความรู้ดังนี้คือ 1) การสร้างความรู้ที่มาจากพ่อแม่ ปู่ย่าตายายเป็นผู้สอน จากการสังเกต จดจำ ลองปฏิบัติตาม เมื่อไม่เข้าใจ

หรือพบปัญหาจะสอบถามพ่อแม่หรือผู้รู้ เกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันเองภายในกลุ่ม และเกิดจากการลองผิดลองถูก เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่ต้องการ และยังได้รับความรู้จากหน่วยงานของภาครัฐที่ให้การสนับสนุนเข้ามาอบรมให้กับตัวแทนกลุ่ม 2) การจัดเก็บความรู้เป็นการจัดเก็บความรู้ โดยในรูปแบบการจดจำ ประสบการณ์ การจดบันทึกแบบย่อๆไว้ในสมุดส่วนตัว นอกจากนี้ มีการจัดเก็บความรู้ในรูปแบบวีดิทัศน์ ซึ่งได้อธิบายถึงกระบวนการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติในภาพรวมเท่านั้น ไม่ได้ได้อธิบายขั้นตอนต่างๆอย่างละเอียด 3) การเผยแพร่ความรู้ พบว่ามีการกระจายความรู้โดยการสอนงานกันภายในครอบครัว มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันเองระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม เปิดศูนย์การเรียนรู้ขึ้น ณ ที่ทำการกลุ่มเพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดความรู้ เปิดให้บริการบ้านพัก แบบโฮมสเตย์ ซึ่งนักท่องเที่ยวที่มาพักจะได้เรียนรู้วิถีชีวิตของชาวบ้าน รวมไปถึงได้เรียนรู้ กระบวนการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติด้วย และได้เผยแพร่ความรู้โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นการย้อมสีธรรมชาติไปสอนนักเรียนที่โรงเรียน บ้านหนองหญ้าปล้องวิทยา นอกจากนี้ยังได้นำขั้นตอนกระบวนการผลิตไปจัดแสดงที่งานประเพณีของอำเภอมัญจาคีรีและที่อื่นๆ ที่สนใจติดต่อเข้ามา 4) การใช้ความรู้ พบว่า ได้นำความรู้ที่ได้รับจากการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ความรู้จากประสบการณ์ ความชำนาญ และความรู้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ภายในกลุ่มมาปฏิบัติและประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม ทั้งนี้ได้มีการขยายผลหรือยกระดับความรู้ที่มีอยู่โดยการนำเอาความรู้ใหม่ๆ จากการลองผิดลองถูก หรือจากการเข้าอบรมจากหน่วยงานของรัฐบาลที่ให้การสนับสนุนมาปฏิบัติจนเกิดทักษะและความชำนาญ ส่งผลให้กระบวนการผลิตมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เป็นการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันขององค์การให้สูงขึ้น เมื่อมีความรู้ใหม่ๆเกิดขึ้นจะมีการเผยแพร่และถ่ายทอดความรู้ต่อไป

ปัญญา เมื่องรีน (2552 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นศึกษา กรณีเครือข่ายศูนย์กิจกรรมธรรมชาติจังหวัดระยองมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ในบริบทชุมชนและการเปรียบเทียบถึงรูปแบบและกระบวนการจัดการความรู้ของเครือข่ายชุมชนโดยการวิจัยเชิงคุณภาพพบว่ากระบวนการจัดการความรู้ของชุมชนจะเป็นไปในลักษณะของการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้เรื่องของการจัดการดินจากคนสู่คนโดยการพูดคุยแนะนำและการให้ลงมือปฏิบัติจริงจนเกิดความชำนาญและสามารถที่จะนำไปปฏิบัติได้ทันทีและจะมีการนำความรู้ถ่ายทอดต่อไปยังบุคคลอื่นๆอย่างต่อเนื่องส่วนการเปรียบเทียบรูปแบบและกระบวนการจัดการความรู้ นั้นจะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันกับ Knowledge Management Process โดยจะมีการกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้มีการเสาะแสวงหาความรู้ในส่วนที่เกี่ยวกับดินซึ่งจะเป็นไปในลักษณะของการได้ความรู้มาจากตัวบุคคลเป็นหลัก โดยการพูดคุยหรือการลงมือปฏิบัติจริงจากสิ่งที่ผู้ถ่ายทอดให้ลงมือกระทำหรือมีการเสาะแสวงหาความรู้หรือสร้างขึ้นมาจากการทำงานของเราเองมีการรวบรวมหรือดึงความรู้ต่าง ๆ มาทำให้เป็นเนื้อหาที่เหมาะสมแล้วนำความรู้ที่ปฏิบัติจริงแล้วเก็บไว้ในตัวบุคคลหรือการจด

บันทึกจากนั้นก็มีการแยกแยะข้อมูลต่างๆเพื่อให้ง่ายแก่การถ่ายทอดความรู้จากผู้รู้ที่จะถ่ายทอดสู่ผู้รับ การถ่ายทอดความรู้โดยมีรูปแบบและกระบวนการจัดการความรู้ในบริบทของเครือข่าย คือ (1) การเรียนรู้ 2) การปฏิบัติ 3) การกลั่นกรองหรือทดลองและ 4) การถ่ายทอดความรู้ซึ่งจํามา ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ที่จะมีการขยายเครือข่ายไปอย่างต่อเนื่องและมีรูปแบบของการเรียนรู้ และถ่ายทอดอย่างไม่มีรู้จักจบสิ้นเป็นเกลียวแห่งความรู้ในบริบทของชุมชน

วลัยลักษณ์ อริยสัจเจเวทิน (2552: 103-147) ศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา: ผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทชุมชน การผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือ ได้แก่ แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนไทย-ยวนราชบุรียังคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่ชุมชนผลิตขึ้นเองและแสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ได้แก่ ภูมิปัญญาการทอผ้าจกมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นชุมชน รวมถึงการเปิดรับความรู้จากภายนอกเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าจกของตนเอง โดยการจัดพิมพ์องค์ความรู้ในลักษณะของหนังสือ นำเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์มาใช้จัดเก็บองค์ความรู้และเป็นสื่อการเรียนการสอน สร้างพิพิธภัณฑ์ รวบรวมวัตถุที่เป็นตัวแทนขององค์ความรู้ ด้านการกระจายองค์ความรู้สู่ชุมชนมีการจัดตั้งสถานที่ทอผ้าจก มีการเสริมหลักสูตรการเรียนการสอนทอผ้าจกภายในและภายนอกชุมชน และโครงการสร้างศักยภาพการทอผ้าให้กับช่างฝีมือทอผ้าจกในตำบลคูบัว

ผ่องศรี เสภาเกลียว (2552: 39-40) ศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกลุ่มหัตถกรรมเครื่องเงินบ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกลุ่มหัตถกรรมเครื่องเงินบ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างกับกลุ่มหัตถกรรมเครื่องเงินบ้านโชค จำนวน 20 คน ผลการวิจัยพบว่า

1. การจัดการความรู้ของกลุ่ม พบว่า มีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้จากคนไปสู่คน โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์โดยตรงของผู้สื่อสารระหว่างกัน โดยแบ่งการถ่ายทอดความรู้ออกเป็น 2 ช่วง คือ

1.1 การถ่ายทอดความรู้ในอดีตเป็นการถ่ายทอดในเครือญาติหรือบรรพบุรุษ

1.2 การถ่ายทอดความรู้ในปัจจุบันเป็นการถ่ายทอดให้ผู้ที่สนใจ โดยการรับเป็นศิษย์ รับเป็นลูกมือและรับเป็นคนงานของช่างผู้ประกอบการธุรกิจหรือการเรียนรู้ออกจากการอบรมเชิงปฏิบัติการของหน่วยงานต่างๆ หรือการเรียนรู้ในโรงเรียนจากหลักสูตรท้องถิ่น

2. การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ของกลุ่ม

2.1 ด้านการพัฒนางาน มีการประยุกต์ความรู้ให้เข้ากับสมัย ผลิตเครื่องประดับตามลายที่ลูกค้าต้องการให้เข้ากับยุคสมัยมากขึ้น

2.2 ด้านการพัฒนาคน มีการนำความรู้ไปสอนเด็กนักเรียน อาจารย์สอนศิลปะอาชีพอีสานใต้และช่างทองหลวง

2.3 ด้านการพัฒนากลุ่ม เป็นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นที่ศึกษาดูงานของบุคคลทั่วไป

ฉันทพร วนิชอุทธา (2552: 190-198) ศึกษาการจัดการความรู้ในชุมชน: กรณีศึกษาด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมีส่วนร่วม จังหวัดสมุทรสงคราม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบและขั้นตอนการจัดการความรู้ในชุมชน กระบวนการจัดการความรู้ในชุมชนสอดคล้องกับแบบจำลอง ปลาหูหรือไม่ และจัดพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบปฏิบัติการโดยชุมชนมีส่วนร่วมจากชาวบ้านที่จัดการท่องเที่ยวและให้บริการที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวในอำเภอเมืองสมุทรสงคราม อำเภออัมพวาและอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม จำนวน 44 คน ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดการความรู้ในชุมชนมีส่วนประกอบที่สำคัญคือ ความรู้ คนและกระบวนการ ความรู้คือความรู้ที่เกี่ยวกับการจัดการโดยมีคนเป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้เกิดกระบวนการหรือกิจกรรมต่างๆ และกระบวนการจึงเป็นวิธีเชื่อมประสาน คน ความรู้และกระบวนการเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งรูปแบบการจัดการความรู้มีความสอดคล้องกับแบบจำลองปลาหู (TUNA Model) อย่างยิ่ง และกระบวนการจัดการความรู้ในชุมชนที่ได้สามารถสังเคราะห์เป็นแบบจำลองที่มีลักษณะเป็นเกลียวของความรู้ที่เชื่อมต่อกัน เมื่อการนำไปใช้และพัฒนาให้เกิดองค์ความรู้ใหม่จะมีการเพิ่มพูนความรู้ยิ่งขึ้น ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นภายในกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ผ่านการพูดคุย

สุนทร เกตุสุขชาติ (2552: 83-98) การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สาขาหัตถกรรมพื้นบ้าน: กรณีศึกษาบ้านหนองเหียง อำเภอพนสนิมคม จังหวัดชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองเหียง มีต้นกำเนิดมาจากภูมิปัญญาชาวไทยพวนที่มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหนองเหียง มูลเหตุการณเกิดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน มี 3 ประการคือ ความจำเป็นในการดำรงชีวิต ความจำเป็นที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติตามสภาพภูมิศาสตร์ และความจำเป็นในการทำเครื่องจักสานที่เกิดจากความเชื่อ ขนบประเพณีและศาสนา องค์ประกอบในการถ่ายทอดภูมิปัญญา ได้แก่ แหล่งความรู้ในการถ่ายทอด ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด และวิธีการถ่ายทอด มี 7 วิธี คือ แบบมุขปาฐะ แบบสาธิต แบบสอนตัวต่อตัว แบบสังเกต แบบฝึกฝนด้วยตนเอง แบบฝึกฝนจากเพื่อนบ้าน และแบบฝึกอบรมจากหน่วยราชการ

กมลวรรณ วรรณธำ (2553 : 222-223) ศึกษาเรื่องทุนทางสังคมกับการจัดการความรู้สู่ชุมชนพึ่งตนเองมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ของชุมชนพึ่งตนเองโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพพบว่าการจัดการความรู้ของชุมชนพึ่งตนเองมีขั้นตอนที่สำคัญ 4 ขั้นตอนได้แก่ 1) การ

สร้างความรู้ของชุมชนพึ่งตนเองพบว่า มี 2 ลักษณะคือการสร้างความรู้ที่ได้มาจากการพัฒนาภายในกลุ่มและการสร้างความรู้ที่ได้รับมาจากภายนอกกลุ่มความรู้ของชุมชนพึ่งตนเองทั้ง 4 แห่งส่วนใหญ่เป็นการสร้างความรู้ที่ได้มาจากการพัฒนาภายในกลุ่มซึ่งเกิดจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ระหว่างสมาชิกการค้นคว้าทดลองและการลองผิดลองถูกส่วนการสร้างความรู้ที่ได้รับมาจากภายนอกกลุ่มก็มักมาจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นการปรึกษาหารือร่วมกันการได้รับคำแนะนำและการศึกษาดูงานจากหน่วยงานทั้งภาครัฐภาคเอกชนและภาคประชาชน 2) การจัดเก็บความรู้ของชุมชนพึ่งตนเองพบว่ามีการจัดเก็บความรู้ 2 ระบบที่ปรากฏได้แก่ระบบที่จัดเก็บไว้ในตัวคนและระบบที่จัดเก็บไว้นอกตัวคนระบบที่จัดเก็บความรู้ไว้ในตัวคนมักมาจากการเรียนรู้ประสบการณ์รวมทั้งการบอกเล่าหรือการสอนจากบุคคลอื่นการจัดเก็บความรู้ของชุมชนพึ่งตนเองส่วนมากพบว่ามีเป็นระบบที่จัดเก็บไว้ในตัวคนสำหรับระบบที่จัดเก็บไว้นอกตัวคนเป็นการถ่ายทอดออกมาจากตัวคนแล้วบันทึกไว้ในสื่อบันทึกชนิดต่างๆ 3) การแบ่งปันความรู้ของชุมชนพึ่งตนเองแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะได้แก่การแบ่งปันความรู้ของกลุ่มให้แก่สมาชิกการแบ่งปันความรู้จากภายนอกกลุ่มสู่สมาชิกและการแบ่งปันความรู้ของกลุ่มสู่ภายนอกกลุ่มอย่างไรก็ตามแต่ละชุมชนมักเลือกใช้วิธีการแบ่งปันความรู้โดยคำนึงถึงศักยภาพและความเหมาะสมจึงมีวิธีการแบ่งปันความรู้ที่หลากหลายที่พบได้แก่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นการลงมือปฏิบัติจริงการสร้างเครือข่ายการสอนการถ่ายทอดประสบการณ์การอบรมการเทศนาและการใช้สื่อและ 4) การประยุกต์ใช้ความรู้ของชุมชนพึ่งตนเองมีหลายลักษณะได้แก่การนำเรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อมมาประยุกต์ใช้กับการความดีของกลุ่มจะสะสมทรัพย์บ้านทำพริกการนำความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านมาประยุกต์กับการอนุรักษ์ป่าของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนตลาดการนำคำสอนเรื่องบุญนิยมมาประยุกต์กับการดำเนินงานของโรงพยาบาลศิริระโศก เป็นต้น

ประพันธ์ แสงแก้ว (2553 : 77-78) ศึกษาเรื่องการจัดการความรู้ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งอำเภอไชยาจังหวัดสุราษฎร์ธานีกรณีศึกษาการทำน้ำตาลโตนดการจักสาน หมวกใบตาลและการทำผัดไทยไชยาโดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งส่วนหนึ่งของการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะการถ่ายทอดความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องการทำน้ำตาลโตนดการจักสานหมวกใบตาลและการทำผัดไทยไชยาพบว่าความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านยังมีความจำเป็นต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่จึงมีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งรุ่นแล้วรุ่นเล่าโดยวิธีการบอกเล่าต่อตัวการเรียนรู้จากการสังเกตการฝึกฝน เป็นต้นซึ่งจะมีการถ่ายทอดกันด้วยวิธีการใดขึ้นอยู่กับเรื่องที่จะถ่ายทอดเป็นสำคัญการจัดการความรู้ไม่มีปรากฏให้เห็นมีเพียงการถ่ายทอดต่อต่อเป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลไม่มีการบันทึกเป็นเรื่องราวสกัดเอาความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลออกมาเป็นความรู้ที่ปรากฏชัดแจ้งไม่มีการรวบรวมความรู้เป็นหมวดหมู่ในปัจจุบันถือว่ามีความเสี่ยงที่จะทำให้ความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านสูญหายไปจากท้องถิ่นเนื่องจากความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนมากจะอยู่ในตัวบุคคลและไม่มีการจดบันทึกเป็นตำราหรือมีการถ่ายทอดไปยังบุคคลรุ่นหลังซึ่งอาจจะมีเพราะสาเหตุที่มีผู้สนใจหรือสาเหตุใดก็ตามทำให้ความรู้

หรือภูมิปัญญาชาวบ้านสูญหายไปกับการเสียชีวิตของบุคคลที่มีความรู้ นั้น และความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านหลายๆเรื่องได้สูญหายไปแล้วและไม่สามารถค้นหาหลักฐานที่จะฟื้นฟูกลับมาได้ดังเดิม

ศักดิ์สิน ช่องคารากุล (2553 : 193-226) ทำการวิจัยเรื่อง การละเล่นพื้นบ้านไทยของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลอง: การจัดการความรู้เพื่อการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดการความรู้ต้องประกอบด้วย 1) มีวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย ตัวย่อชี้ความคิดรวบยอด เนื้อหาสาระการละเล่นพื้นบ้านว่ามีหรืออยู่ที่ใดบ้าง 2) มีการสร้างและแสวงหาความรู้ 3) การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ 4) การประมวลผลความรู้ 5) การเข้าถึงความรู้ และการต่อยอดความรู้ควรให้ความสำคัญ ตระหนัก แก่ไข ปรับปรุงกิจกรรมต่างๆอยู่เสมอ 6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ดำเนินงานอย่างเป็นระบบ มีการสอดแทรกในกิจกรรมการเรียนการสอนที่มีการคิดวิเคราะห์หัตถ์สันใจอย่างมีคุณภาพ จัดการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียนตามบริบทของพื้นที่นั้นๆ 7) ระบบเสริมสร้างสืบสานวิถีเรียนรู้การละเล่นพื้นบ้านอย่างต่อเนื่องด้วยการพัฒนา กิจกรรม สื่อนวัตกรรมทั้งของโรงเรียนและชุมชนอย่างสม่ำเสมอ โดยจัดการความรู้และส่งเสริมปัจจัยที่เกี่ยวข้อง จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคม การเรียนรู้การละเล่นพื้นบ้านก็จะไม่สูญหายไปจากชุมชน

สุภาวดี เจริญเศรษฐมท (2553 : 269-275) ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาารูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรอาชีพท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการความรู้ สร้างรูปแบบการจัดการความรู้ และประเมินรูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรอาชีพ ผลการวิจัยพบว่า ส่วนใหญ่มีองค์ความรู้ด้านกระบวนการผลิต ด้านปัจจัยการผลิต ได้แก่ ด้านบุคลากร ด้านประเภทและแหล่งวัตถุดิบ ด้านแหล่งเงินทุน ด้านรูปแบบการบริหารจัดการ ด้านการประชาสัมพันธ์ ผลผลิตภัณฑ์ ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ด้านการบริหารการตลาดและผลิตภัณฑ์ ด้านการบริการลูกค้า และผู้มาติดต่อ โดยจัดทำฐานข้อมูลความรู้ไว้ในรูปเอกสาร แต่ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ มีการแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การวิเคราะห์และสกัดความรู้ การถ่ายโอนและเผยแพร่ความรู้ การประยุกต์และทำความรู้ให้ถูกต้องกับงานโดยการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างการทำงาน ส่วนการจัดเก็บความรู้มีการจัดเก็บไว้ในตัวบุคคลเป็นส่วนใหญ่ มีการจัดเก็บไว้ในรูปเอกสารบ้าง แต่ไม่สมบูรณ์

พงศ์ ภูลอนรา (2553 : 227-228) ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเซรามิคเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชนเวียงกาหลง ผลการวิจัยพบว่า บริบทของชุมชนมีรากฐานมั่นคงและมีส่วนหนุนเสริมให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านศิลปะเครื่องปั้นดินเผา ทำให้ชุมชนเล็งเห็นคุณค่าของศิลปะ เกิดความเข้าใจในวิถีชีวิตชุมชนของตน มีทัศนคติที่ดีต่อชุมชนอันควรค่าต่อการดูแลรักษา อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่ชุมชนคิดและมีความเชื่อร่วมกันในคุณค่าของศิลปะด้านเซรามิคที่บรรพบุรุษได้สั่งสมสืบทอดมาจากภูมิปัญญาที่มีวิถีชีวิตที่เนิบช้า สุขุม เรียบง่าย และสวยงาม จน

กลายเป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นของชุมชนเวียงกาหลง ส่วนกาหลงโมเดล (KALONG MODEL) เป็นรูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชุมชนและกลุ่มผู้ผลิตเซรามิกให้การยอมรับและนำไปปฏิบัติ ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในกลุ่มและชุมชน เพราะเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนกลุ่มผู้ผลิตเซรามิกให้มีการบริหารจัดการกลุ่มที่เป็นระบบ และยังส่งผลให้สมาชิกได้เข้าใจประวัติศาสตร์ชุมชนและที่มาของเซรามิก และช่วยให้เกิดความรักความสามัคคีในชุมชน ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

เพชร มัทขุนทด (2554 : 124-135) ศึกษาการจัดการความรู้เรื่องผ้าฝ้ายทอมือของกลุ่มผ้าฝ้ายมัดหมี่ทอมือ: บ้านซักระวัง อำเภอบึงสามพัน จังหวัดนครราชสีมา เพื่อการเพิ่มมูลค่าสินค้า มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการจัดการความรู้ ปัญหา อุปสรรคการจัดการความรู้ และแนวทางการส่งเสริมและการนำเสนอการจัดการความรู้ของกลุ่มผ้าฝ้ายมัดหมี่ทอมือบ้านซักระวัง อำเภอบึงสามพัน จังหวัดนครราชสีมา เพื่อการเพิ่มมูลค่าสินค้า ในด้านกระบวนการจัดการความรู้ ประกอบด้วย การกำหนดองค์ความรู้ การสร้างและการถ่ายโอนความรู้ การแสวงหาและการจัดเก็บความรู้ การแบ่งปัน และการแลกเปลี่ยนความรู้ และการนำความรู้ไปใช้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม ผลการศึกษาพบว่า การจัดการความรู้เรื่องผ้าฝ้ายทอมือของกลุ่มผ้าฝ้ายมัดหมี่ทอมือบ้านซักระวังมีลักษณะดังนี้คือ 1) การกำหนดองค์ความรู้ กลุ่มสามารถกำหนดความรู้หลักที่เป็นทุนทางปัญญาของกลุ่มได้เป็นอย่างดี 2) การสร้างและการถ่ายโอนความรู้ กลุ่มสามารถสร้างและถ่ายโอนความรู้ให้แก่สมาชิก เครือข่ายและเด็กนักเรียนหรือผู้ที่ต้องการเรียนรู้ได้โดยใช้วิธีการลงมือปฏิบัติจริง 3) การแสวงหาและการจัดเก็บความรู้ กลุ่มแสวงหาความรู้ตลอดเวลาและทุกโอกาส เป็นการพัฒนาฝีมือและเพิ่มมูลค่าสินค้า การจัดเก็บความรู้สมาชิกส่วนใหญ่จัดเก็บความรู้ไว้ในสมอง จัดบันทึกเฉพาะบางเรื่องเพื่อกันลืม 4) การแบ่งปันและการแลกเปลี่ยนความรู้ กลุ่มใช้การพูดคุยเป็นลักษณะการเอื้ออาทรแก่สมาชิก และเครือข่าย 5) การใช้ความรู้ กลุ่มใช้ความรู้ตลอดเวลา สามารถสร้างงานที่มีประสิทธิภาพและเกิดคุณภาพ ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการความรู้คือ 1) การกำหนดองค์ความรู้ที่เป็นความรู้หลักของกลุ่มไม่มีปัญหา แต่สมาชิกมีปัญหาเรื่องการเก็บตะกรอ ปัญหาเส้นด้ายขาดตลาดเนื่องจากกลุ่มไม่ได้ผลิตเส้นด้ายเอง และซื้อจากร้านค้าเพียงร้านเดียวในจังหวัดสระบุรี ปัญหาด้านแรงงาน สมาชิกหลายหยุดทอผ้าและไม่มีผู้สานงานทอต่อ ประกอบกับต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ไม่คุ้มกับแรงงานสมาชิกจึงหันไปประกอบอาชีพอื่น 2) การสร้างและการถ่ายโอนความรู้ ไม่พบปัญหาด้านนี้ 3) การแสวงหาและการจัดเก็บความรู้ กลุ่มแสวงหาความรู้ได้ทุกโอกาส แต่มีปัญหาการจัดเก็บความรู้ที่ยังขาดการรวบรวม ไม่เป็นระบบ 4) การแบ่งปันและการแลกเปลี่ยนความรู้ ไม่พบปัญหา 5) การใช้ความรู้ กลุ่มสามารถนำความรู้มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้เป็นอย่างดี แนวทางการส่งเสริมและการนำเสนอการจัดการความรู้ กลุ่มมีความรู้ที่เป็นความรู้หลักเป็นทุนทางปัญญาของกลุ่มเป็นอย่างดี

สามารถกำหนดองค์ความรู้ สร้างและถ่ายโอนความรู้ แสวงหาความรู้ แบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และนำความรู้ไปใช้ได้อย่างดี ประสบปัญหาเฉพาะเรื่องการจัดเก็บความรู้เพื่อให้มีการรวบรวมอย่างเป็นระบบ จำเป็นต้องหาผู้จัดการเข้ามาให้ความช่วยเหลือคือ องค์การบริหารส่วนตำบลลำเพ็ญ และสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอศรีบุญเรืองเพื่อจัดการความรู้เกิดผลสัมฤทธิ์

อติธยา สิริพันธ์ (2554: 76-87) ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมไม้ไผ่ขององค์การบริหารส่วนตำบลอ่าวตง อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ สภาพปัญหา และนำเสนอแนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมไม้ไผ่ขององค์การบริหารส่วนตำบลอ่าวตง อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง ผลการศึกษาพบว่า 1. กระบวนการในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมไม้ไผ่ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสร้างหรือการได้รับองค์ความรู้ส่วนใหญ่มีการเรียนรู้มาจากบรรพบุรุษและการได้รับการฝึกอบรมนำมาปฏิบัติจนเกิดเป็นองค์ความรู้ 2) การจัดเก็บองค์ความรู้ส่วนใหญ่จัดเก็บไว้ในรูปแบบของการจดจำ ประสบการณ์ในการทำงาน บางส่วนมีการจดบันทึกไว้ในสมุดบันทึกส่วนตัวหรือตำรา ซึ่งมักจะเก็บเป็นความลับ 3) การเผยแพร่และการสืบทอดองค์ความรู้มีการกระจายความรู้กันในวงแคบๆ มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม และ 4) การใช้องค์ความรู้ ได้มีการนำความรู้มาใช้ปฏิบัติและประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม 2. องค์การบริหารส่วนตำบลยังเข้ามามีบทบาทน้อยในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมไม้ไผ่ การดำเนินการในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นการสนับสนุนงบประมาณ แต่ยังไม่มีการติดตามประเมินผลที่เป็นรูปธรรม และขาดการดำเนินงานด้านการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต่อเนื่องเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น 3. สภาพปัญหาในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การสร้างหรือได้รับความรู้อยู่ในวงจำกัด การจัดเก็บความรู้ส่วนใหญ่เป็นความรู้แบบฝังลึกในตัวปราชญ์ การจดบันทึกมีน้อย การถ่ายทอดความรู้ภายในวงจำกัดและถ่ายทอดในเครือญาติ การขาดความเชื่อถือในภูมิปัญญาท้องถิ่น 4. แนวทางการพัฒนาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ 1) การค้นหาความรู้ 2) การสร้างและแสวงหาความรู้ 3) การจัดความรู้ให้เป็นระบบ 4) การประมวลผลและการกลั่นกรองความรู้ 5) การเข้าถึงความรู้ 6) การแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้ และ 7) การเรียนรู้ มาใช้พัฒนาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมไม้ไผ่ให้เป็นระบบและเป็นรูปธรรม

กนกพร ฉิมพลี (2555 : 305-310) ศึกษาแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา จำนวน 4 กลุ่ม การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 52 คน ผลการวิจัยพบว่า ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานเกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบทอดกันมา จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและการปลูกฝังวิถีคิด การดำเนินชีวิตประจำวันให้แก่ลูกหลานเพื่อ

ปฏิบัติสืบทอดกันมา สำหรับกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การกำหนดความรู้เกี่ยวกับการกำหนดผลิตภัณฑ์ผ่านการคิดและตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม 2) การแสวงหาและยึดกุมความรู้ที่มาจากภายในและภายนอกกลุ่ม เพื่อให้เกิดความรู้เฉพาะของกลุ่ม 3) การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกมีความรู้และทักษะในการผลิตมากขึ้น 4) การจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคล และ 5) การถ่ายทอดความรู้ มีรูปแบบการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรที่เมื่อถ่ายทอดความรู้แล้วสามารถย้อนกลับไปกำหนดความรู้ในรูปแบบอื่นๆได้อย่างต่อเนื่อง

สุพัตรา คงขำ (2556 : 366-368) ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านหนังตะลุงเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมท้องถิ่น พบว่า สภาพการจัดการความรู้ของคณะหนังตะลุงมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงปริมาณ โดยคณะหนังตะลุงมีความต้องการจำเป็นในด้านการแสวงหาความรู้และด้านการจัดเก็บความรู้เป็นขั้นตอนที่มีปัญหามากที่สุด และเป็นลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็นสูงสุด โดยมีสภาพการจัดการความรู้ที่เป็นจริงอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนสภาพการจัดการความรู้ที่คาดหวังอยู่ในระดับมาก ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการจัดการความรู้ ประกอบด้วยภาวะผู้นำ วัฒนธรรมองค์กร เทคโนโลยี ความรู้หรือภูมิปัญญา กิจกรรมการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ การบริหารจัดการและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ สำหรับการพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ประกอบด้วย หลักการ วัตถุประสงค์ องค์กรประกอบของการจัดการความรู้และองค์ประกอบร่วม โดยองค์ประกอบของการจัดการความรู้ “BONAMSUB Model” คือ ภาวะผู้นำ โอกาสของการเรียนรู้ สร้างเครือข่ายในการทำงาน กิจกรรมต่อเนื่อง การจัดการค่านิยมร่วมกัน การใช้เทคโนโลยี และอยู่ในความดูแลของภาครัฐ

บุญเรือง สมประจบ (2557 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง หัตถกรรมจักสานภาคกลาง : การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการผลิตและการพัฒนาเชิงพาณิชย์ ผลการวิจัยพบว่า ประวัติความเป็นมางานหัตถกรรมจักสานภาคกลาง พบว่าเมื่อปี พ.ศ. 2519 ชาวชุมชนลุ่มแม่น้ำน้อยได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เมื่อครั้งที่เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อนจากปัญหาความแห้งแล้งที่วัดขุนอินทประมูล ทรงมีพระราชดำริแก่ผู้ว่าราชการจังหวัดให้ดำเนินการจัดทำโครงการส่งเสริมอาชีพจักสานอันเป็นภูมิปัญญาพื้นฐานดั้งเดิมของชุมชน เป็นอาชีพเสริมที่สำคัญเพื่อช่วยเหลือประชาชน ถือเป็นจุดเริ่มต้นของหมู่บ้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า และมีการทำเป็นอาชีพในจังหวัดอ่างทอง และได้พัฒนาการจักสานเข้าสู่การส่งออกในระดับสากล ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านประเภทของงานจักสานพบว่า เป็นงานจักสานที่เกี่ยวกับเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวัน ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านกระบวนการผลิตงานหัตถกรรมจักสานภาคกลาง ในด้านลักษณะของประโยชน์ใช้สอย

พบว่า ผลิตเป็นเครื่องใช้สอยและของประดับตกแต่ง และเฟอร์นิเจอร์เครื่องเรือน ด้านรูปแบบของการจักสานพบว่า ผลิตเป็นกระเป่า ตะกร้า กล่องเครื่องใช้ และออกแบบตามการสั่งของลูกค้า ด้านลวดลายของการจักสานพบว่า ลวดลายที่ใช้สานนั้น มีลายแม่บท ลายขัดดอกพิกุล ลายรวงข้าว ลายขิด และลายมัดย้อม เป็นต้น ด้านวัสดุที่ใช้ในการจักสานพบว่า ใช้ไม้ไผ่สีสุกและผักตบชวา ด้านเครื่องมือที่ใช้ในการจักสานใช้มีดเหลาดอก เรียดดอก และหุ่นไม้หรือโพน ด้านการบำรุงรักษาเครื่องมือจักสาน พบว่าจะทำความสะอาดและจัดเก็บดูแลให้มีความคมอยู่เสมอโดยเฉพาะมีดเหลาดอก ด้านวิธีการจักสานไม้พบว่า เริ่มจากวิธีการจักดอก การสานขึ้นรูป ใช้กับหุ่นไม้หรือหุ่นโพน นำไปตากแดด 1 วัน เพื่อไล่ความชื้นออก ก่อนนำไปเคลือบเงา และด้านการอนุรักษ์และการพัฒนา งานจักสานให้ยั่งยืนพบว่า ควรรักษารูปแบบผลงานเก่าๆ ที่มีเอกลักษณ์ไว้ ในขณะที่เดียวกันสามารถพัฒนารูปแบบใหม่ๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของลูกค้า ส่งเสริมให้มีการใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น หรือการใช้เศษวัสดุที่เหลือใช้มาสร้างงานและต้องถ่ายทอดวิธีการงานจักสานให้กับลูกหลานและผู้สนใจ

การพัฒนารูปแบบงานหัตถกรรมจักสานภาคกลางเพื่อเพิ่มคุณค่าทางวัฒนธรรมและมูลค่าเชิงพาณิชย์พบว่า ด้านรูปแบบของงานหัตถกรรมจักสานภาคกลางควรจะใช้รูปแบบศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่มีมาแต่สมัยโบราณและเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคและสื่อถึงเอกลักษณ์ของงานจักสานภาคกลาง ได้แก่ รูปแบบกลองยาว รูปแบบที่วิดน้ำ เป็นต้น ด้านลวดลายใช้ลายที่เป็นเอกลักษณ์ของไทย เช่น ลายมัดย้อม ลายผ้าขิด แต่ช่างสามารถพัฒนา ลวดลายใหม่ได้โดยการประยุกต์ขึ้นมาให้ตรงกับความต้องการของตลาด ด้านกระบวนการผลิตใช้แบบภูมิปัญญาดั้งเดิม รักษางานจักสานด้วยมือ แต่อาจมีการใช้เทคโนโลยีทางด้านเครื่องมือเครื่องจักรเข้าไปช่วย เช่น การตัด การย้อมให้เกิดลวดลายสวยงามและประณีตมากขึ้น ด้านวัสดุควรมีการใช้วัสดุที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ฉะนั้น การจะพัฒนางานหัตถกรรมจักสานจึงต้องมองหาวัสดุใหม่ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เช่น ไม้ไผ่ ผักตบชวา เป็นต้น ปัจจัยแห่งความสำเร็จในด้านการผลิตงานหัตถกรรมจักสานในภาคกลางเพื่อพัฒนามูลค่าเชิงพาณิชย์ ยังคงตั้งอยู่บนฐานแนวความคิดและภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับแนวคิดใหม่ เพื่อบูรณาการแนวคิดดั้งเดิมเข้ากับแนวคิดใหม่ โดยเฉพาะการพัฒนารูปแบบและลวดลายใหม่ เพื่อเพิ่มทั้งคุณค่าและมูลค่าของผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและผู้บริโภคต่อไป

8.2 งานวิจัยต่างประเทศ

Kovach (1988 : 80 – 81) ได้ทำการศึกษาเรื่อง An Arrisan is Table (Orinal Story)(T'ang Dynasty China Pottery) การศึกษาพบว่า ช่างทำเครื่องปั้นดินเผาในราชวงศ์ถัง มีความสามารถที่ได้รับจากการฝึกที่การสั่งสมจนมีความรู้ ความสามารถที่ได้รับจากผู้สอนที่ชำนาญ การทำงานเป็นการสร้างเพื่อขายลักษณะงานที่ทำ มีความงามที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมประเพณี คติ

ความเชื่อความพึงพอใจในความงาม ความภาคภูมิใจ การสอนของช่างแบบดั้งเดิมเป็นการสอนโดยตรงโดยให้ทำตามการให้ความรู้ผู้สอนจะสอนให้รู้มีความชำนาญ มีความรู้ในกรรมวิธีการทำเป็นลักษณะการสืบทอดและรู้จักคุณค่า เป็นการทำให้การขาย ลักษณะงานจะมีความงาม ความคงทน รู้สึกภูมิใจการสอนมีการฝึกหัดโดยตรงจากผู้ฝึก โดยวิธีการเลียนแบบให้เหมือนกันของเดิมในท้องถิ่น และวัสดุในปัจจุบันการศึกษาหัตถกรรมพื้นบ้านในวิทยาลัย เนื้อหาประเด็นที่สำคัญเป็นเรื่องเกี่ยวกับความภูมิใจ

Robinson (1992 : 746) ได้ศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างการศึกษาและพัฒนาชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ในการจัดการศึกษาเปิดโอกาสในท้องถิ่น ประชาชนท้องถิ่นหรือประชาชนบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์จริง

Orlando Fals Borda (1988 : 23) ได้ทำการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในอเมริกาเหนือและได้อธิบายความหมายของปัญญาพื้นบ้านไว้ว่า เป็นความรู้ชาวบ้านที่ผ่านการปฏิบัติมาแล้วอย่างโชกโชน การผลิตและช่วยในด้านการงาน อันมีโครงสร้างความรู้ ที่มีหลักการมีเหตุและผลในตนเอง

Nwcjih (1993 : 216) ได้ศึกษา A Study of Origins, Characteristics, and Significance of Tradition Art of Blacksmithing in Southeastern Nigeria พบว่าอาชีพตีเหล็กของชนตะวันออกเฉียงใต้ของไนจีเรีย นั้นมีความสำคัญนานาประการสร้างงานจากความชำนาญที่ได้รับสืบทอดมา เป็นงานที่สร้างจากวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบันงานช่างตีเหล็กเสื่อมลงเพราะรัฐบาลส่งเสริมไม่ดีพอ และไม่เป็นที่สนใจของคนรุ่นใหม่การแพร่กระจายของวัฒนธรรมอื่น ทำให้งานช่างตีเหล็กเสื่อมลง แต่อย่างไรก็ตามงานช่างตีเหล็กแบบดั้งเดิมก็ยังคงมีความสำคัญ เพราะเป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้อยู่เป็นประจำ

Fair (1994 : 10 -11) ได้ทำการศึกษา Native Art in the Public Eye, The Affirmation of Tradition ผลการศึกษา พบว่า ทัศนคติของชุมชนนั้นเห็นว่า ศิลปะพื้นเมืองอลาสก้านั้น มาจากความหลากหลายของกลุ่ม มีรูปแบบของประเพณี ผลิตภัณฑ์ทางศิลปะเป็นการแสดงออกเฉพาะตัว โดยมีพื้นฐานความเป็นอยู่การสร้างงานศิลปะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ งานศิลปะพื้นเมืองเกี่ยวข้องกับสถานที่ ประวัติศาสตร์ ประเพณีการถ่ายทอดมีทั้งโดยอ้อมโดยตรงหรือทั้งสองอย่าง และมีความสำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรม ประเพณี การเรียนรู้ เป็นหน้าที่ของครอบครัวทำให้เกิดบทบาทหน้าที่ในครอบครัวตาม เพศ จึงมีการฝึกฝนจากผู้ถ่ายทอดอย่างใกล้ชิด การผลิตงานเป็นผลมาจากความต้องการของตลาดที่ขาดสินค้าศิลปะพื้นเมือง

Cartledge (1996 : 12) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน Doko Gomo ในประเทศ Ethiopia ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านมีผลต่อการจัดการทรัพยากรแบบ

ยั่งยืน และมีผลต่อความมั่นคงทางสังคม ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สำคัญ เช่น การมีบรรทัดฐานในการใช้ทรัพยากร (Social Norms) การให้ความเคารพต่อการใช้ทรัพยากร (Respect for the Resources) การให้ความเคารพต่อผู้นำชุมชน (Respect for Leadership) การให้ความตระหนักต่อระบบนิเวศ (Ecological Awareness) และยิ่งพบว่า สังคมมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืน

Sparrow (2005 : 136-145) ทำการวิจัยเกี่ยวกับการจำแนกการเข้าถึงการจัดการความรู้ที่แตกต่างกันของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม พบว่า ธุรกิจขนาดเล็กและกลางต้องเผชิญกับการจัดการความรู้ในรูปแบบต่างๆ เพื่อรับมือกับวิสาหกิจที่มีขนาดใหญ่กว่า จึงทำให้เกิดแนวคิดและทฤษฎีการจัดการความรู้ใหม่เพื่อให้สามารถใช้ได้กับธุรกิจขนาดเล็กและกลางได้ทั้งหมด ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่กลุ่มที่มีกระบวนการจัดการความรู้เหมือนกัน

Alslete (2007 : 54-63) ทำการวิจัยเกี่ยวกับการประเมินขั้นการเติบโตของความรู้ในองค์กร ในบริษัทจำนวน 50 แห่ง โดยสอบถามข้อมูลจากลูกจ้างของบริษัทเพื่อกำหนดอันดับความรู้ของบริษัทตามมาตรวัดของ Bohn's eight-stage scale ว่าอยู่ในอันดับใด พบว่า ขั้นการเจริญเติบโตของความรู้อยู่ระหว่างขั้นที่ 3 หมายถึง มีความรู้ในการจดบันทึกโดยการเขียน และขั้นที่ 4 เป็นขั้นที่มีทั้งการจดบันทึกความรู้โดยการเขียนและบันทึกลงในคอมพิวเตอร์

Klein (2008 : 41-46) ทำการวิจัยเกี่ยวกับการแบ่งปันความรู้ โดยการทบทวนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการแบ่งปันความรู้ ซึ่งนักวิจัยต้องตรวจสอบความแตกต่างระหว่างความรู้ฝังลึกและความรู้ชัดแจ้ง และความสำคัญของการหาประสบการณ์ที่จะช่วยสร้างความรู้ฝังลึกของบุคคลได้ โดยเฉพาะการบอกเล่าเรื่องราวที่ถือว่าเป็นกลไกอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้ความรู้ฝังลึกของบุคคลเกิดขึ้นได้

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ของชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่สั่งสมมาในอดีต เป็นสิ่งที่มีมูลค่าและให้คุณค่าต่อวิถีชีวิต งานหัตถกรรมเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งที่มีประวัติความเป็นมายาวนานและนับเป็นมรดกตกทอดที่มีคุณค่าสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของคนไทย ซึ่งจะแฝงไว้ด้วยความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีคุณค่าทั้งในด้านศิลปะ และประโยชน์ใช้สอย สร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์ในการใช้สอย ตกแต่ง หรือประดับให้เกิดความสวยงาม ช่างที่ผลิตงานหัตถกรรมเป็นชาวบ้าน ผลงานมีราคาที่เหมาะสม รูปแบบเรียบง่าย สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านมีความงามซึ่งผู้ผลิตได้เรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านการปรับปรุงพัฒนาเรื่อยมาหลายชั่วอายุคน จนเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และของประเทศ งานหัตถกรรมมีความสำคัญในด้านศิลปวัฒนธรรมของชุมชนและประเทศ ทั้งในด้านความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี มีการถ่ายทอดที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นนั้นๆ และใช้วิถีวัฒนธรรมชาติที่หาได้จากท้องถิ่น ช่างผู้ผลิตงานหัตถกรรมมีการสั่งสมสืบทอดต่อกันมา

จากบรรพบุรุษในท้องถิ่นนั้นๆ งานหัตถกรรมจักสาน เป็นงานหัตถกรรมท้องถิ่นอันเก่าแก่ที่คนไทยยึดเป็นอาชีพ สำหรับลวดลายที่ใช้ในงานจักสานมีมากมายแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น ส่วนใหญ่แล้วลวดลายของงานจักสานมาจากลายแม่บท คือ ลายขีด ต่อมามีการทำลายพัฒนาและลายประดิษฐ์วัสดุที่ใช้ในการจักสานส่วนใหญ่ ได้แก่ ไม้ไผ่ เพราะมีความทนทานตามธรรมชาติสูง และมีลวดลายเนื้อไม้ที่สวยงาม และเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก

บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง หัตถกรรมจักสานไทยพวน: รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อ
ดำรงอัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิง
คุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร (Document Analysis) และ
ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Study) เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการของงาน
หัตถกรรมจักสานไทยพวน เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านกระบวนการผลิตงานหัตถกรรมจักสาน
ไทยพวน ในการเก็บข้อมูลภาคสนามใช้การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการถ่ายภาพ
แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลจากเอกสารตามความมุ่งหมายการวิจัย และใช้วิธีวิจัยเชิง
คุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาการจัดการความรู้งานหัตถกรรมจักสานไทยพวนโดย
การมีส่วนร่วมของชุมชน ในการเก็บข้อมูลภาคสนามใช้การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม
การประชุมระดมความคิดเห็น และการถ่ายภาพ แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ตามความมุ่งหมายการวิจัย

พื้นที่วิจัย

พื้นที่ที่เป็นแหล่งผลิตและจำหน่ายงานหัตถกรรมจักสานไทยพวน โดยใช้วิธีการเลือกแบบ
เจาะจงแหล่งผลิตที่มีกระบวนการผลิตและรูปแบบเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ สะท้อนให้เห็นคุณค่าทาง
วัฒนธรรมคือ อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี และอำเภอบางพลี จังหวัดนครนายก

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ได้แก่ ประชากรทั้งหมดที่เป็นแหล่งผลิตและจำหน่ายงานหัตถกรรมจักสานไทย
พวน

กลุ่มตัวอย่างได้แก่ พื้นที่ที่เป็นแหล่งผลิตและจำหน่ายงานหัตถกรรมจักสานที่มีกระบวนการ
ผลิตและรูปแบบเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยพวน จำนวน 2 แห่ง เพื่อหาคำตอบเกี่ยวกับประวัติ
ความเป็นมา ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการผลิตงานหัตถกรรมจักสานไทยพวน และศึกษาการจัดการ
ความรู้งานหัตถกรรมจักสานไทยพวน โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง แบ่งเป็น 3 กลุ่มรวม 120
คน ดังนี้

1. กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) รวมจำนวน 15 คน ประกอบด้วย
 1. วัฒนธรรมจังหวัดฯ ละ 1 คน จำนวน 2 คน
 2. เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล ทั้ง 2 แห่งฯ ละ 1 คน จำนวน 2 คน
 3. เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ทั้ง 2 แห่งฯ ละ 1 คน จำนวน 2 คน
 4. ผู้นำกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสาน ทั้ง 2 แห่งฯ ละ 1 คน จำนวน 2 คน
 5. ประชาชนชาวบ้าน ทั้ง 2 แห่งฯ ละ 1 คน จำนวน 2 คน
 6. นักวิชาการทางศิลปหัตถกรรม จำนวน 5 คน

2. **กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants)** ประกอบด้วยช่างจักสานทั้ง 2 แห่งๆละ 20 คน รวมจำนวน 40 คน

3. **กลุ่มผู้เกี่ยวข้อง (General Informants)** ประกอบด้วยชาวบ้านในชุมชน จำนวน 65 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่

1. **แบบสัมภาษณ์ (Interview)** ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) เพื่อใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ และผู้เกี่ยวข้องที่มีความรู้เกี่ยวกับงานหัตถกรรมจักสานไทยพวน หรือผู้ที่อยู่ภายในชุมชนหัตถกรรมจักสานไทยพวน ซึ่งข้อมูลในแบบสัมภาษณ์ แบ่งเป็น 4 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับชื่อ เพศ อายุการศึกษา อาชีพ ที่อยู่ เป็นต้น

ตอนที่ 2 ประวัติความเป็นมา และภูมิปัญญาท้องถิ่นของงานหัตถกรรมจักสานไทยพวน

ตอนที่ 3 สภาพปัจจุบันและปัญหาการจัดการความรู้งานหัตถกรรมจักสานไทยพวน

ตอนที่ 4 แนวทางการจัดการความรู้งานหัตถกรรมจักสานไทยพวน

2. **แบบสังเกต (Observation)** มี 2 แบบคือ แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) โดยผู้วิจัยเข้าไปสังเกตสภาพทั่วไปภายในชุมชน วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ขั้นตอนการผลิตงานหัตถกรรมจักสานไทยพวน และสภาพทั่วไปเกี่ยวกับการจัดการความรู้หัตถกรรมจักสานไทยพวน

3. **การสนทนากลุ่ม (Focused Group Discussion)** ใช้กับกลุ่มต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการผลิตงานหัตถกรรมจักสานไทยพวน เช่น กลุ่มผู้ประกอบการ กลุ่มนักวิชาการ กลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐ กลุ่มผู้นำชุมชน เพื่อปรึกษาประเด็นเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ปรากฏในงานหัตถกรรมจักสานไทยพวน สภาพและปัญหาการจัดการความรู้หัตถกรรมจักสานไทยพวน และแนวทางการจัดการความรู้หัตถกรรมจักสานไทยพวน

การตรวจสอบเครื่องมือ นำเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาจำนวน 3 ท่านคือ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิศากร สิงห์เสนี รองคณบดีฝ่ายวิชาการและวิจัย

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุทธิพร บุญส่ง คณบดีคณะครุศาสตร์และเทคโนโลยี

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุจินต์ เพิ่มพูล คณะศิลปกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยยึดหลักข้อมูลที่มีลักษณะสอดคล้องกับความมุ่งหมายของการวิจัย สามารถตอบคำถามของการวิจัยได้ตามที่กำหนดไว้ ซึ่งมีวิธีการเก็บข้อมูลดังต่อไปนี้

1. การเก็บข้อมูลภาคเอกสาร เป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมจักสาน ประวัติศาสตร์ความเป็นมาและภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมจักสานไทยพวน ตลอดจนความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม แนวคิดและทฤษฎีทางด้านสังคมวิทยา มานุษยวิทยา และวัฒนธรรม รวมทั้งเนื้อหาเกี่ยวกับพื้นที่ที่ทำการศึกษ โดยค้นคว้าเอกสารปฐมภูมิ และทุติยภูมิจากหน่วยราชการ สถาบันการศึกษาของรัฐและเอกชน ประเภทหนังสือ ตำรา รายงาน การประชุม งานวิจัย วิทยานิพนธ์ การศึกษาค้นคว้าอิสระ และอินเทอร์เน็ต

2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม เป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากพื้นที่ที่ทำการวิจัย โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) แบบสังเกต (Observation) ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม (Focused Group Discussion) และการประชุมระดมความคิดเห็น โดยผู้วิจัยดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

2.1 การสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้างกับกลุ่มผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ ประกอบด้วยกลุ่มผู้รู้ และผู้ปฏิบัติที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานหัตถกรรมจักสานไทยพวนหรือผู้ที่อยู่ในชุมชนไทยพวน ประวัติความเป็นมาของบุคคล กลุ่มคน และชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นมา และภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานไทยพวน และแนวทางในการจัดการความรู้ เพื่อค้นหารูปแบบการจัดการความรู้เพื่อเพิ่มคุณค่าและมูลค่าทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาอย่างยั่งยืน

2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและมีส่วนร่วม ใช้สังเกตกลุ่มชนไทยพวนโดยเข้าไปสังเกตสภาพทั่วไปภายในชุมชน วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรม และเหตุการณ์ทั่วไปของชุมชนที่ทำการศึกษาวิจัย และการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมและขั้นตอนต่างๆที่เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมจักสานไทยพวน

2.3 การสนทนากลุ่ม โดยผู้วิจัยใช้การสนทนากลุ่มกับกลุ่มคนในชุมชนที่มีแหล่งผลิตงานหัตถกรรมจักสานไทยพวนด้วยการเชิญผู้ที่เกี่ยวข้องได้แก่ หัวหน้ากลุ่ม ช่างหัตถกรรมจักสาน นักวิชาการ ผู้ซื้อ ผู้จำหน่าย ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่อปรึกษาหารือประเด็นเกี่ยวกับประวัติ ภูมิปัญญา สภาพและปัญหาการจัดการความรู้ และแนวทางการจัดการความรู้หัตถกรรมจักสานไทยพวน

2.4 การประชุมระดมความคิดเห็น หลังจากเก็บข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มจนได้ข้อมูลเชิงประจักษ์แล้ว ผู้วิจัยร่วมกับชุมชนทั้งที่เป็นผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ และผู้เกี่ยวข้องเพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญางานจักสานไทยพวน โดยอาศัยผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่มกับผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ และผู้เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมจักสานไทยพวนเป็นหลัก โดยเน้นรูปแบบการจัดการความรู้ที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติได้จริง

การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การจัดกระทำข้อมูล

ในการจัดกระทำข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษาเอกสารและข้อมูลจากภาคสนามมาจัดกระทำดังต่อไปนี้

1. นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสารต่างๆมาศึกษาอย่างละเอียด พร้อมจัดระบบหมวดหมู่ตามความมุ่งหมายของการวิจัยที่กำหนดไว้

2. นำข้อมูลจากภาคสนามที่เก็บรวบรวมได้จากแบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มและการประชุมระดมความคิดเห็น ซึ่งได้จัดบันทึกไว้และในเทปบันทึกเสียงมาถอดความแล้วแยกประเภท จัดหมวดหมู่และสรุปสาระสำคัญตามประเด็นที่ทำการศึกษาวิจัย

3. นำข้อมูลทั้งที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่รวบรวมได้จากการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการประชุมระดมความคิดเห็น มาตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ ซึ่งในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) คือ การแสวงหาความเชื่อถือได้ของข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกัน

4. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) คือ การพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้นั้นถูกต้องหรือไม่ วิธีตรวจสอบคือ การตรวจสอบแหล่งของข้อมูล แหล่งที่มาที่จะพิจารณาในการตรวจสอบ ได้แก่ แหล่งเวลา หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างเวลากันจะเหมือนกันหรือไม่ แหล่งสถานที่ หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างสถานที่กันจะเหมือนกันหรือไม่ และแหล่งบุคคล หมายถึง ถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่ เป็นต้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนากลุ่มและการประชุมระดมความคิดเห็นมาทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุปตามแนวคิดของสุงาคค์ จันทวานิช (2546: 34) ดังนี้

1. การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) คือ วิธีตีความสร้างข้อสรุปจากข้อมูลรูปธรรม หรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น เช่น ภูมิปัญญาที่ปรากฏในวัสดุ กระบวนการผลิต และรูปแบบงานหัตถกรรมจักสานไทยพวนเพื่อนำไปสู่แนวทางในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาจักสานไทยพวน

2. การวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูล (Typological Analysis) คือ การจำแนกข้อมูลเป็นชนิดๆ (Typologies) ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันไป โดยการใช้วัฒนธรรมเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ รวมทั้งแนวคิดและทฤษฎีในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่วิเคราะห์ถึงการจัดระเบียบทางสังคม การทำหน้าที่ของระบบย่อยแต่ละโครงสร้างทางสังคมที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ความเชื่อและภูมิปัญญาในงานหัตถกรรมจักสานไทยพวน ทฤษฎีประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ทฤษฎีนิเวศวัฒนธรรมมาอธิบายประวัติศาสตร์และความเป็นมาของงานหัตถกรรมจักสานไทยพวน ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ แนวคิดในเรื่องภูมิปัญญาและทุนทางวัฒนธรรมนำมาอธิบายวัสดุ กระบวนการผลิตและรูปแบบผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มคุณค่าทางวัฒนธรรม ทฤษฎีการจัดการความรู้มาอธิบายการจัดการความรู้งานหัตถกรรมจักสานไทยพวน

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาวิจัยตามความมุ่งหมายของการวิจัยด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) โดยผู้วิจัยเริ่มจากการเตรียมเนื้อหาให้ครบถ้วนตามความมุ่งหมายของการวิจัย วางโครงเรื่องของการเขียนรายงานการวิจัย แล้วลงมือเขียนโดยเน้นความถูกต้อง ชัดเจน ต่อเนื่องและเชื่อมโยงกัน พร้อมแสดงตาราง และภาพถ่ายประกอบคำอธิบาย

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่องหัตถกรรมจักสานไทยพวน: รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อดำรงอัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและภาคสนามโดยการสังเกตที่ใช้แบบสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างและแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง การสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ดังนี้

ตอนที่ 1 ความเป็นมาและภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

ตอนที่ 2 สภาพและปัญหาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

ตอนที่ 3 รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

ตอนที่ 1 ความเป็นมาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของงานจักสานไทยพวน

1.1 ความเป็นมาของงานจักสานไทยพวน

อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

งานจักสานไทยพวน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก เชื่อกันว่า งานจักสานนั้นได้ถูกสืบทอดและมีมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่อพยพจากเมืองเชียงขวางเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ประมาณ พ.ศ.2322 เมื่ออพยพมาอยู่ในประเทศไทย จึงเลือกสถานที่สร้างบ้านเรือนอยู่ตามแม่น้ำลำคลอง สังเกตได้จากชาวไทยพวนอำเภอปากพลี จะสร้างบ้านอยู่ตามลำคลองตลอดแนว ตั้งแต่ตำบลหนองแสง ตำบลเกาะหวาย ตำบลเกาะโพธิ์ จนถึงตำบลท่าเรือ เป็นต้น ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จำเป็นต้องใช้เครื่องมือเครื่องใช้จากการจักสานเพราะสามารถนำวัสดุดิบที่มีในท้องถิ่นมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ในอดีต ภูมิปัญญางานจักสานเกิดขึ้นเนื่องจากสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ที่อยู่ใกล้แม่น้ำ และในบริเวณนี้มีไม้ไผ่สีสุกขึ้นเป็นจำนวนมาก ดังนั้น เมื่อว่างจากการทำนา ผู้ชายจะสานกระบุง ตะกร้า ตะแกรง กะด้ง ตะข่อง สุ่มไก่อ และเครื่องมือหาปลา เช่น ลอบไซ เป็นต้น ในปัจจุบันยังคงมีการจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตรใช้เองตามบ้านบ้าง (สุรศักดิ์ สิงหวิบูลย์. 2557: สัมภาษณ์)

อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

งานจักสานไทยพวนอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรีนั้นได้ถูกสืบทอดและมีมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่อพยพจากเมืองเชียงขวางเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ประมาณ พ.ศ. 2322 โดยอพยพมาตั้งถิ่นฐานริมฝั่งแม่น้ำท่าจีน คือ อำเภอบางปลาม้าในปัจจุบัน ในบริเวณนี้มีไม้ไผ่สีสุกเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นวัตถุดิบในงานจักสานให้กับคนในชุมชนได้นำวัตถุดิบที่มีมาทำเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ในอดีตส่วนใหญ่ทำการเกษตร จึงมีการจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตรไว้ใช้เองในแทบทุกครัวเรือน เช่น ลอบ ไช กระบุง ตะกร้า เป็นต้น และสืบทอดกันมาหลายช่วงอายุคน (พาว ปภาณีกุล. 2557: สัมภาษณ์)

ต่อมา มีการพัฒนาตั้งเป็นกลุ่มจักสานไม้ไผ่ เช่น กลุ่มจักสานไม้ไผ่-หวายบ้านโพธิ์ศรี ชาวไทยพวนส่วนหนึ่งได้รวมตัวกันตั้งกลุ่มจักสานเมื่อวันที่ 19 เดือน ธันวาคม 2534 เพื่อเป็นการสืบสานมิปัญญาท้องถิ่นต่อจากผู้เฒ่าผู้แก่ ในยุคก่อนๆโดยรับการสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบางปลาม้า ได้จัดให้วิทยากรเข้ามาสอน ต่อมาอุตสาหกรรมจังหวัดสุพรรณบุรีมาสอนเพิ่มทักษะเมื่อเดือนสิงหาคม 2536 สมาชิกเริ่มมีความเข้าใจในการจักสานและนำเทคนิคสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มากขึ้นต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2537 อุตสาหกรรมจังหวัดสุพรรณบุรี ได้จัดวิทยากรเข้ามาสอนทักษะเพิ่มอีก สมาชิกจึงมีความชำนาญมากขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2539 ได้มีการรวบรวมกลุ่มจักสานขึ้นที่บ้านเลขที่ 4 หมู่ 3 ซึ่งเป็นที่ทำการกลุ่มมาจนถึงปัจจุบัน (วันเพ็ญ สองใจดี. สัมภาษณ์ : 2557) และพัฒนารูปแบบงานจักสานเป็นกระเป่า แจกกัน พัด เป็นต้น เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค ดารณี วงศ์จันทร์ ประธานกลุ่มจักสานหวาย-ไม้ไผ่บ้านโพธิ์ศรี เล่าว่าชุมชนชาวไทยพวนบ้านโพธิ์ศรี โดยส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาเป็นหลัก ก่อนจะมารวมกลุ่มทำอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว เริ่มจากทำใช้ในครัวเรือนและแลกเปลี่ยนกันใช้กับคนในหมู่บ้าน แล้วทำจำหน่ายในท้องตลาด เนื่องจากที่นี่มีอาชีพทำนา จึงเริ่มต้นงานจักสานจากตะแกรง กระบุง และพัด ต่อมามีการพัฒนาการจักสานของกลุ่มโดยเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับการใส่ลายเพิ่มในผลิตภัณฑ์ ซึ่งลายแรกที่ทำคือ ลายดอกพิกุล

"ยุคแรกเป็นการสานลายดอกพิกุลกว่า 35 ปีมาแล้ว ตอนนี้ก็ยังทำอยู่ และหลังจากนั้นมีการพัฒนาต่อเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมลายดอกพิกุลเป็นกระเป่าถือผู้หญิงข้างในมีซิปลและบุผ้า เหมาะกับผู้หญิง ทำให้ขายดีอย่างต่อเนื่อง จากลายพิกุลก็มาลายล้นทม มีทั้งทรงกลม ทรงรีและบุผ้าด้านใน"

ต่อมา มีผลิตภัณฑ์ใหม่คือ ตะกร้าที่มีลายไม้ไผ่ย้อมสี ส่วนราคาขึ้นอยู่กับขนาดของผลิตภัณฑ์และลวดลายที่ใส่ลงไป เช่น กระเป่ามีตั้งแต่หลักร้อยจนถึงหลักพัน คือ ราคา 1,400 บาท และ 1,800 บาท ถ้า 1,800 บาท จะมีการถักหวายเส้นใหญ่กว่าและถักขอบสวยงามกว่า ส่วนลายที่ละเอียดที่สุดในการจักสานคือ ลายพิกุลและลายล้นทม อยู่ที่ลูกละ 4,500 บาท หากบุผ้าก็ต้องเพิ่มราคาขึ้น ส่วนระยะเวลาในการผลิตนั้นขึ้นกับขนาด และความละเอียดของลาย (ดารณี วงศ์จันทร์. 2557: สัมภาษณ์)

สรุป งานจักสานไทยพวนเชื่อกันว่า งานจักสานนั้นได้ถูกสืบทอดและมีมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่อพยพจากเมืองเชียงขวางเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ประมาณ พ.ศ.2322 เมื่ออพยพมาอยู่ในประเทศไทย จึงเลือกสถานที่สร้างบ้านเรือนอยู่ตามแม่น้ำลำคลอง ซึ่งมีไม้ไผ่สีสุกเป็นจำนวนมาก จึงเป็นวัตถุดิบในงานจักสานให้กับคนในชุมชนนำมาทำเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ในอดีตส่วนใหญ่ทำการเกษตร จึงมีการจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตรไว้ใช้เองในแทบทุกครัวเรือน เช่น ลอบ ไซ กระบุง ตะกร้า เป็นต้น และสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน

1.2 ภูมิปัญญางานจักสานไทยพวน

อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

1) รูปแบบ

งานจักสานไทยพวนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก เป็นเครื่องจักสานที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน แบ่งเป็นเครื่องใช้ทางการเกษตร เครื่องใช้ในครัวเรือน และเครื่องมือจับสัตว์น้ำ

1. เครื่องใช้ทางการเกษตร พบว่า อาชีพหลักของชาวบ้าน คือ อาชีพทำนา ทำไร่นอกนั้นเป็นอาชีพอื่น จึงมีอุปกรณ์สำหรับการเกษตร ได้แก่

1.1 กระบุง เป็นเครื่องจักสานที่ใช้สำหรับเก็บข้าวและเมล็ดพันธุ์พืช เป็นเครื่องจักสานทรงกลมปากกว้าง ก้นเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีขาเป็นไม้ไผ่ ในอดีตใช้ในการตวงข้าวด้วย เนื่องจากไม่มีเครื่องมือในการชั่งน้ำหนักข้าว หากสอดสายก็ใช้หาคานได้ด้วย

ภาพที่ 60 กระบุง

1.2 กระจาด เป็นการสานแบบตาห่าง ใช้สำหรับใส่ผลิตผลทางการเกษตร รูปทรงกลมปากกว้าง กนทรงสี่เหลี่ยมและหกเหลี่ยม

ภาพที่ 61 กระจาด

1.3 ตะกร้า เป็นการสานโปร่งลายฉลุด้วยไม้ไผ่ผาซีกเหลาเป็นตอกเส้นกลมๆ ยาวๆ สานรอบโครงตะกร้า มี 2 หู สานด้วยหวายเส้น ลักษณะปากกลม ตัวและก้นเป็นรูปหกเหลี่ยม ใช้หิ้วสำหรับใส่สิ่งของหรือเก็บข้าวของที่บ้าน

2. เครื่องใช้ในครัวเรือน พบว่ายังคงมีเครื่องใช้ในครัวเรือนที่จักสานจากไม้ไผ่สำหรับใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่

2.1 กระด้ง เป็นงานจักสานรูปแบน ขอบกลม ไม่มีโครงสร้างภายใน ใช้ผัดข้าว เมล็ดพันธุ์พืชหรือใช้ตากของ ลำตัวสานด้วยไม้ไผ่ลายขัดละเอียด ปากขอบกว้าง มีหลายขนาด เพื่อให้จับได้ถนัด เป็นสิริมงคล ทาห้ด้วยวานิชหรือแลคเกอร์

2.2 ผาชี เป็นงานที่สานด้วยไม้ไผ่ลายละเอียด แต่ไม่ถึงกับทึบหรือแน่น เพราะต้องการให้ระบายอากาศได้ มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 60 เซนติเมตร ใช้ปิดอาหาร รูปทรงมีลักษณะทรงกลมผ่าครึ่ง ขอบด้านล่างยึดด้วยไม้ไผ่แข็งสานทับด้วยหวายเส้นเล็กๆ ผาด้านบนมีหูสำหรับจับหรือใช้แขวนทำด้วยหวายถักเส้นเล็กๆ

2.3 ตะแกรง มีรูปร่างเหมือนกับกระด้ง แต่มีความลึกมากกว่าและสานให้มีช่องว่างระหว่างซี่ไม้เป็นตาห่างๆ ใช้สำหรับร่อนแยกเอาของหยาบออกจากของละเอียด หรือใช้รองสิ่งของเวลาตากแดด เช่น ตากปลา ตากเนื้อ ตากกล้วย เป็นต้น

2.4 หวดนึ่งข้าวเหนียว เป็นภาชนะจักสานใช้สำหรับนึ่งข้าวเหนียว ลำตัวสานด้วยไม้ไผ่ลายขัดสาม มีรูปทรงกลมกับทรงกรวย

ภาพที่ 62 หวดนึ่งข้าวเหนียว

3. เครื่องมือจับสัตว์น้ำ ไคแก

3.1 สุ่ม เป็นเครื่องมือจับปลาน้ำตื้น สานด้วยไม้ไผ่ซีก สานและขึ้นรูปโดยการมัดด้วยหวายหรือเชือกไนลอน ปากบานลักษณะเป็นวงกลม ด้านบนจะสอบมีช่องกว้างประมาณ 12 เซนติเมตร เพื่อให้สอดมือเข้าไปด้านในได้ ปากสานมัดแน่นเพื่อความคงทน แข็งแรงในการใช้งาน

ภาพที่ 63 สุ่ม

3.2 ไช เป็นเครื่องมือสำหรับดักปลาในน้ำตื้น ลักษณะเป็นรูปทรงกระบอกปลายเรียว ด้านหัวไชสานเป็นปากกลมเพื่อให้ปลาวายเข้าไปได้แต่ว่ายออกมาไม่ได้ มัดขอบเป็นหวาย โครงสร้างเป็นไม้ไผ่ ลวดลายลำตัวใช้ลายปลอกห้ำ

3.3 ช้อง

3.3.1 ของธรรมดาแบบกระบอกคอขวด ใช้ใส่ปลา รูปทรงกระบอก ลำตัวทำด้วยไม้ไผ่ วัสดุมัดขอบเป็นหวาย วัสดุโครงสร้างเป็นไม้ไผ่ ปากกลมมีช่องสำหรับใส่ปลาสานละเอียด ตรงกลางสานลายโปร่งเพื่อระบายอากาศ ด้านล่างสานลายที่บิดโดยรอบด้วยหวายเส้น เพื่อเพิ่มความแข็งแรง ลวดลายลำตัวเป็นลายขีดหรือลายกระดุกงู

3.3.2 ช้องธรรมดาแบบกลม เป็นงานจักสานสำหรับใส่ปลา รูปทรงเป็นทรงกระบอกกลม มีโครงสร้างภายใน ปากเรียวขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 12 เซนติเมตร พอให้มือสอดเข้าไปจับปลาออกได้ กันเป็นรูปเหลี่ยม ลำตัวทำด้วยไม้ไผ่ มีโครงสร้าง ใช้หวายมัดขอบ ลวดลายลำตัวเป็นลายขีด

ภาพที่ 64 ข้องธรรมดาแบบกลม

3.3.3 ของกบ เป็นงานจักสานสำหรับใส่กบและเขียด รูปทรงกระบอก ปากเรียว ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 12 เซนติเมตร พอมือสอดเข้าไปได้ ก้นรูปเหลี่ยม ด้านล่างข้างหนึ่งมีช่องเปิด-ปิด เพื่อให้กบออกได้ มีโครงสร้างภายใน ลำตัวทำด้วยไม้ไผ่ วัสดุมัดขอบเป็นไม้ไผ่ โครงสร้างไม้ไผ่ ลวดลายลำตัวเป็นลายขีดตาห่าง

ภาพที่ 65 ข้องกบ

3.3.4 ข้องเปิด เป็นงานจักสานสำหรับใส่ปลา กบและเขียด รูปทรงคล้ายเบ็ด ด้านหนึ่งมีปากเรียวขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 12 เซนติเมตร พอมือสอดเข้าไปได้ มีช่องเปิด-ปิด มีโครงสร้างภายใน ลำตัวทำด้วยไม้ไผ่ วัสดุมัดขอบเป็นไม้ไผ่ โครงสร้างไม้ไผ่ ลวดลายลำตัวเป็นลายขัด

ภาพที่ 66 ข้องเปิด

ภาพที่ 67 เครื่องใช้ในการจับสัตว์น้ำ

3.4 ลอบ เป็นเครื่องมือสำหรับดักปลาในน้ำลึก

3.4.1 ลอบนอนแบบसान

เป็นงานจักสานสำหรับดักปลาในน้ำลึก เป็นรูปทรงกระบอกปากกลม มีปากเป็นรูปกรวยซึ่งเป็นทางเข้าของปลาแต่ออกไม่ได้ ต้องนำปลาออกทางก้นลอบซึ่งมีที่ปิดเปิดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 50 เซนติเมตร ยาวประมาณ 1 - 1.50 เมตร ลำตัวทำด้วยไม้ไผ่ ไข่เชือกมัดขอบ โครงสร้างเป็นไม้ไผ่ ลำตัวเป็นลายขัดโปร่ง

ภาพที่ 68 ลอบนอนแบบสาน

3.4.2 ลอบนอนแบบถัก เป็นงานจักสานสำหรับตากปลาในน้ำตื้น รูปทรงเป็น กระบอก ลำตัวทำด้วยไม้ไผ่ ไข้เชือกมัดขอบ โครงสร้างเป็นไม้ไผ่ ลวดลายลำตัวเป็นลายกระดุก

ภาพที่ 69 ลอบนอนแบบถัก

3.5 สุ่มไก่อ เป็นงานจักสานไทยพวนที่ใช้ครอบไก่ชน และมีการทำเป็นอาชีพอยู่ใน ปัจจุบัน

2) ลวดลาย

ลวดลายที่ใช้ในการจักสานของชาวไทยพวนอำเภอปากพลี คือ ลายขัด ลายสอง ลาย สาม ลายขัดตาหมากรุก ลายขัดตาแหง ลายขัดตอกคู่ ลายขัดโครงหวาย ในปัจจุบันยังคงทำลายขัด

เนื่องจากเป็นลายที่ใช้ในการทำตะกร้า เข่ง สุ่มไก่ และเครื่องมือจับสัตว์น้ำที่ยังคงใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน

3) กระบวนการผลิต

วัสดุที่ใช้ในการจักสานเครื่องจักสาน คือ ตอกไม้ไผ่ หวาย ซึ่งต้องผ่าไม้ไผ่แล้วเหลาให้เป็นเส้นเล็กๆ หรือใช้วิธีเสียดหยาบให้เล็กตามขนาดใช้สอย นำตอกไม้ไผ่ซีกเสียดไปมากระทั่งได้เส้นตอกที่สวยงามตามความต้องการ ไม้ไผ่สีสุกที่แก่เป็นสีเหลืองนวลเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ทั่วไปเป็นจำนวนมากในอำเภอปากพลี ทำให้ไม่มีปัญหาเรื่องวัสดุในการจักสาน

เครื่องมือที่ใช้

1. มีด เป็นเครื่องมือตัด มีดตอก มีดเหลา
2. เลื่อย ใช้สำหรับเลื่อยตัดไม้ไผ่จากกอไฟให้ความยาวตามที่ต้องการ และใช้เลื่อย

แบ่งไม้ไผ่เป็นท่อนเล็กลง

3. เครื่องผ่าไม้ไผ่
4. ค้อน

ขั้นตอนการสาน

1. นำไม้ไผ่มาผ่า เหลา และจักตอกให้มีขนาดตามต้องการ
2. นำเส้นตอกมาสานขัดกันเป็นลายขัดหนึ่ง ลายขัดสอง ตามรูปแบบที่ต้องการ
3. การทำขอบ หากเป็นกระดิ่ง ตะกร้า เพื่อความแข็งแรงของงานจักสาน

ภาพที่ 70 การสานไซดักปลา

การสานส้อมไก่อ

งานจักสานที่ทำเป็นอาชีพคือ การสานส้อมไก่อ ซึ่งมีความเป็นมาของการสานส้อมไก่อสืบเนื่องจากในหมู่บ้านมีชาวบ้านจำนวนมากที่ชื่นชอบและนิยมกีฬาชนไก่อ จึงมีการเลี้ยงไก่อชนเป็นจำนวนมาก และอุปกรณ์ที่จำเป็นในการเลี้ยงไก่อชนอย่างใกล้ชิดคือ ส้อมไก่อ ซึ่งส้อมไก่อนี้สานได้ง่าย มีราคาถูกและใช้ประโยชน์ได้ดี การสานส้อมไก่อนี้สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานสืบทอดมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ จึงได้มีการสานส้อมสืบทอดกันมาเรื่อยๆจนถึงปัจจุบัน ส่วนมากก็จะเป็นคนแก่ที่อยู่แต่บ้าน และส่วนใหญ่ก็เสียชีวิตกันไปแล้ว และในการสานส้อมไก่อชายก็เป็นการใช้วัสดุธรรมชาติที่มีอยู่มากมายในหมู่บ้านคือ ไม้ไผ่ให้เกิดประโยชน์ และยังเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ปัจจุบันมีการสานส้อมไก่อเป็นอาชีพเสริมที่บ้านเนินหินแร่ โดยนายพฤติผล อุดมพงษ์ หัวหน้ากลุ่มผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนบ้านเนินหินแร่ 246 หมู่ 4 บ้านเนินหินแร่ ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก เล่าให้ฟังว่าในแต่ละวันสามารถผลิตส้อมไก่อชนได้ประมาณ 2 ส้อม ราคาขายตั้งแต่ 150-250 บาท แล้วแต่ขนาดเล็กหรือใหญ่ สร้างรายได้กว่า 3,000 บาทต่อเดือน ซึ่งสามารถเลี้ยงครอบครัวได้เป็นอย่างดี และเป็นอาชีพเสริมที่มีอิสระ สามารถทำกันเองในครอบครัวได้ โดยวัตถุดิบที่ใช้มีเพียงไม้ไผ่สีสุก ขนาดพอดีไม้แก่หรืออ่อนเกินไป

อุปกรณ์และเครื่องมือ

1. เครื่องตัดผ่าไม้ไฟ เป็นเครื่องมือที่ใช้ตัดผ่าลำไม้ไฟให้เป็นซีกตามขนาดที่ต้องการ ทำให้ผ่าไม้ไฟได้สะดวกรวดเร็วขึ้น

ภาพที่ 71 เครื่องตัดผ่าไม้ไฟ

2. เลื่อยคั่นธนูหรือคีม ใช้เลื่อยตัดข้อปลายลำไม้ไฟ และเลื่อยหรือใช้คีมตัดปากสุมเมื่อसानสุมไม้เสร็จแล้ว

ภาพที่ 72 เลื่อยคั่นธนู

3. มีดพรว้า ใช้ผ่าลำไม้ไฟและเหลาจักตอกไม้ไฟเพื่อแยกส่วนในและส่วนผิวของไม้ไฟ ซึ่งส่วนผิวที่ใช้ งานจะมีความเหนียว ง่ายต่อการจักसान
4. ค้อน ใช้ตอกตะขอข้อไม้ไฟหลักหมุดยึดส่วนหัวสุมไม้ไฟเมื่อसानขึ้นรูป

วิธีการจักสาน

1. การจักตอกไม้

1.1 ใช้เลื่อยคั่นธนูเลื่อยตัดข้อปล้องแรกของไม้ทิ้งเพื่อให้ผ่าลำไม้ได้สะดวก

1.2 ผ่าลำไม้ออกมาเป็นเส้นๆ

1.3 จักตอกเส้นไม้เป็นตอกยี่น ตอกยาว และตอกไม้ตัน (ส่วนข้อไม้ที่มีตาไม้) ความกว้างของตอกแต่ละแบบโดยประมาณ คือ ตอกยี่น 1.3–1.7 ซม. ตอกยาว 0.8 ซม. และตอกไม้ตัน 1.6–2.0 ซม. ซึ่งไม้หนึ่งลำเหลาจักตอกได้ตอกยี่นใช้สานสุ่มไก่ได้ 1 ใบ และตอกยาวสานสุ่มไก่ได้ 2 ใบ

1.4 ส่วนที่เป็นข้อไม้ นำมาเหลาเป็นตะขอข้อไม้หลักหมุดยึดหัวสุ่ม เพื่อให้ไม่ให้สุ่มขยับเขยื้อนในขณะสานขึ้นรูป

ภาพที่ 73 การจักตอกไม้เพื่อทำสุ่มไก่

2. การสานส้อมไม้

2.1 เริ่มจากสานตอกยาวและตอกยืนเป็นหัวส้อมแบบลายขีด

ภาพที่ 74 การสานตอกขึ้นเป็นหัวส้อม

ภาพที่ 75 การสานตอกยาวและตอกยืนเป็นหัวส้อม

ภาพที่ 76 การสานลายขัดหัวส้อม

ภาพที่ 77 ลายขัดหัวส้อม

2.2 ใช้ค้อนตอกตะขอข้อไผ่หลักหมุดยึดหัวส้อมบนพื้นดินลานกว้าง เพื่อยึดส้อมไถ่ ไว้ในการสานขึ้นรูป

2.3 ใช้ตอกยาวสานรอบๆส้อมไถ่เพื่อขึ้นรูปแบบลายหนึ่ง (ยกหนึ่งข้ามหนึ่ง) โดยจุดเริ่มต้นของตอกยาวแต่ละเส้นเปลี่ยนตำแหน่งไปเรื่อยๆ เพื่อให้ส้อมไถ่ได้รูปทรงกลม

ภาพที่ 78 การสานชิ้นรูปแบบลายหนึ่ง

ภาพที่ 79 การสานชิ้นรูปแบบลายหนึ่งรอบส้อมไก่

2.4 สานตีนส้อมไม้ โดยใช้ตอกไม้ตีนประมาณ 5 เส้น

ภาพที่ 80 การสานตีนส้อมไม้ 5 เส้น

2.5 ใช้เลื่อยคั่นธนูเลื่อยหรือคีมตัดส่วนตอกยี่นที่ยื่นยาวตีนส้อมไม้ทิ้งไป

ภาพที่ 81 การตัดตีนส้อมไม้

ภาพที่ 82 สุ่มไก่

อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

1) รูปแบบ

งานจักสานของไทยพวนบ้านโพธิ์ศรี มีลักษณะโดดเด่นเฉพาะตัว รูปแบบของงานจะเน้นและให้คุณค่ากับรูปทรงหรือรูปแบบงานจักสานโบราณ เช่น ตะกร้า กระจาด กระเป่าถือ กระเช้า กล่องใส่กระดาษชำระ แจกัน ถาดใส่ผลไม้ และฝาชี รูปทรงของเครื่องจักสานมีทั้งทรงกลม ทรงรี และทรงสี่เหลี่ยม กระเป่าถือทรงกลม ทรงสี่เหลี่ยม หรือเครื่องจักสานรูปแบบอื่นๆ จะยึดหลักอย่างเดียวกันคือ รูปทรงจะอยู่ในลักษณะสะดุดตาแก่ผู้พบเห็น

2) ลวดลาย

ลวดลายของเครื่องจักสานแต่ละประเภทนั้นล้วนแต่มีความประณีต สวยงาม เช่น ลายดอกพิกุล ซึ่งถือว่าเป็นลายยอดนิยมของเครื่องจักสานทั้งหลายและยังรวมไปถึงลวดลายบนผืนผ้าอีกด้วย ลายหนามทุเรียน ที่มีลักษณะเป็นปุ่มนูนคล้ายกับหนามทุเรียน ลายดอกกลั่นทม เป็นลายดอกเล็กละเอียดดูสวยงามและยังเป็นลายที่सानยาก รองจากลายหนามทุเรียน ลายแวมมยุรา มีลักษณะเด่น

คือ ใช้เส้นตอกไผ่ย้อมสีสดสานเป็นเส้นโค้งเป็นลอนคลื่นอยู่ภายในลาย และสุดท้ายคือลายตารางคี่ ลายที่นำแบบมาจากเหรียญสตางค์ในสมัยก่อน

เครื่องจักสานของอำเภอบางปลาม้า มีลายหลักในการจักสานคือ ลายหนึ่ง ลายสอง ลายดอกพิกุล ลายดอกจันทร์ ลายแวงมยุรา ลายหนามทุเรียน ลายเกลียว ลายยกดอก ลายเม็ดข้าว และลายขัด มีลายประกอบในการจักสานคือ ลายตาชะลอม ลายมัดหวายเวียน ลายมัดหวายเดี่ยว ลายจุงนาง ลายสันปลาช่อน และลายมัดหวายห้าเสน

ภาพที่ 83 กระเป๋าลายขัด

ภาพที่ 84 กระเป๋าลายดอกพิกุล

สรุปได้ว่า ลวดลายที่ใช้ในงานจักสานไทยพวน ได้แก่ ลายขัด ลายดอกพิกุล ลายดอกลิ้นทม ลายแวมยุรา และลายหนามทุเรียน

3) กระบวนการผลิต

วัสดุที่ใช้ในการจักสาน

วัสดุที่ใช้ในการจักสาน คือ ตอกหวาย ตอกไมไผ่ ซึ่งต้องผ่าไมไผ่หรือหวายแล้วเหลาให้เป็นเส้นเล็กๆ หรือใช้วิธีเลียดหวายให้เล็กตามขนาดใช้สอย โดยใช้ฝากะป่องเจาะรูให้เล็กใหญ่ตามขนาด นำตอกไมไผ่ - ตอกหวาย ชักเลียดไปมากระทั่งได้เส้นตอกที่สวยงามตามความต้องการของการใช้สานตามรูปแบบต่างๆ

การเลียดเส้นตอก ใช้อุปกรณ์ทำด้วยเหล็กสำเร็จรูปใช้เลียดหรือรีดตอกให้ได้ขนาดต่างๆอย่างรวดเร็วขึ้น จะต้องการตอกเล็กตอกใหญ่สามารถกำหนดได้ตามที่ต้องการ

การเลียดเส้นตอกแบน ใช้วัสดุเลียดหรือรีดทำด้วยไม้คล้ายกับเครื่องเลียดที่ทำด้วยเหล็ก แต่ใช้เลียดให้ตอกเป็นเส้นบางแบนเหมาะสำหรับเส้นตอกเพื่อจะขึ้นรูปของขึ้นงานคือ ลายตาชะลอม

การตอกแต่งเส้นตอก ถ้าหากต้องการให้ตอกสวยงามหรือเล็กตามขนาดใช้เครื่องเลียดที่ทำจากฝากระป๋องเลียดอีกครั้งหนึ่ง จะไดตอกที่เล็กกลงกว่าเดิมและมีลักษณะเส้นไหลได้สะดวก การย้อมสีจากสารเคมี เรียกว่า สีย้อมหวาย เป็นการเพิ่มสีสันให้สวยงามกับเส้นตอกที่ใช้การจักสานให้ดูแปลกใหม่กว่าวัสดุเดิม เช่น แดง ดำ เหลือง น้ำเงิน เขียว เป็นต้น

เส้นตอกจากหวายที่ใช้สานทำเครื่องจักสานนั้นส่วนมากซื้อมาจากอำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทองหรือจังหวัดใกล้เคียง ส่วนไม้ไผ่เป็นวัสดุที่มีอยู่ในพื้นที่หรือตำบลใกล้เคียงหาได้ไม่ยาก เพราะพื้นที่ส่วนหนึ่งของอำเภอบางปลาม้ามีทุ่งนา น้ำท่วมถึง พื้นที่อีกส่วนหนึ่งจะมีกอไผ่ขึ้นรอบๆ บริเวณบ้านเป็นจำนวนมาก (ลัดดา อภิเษกทอง. สัมภาษณ์: 2557)

เครื่องมือที่ใช้ทำงานจักสาน

เครื่องมือที่ใช้ในการจักสานไม้ไผ่ - หวาย (ดารณี วงศ์จันทร์. สัมภาษณ์: 2557)

1. หุ่นไม้ ได้แก่

หุ่นไม้แท่งสี่เหลี่ยม มีไว้ขึ้นรูปลายจักสานเป็นรูปทรงเหลี่ยม เช่น กระเป่าเหลี่ยม ตะกร้าเหลี่ยม

หุ่นไม้ฐานมนโค้ง มีไว้ขึ้นรูปลายจักสานเป็นรูปวัสดุที่มีฐานมนโค้ง เช่น กระเป่ามีฐานโค้งมน

หุ่นไม้ขอบกลม มีไว้ขึ้นรูปลายจักสานเป็นรูปวัสดุที่มีรูปร่างทรงกลม เช่น กระเป่าถือทรงกลม กลองหรือกระปุกจักสานทรงกลม

หุ่นไม้รูปประมิต มีไว้ขึ้นรูปลายจักสานเป็นรูปฝาชี ตามขนาดเล็กหรือใหญ่

2. ตะปูยึด ใช้ยึดตอกไม้ไผ่บางกับหุ่นไม้เพื่อขึ้นรูปลายสานตาชะลอมตามรูปหุ่นไม้ เป็นตัวกำหนด

3. มีดตัดตอก ใช้มีดตอกขนาดใหญ่ เน้นความคมเป็นสำคัญไว้สำหรับตัดตอกทุกๆ ครั้ง เมื่อต้องการ ผู้จักสานงานทุกคนจะต้องมีมีดตัดตอกประจำตัวคนละ 1 เล่ม

4. เครื่องเลียด ได้แก่

เครื่องเลียดฝากระป๋อง เป็นเครื่องใช้เลียดหรือรีดเส้นตอกให้มีขนาดเล็ก เหมาะสมกับงานใช้ตอกเส้นเล็กเก็บลายละเอียดของงาน

เครื่องเลียดทำด้วยเหล็ก เป็นเครื่องมือใช้เลียดหรือรีดเส้นตอกให้มีขนาดเล็กใหญ่ ต่างกันตามขนาดที่ต้องการ

เครื่องเลียดทำด้วยไม้ เป็นเครื่องมือใช้เลียดหรือริดเส้นตอกให้มีลักษณะแบนบาง

5. คีมตัดเหล็ก คีมผูกเหล็ก เป็นเครื่องมือใช้ตัดลวดเหล็ก เพื่อใช้ผูกขอบไม้ไฟ เวลาเข้าขอบงานเมื่องานจักสานลายตาชะลอมเป็นรูปทรงสำเร็จตามต้องการ และใช้ตัดลวดเหล็กออกเมื่อถึงชั้นวิธีผูกหรือมัดขอบด้วยหวาย

6. ค้อนถีชนิดเล็ก เป็นเครื่องมือใช้ตอกตะปูเล็กเพื่อยึดตอกกับหุ่นไม้ เพื่อเข้าขอบในหรือใช้กับลักษณะงานอย่างอื่นที่เหมาะสม

7. ปลอกหนังสือมือ เป็นเครื่องมือใช้สวมนิ้วเวลาเหลาตอกไม้ไฟ - หวาย กันไม่ให้มีตอกบาดมือ

8. เหล็กแหลมเล็กๆ เป็นเครื่องมือใช้เจาะรูนำทางเมื่อเวลาใช้เส้นตอกเล็กๆ จักสานเป็นงานละเอียดหรือเป็นการจักสานลายดอกต่างๆหลายชั้น

9. กระจ่างใส่น้ำ ใช้สำหรับแช่ตอกหวายเล็กๆก่อนจะสานทำดอกเป็นรูปต่างๆ เพื่อให้ตอกหวายได้ต้นตัวและเพิ่มความเหนียว

10. สีส้อมหวาย ใช้สำหรับย้อมตอกหวายให้เป็นสีต่างๆตามต้องการ

11. น้ำมันวานิช ใช้สำหรับทาขลุ่ยจักสานที่สานสำเร็จแล้ว เพื่อป้องกันสัตว์จำพวกแมลงมากัดแทะ หรือเพิ่มความมันวาวของงานจักสานให้สวยงามขึ้น

งานจักสานของอำเภอบางปลาม้า มีขั้นตอนดังนี้ (ดารณี วงศ์จันทร์. สัมภาษณ์ : 2557)

1. การจักตอกหวาย-ไม้ไฟ เริ่มต้นจากการจักตอกหวายให้เป็นเส้นๆ ขนาดตามต้องการ และเหลาตอกไม้ไฟให้เป็นเส้นตามต้องการเช่นกัน

2. การขึ้นรูป โดยขึ้นรูปการสานเป็นลายตาชะลอมจากหุ่นไม้แล้วแต่ต้องการรูปทรงของกระเป่าหิ้วแบบไหนก็เลือกหุ่นไม้ที่มีลักษณะเดียวกันกับรูปทรงกระเป่าที่ต้องการ เช่น รูปทรงกลม รูปทรงรี หรือรูปเหลี่ยม เป็นต้น

3. การเข้าขอบบนและขอบล่าง ใช้ไม้ไฟเหลาให้บางๆ ขนาดให้พอเหมาะกับรูปแบบงานจักสานนั้นๆ ทำการเข้าขอบบนและขอบล่างด้วยการใช้ลวดเหล็กเล็กๆ ผูกตอกไม้ไฟกับไม้ไฟที่ใช้ทำขอบไว้ระยะการผูกประมาณ 1 - 2 นิ้ว ตลอดทั้งขอบบนและขอบล่างของเครื่องจักสาน

4. การขึ้นลายบนลายตาชะลอม เป็นการขึ้นลายบนลายตาชะลอมซึ่งผูกขอบเสร็จแล้ว ลายที่นิยม เช่น ลายดอกพิกุล ดอกลิ้นทม แววมยุรา หรือลายอื่นๆ ขึ้นอยู่กับคุณค่าลายดอกนั้นๆ โดยใช้ตอกหวายเส้นเล็กๆ แขน้ำพอประมาณจึงเริ่มสานลายทำดอกทีละดอกด้วยความอดุสาหะและความพยายามผสมผสานกันขึ้นลายดอกบนลายตาชะลอม

5. การเอาขอบออก เพื่อจะได้ทำดอกลายต่างๆให้สุดขอบของลายตาชะลอมซึ่งมีไม้ไฟบางๆ ผูกทำขอบอยู่ในขณะนั้น และเมื่อมองดูลายดอกจะดูไม่มีช่องว่างระหว่างตัวลายดอกกับขอบมากเกินไป

6. การเข้าขอบใหม่ เมื่อเอาขอบออก จึงมีการเข้าขอบใหม่อีกครั้งโดยผูกกับเส้นลวดเหล็กเล็กๆ เช่นกับข้อที่ 3 อีกครั้งหนึ่ง

7. การมัดด้วยหวาย โดยจะมัดทั้งขอบบนและขอบล่าง ลายมัดหวายที่นิยมเช่นขอบบน จะมัดด้วยลายจุงนาง ลายถัก 5 เส้น สวนขอบล่างมัดด้วยลายจุงนาง ลายถัก 5 เส้น และลายสันปลาช่อน การมัดด้วยหวายจะทำไปเรื่อยๆ กระทั่งมัดหวายได้ทั่วทั้งขอบบนและขอบล่างโดยจะตัดเส้นลวดเหล็กที่ละเส้นไปด้วยพร้อมๆกัน

8. การเข้าขอบใน ใช้เส้นหวายทั้งอันใหญ่เล็กตามความสะดวก เข้าขอบในด้านล่างของกระเป่า โดยใช้ค้อนเล็กตอกตะปูเล็กยึดกับขอบนอกของกระเป่า เพื่อจะได้มีความสะดวกในการไสกั้น (ฐานล่าง) ของเครื่องจักสาน

9. การทาด้านน้ำมันวานิช เพื่อความมันวาว สวยงาม และป้องกันสัตว์ แมลงกัดกินเนื้อของหวายหรือไม้ของงานสำเร็จ

การประยุกต์วัสดุที่ใช้ในการจักสาน

ในการจักสานอำเภอบางปลาม้าพบว่า มีการนำวัสดุใหม่เข้ามาประยุกต์ใช้กับงานจักสาน วัสดุในการผลิตนั้นเป็นวัสดุในรูปแบบใหม่ โดยตัวหลักคือ ป่านมหัศจรรย์และใช้โครงเหล็กสำเร็จรูปที่สามารถหาซื้อได้ทั่วไปตามท้องตลาด กระบวนการผลิตนั้นจะไม่มีกระบวนการสานแบบลายขัดแต่จะเน้นการถักไปเรื่อยๆจนสำเร็จ

วัสดุที่ใช้ ได้แก่ ป่านมหัศจรรย์

ภาพที่ 85 ป่านมหัศจรรย์

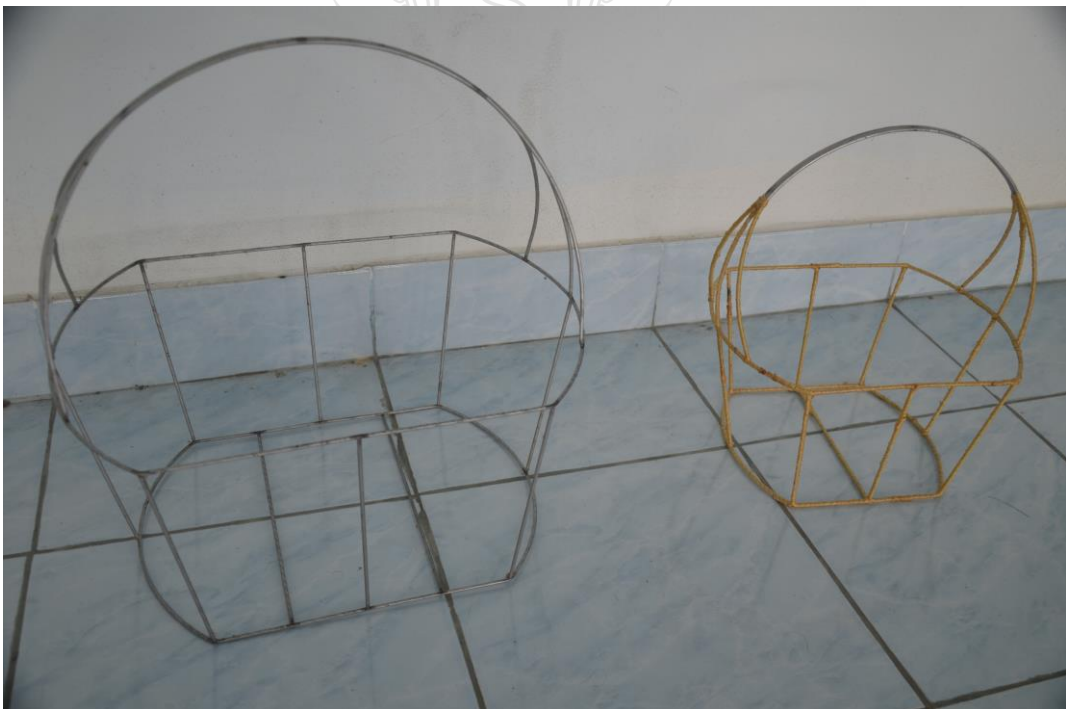
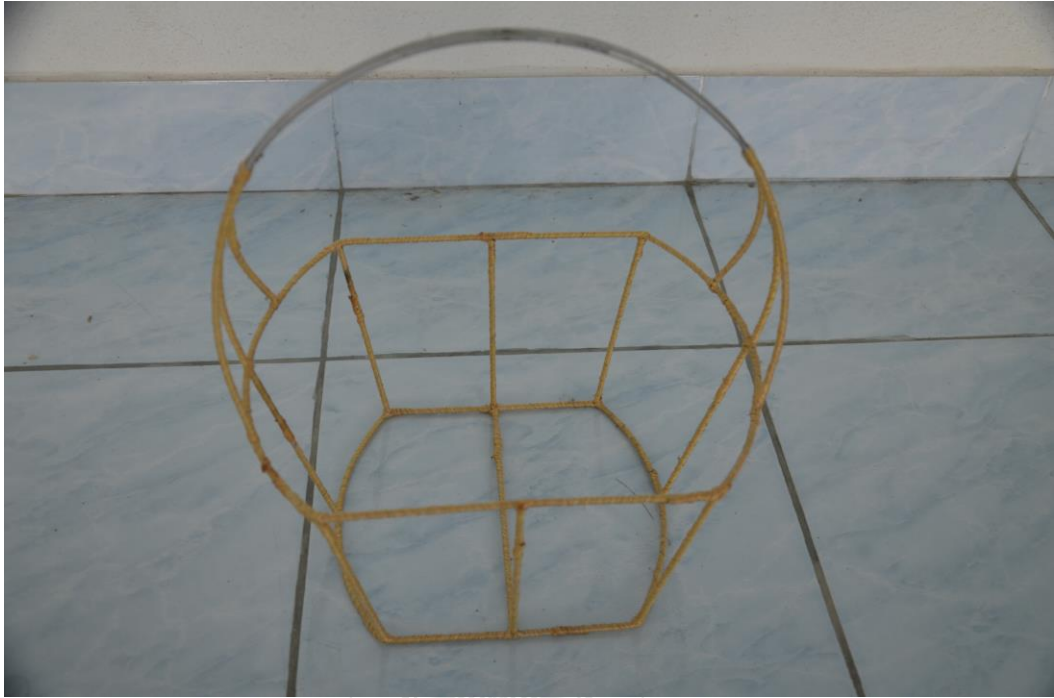
อุปกรณ์ที่ใช้ คือ เข็ม กรรไกร และโครงเหล็กสำเร็จรูป

ภาพที่ 86 เข็มที่ใช้ถัก

ภาพที่ 87 กรรไกร

ภาพที่ 88 โครงเหล็กสำเร็จรูป

ขั้นตอนการผลิต

1. การเตรียมเส้นป่านมหัสจรรย์ โดยนำเส้นป่านสีที่ต้องการมา้วนกะให้มีความยาวที่ต้องการ เพื่อความสะดวกในการถัก
2. การพันเส้นป่านมหัสจรรย์รอบโครงเหล็ก โดยการนำเส้นป่านมหัสจรรย์มาพันไปรอบๆ แกนโครงเหล็กทั้งหมด
3. การถักเป็นลวดลายต่างๆตามต้องการ

ภาพที่ 89 การเตรียมเส้นป่านมหัสจรรย์

ภาพที่ 90 การพันเส้นป่านมหัศจรรย์รอบโครงเหล็ก

ภาพที่ 91 การเริ่มถักขึ้นลาย

ภาพที่ 92 ลายประยุกต์ที่ใช้ถัก

ภาพที่ 93 กระเป๋าถักป่านมหัสจรรย์ที่ขึ้นรูป

ภาพที่ 94 กระเป๋าถักรูปแบบดั้งเดิม

ภาพที่ 95 กระเป๋าถักทรงหกเหลี่ยม

ภาพที่ 96 กระเป๋าถักทรงสี่เหลี่ยม

ภาพที่ 97 กระเป่าถักทรงกลม

สรุปความเป็นมาของงานจักสานไทยพวนได้ถูกสืบทอดและมีมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่อพยพจากเมืองเชียงขวางเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ประมาณ พ.ศ.2322

สรุปภูมิปัญญางานจักสานไทยพวนใช้วัสดุที่มีในท้องถิ่นคือ ไม้สีสุก มีการนำวัสดุใหม่มาใช้คือ ปานมหัศจรรย์ มีรูปแบบเป็นกระดิ่ง ข้อง ไช ตะกร้า กระเป่า ลายหลักในการจักสานคือ ลายหนึ่งลายสอง ลายดอกพิกุล ลายดอกกลิ่นทม ลายแวมยุรา ลายหนามทุเรียน ลายเกลียว ลายยกดอก ลายเม็ดข้าว และลายขัด มีลายประกอบในการจักสานคือ ลายตาชะลอม ลายมัดหวายเวียน ลายมัดหวายเดี่ยว ลายจุงนาง ลายสันปลาช่อน และลายมัดหวายห้าเส้น ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์คือ ลายดอกพิกุล ส่วนลายขัตินิยมใช้สานเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน

ตอนที่ 2 สภาพและปัญหาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

2.1 สภาพการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

2.1.1 การกำหนดความรู้

อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

จากการศึกษาพบว่า ในอดีตมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานในการผลิตอุปกรณ์ที่ใช้ในการดำรงชีพเป็นหลัก คือ การทำการเกษตร เนื่องจากในพื้นที่มีต้นไผ่ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก จึงนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นจำนวนมากมาทำงานจักสานเพื่อใช้เองในแทบทุกครัวเรือน โดยทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำ และเครื่องใช้ในการเกษตร เช่น ตะกร้า กระจาด ไซ ลอบ กระด้ง เข่ง เป็นต้น ทั้งนี้ ความรู้ในการจักสานเป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่นในครอบครัว จึงเป็นการกำหนดความรู้งานจักสานโดยตัวบุคคลที่ทำงานจักสานเองเป็นหลัก เนื่องจากเป็นการจักสานที่ทำกันเองในครอบครัว ต่างคนต่างทำในครัวเรือนของตนเอง และไม่มีการรวมกลุ่มจักสาน

อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

ในอดีตมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานที่เกิดความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยตามสภาพภูมิศาสตร์ รวมถึงประเพณี ความเชื่อ ศาสนา และวัสดุในท้องถิ่นนั้นๆ ประกอบกันขึ้นเป็นเครื่องจักสานในรูปแบบและลวดลายต่างๆ โดยสืบทอดความรู้ในงานจักสานมาจากบรรพบุรุษเนื่องจากในพื้นที่มีต้นไผ่ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก จึงนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มาทำงานจักสานเพื่อใช้เองในแทบทุกครัวเรือน เริ่มแรกเป็นการทำงานจักสานเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันในครัวเรือนและเป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำ ต่อมา จึงมีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มจักสานไม้ไผ่หวาย เช่น กลุ่มจักสานไม้ไผ่หวายบ้านโพธิ์ศรี ที่มีนางดารณี วงศ์จันทร์ เป็นผู้นำกลุ่ม และกลุ่มจักสานไม้ไผ่หวายบ้านโพธิ์ศรีที่มีนางปิ่น เป็นใจช่วย เป็นผู้นำกลุ่ม เนื่องจากชาวบ้านต้องการรายได้เสริม โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมพัฒนาชุมชน อุตสาหกรรมจังหวัด เข้ามาช่วยฝึกอบรมการจักสาน ทำให้กลุ่มสามารถกำหนดความรู้ด้านการจักสาน ซึ่งเป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลได้

สรุปได้ว่า การกำหนดความรู้งานจักสานไทยพวน เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากบรรพบุรุษ โดยนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นคือ ไม้ไผ่มาใช้ ผู้กำหนดความรู้คือ ช่างจักสาน หรือผู้นำกลุ่ม

2.1.2 การแสวงหาความรู้

อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

การแสวงหาความรู้ของชาวไทยพวนอำเภอปากพลีมีลักษณะการแสวงหาความรู้ที่ไม่ค่อยชัดเจนมากนัก เนื่องจากเป็นการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง โดยการสังเกตขั้นตอนการจักสานจากช่างจักสานในชุมชนที่เป็นบุคคลในครอบครัวหรือเพื่อนบ้าน โดยการซักถามเกี่ยวกับวิธีการจักสาน นอกจากนี้ได้เข้ารับการอบรมการจักสานที่จัดโดยศูนย์ศึกษานอกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก นำครูเข้ามาฝึกสอนให้ในชุมชน

การฝึกฝนด้วยตนเอง เป็นวิธีการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับงานจักสาน โดยใช้วิธีสังเกตและเลียนแบบ ด้วยการนำมาฝึกฝนด้วยตนเอง โดยอาศัยพื้นความรู้เดิมที่มีอยู่ทำให้เรียนรู้การทำงานจักสานได้รวดเร็วขึ้น การจดจำรูปแบบผลิตภัณฑ์งานจักสานแล้วนำมาทดลองทำเอง เป็นการทดลองผิดพลาดเพื่อใช้เองในครัวเรือน ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า การแสวงหาความรู้จากการฝึกฝนด้วยตนเอง เหมาะสำหรับการจักสานอย่างแท้จริง

อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

การแสวงหาความรู้ของชาวไทยพวนอำเภอบางปลาม้า ส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ จึงใช้การซักถาม สังเกตการจักสาน เมื่อมีการจัดตั้งเป็นกลุ่มจักสานมีการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับรูปแบบงานจักสานที่ได้รับความนิยมจากภายนอกชุมชน เช่น กลุ่มจักสานอื่น งานจัดแสดงสินค้า เป็นต้น ทำให้แสวงหาความรู้ในลักษณะของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานดั้งเดิมมาพัฒนาและปรับปรุง มีการพูดคุยแสดงความคิดเห็นร่วมกันในกลุ่มเมื่อไปพบเห็นรูปแบบผลิตภัณฑ์อื่นและนำมาหัดลองทำ ผลิตภัณฑ์ที่ได้รับความนิยมคือ กระจเปลายดอกพิกุล ที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของที่นี่และยังมีช่างจักสานได้ในปัจจุบัน นอกจากนี้ มีการแสวงหาความรู้จากการศึกษาดูงานและเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับการจักสานที่จัดโดยหน่วยงานรัฐ

สรุปได้ว่า การแสวงหาความรู้งานจักสานไทยพวนเป็นการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง โดยการสังเกต ซักถาม ฝึกฝน และเข้ารับการฝึกอบรมจากหน่วยงานรัฐ

2.1.3 การแลกเปลี่ยนความรู้

อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

การแลกเปลี่ยนความรู้ของชาวไทยพวนอำเภอปากพลีส่วนใหญ่เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยใช้การพูดคุยระหว่างเพื่อนบ้านที่ทำงานจักสานด้วยกัน โดยมีการ

แลกเปลี่ยนความรู้กันค่อนข้างน้อย เนื่องจากชาวบ้านสามารถจักสานกันตัวเองโดยใช้ลวดลายง่ายๆที่เป็นลายพื้นฐาน คือ ลายขัด ในการสานกระบุง ตะกร้า ลอบ ไซ เป็นต้น เป็นลักษณะที่ต่างคนต่างทำงานจักสานที่บ้านตนเอง บางครั้งก็ไปรวมกลุ่มกันทำงานจักสานที่บ้านใดบ้านหนึ่ง เมื่อมีปัญหาในการจักสานบางคนก็จะไปพูดคุยซักถามกับผู้อื่นที่มีความชำนาญในการจักสาน เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไขงานจักสานของตนเอง ประกอบกับคนมีความสามารถในการทำงานจักสานต่างประเภทกัน ผู้ที่ต้องการจักสานรูปแบบที่ตนไม่มีความรู้ความชำนาญก็ไปขอคำแนะนำจากเพื่อนบ้านที่มีความถนัดในรูปแบบดังกล่าวได้

อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

การแลกเปลี่ยนความรู้ของชาวไทยพวนอำเภอบางปลาม้าเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ในลักษณะไม่เป็นทางการ โดยให้สมาชิกที่มีความชำนาญการจักสานสอนสมาชิกใหม่หรือช่างจักสานที่ยังไม่ชำนาญ มีการเรียนรู้ร่วมกันภายในกลุ่ม โดยสอนให้กับผู้ที่ยังไม่สามารถจักสานลายหรือรูปแบบงานจักสานนั้นได้ ซึ่งเป็นการพูดคุยในกลุ่มเล็กๆโดยอาจรวมกลุ่มที่บ้านช่างจักสานคนใดคนหนึ่ง เนื่องจากบ้านอยู่ใกล้กัน เมื่อว่างจากงานประจำก็จะพูดคุยเรื่องราวในชีวิตประจำวันพร้อมๆกับทำงานจักสานไปด้วย บางครั้งก็ไปรวมกันทำที่ทำการกลุ่ม

สรุปได้ว่า การแลกเปลี่ยนความรู้งานจักสานไทยพวนเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ในลักษณะไม่เป็นทางการ คือ ใช้การพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน

2.1.4 การจัดเก็บความรู้

อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

การจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวนของชาวบ้านอำเภอปากพลีส่วนใหญ่เป็นการจัดเก็บความรู้ในลักษณะของการจดจำไว้ในตัวบุคคล อาจมีการถ่ายภาพ หรือเก็บตัวอย่างชิ้นงานไว้บ้าง แต่ไม่มากนัก บางคนจดบันทึกด้วยลายมือตามความเข้าใจของตนเองที่ผู้อื่นไม่เข้าใจเนื่องจากขาดรายละเอียดที่จำเป็นของการจักสาน

นอกจากนี้ ยังมีการจัดแสดงสิ่งของเครื่องใช้ประเภทงานจักสานของชาวไทยพวนไว้ที่พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดฝั่งคลอง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก โดยพระครูวิริยานุโยค เจ้าอาวาสวัดฝั่งคลอง เล่าว่า ได้มีการรวบรวมและจัดหมวดหมู่งานจักสานไทยพวน จัดแสดงไว้เพื่อเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่ให้คนรุ่นหลัง เวลาเปิดทำการ เวลา 8.30-16.30 น. (ตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันเสาร์)

วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดฝั่งคลอง

1. เพื่อรวบรวมมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นภูมิปัญญาของชาวไทยพวนไว้
 2. เพื่อเป็นแหล่งศึกษาของนักเรียน ประชาชนในด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวไทยพวน
 3. เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวไทยพวนให้เป็นที่รู้จักแก่บุคคลทั่วไป
- เนื้อหาที่จัดแสดง

1. เป็นเรื่องราววิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยพวน
2. จัดแสดงเครื่องมือเกษตรกรรม
3. จัดแสดงเครื่องจักสาน เครื่องทองเหลือง
4. ประเพณีดั้งเดิมของชาวไทยพวน

ภาพที่ 98 พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดฝั่งคลอง

อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

การจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวนของชาวบ้านอำเภอบางปลาม้า เป็นการ
จัดเก็บด้วยการจดจำไว้ในตัวบุคคลที่เป็นผู้จักสาน โดยมีการถ่ายภาพ หรือเก็บตัวอย่างผลงานจักสาน

ไว้ เมื่อต้องทำงานจักสานจะนำตัวอย่างงานจักสานรูปแบบนั้นๆมาดู มีการจดบันทึกรายละเอียดคร่าวๆ นอกจากนี้ มีการจัดเก็บข้อมูลในรูปแบบสื่ออิเล็กทรอนิกส์ไว้บนเว็บไซต์ของหน่วยงานภาครัฐ เช่น เว็บไซต์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ช่างจักสานบางคน

นายพาว ปภานิธิกุล ได้รวบรวมงานจักสานไทยพวนจัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์ส่วนตัว ชื่อ “บ้านไทยพวน พาว ปภานิธิกุล” ประกอบด้วยเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตของชาวไทยพวนในอดีต

ภาพที่ 99 พิพิธภัณฑ์บ้านไทยพวน พาว ปภานิธิกุล

ภาพที่ 100 ตะกร้าจักสานลายดั้งเดิมของไทยพวนสุพรรณบุรี

ภาพที่ 101 ตะกร้าไทยพวนดั้งเดิมลายหนามทุเรียน

ภาพที่ 102 ช้อง

ภาพที่ 103 กระบุงใส่ข้าว

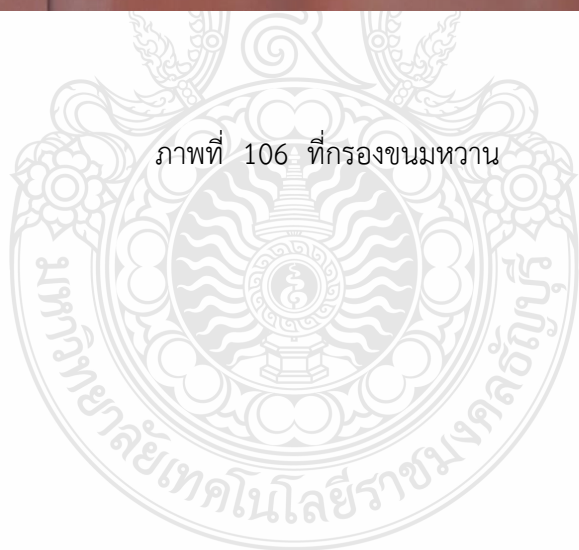
ภาพที่ 104 งานจักสานไทยพวนในชีวิตประจำวัน

ภาพที่ 105 กระบุงไทยพวน

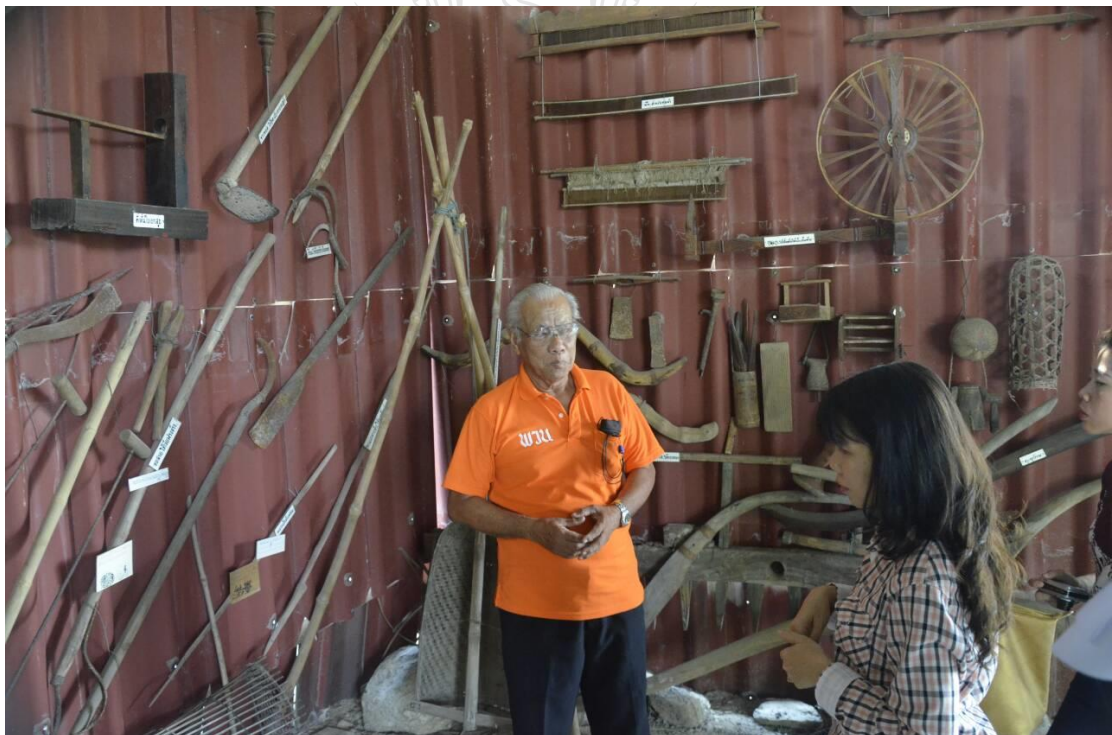

ภาพที่ 106 ที่กรองขนมหวาน

ภาพที่ 107 ที่วัดน้ำจ๊กสานไทยพวน

ภาพที่ 108 เครื่องมือทำการเกษตรไทยพวน

ภาพที่ 109 อุปกรณ์ทอผ้าไทยพวน

ภาพที่ 110 อี้วทอผ้าไทยพวน

สรุปได้ว่า การจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวนส่วนใหญ่เป็นการจัดเก็บในตัวบุคคล โดยใช้วิธีการจดจำรายละเอียดเกี่ยวกับการจักสาน อาจมีการถ่ายภาพ และเก็บตัวอย่างผลงานจริงบ้าง และจัดเก็บในพิพิธภัณฑ์

2.1.5 การถ่ายทอดความรู้

อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ลักษณะการถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวนของอำเภอปากพลีพบว่า ช่างจักสานสามารถถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่ในตัวเองให้แก่ลูกหลานในครอบครัว โดยสาธิต แล้วให้ลงมือปฏิบัติตาม เพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรง และเป็นการสะสมประสบการณ์ ทักษะฝีมือในการจักสานไปเรื่อยๆจนเกิดความชำนาญ นอกจากนี้ ยังถ่ายทอดความรู้ให้เพื่อนบ้านที่จักสานด้วยกัน

การถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวนอำเภอปากพลีเป็นการสาธิตจากช่างจักสานประกอบการบอกเล่าอธิบายให้ลูกหลานนั้นได้ฝึกฝนด้วยตนเอง หากสงสัยก็สามารถสอบถามจากผู้สอนได้ โดยตอนแรกนั้นผู้สอนจะให้เริ่มจากการจักตอกเป็นขั้นพื้นฐาน โดยส่วนใหญ่งานในชุมชนนั้นจะจักสานขึ้นเพื่อใช้สอยเองในแต่ละบ้าน หากบ้านไหนมีฝีมือและความประณีตก็จะทำการจัดจำหน่ายโดยจะขายในชุมชนไม่มีหน้าร้าน

การถ่ายทอดการทำงานจักสานโดยการบอกเล่าด้วยวาจา คือ ผู้สอนไม่ได้บันทึกวิธีทำงานจักสานเป็นลายลักษณ์อักษร สอนจากความทรงจำออกมาเป็นคำพูดให้ผู้เรียนเข้าใจ พร้อมทั้งปฏิบัติหรือสาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง และให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม ผู้เรียนรับการถ่ายทอดจากผู้สอนด้วยวิธีสังเกต ซักถาม ทดลองทำ ผู้เรียนและผู้สอนจะใช้เวลาว่างที่มีอยู่สอนและฝึกหัดไปพร้อมๆกัน ผู้เรียนสามารถฝึกหัดทำจนกระทั่งชำนาญหรือพอใจในผลงานจักสานของตนเอง การฝึกหัดจะเป็นการฝึกทำซ้ำๆ เพื่อให้เกิดความชำนาญ ผู้สอนจะใช้คำพูดสั้นๆ ง่ายๆ เช่น ยกหนึ่ง ช่มหนึ่ง ยกสอง ช่มสอง ผู้เรียนจะเข้าใจว่าผู้สอนต้องการให้จักสานโดยการยกตอกในแนวตั้งขึ้น 1 ครั้ง จากนั้นให้สอดตอกลงไปในแนวนอน ด้วยการใช้คำพูดสอนสั้นๆง่ายๆ และคล้องจองกัน จึงทำให้ผู้รับการถ่ายทอดจดจำและเข้าใจได้ง่าย โดยไม่ต้องบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ประกอบกับผู้ถ่ายทอดส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ และเรียนหนังสือน้อย จึงไม่ชอบเขียนหรือบันทึกเรื่องราว

อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

การถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวนอำเภอบางปลาม้าได้มีการถ่ายทอดความรู้ด้วยการบอกเล่า และฝึกหัดให้กับสมาชิกในครอบครัว รวมถึงลูกหลานในชุมชน หากใครสนใจก็ตั้งเข้ามาเรียนรู้ ฝึกหัดและลงมือจักสานเอง เพราะเป็นงานที่ต้องใช้ทักษะฝีมือ และความชำนาญค่อนข้างมาก เนื่องจากมีกลุ่มจักสาน ดังนั้น ช่างจักสานบางคนได้รับเชิญจากหน่วยงานภาครัฐให้เป็นวิทยากรในการสาธิตขั้นตอนการจักสานให้กับผู้สนใจ หรือสาธิตวิธีการทำงานจักสานให้กับผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงานในพื้นที่

ลักษณะการถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวนอำเภอบางปลาม้า พบว่า นางจำนอง นาคสีแสง (2558: สัมภาษณ์) ใช้การบอกเล่าและการฝึกปฏิบัติ ให้สังเกตแล้วทำตามขั้นตอนใดทำไม่ได้หรือไม่เข้าใจก็สอบถามผู้ถ่ายทอดได้ทันที นำตัวอย่างงานจักสานจริงมาให้ผู้รับการถ่ายทอดศึกษา แล้วอธิบายวิธีทำ เมื่อเข้าใจแล้วจึงลงมือจักสาน

สรุปได้ว่า การถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวนได้มีการถ่ายทอดความรู้ด้วยการอธิบายพร้อมสาธิตแล้วลงมือจักสาน และฝึกหัดให้กับสมาชิกในครอบครัว รวมถึงลูกหลานในชุมชน ในลักษณะการสอนตัวต่อตัว รวมถึงเป็นวิทยากร

2.2 ปัญหาการจัดการความรู้ภูมิปัญญางานจักสานไทยพวน

2.2.1 ปัญหาการกำหนดความรู้

อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ผู้ทำงานจักสานไทยพวนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก สามารถกำหนดความรู้เกี่ยวกับงานจักสานได้ แต่ประสบปัญหาการขาดผู้นำ เนื่องจากไม่มีการจัดตั้งกลุ่มจักสาน จึงไม่มีผู้นำในการบริหารจัดการประสานงานต่างๆเกี่ยวกับงานจักสาน ทำให้ช่างจักสาน รวมถึงคนในชุมชนขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดความรู้งานจักสานร่วมกัน และขาดความรู้ในการจัดการความรู้งานจักสานไทยพวน

อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

ปัญหาการกำหนดความรู้ของช่างจักสานไทยพวนอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า ไม่สนใจในการกำหนดความรู้เท่าที่ควร ขาดการเอาใจใส่ในการกำหนดความรู้งาน

จักสานไทยพวน ทั้งที่มีกลุ่มจักสานในพื้นที่ และมีการจัดแสดงสินค้าในงานต่างๆ เนื่องจากต้องใช้ เวลาทำงานจักสานให้เสร็จทันตามกำหนด โดยใช้เวลาที่ว่างจากอาชีพหลัก

สรุปได้ว่า ปัญหาการกำหนดความรู้ของงานจักสานไทยพวนคือ ขาดความรู้ในการ กำหนดความรู้ ขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดความรู้ ขาดผู้นำกลุ่มจักสานที่มีภาวะผู้นำ ไม่สนใจ ในการกำหนดความรู้ และไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ

2.2.2 ปัญหาการแสวงหาความรู้

อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ผู้ทำงานจักสานส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักอื่น เช่น ทำนา ทำสวน ไร่จ้าง เป็น ต้น จะทำงานจักสานเมื่อมีเวลาว่าง ทำให้ไม่มีเวลาแสวงหาความรู้เกี่ยวกับรูปแบบ ลวดลาย ขั้นตอน การผลิตงานจักสาน ขาดผู้แนะนำในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ประกอบกับส่วนใหญ่ผู้ ที่ทำงานจักสานเป็นผู้สูงอายุ ทำให้ไม่มีทักษะในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ในการค้นหา ข้อมูล และไม่ได้ทำงานจักสานเพื่อจำหน่ายเป็นหลัก จึงขาดแรงจูงใจในการแสวงหาข้อมูล เพราะ การทำงานจักสานเป็นการทำสิ่งที่ต้องการใช้ในครัวเรือนของตนเองเป็นหลัก

อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

ช่างจักสานไทยพวนอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ไม่มีเวลาในการแสวงหา ความรู้เกี่ยวกับงานจักสานเพิ่มเติม หากเป็นสมาชิกกลุ่มจักสานก็ต้องทำงานจักสานที่ได้รับคำสั่งซื้อ ให้เสร็จ ไม่มีผู้ให้คำแนะนำในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้เกี่ยวกับงานจักสาน อีกทั้งขาดแรงจูงใจใน การแสวงหาความรู้

สรุปได้ว่า ปัญหาการแสวงหาความรู้งานจักสานไทยพวนคือ ไม่มีเวลาในการแสวงหา ความรู้ ขาดแรงจูงใจในการแสวงหาความรู้ ขาดผู้แนะนำในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งต่างๆ และไม่มีทักษะในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

2.2.3 ปัญหาการแลกเปลี่ยนความรู้

อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

การทำงานจักสานเป็นการทำเพื่อใช้ประกอบการดำรงชีพที่อยู่ในครัวเรือนของตนเองเป็นหลัก จึงไม่มีการแลกเปลี่ยนความรู้เท่าที่ควร เป็นลักษณะต่างคนต่างทำงานจักสานขึ้นใช้เอง

อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

งานจักสานไทยพวนอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ไม่พบปัญหาด้านนี้ เนื่องจากช่างจักสานมีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้วยกัน หากมีใครสงสัยในขั้นตอนใดก็พูดคุยซักถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและอธิบายให้เข้าใจ พร้อมลงมือสาธิตให้ดู เนื่องจากสมาชิกกลุ่มต้องร่วมกันทำงานจักสานให้เสร็จทันเพื่อวางจำหน่ายหรือตามคำสั่งซื้อของลูกค้า

สรุปได้ว่า ปัญหาการแลกเปลี่ยนความรู้งานจักสานไทยพวน คือ ไม่มีการแลกเปลี่ยนความรู้เท่าที่ควร

2.2.4 ปัญหาการจัดเก็บความรู้

อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

การจัดเก็บความรู้งานจักสานไม่มีการจัดเก็บขั้นตอนของการทำงานจักสานไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเท่าที่ควร จะจัดเก็บจะเป็นเพียงลักษณะกันลิ่มโดยจดเพียงแคลวดลาย หรือเขียนแบบ ใสลงในกระดาษ และเก็บเป็นเอกสารส่วนตัว ลักษณะการเขียนจะเขียนตามที่ตนเองเข้าใจ ช่างจักสานบางคนไม่เคยจดเลย เพราะว่าการจดจำไว้เท่านั้น เวลาถ่ายทอดความรู้ก็จะสอนปฏิบัติให้ลงมือทำตามที่สอนเลย นอกจากนี้ยังไม่มียุทธศาสตร์เข้ามาแนะนำหรือให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดเก็บความรู้จากตัวบุคคลให้ถ่ายทอดออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรที่เป็นรูปธรรม

อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

ปัญหาการจัดเก็บความรู้พบว่า มีการจัดเก็บความรู้น้อย ลักษณะการจัดเก็บจะเก็บเฉพาะลวดลายที่ทำยาก เป็นเพียงลักษณะกันลิ่มจะจดแค่ลวดลายงานจักสานใสลงในกระดาษ และเก็บเป็นเอกสารส่วนตัว ลักษณะการเขียนจะเขียนตามที่ตนเองเข้าใจคร่าวๆ ไม่ได้บันทึกขั้นตอนการจักสานโดยละเอียด และบางคนไม่เคยจดบันทึกเลย นอกจากนี้ ยังพบว่าช่างจักสานไม่มีความรู้

เกี่ยวกับการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดเก็บ ประกอบกับไม่มีหน่วยงานเข้ามาแนะนำหรือให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดเก็บความรู้จากตัวบุคคลให้ถ่ายทอดออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรที่เป็นรูปธรรม เพื่อให้งานจักสานไทยพวนคงอยู่กับชุมชนและให้ผู้สนใจรุ่นหลังได้เข้ามาศึกษาค้นคว้าต่อไป

สรุปได้ว่า ปัญหาการจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวนคือ ไม่มีการจัดเก็บความรู้งานจักสานไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ไม่มีผู้รับผิดชอบในการจัดเก็บ และไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ

2.2.5 ปัญหาการถ่ายทอดความรู้

อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

การถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวนขาดผู้รับการสืบทอด เนื่องจากลูกหลานไม่ให้ความสนใจ และหันไปประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้ดีกว่าการทำงานจักสานที่ใช้ระยะเวลา ความอดทน วิริยะ เพื่อทำงานจักสาน ด้านผู้ถ่ายทอดคือ ช่างจักสานส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ เมื่อต้องนั่งจักสานเป็นระยะเวลานานๆ ทำให้เกิดปัญหาสุขภาพเกี่ยวกับหลัง และมีมือ เพราะต้องใช้เวลานั่งจักสานด้วยมือตลอดเวลา ตั้งแต่การจักตอกไปจนถึงการสาน ผู้ถ่ายทอดเองไม่สามารถถ่ายทอดความรู้งานจักสานได้เต็มที่ เนื่องจากใช้การจดจำลวดลาย และข้อจำกัดด้านเวลา ในการถ่ายทอดทักษะงานจักสานบางอย่างไม่สามารถอธิบายหรือทำได้ในระยะเวลาสั้นๆ ต้องใช้เวลา ความอดทน ความตั้งใจ วิริยะ อุทิศสาหะในการฝึกฝน บางคนถอดใจเลิกทำ

อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

ปัญหาการถ่ายทอดความรู้งานจักสาน พบว่า ประสบปัญหาทั้งผู้ถ่ายทอด และผู้รับการถ่ายทอด กล่าวคือ ผู้รับการถ่ายทอดความรู้พร้อมที่จะทำการสอน แต่ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ทำให้มีปัญหาสุขภาพเกี่ยวกับสายตา และมีมือที่ใช้งานอยู่เป็นประจำ สภาพร่างกายไม่แข็งแรง นั่งจักสานนานๆไม่ได้ จะมีอาการปวดหลัง แขนและมีมือ บางคนไม่ได้จักสานเพราะต้องไปทำงานอื่นที่เป็นอาชีพหลัก หรือบางคนไปทำงานอื่นที่รับค่าจ้างดีกว่า หรือมีภาระครอบครัว เช่น ต้องเลี้ยงลูกหลาน ทำให้ไม่มีเวลามารับจักสาน ส่วนปัญหาผู้รับการถ่ายทอดคือ ขาดผู้มารับการถ่ายทอดงานจักสาน เนื่องจากเยาวชนได้รับการศึกษาสูงขึ้น จึงประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้ดีกว่า ทำงานสบายกว่า เมื่อมีรายได้พอเลี้ยงครอบครัวก็ให้พ่อแม่หยุดทำงานจักสาน

สรุปได้ว่า ปัญหาการถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวนคือ ขาดผู้รับการสืบทอดและผู้ถ่ายทอดส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ขาดทักษะการถ่ายทอดความรู้

ตอนที่ 3 รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนที่ได้จากการศึกษาในพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก และอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี สามารถสรุปผลการวิเคราะห์รูปแบบการจัดการความรู้ ได้ดังนี้

1. การกำหนดความรู้

การกำหนดความรู้ควรมีการกำหนดความรู้งานจักสานโดยช่างจักสาน และคนในชุมชนสมาชิกกลุ่ม และผู้นำกลุ่มจักสาน โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐในการกำหนดความรู้ความรู้งานจักสานควรมาจากความต้องการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของบรรพบุรุษคือไทยพวนที่มีอยู่ในชุมชน และควรคำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นเป็นหลัก คือ ไม้ไผ่ เพื่อลดปัญหาด้านการขาดแคลนวัตถุดิบหลักที่ใช้ในการจักสาน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อต้นทุนการผลิต

2. การแสวงหาความรู้

การแสวงหาความรู้ ควรเป็นการเรียนรู้ร่วมกันของช่างจักสานเพื่อก่อให้เกิดความสามัคคีร่วมมือร่วมใจในการจักสานเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป หากชุมชนใดมีการตั้งกลุ่มจักสานควรมีการเรียนรู้ภายในกลุ่มจักสานเพื่อก่อให้เกิดความรู้และทักษะฝีมือที่คล้ายคลึงกัน อันเป็นสิ่งบ่งบอกอัตลักษณ์งานจักสานไทยพวนในชุมชนของตน อีกทั้งควรเข้ารับการอบรมจากหน่วยงานรัฐเกี่ยวกับการทำงานจักสานเพื่อเพิ่มพูนความรู้ และทักษะในการจักสานเพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับงานจักสานของตนเอง และหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้มีแหล่งเรียนรู้งานจักสานไทยพวน เพื่อเป็นแหล่งภูมิปัญญาที่เอื้ออำนวยให้ผู้สนใจมีแหล่งที่ใช้ศึกษาค้นคว้าได้

3. การแลกเปลี่ยนความรู้

การแลกเปลี่ยนความรู้งานจักสานคือ การแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างช่างจักสานด้วยกัน ซึ่งเป็นลักษณะที่สอดคล้องกับการทำงานจักสานมากที่สุด เนื่องจากการจักสานเป็นงานหัตถกรรมที่ใช้ทักษะฝีมือความชำนาญเฉพาะตน การแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างช่างที่ทำงานจักสานด้วยกันจะสามารถสื่อสารด้วยภาษาเดียวกัน ทำให้เข้าใจกันและกันได้โดยง่าย หากมีการตั้งกลุ่มจักสานควรมีการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างสมาชิกกลุ่มจักสานด้วยกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันในกลุ่ม หากยังมีข้อสงสัยหรือมีเวลา ควรมีการประชุมกลุ่มย่อยของกลุ่มจักสาน อันจะทำให้สมาชิกได้รับความรู้ความเข้าใจตลอดจนข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องครบถ้วนตรงกัน

4. การจัดเก็บความรู้

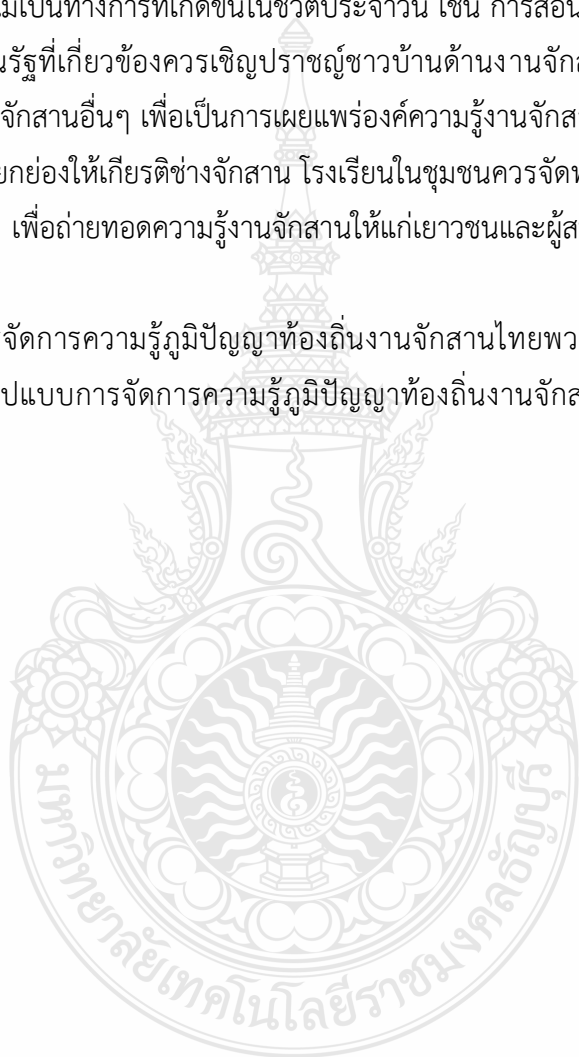
การจัดเก็บความรู้ ควรเป็นการจัดเก็บความรู้ไว้ในตัวช่างจักสานด้วยการจดจำ เนื่องจากการทำงานจักสาน ซึ่งเป็นงานที่ต้องใช้ทักษะ ความชำนาญเป็นอย่างสูง ไม่สามารถจัดเก็บเป็นสื่อรูปแบบอื่นใดที่จะสามารถถ่ายทอดได้ชัดเจนเท่าตัวบุคคล แต่อย่างไรก็ดี ควรมีการบันทึกเป็นลาย

ลักษณะอักษร อาจอยู่ในรูปของการบันทึกภาพงานจักสาน การเก็บผลงานจักสาน การจัดเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ และศูนย์การเรียนรู้งานจักสานไทยพวน เนื่องจากในอนาคตช่างจักสานอาจเสียชีวิตไปโดยไม่มีผู้สืบทอดงานจักสาน จะทำให้องค์ความรู้นี้สูญหายไป

5. การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวน ควรเป็นการลงมือทำให้อุเป็นตัวอย่างมากที่สุด ซึ่งเป็นการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เช่น การสอนลูกหลานในครอบครัว หรือในชุมชน หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องควรเชิญปราชญ์ชาวบ้านด้านงานจักสานไปเป็นวิทยากรสอนในสถานศึกษาหรือกลุ่มจักสานอื่นๆ เพื่อเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้งานจักสานไทยพวนให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง ควรให้การยกย่องให้เกียรติช่างจักสาน โรงเรียนในชุมชนควรจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับงานจักสานไทยพวน เพื่อถ่ายทอดความรู้งานจักสานให้แก่เยาวชนและผู้สนใจ

รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนที่ได้จากการศึกษาชุมชน ผู้วิจัยสามารถสรุปรูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนของชุมชน ดังตารางที่ 7

ตารางที่ 7 การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนของชุมชน

รูปแบบ	รายละเอียดของรูปแบบการจัดการความรู้
1. การกำหนดความรู้	<ol style="list-style-type: none"> 1. มีการกำหนดความรู้โดยคำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นเป็นหลัก คือ ไม้ไผ่ 2. มีการกำหนดความรู้งานจักสานโดยมาจากความต้องการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของบรรพบุรุษที่มีอยู่ในชุมชน 3. มีการกำหนดความรู้โดยช่างจักสาน และคนในชุมชน 4. มีการกำหนดความรู้โดยสมาชิกกลุ่ม 5. มีการกำหนดความรู้โดยผู้นำกลุ่ม 6. ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐในการกำหนดความรู้
2. การแสวงหาความรู้	<ol style="list-style-type: none"> 1. การเรียนรู้ร่วมกันของช่างจักสาน 2. การเรียนรู้ภายในกลุ่มจักสาน 3. การเข้ารับการอบรมจากหน่วยงานรัฐเกี่ยวกับการทำงานจักสาน 4. หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้มีแหล่งเรียนรู้งานจักสานไทยพวน
3. การแลกเปลี่ยนความรู้	<ol style="list-style-type: none"> 1. การแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างช่างจักสานด้วยกัน 2. การแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างสมาชิกกลุ่มจักสานด้วยกัน 3. การประชุมกลุ่มย่อยของกลุ่มจักสาน
4. การจัดเก็บความรู้	<ol style="list-style-type: none"> 1. การจัดเก็บความรู้ไว้ในตัวช่างจักสานด้วยการจดจำ 2. การบันทึกภาพงานจักสาน 3. การเก็บผลงานจักสาน 4. การจัดเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ 5. ศูนย์การเรียนรู้งานจักสานไทยพวน
5. การถ่ายทอดความรู้	<ol style="list-style-type: none"> 1. การบอกเล่าเกี่ยวกับการจักสาน 2. การลงมือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง 3. การเป็นวิทยากร 4. หลักสูตรท้องถิ่น

รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนของผู้เชี่ยวชาญ
 ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน
 จากความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญเพื่อยืนยันรูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทย
 พวนที่สร้างขึ้น

1. การกำหนดความรู้

การกำหนดความรู้ด้านงานจักสานไทยพวน ได้แก่ การกำหนดความรู้โดยคำนึงถึง
 ทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นเป็นหลัก คือ ไม้ไผ่ ซึ่งมาจากความต้องการสืบสานภูมิปัญญา
 ท้องถิ่นของบรรพบุรุษที่มีอยู่ในชุมชน การกำหนดความรู้โดยสมาชิกกลุ่มและผู้นำกลุ่ม และได้รับ
 การสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐเกี่ยวกับรูปแบบงานจักสานที่ควรผลิตเพื่อให้สอดคล้องกับความ
 ต้องการของผู้บริโภค

จากการสอบถามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ พบว่า ส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการกำหนด
 ความรู้ของชุมชน โดยเห็นว่า ควรกำหนดความรู้โดยสมาชิกในชุมชนร่วมกันพิจารณาจากการใช้
 ทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นเป็นหลักคือ ไม้ไผ่ เพื่อนำทรัพยากรท้องถิ่นที่มีอยู่มาใช้ให้เกิด
 ประโยชน์และลดปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบ ซึ่งจะทำได้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น อันจะส่งผลถึงราคา
 ในการจำหน่าย โดยให้ตระหนักถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยพวนที่อยู่ในชุมชน ส่วนชุมชนที่มีกลุ่มจัก
 สานควรมีผู้นำที่เข้มแข็งในการพัฒนาชุมชน และมีภาวะผู้นำที่จะชักจูงใจให้สมาชิกกลุ่มร่วมมือร่วมใจ
 ในการทำงานจักสานไทยพวนให้คงอยู่กับชุมชนตลอดไป

2. การแสวงหาความรู้

การแสวงหาความรู้งานจักสานไทยพวน ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นว่าควรเป็นการเรียนรู้ของ
 ช่างจักสานด้วยกันเป็นหลัก เป็นการสอนแบบตัวต่อตัว โดยการอธิบาย แล้วลงมือทำงานจักสานแบบ
 ลองผิดลองถูก เพื่อเป็นการฝึกทักษะ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น โดยชาวบ้านควรเป็นผู้
 ริเริ่มความต้องการ ลงมือทำ และเรียนรู้งานจักสานด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดความรู้สึกรักภาคภูมิใจในภูมิ
 ปัญญาของบรรพบุรุษ หากมีกลุ่มจักสานในชุมชนควรไปศึกษาดูงาน เข้ารับการอบรมสัมมนาจาก
 หน่วยงานของรัฐเกี่ยวกับงานจักสาน เพื่อนำความรู้มาพัฒนารูปแบบและลดตายงานจักสานไทย
 พวน นอกจากนี้ หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงวัฒนธรรม กรมพัฒนาชุมชน เป็นต้น ควร
 สนับสนุน ส่งเสริมให้มีแหล่งเรียนรู้ชุมชนงานจักสานไทยพวน เพื่อให้ นักเรียน นักศึกษา ผู้สนใจ
 รวมถึงช่างจักสานเองได้ศึกษาหาความรู้ ควรมีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการแสวงหาความรู้ เช่น
 คอมพิวเตอร์ที่มีการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ต เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับบุคคลที่สนใจสามารถแสวงหา
 ความรู้ได้โดยสะดวกรวดเร็ว

3. การแลกเปลี่ยนความรู้

ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นว่า การแลกเปลี่ยนความรู้งานจักสานไทยพวนเป็นลักษณะที่ไม่เป็นทางการ โดยการพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ที่ตนเองมี สอดคล้องกับธรรมชาติของชาวบ้านที่มักแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ ควรสนับสนุนให้ชาวบ้านแลกเปลี่ยนความรู้กันเอง ไม่ต้องมีการกำหนดหัวข้อหรือขั้นตอนที่เป็นทางการ เนื่องจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับงานจักสานระหว่างช่างจักสานที่เป็นชาวบ้านในท้องถิ่นเดียวกัน จะพูดคุยเข้าใจและไว้วางใจกันมากกว่าการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่รัฐ หรือนักวิชาการ

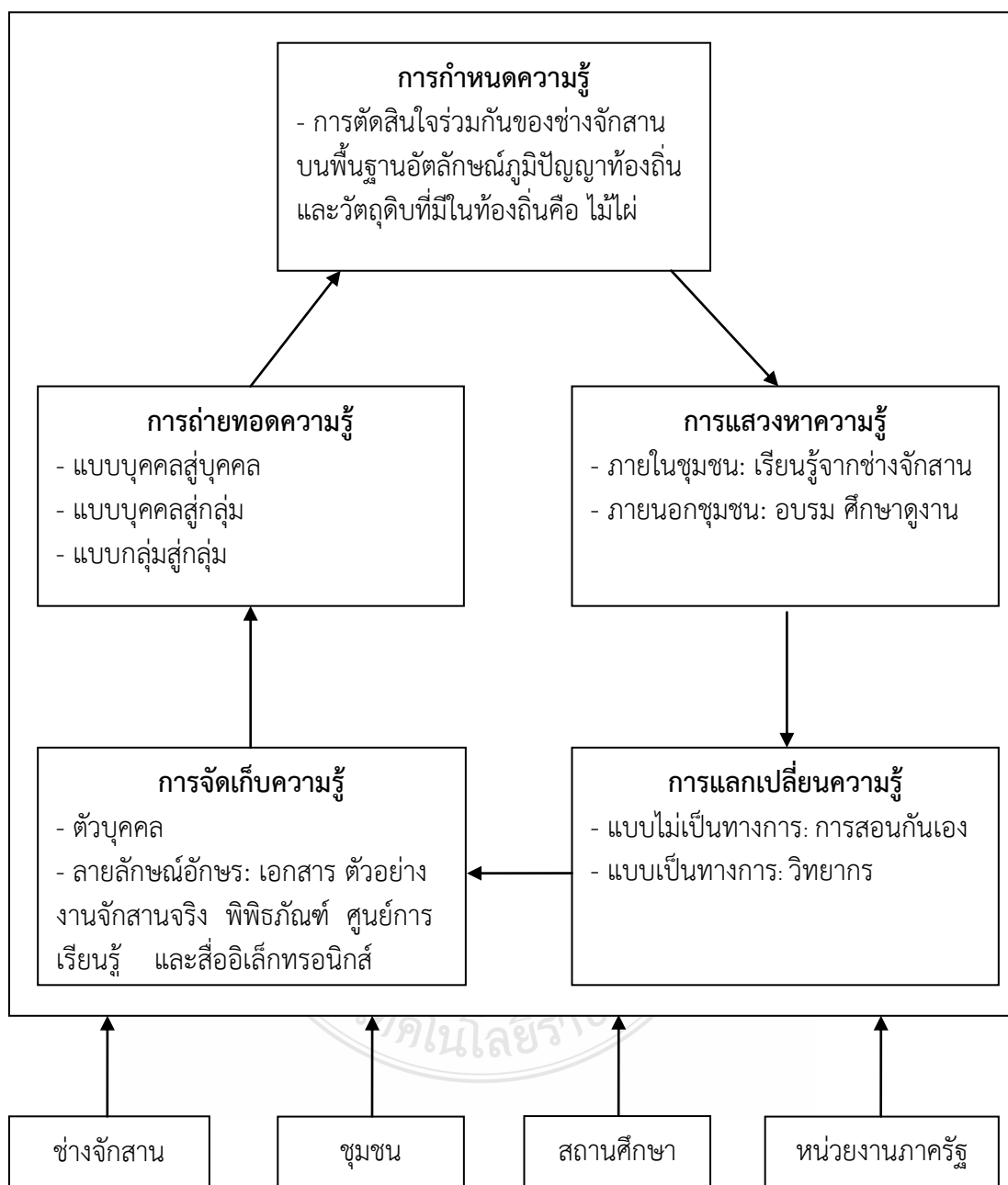
4. การจัดเก็บความรู้

ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นว่า การจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวนอยู่ทำในรูปของการจดจำผ่านตัวบุคคลมากกว่าการจัดเก็บด้วยวิธีอื่น เนื่องการทำงานจักสานนั้นเป็นงานที่ต้องใช้ความรู้ทักษะ ความชำนาญเฉพาะตัว การจัดเก็บความรู้ด้วยการดูตัวอย่างงานจักสานจริง การบันทึกภาพ การจดบันทึกในเอกสาร แหล่งเรียนรู้งานจักสานไทยพวนซึ่งอาจอยู่ในรูปของพิพิธภัณฑ์ และการจัดเก็บอยู่ในสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อเก็บรักษาองค์ความรู้งานจักสานให้สะดวกต่อการนำไปใช้และเผยแพร่ โดยเฉพาะการเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ หรือสื่อสังคมที่กำลังเป็นที่นิยมในปัจจุบัน เป็นเพียงการจัดเก็บความรู้ที่เป็นลายลักษณ์อักษรไว้ให้ผู้สนใจศึกษาค้นคว้า แต่ไม่สามารถจัดเก็บรายละเอียดขั้นตอน ทักษะและเทคนิคในการจักสานแต่ละลวดลายในแต่ละรูปแบบของงานจักสานได้ชัดเจนเท่าตัวบุคคล

5. การถ่ายทอดความรู้

ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นว่า การถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวนที่เหมาะสมในการถ่ายทอดความรู้ได้เป็นอย่างดี คือ การถ่ายทอดจากบุคคลสู่บุคคลเป็นหลัก โดยเน้นการปฏิบัติให้ดูเป็นหลัก การสาธิตขั้นตอนการจักสานอย่างละเอียด เพราะเป็นงานที่ต้องใช้ทักษะและความชำนาญค่อนข้างสูง เช่น การที่ช่างจักสานสอนลูกหลานในครัวเรือนหรือเพื่อนบ้าน ทำให้มีการทดลองทำ และได้ฝึกจักสานอยู่ในชีวิตประจำวัน ซึ่งจะเป็นการปลูกฝังให้ลูกหลานหรือคนรุ่นใหม่ในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจ รู้สึกรักและหวงแหนภูมิปัญญางานจักสานไทยพวนในท้องถิ่นของตนเอง การถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวนด้วยรูปแบบอื่น เช่น การดูจากผลงานจักสานจริง การอ่านจากเอกสาร หรือการดูภาพ วิดีโอ ไม่สามารถถ่ายทอดความรู้งานจักสานไปสู่การปฏิบัติได้จริงเหมือนกับการรับถ่ายทอดจากบุคคล นอกจากนี้ ควรมีการถ่ายทอดไปยังกลุ่มบุคคลทั้งในและนอกชุมชน เช่น ไปเป็นครูหลักสูตรท้องถิ่นตามโรงเรียนในชุมชน เพื่อสอนให้เยาวชนรุ่นใหม่รู้และตระหนักถึงคุณค่าของงานจักสานไทยพวนในชุมชน หรืออาจไปเป็นวิทยากรภายนอกตามหน่วยงานที่ได้รับเชิญเพื่อเป็นการเผยแพร่งานจักสานไทยพวนให้เป็นที่รู้จัก อาจทำให้มีผู้สนใจเข้ามารับการฝึกจักสานเพื่อประกอบอาชีพหรือสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนให้คงอยู่สืบไป

รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนที่ควรจะเป็น

ภาพที่ 111 รูปแบบการจัดการความรู้งานจักสานไทยพวน

รูปแบบการจัดการจัดความรู้งานจักสานไทยพวนข้างต้น เป็นผลจากการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และประชุมเชิงปฏิบัติการ ผู้วิจัยขอนำเสนอรูปแบบการจัดการจัดความรู้งานจักสานไทยพวน ดังนี้

1. การกำหนดความรู้

การกำหนดความรู้ด้านงานจักสานไทยพวน เป็นการตัดสินใจร่วมกันของช่างจักสานบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บ่งบอกอัตลักษณ์ของงานจักสานไทยพวน ซึ่งช่างจักสาน ผู้อาวุโส รวมถึงคนในชุมชนต้องร่วมกันกำหนดลวดลาย รูปแบบงานจักสานที่บ่งบอกอัตลักษณ์ของงานจักสานไทยพวนของตนเอง เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมของบรรพบุรุษ โดยใช้วัตถุุดิบที่มีในท้องถิ่นคือ ไม้ไผ่

2. การแสวงหาความรู้

- ภายในชุมชน: การเรียนรู้จากช่างจักสาน เป็นการแสวงหาความรู้ภายในจากการเรียนรู้ของช่างจักสานภายในชุมชน เมื่อพบปัญหาเกี่ยวกับการจักสานไม่ว่าจะเป็นเรื่องวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ ขั้นตอน รูปแบบ ลวดลาย รวมถึงเทคนิคในการจักสาน การสอบถามจากช่างจักสานที่มีความรู้ความชำนาญจะสามารถให้คำตอบที่ต้องการได้ถูกต้อง และอธิบายได้ชัดเจนด้วยการสื่อสารในภาษาที่ช่างจักสานในพื้นที่นั้นจะเข้าใจได้โดยง่าย นอกจากนี้ การแสวงหาความรู้ภายในชุมชนเป็นแหล่งความรู้ที่อยู่ใกล้ตัว และสะดวกที่สุดอีกด้วย

- ภายนอกชุมชน: การแสวงหาความรู้โดยการเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับงานจักสาน เพื่อเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ และสถานศึกษา ส่วนการศึกษาดูงานเกี่ยวกับการจักสาน จะทำให้ช่างจักสานนำความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาดูงานมาพัฒนารูปแบบ ลวดลาย

3. การแลกเปลี่ยนความรู้

- แบบไม่เป็นทางการ: การสอนกันเอง

การแลกเปลี่ยนความรู้งานจักสานไทยพวนควรอยู่ในรูปของการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่มของช่างจักสาน ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ตามความถนัดของแต่ละคน เนื่องจากมีการจัดเก็บความรู้ไว้ที่ตัวบุคคล การพูดคุยระหว่างช่างจักสานโดยใช้ภาษาของชาวบ้านด้วยกันจะทำให้สามารถแลกเปลี่ยนความรู้ได้เข้าใจมากกว่าการไปสอบถามกับผู้อื่น เช่น เจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งอาจไม่สะดวกหรือไม่สามารถซักถามได้จนเข้าใจตามความต้องการของตนเอง

- แบบเป็นทางการ

การแลกเปลี่ยนความรู้งานจักสานไทยพวนแบบเป็นทางการ เพื่อพัฒนาหรือแลกเปลี่ยนความรู้จากนักวิชาการ นักออกแบบ กลุ่มเหล่านี้อาจให้คำแนะนำเกี่ยวกับกระบวนการผลิตงานจักสานที่สอดคล้องกับยุคสมัยหรือแนะนำรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ตรงกับความต้องการของตลาด ทำให้ชุมชนสามารถจำหน่ายงานจักสานได้ดีขึ้น ส่วนสถานศึกษาที่เข้ามาศึกษาดูงานอาจมีการแลกเปลี่ยนความรู้ให้คำแนะนำทางวิชาการ

4. การจัดเก็บความรู้

การจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวน ควรจัดเก็บ 2 ลักษณะ คือ

- ตัวบุคคล

การจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวนควรให้ความสำคัญอยู่ในรูปแบบการจัดเก็บความรู้ไว้ที่ตัวบุคคล ในด้านของขั้นตอนและทักษะการจักสาน ซึ่งไม่สามารถถ่ายทอดออกมาได้ชัดเจนเท่ากับการความรู้ที่จดจำอยู่ในตัวช่างจักสาน

- ลายลักษณ์อักษร: เอกสาร ตัวอย่างงานจักสานจริง พิพิธภัณฑสถาน ศูนย์การเรียนรู้ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์

การจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่

1) เอกสาร เป็นการบันทึกองค์ความรู้เกี่ยวกับงานจักสานไทยพวนประกอบด้วย ประวัติความเป็นมาของงานจักสานไทยพวน รูปแบบ ลวดลาย วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ ขั้นตอนการผลิต รวมถึงรายชื่อช่างจักสาน โดยรวบรวมจากการสัมภาษณ์ช่างจักสาน และผู้อาวุโสในชุมชน แล้วบันทึกข้อมูลที่เป็นทั้งตัวอักษรและภาพ เพื่อใช้เป็นเอกสารหลักฐานในการศึกษาค้นคว้า

2) ตัวอย่างงานจักสานจริง เป็นการจัดเก็บผลงานจักสานไทยพวนจริงที่ได้มีการผลิตขึ้นเพื่อเป็นตัวอย่างของจริงไว้ใช้ศึกษาค้นคว้า ซึ่งจะทำให้ผู้ที่สนใจสามารถรับรู้ลวดลาย รูปแบบงานจักสานได้ทุกมิติ อันจะทำให้เกิดความซาบซึ้งในภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ

3) พิพิธภัณฑสถาน เป็นรูปแบบหนึ่งที่ใช้เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าในการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้ให้นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนผู้สนใจเกี่ยวกับงานจักสานไทยพวนได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ โดยมีข้อมูลและกิจกรรมเกี่ยวกับไทยพวนเพื่อดึงดูดความสนใจ และเป็นการประชาสัมพันธ์อีกทางหนึ่ง

4) ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ขึ้นในชุมชน และควรบริหารจัดการดำเนินงานโดยชุมชนเอง เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วม ก่อให้เกิดความรู้สึกรัก ห่วงแหนงภูมิปัญญางานจักสาน มีครูภูมิปัญญางานจักสานที่พร้อมจะถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับงานจักสานให้กับลูกหลานในชุมชน ตลอดจนผู้สนใจ เพื่อสืบทอดภูมิปัญญางานจักสานไทยพวนให้คงอยู่สืบไป

5) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เนื่องจากความก้าวหน้าในปัจจุบัน ควรนำเทคโนโลยีสารสนเทศและคอมพิวเตอร์เข้ามาใช้ในการจัดเก็บความรู้ โดยเฉพาะขั้นตอนการจักสานโดยละเอียดทำอยู่ในรูปของวิดีโอหรือสื่อที่เป็นภาพเคลื่อนไหว ให้ผู้สนใจได้ดูตัวอย่างการจักสานเหมือนกับช่างจักสานมาสาธิตให้ดูด้วยตนเอง นอกจากนี้ ควรทำอยู่ในรูปสื่ออิเล็กทรอนิกส์หลายๆแบบ เช่น ซีดีรอม ฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อความสะดวกในการเผยแพร่งานจักสานให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างทั่วโลกผ่านอินเทอร์เน็ต

5. การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวน แบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ

- แบบบุคคลสู่บุคคล

การถ่ายทอดความรู้แบบบุคคลสู่บุคคล เป็นการถ่ายทอดการทำงานจักสานแบบตัวต่อตัว โดยมีวิธีการถ่ายทอดความรู้ดังนี้

1. การถ่ายทอดความรู้แบบหมู่ปาฐะ เป็นการถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษที่มีการถ่ายทอดรูปแบบ ลวดลาย และขั้นตอนการจักสานสืบต่อกันมา ผู้ถ่ายทอดความรู้คือ คนในครอบครัว โดยพ่อหรือแม่สอนลูก พี่สอนน้อง น้องสอนพี่ ลุงสอนหลาน เป็นต้น เมื่อผู้รับการถ่ายทอดได้เรียนรู้ เห็น เข้าใจและจดจำวิธีการทำงานจักสานรูปแบบนั้นๆได้แล้ว ก็จะฝึกจักสานไปเรื่อยๆจนเกิดความชำนาญในที่สุด

2. การถ่ายทอดความรู้แบบตัวต่อตัว เป็นการเรียนรู้จากผู้ถ่ายทอดงานจักสานโดยการบอกเล่าแก่ผู้รับการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัว ทำให้มองเห็นปฏิกิริยาของผู้รับการถ่ายทอดได้โดยตรงว่า เข้าใจหรือไม่ สามารถทำตามขั้นตอนการจักสานที่กำลังถ่ายทอดอยู่หรือไม่

3. การถ่ายทอดความรู้แบบสาธิต เป็นการถ่ายทอดความรู้งานจักสานโดยการอธิบายรายละเอียดในการทำงานจักสานพร้อมๆไปกับการสาธิต ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดได้เรียนรู้โดยตรงทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ อาจอยู่ในรูปของการทำงานจักสานไปพร้อมกัน อันจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจจากการปฏิบัติตามผู้ถ่ายทอด

4. การถ่ายทอดความรู้แบบฝึกฝนด้วยตนเอง การทำงานจักสานเป็นการทำในครอบครัวสืบทอดต่อกันมา สมาชิกหรือลูกหลานในครอบครัวได้พบเห็นว่าคนในครอบครัวนั้นทำงานจักสานเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันอยู่เนืองๆ ตนเองจึงซึมซับความรู้เกี่ยวกับงานจักสานโดยไม่รู้ตัว เมื่อต้องการทำงานจักสาน จึงสามารถทำได้เองโดยไม่ต้องมีผู้สอน

- แบบบุคคลสู่กลุ่ม

การถ่ายทอดความรู้แบบบุคคลสู่กลุ่ม ควรอยู่ในรูปของการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้คือ

1. หลักสูตรท้องถิ่น โดยสถานศึกษาในชุมชนควรจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับงานจักสานไทยพวน เชิญช่างจักสานที่มีความเชี่ยวชาญมาเป็นผู้สอนให้นักเรียนในท้องถิ่นได้เรียนรู้และลงมือทำตาม เพื่อให้เยาวชนเกิดความรัก ห่วงแหน และภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนในท้องถิ่น

2. วิทยากร โดยไปเป็นวิทยากรตามหน่วยงานต่างๆทั้งของรัฐและเอกชนเพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้งานจักสานไทยพวนยังคงอยู่ และเป็นที่รู้จักสืบไป หรือไปสาธิตตามกลุ่มจักสานหรือกลุ่มที่มีความสนใจ ตลอดจนสาธิตการจักสานในนิทรรศการต่างๆ เช่น งานผลิตภัณฑ์โอท็อปที่จัดในแต่ละปี

- แบบกลุ่มสู่กลุ่ม

การถ่ายทอดความรู้แบบกลุ่มสู่กลุ่ม คือ การจัดกิจกรรมประเพณีของชุมชนไทยพวน ชุมชน สถานศึกษา และหน่วยงานรัฐควรร่วมกันจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานจักสานไทยพวนในเทศกาลประเพณีในท้องถิ่นเป็นประจำทุกปี อาจสอดแทรกเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อเป็นการส่งเสริม อนุรักษ์และเผยแพร่งานจักสานไทยพวนให้เป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไป

จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนมีผู้เกี่ยวข้อง 3 ส่วน คือ

1. ชุมชน การที่จะทำเรื่องใดก็ตามต้องเกิดจากความต้องการของชุมชนก่อนเป็นลำดับแรก เพื่อให้โครงการหรือกิจกรรมใดก็ตามดำเนินไปได้ต่อเนื่อง หากตรงกับความต้องการของชุมชน ซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจะดำรงรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนให้เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนสืบไป ชุมชนเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง เพราะเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับภูมิปัญญางานจักสานไทยพวน ต้องตระหนักและเห็นความสำคัญในการสืบทอดงานจักสานไทยพวนให้คงอยู่กับชุมชนไทยพวนตลอดไป

2. หน่วยงานรัฐ รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนต้องได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจังจากหน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงวัฒนธรรม กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรมส่งเสริมการส่งออก องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น ซึ่งเป็นวงล้อขับเคลื่อนให้กิจกรรมต่างๆดำเนินไปได้ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนด้านงบประมาณเพื่อจัดซื้อวัตถุดิบในจำนวนมากและราคาถูก ให้ค่าตอบแทนช่างจักสานที่ยังเหลืออยู่ การหาที่จัดแสดงสินค้าทั้งในและต่างประเทศ และการถ่ายทอดภูมิปัญญางานจักสานไทยพวนในรูปแบบต่างๆ นอกจากนี้ ควรเป็นตัวกลางในการจัดหาตลาดและเป็นผู้กำหนดราคาแล้วนำมาให้ชุมชนเป็นผู้ผลิต ประชาสัมพันธ์ในสื่อต่างๆ รวมถึงเป็นผู้ดำเนินการบันทึกภูมิปัญญางานจักสานไทยพวนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในรูปแบบต่างๆ

3. สถาบันการศึกษา มีส่วนช่วยในธำรงรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนหลายด้าน เช่น การศึกษาวิจัยเพื่ออนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนางานจักสานไทยพวน หรือการให้ความรู้ทางการตลาดแก่ผู้ผลิต การออกแบบงานจักสานไทยพวน หรือเป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างชุมชนและหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชน

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง หัตถกรรมจักสานไทยพวน: รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อดำรงอัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) และวิธีการวิจัยข้อมูลภาคสนาม (Field Research) ในการเก็บรวบรวมแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) จากพื้นที่วิจัยในภาคกลางที่ทำงานจักสานไทยพวน คือ ตำบลปากพลี จังหวัดนครนายก และอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง มีจำนวนทั้งสิ้น 120 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสังเกต และแบบสัมภาษณ์ และนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) โดยผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัย ดังนี้

1. สรุปผลการวิจัย
2. อภิปรายผล
3. ข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

ตอนที่ 1 ความเป็นมาและภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

ความเป็นมาของงานจักสานไทยพวนเชื่อกันว่า งานจักสานนั้นได้ถูกสืบทอดและมีมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่อพยพจากเมืองเชียงขวางเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ประมาณ พ.ศ. 2322 เมื่ออพยพมาอยู่ในประเทศไทย จึงเลือกสถานที่สร้างบ้านเรือนอยู่ตามแม่น้ำลำคลอง ซึ่งมีไม้ไผ่สีสุกเป็นจำนวนมาก จึงเป็นวัตถุดิบในงานจักสานให้กับคนในชุมชนนำมาทำเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ในอดีตส่วนใหญ่ทำการเกษตร จึงมีการจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตรไว้ใช้เองในแทบทุกครัวเรือน เช่น ลอบ ไซ กระบุง ตะกร้า เป็นต้น และสืบทอดกันมาหลายช่วงอายุคน

ภูมิปัญญางานจักสานไทยพวนใช้วัสดุที่มีในท้องถิ่นคือ ไผ่สีสุก แบ่งเป็นเครื่องใช้ทางการเกษตร เครื่องใช้ในครัวเรือน และเครื่องมือจับสัตว์น้ำ เช่น กระด้ง ไซ สุ่มไก่ ตะกร้า กระเป๋า

ลวดลายที่ใช้คือ ลายหนึ่ง ลายสอง ลายดอกพิกุล ลายดอกลั่นทม ลายแวงมยุรา ลายหนามทุเรียน ลายเกลียว ลายยกดอก ลายเม็ดข้าว และลายขีด มีลายประกอบในการจักสานคือ ลายตาชะลอม ลายมัดหวายเวียน ลายมัดหวายเดี่ยว ลายจุงนาง ลายสันปลาช่อน และลายมัดหวายห้าเส้น ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์คือ ลายดอกพิกุล ส่วนลายขีดใช้สานเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน

ตอนที่ 2 สภาพและปัญหาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

2.1 สภาพการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

จากการศึกษาพบว่า สภาพการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน มี 5 ขั้นตอน ได้แก่ การกำหนดความรู้ การแสวงหาความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้ การจัดเก็บความรู้ และการถ่ายทอดความรู้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) การกำหนดความรู้ เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากบรรพบุรุษ โดยนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นคือ ไม้เฒ่าไม้ ใช้ กำหนดความรู้คือ ช่างจักสาน หรือผู้นำกลุ่ม

2) การแสวงหาความรู้ เป็นการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง โดยการสังเกต การซักถาม การฝึกฝนด้วยตนเองเป็นวิธีการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับงานจักสาน โดยใช้วิธีสังเกตและเลียนแบบ ด้วยการนำมาฝึกฝนด้วยตนเอง โดยอาศัยพื้นความรู้เดิมที่มีอยู่ทำให้เรียนรู้การทำงานจักสานได้รวดเร็วขึ้น และเข้ารับการฝึกอบรมจากหน่วยงานรัฐ

3) การแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยใช้การพูดคุยระหว่างผู้ที่ทำงานจักสานด้วยกัน เนื่องจากชาวบ้านสามารถจักสานกันตัวเองโดยใช้ลวดลายง่ายๆ เป็นลักษณะที่ต่างคนต่างทำงานจักสานที่บ้านตนเอง เมื่อมีปัญหาในการจักสานก็จะไปพูดคุยซักถามกับผู้อื่นที่มีความชำนาญในการจักสาน ผู้ที่ต้องการจักสานรูปแบบที่ตนไม่มีความรู้ความชำนาญก็ไปขอคำแนะนำจากเพื่อนบ้านที่มีความถนัดในรูปแบบดังกล่าวได้ ในขณะที่ชุมชนที่มีกลุ่มจักสานส่วนใหญ่จะไปจักสานรวมกันที่ทำการกลุ่มแล้วพูดคุยซักถาม แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน

4) การจัดเก็บความรู้ การจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวนเป็นการจัดเก็บความรู้ในลักษณะของการจดจำไว้ในตัวบุคคล อาจมีการถ่ายภาพ หรือเก็บตัวอย่างชิ้นงานไว้บ้าง แต่ไม่มากนัก บางคนจดบันทึกด้วยลายมือตามความเข้าใจของตนเองที่ผู้อื่นไม่เข้าใจเนื่องจากขาดรายละเอียดที่จำเป็นของการจักสาน นอกจากนี้ ยังมีการจัดแสดงสิ่งของเครื่องใช้ประเภทงานจักสานของชาวไทยพวนไว้ที่พิพิธภัณฑ์

5) การถ่ายทอดความรู้ เป็นการถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่ในตัวเองให้แก่ลูกหลานในครอบครัวหรือในชุมชน ในลักษณะการสอนตัวต่อตัว โดยอธิบายพร้อมสาธิต แล้วให้ลงมือปฏิบัติ

ตาม เพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรง และเป็นการสะสมประสบการณ์ ทักษะฝีมือในการจักสานไปเรื่อยๆจนเกิดความชำนาญ รวมถึงเป็นวิทยากร

2.2 ปัญหาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

สภาพปัญหาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ได้ดังนี้

1) **การกำหนดความรู้** คือ ขาดความรู้ในการกำหนดความรู้ ขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดความรู้ ขาดผู้นำกลุ่มจักสานที่มีภาวะผู้นำ ไม่สนใจในการกำหนดความรู้ และไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ

2) **การแสวงหาความรู้** เนื่องจากไม่มีเวลาในการแสวงหาความรู้ ขาดแรงจูงใจในการแสวงหาความรู้ และขาดผู้แนะนำในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งต่างๆ

3) **การแลกเปลี่ยนความรู้** เป็นการทำงานจักสานเพื่อใช้ประกอบการดำรงชีพที่อยู่ในครัวเรือนของตนเองเป็นหลัก เป็นลักษณะต่างคนต่างทำงานจักสานขึ้นใช้เอง จึงไม่มีการแลกเปลี่ยนความรู้เท่าที่ควร

4) **การจัดเก็บความรู้** การจัดเก็บความรู้งานจักสานไม่มีการจัดเก็บขั้นตอนของการทำงานจักสานไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเท่าที่ควร จะจัดเก็บจะเป็นเพียงลักษณะกันลิ่มโดยจดเพียงแค่วาดลาย หรือเขียนแบบ ใส่ลงในกระดาษ และเก็บเป็นเอกสารส่วนตัว ลักษณะการเขียนจะเขียนตามที่ตนเองเข้าใจ ช่างจักสานบางคนไม่เคยจดเลย เพราะว่าการจดจำไว้เท่านั้น เวลาถ่ายทอดความรู้ก็จะสอนปฏิบัติให้ลงมือทำตามที่สอนเลย ไม่มีผู้รับผิดชอบในการจัดเก็บ และไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ

5) การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวนขาดผู้รับการสืบทอด ประกอบกับช่างจักสานส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ เมื่อต้องนั่งจักสานเป็นระยะเวลาหลายๆ ทำให้เกิดปัญหาสุขภาพเกี่ยวกับหลังและมือ ผู้ถ่ายทอดเองไม่สามารถถ่ายทอดความรู้งานจักสานได้เต็มที่ เนื่องจากใช้การจดจำวาดลายและข้อจำกัดด้านเวลา ในการถ่ายทอดทักษะงานจักสานบางอย่างไม่สามารถอธิบายหรือทำได้ในระยะเวลาสั้นๆ ต้องใช้เวลา ความอดทน ความตั้งใจ วิริยะ อุตสาหะในการฝึกฝน บางคนถอดใจเลิกทำ

ตอนที่ 3 รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนที่ได้จากการศึกษาในพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก และอำเภอบางปลาหม้อ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นผลจากการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และประชุมเชิงปฏิบัติการ ผู้วิจัยประยุกต์ใช้กระบวนการจัดการความรู้ที่นักวิชาการได้เสนอกระบวนการจัดการความรู้ไว้ ได้แก่ Marquardt (1996); Probst, Raub, and Romhardt (2000); Marali (2001); Laudon and Laudon (2002) และ Mertins; Heisig; and Vorbeck (2003) จึงขอนำเสนอรูปแบบการจัดการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน ดังนี้

1. การกำหนดความรู้

การกำหนดความรู้ด้านงานจักสานไทยพวน เป็นการตัดสินใจร่วมกันของช่างจักสาน บนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บ่งบอกอัตลักษณ์ของงานจักสานไทยพวน ซึ่งช่างจักสาน ผู้อาวุโส รวมถึงคนในชุมชนต้องร่วมกันกำหนดลวดลาย รูปแบบงานจักสานที่บ่งบอกอัตลักษณ์ของงานจักสานไทยพวนของตนเอง เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมของบรรพบุรุษ โดยใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นคือ ไม้ไผ่

2. การแสวงหาความรู้

- ภายในชุมชน: การเรียนรู้จากช่างจักสาน เป็นการแสวงหาความรู้ภายในจากการเรียนรู้ของช่างจักสานภายในชุมชน เมื่อพบปัญหาเกี่ยวกับการจักสานไม่ว่าจะเป็นเรื่องวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ ขั้นตอน รูปแบบ ลวดลาย รวมถึงเทคนิคในการจักสาน การสอบถามจากช่างจักสานที่มีความรู้ความชำนาญจะสามารถให้คำตอบที่ต้องการได้ถูกต้อง และอธิบายได้ชัดเจนด้วยการสื่อสารในภาษาที่ช่างจักสานในพื้นที่เดียวกันจะเข้าใจได้โดยง่าย นอกจากนี้ การแสวงหาความรู้ภายในชุมชนเป็นแหล่งความรู้ที่อยู่ใกล้ตัว และสะดวกที่สุดอีกด้วย

- ภายนอกชุมชน: การแสวงหาความรู้โดยการเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับงานจักสาน เพื่อเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ และสถานศึกษา ส่วนการศึกษาดูงานเกี่ยวกับการจักสาน จะทำให้ช่างจักสานนำความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาดูงานมาพัฒนารูปแบบ ลวดลาย

3. การแลกเปลี่ยนความรู้

- แบบไม่เป็นทางการ: การสอนกันเอง

การแลกเปลี่ยนความรู้งานจักสานไทยพวนควรอยู่ในรูปของการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่มของช่างจักสาน ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ตามความถนัดของแต่ละคน เนื่องจากมีการจัดเก็บความรู้ไว้ที่ตัวบุคคล การพูดคุยระหว่างช่างจักสานโดยใช้ภาษาของชาวบ้านด้วยกันจะทำให้สามารถแลกเปลี่ยนความรู้ได้เข้าใจมากกว่าการไปสอบถามกับผู้อื่น เช่น เจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งอาจไม่สามารถหรือไม่สามารถซักถามได้จนเข้าใจตามความต้องการของตนเอง

- แบบเป็นทางการ

การแลกเปลี่ยนความรู้งานจักสานไทยพวนแบบไม่เป็นทางการ เพื่อพัฒนาหรือแลกเปลี่ยนความรู้จากนักวิชาการ นักออกแบบ กลุ่มเหล่านี้ อาจให้คำแนะนำเกี่ยวกับกระบวนการผลิตงานจักสานที่สอดคล้องกับยุคสมัยหรือแนะนำรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ตรงกับความต้องการของตลาด ทำให้ชุมชนสามารถจำหน่ายงานจักสานได้ดีขึ้น ส่วนสถานศึกษาที่เข้ามาศึกษาดูงานอาจมีการแลกเปลี่ยนความรู้ให้คำแนะนำทางวิชาการ

4. การจัดเก็บความรู้

การจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวน ควรจัดเก็บ 2 ลักษณะ คือ

- ตัวบุคคล

การจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวนควรให้ความสำคัญอยู่ในรูปแบบการจัดเก็บความรู้ไว้ที่ตัวบุคคล ในด้านของขั้นตอนและทักษะการจักสาน ซึ่งไม่สามารถถ่ายทอดออกมาได้ชัดเจนเท่ากับการความรู้ที่จดจำอยู่ในตัวช่างจักสาน

- ลายลักษณ์อักษร: เอกสาร ตัวอย่างงานจักสานจริง พิพิธภัณฑสถาน ศูนย์การเรียนรู้ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์

การจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่

1) เอกสาร เป็นการบันทึกองค์ความรู้เกี่ยวกับงานจักสานไทยพวนประกอบด้วยประวัติความเป็นมาของงานจักสานไทยพวน รูปแบบ ลวดลาย วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ ขั้นตอนการผลิต รวมถึงรายชื่อช่างจักสาน โดยรวบรวมจากการสัมภาษณ์ช่างจักสาน และผู้อาวุโสในชุมชน แล้วบันทึกข้อมูลที่เป็นทั้งตัวอักษรและภาพ เพื่อใช้เป็นเอกสารหลักฐานในการศึกษาค้นคว้า

2) ตัวอย่างงานจักสานจริง เป็นการจัดเก็บผลงานจักสานไทยพวนจริงที่ได้มีการผลิตขึ้นเพื่อเป็นตัวอย่างของจริงไว้ใช้ศึกษาค้นคว้า ซึ่งจะช่วยให้ผู้ที่สนใจสามารถรับรู้ลวดลาย รูปแบบงานจักสานได้ทุกมิติ อันจะทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งในภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ

3) พิพิธภัณฑสถาน เป็นรูปแบบหนึ่งที่ใช้เป็นแหล่งการศึกษาค้นคว้าในการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนผู้สนใจเกี่ยวกับงานจักสานไทยพวนได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ โดยมีข้อมูลและกิจกรรมเกี่ยวกับไทยพวนเพื่อดึงดูดความสนใจ และเป็นการประชาสัมพันธ์อีกทางหนึ่ง

4) ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ขึ้นในชุมชน และควรบริหารจัดการดำเนินงานโดยชุมชนเอง เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วม ก่อให้เกิดความรู้สึกรัก ห่วงแหนงภูมิปัญญางานจักสาน มีครูภูมิปัญญางานจักสานที่พร้อมจะถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับงานจักสานให้กับลูกหลานในชุมชน ตลอดจนผู้สนใจ เพื่อสืบทอดภูมิปัญญางานจักสานไทยพวนให้คงอยู่สืบไป

5) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เนื่องจากความก้าวหน้าในปัจจุบัน ครอบงำเทคโนโลยีสารสนเทศ และคอมพิวเตอร์เข้ามามีใช้ในการจัดเก็บความรู้ โดยเฉพาะขั้นตอนการจักสานโดยละเอียดทำอยู่ในรูปของวิดีโอหรือสื่อที่เป็นภาพเคลื่อนไหว ให้ผู้สนใจได้ดูตัวอย่างการจักสานเหมือนกับช่างจักสานมาสาธิตให้ดูด้วยตนเอง นอกจากนี้ ควรทำอยู่ในรูปสื่ออิเล็กทรอนิกส์หลายๆแบบ เช่น ซีดีรอม ฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อความสะดวกในการเผยแพร่งานจักสานให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างทั่วโลก ผ่านอินเทอร์เน็ต

5. การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวน แบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ

- แบบบุคคลสู่บุคคล

การถ่ายทอดความรู้แบบบุคคลสู่บุคคล เป็นการถ่ายทอดการทำงานจักสานแบบตัวต่อตัว โดยมีวิธีการถ่ายทอดความรู้ดังนี้

1) การถ่ายทอดความรู้แบบมุขปาฐะ เป็นการถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษที่มีการถ่ายทอดรูปแบบ ลวดลาย และขั้นตอนการจักสานโดยการบอกเล่า ถ่ายทอดสืบทอดกันมารุ่นสู่รุ่น ผู้ถ่ายทอดความรู้คือ คนในครอบครัว โดยพ่อหรือแม่สอนลูก พี่สอนน้อง น้องสอนพี่ ลุงสอนหลาน เป็นต้น เมื่อผู้รับการถ่ายทอดได้เรียนรู้ เห็น เข้าใจและจดจำวิธีการทำงานจักสานรูปแบบนั้นๆได้แล้ว ก็จะฝึกจักสานไปเรื่อยๆจนเกิดความชำนาญในที่สุด

2) การถ่ายทอดความรู้แบบตัวต่อตัว เป็นการเรียนรู้จากผู้ถ่ายทอดงานจักสานโดยการบอกเล่าแก่ผู้รับการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัว ทำให้มองเห็นปฏิกิริยาของผู้รับการถ่ายทอดได้โดยตรงว่า เข้าใจหรือไม่ สามารถทำตามขั้นตอนการจักสานที่กำลังถ่ายทอดอยู่หรือไม่

3) การถ่ายทอดความรู้แบบสาธิต เป็นการถ่ายทอดความรู้งานจักสานโดยการอธิบายรายละเอียดในการทำงานจักสานพร้อมๆไปกับการสาธิต ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดได้เรียนรู้โดยตรงทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ อาจอยู่ในรูปของการทำงานจักสานไปพร้อมกัน อันจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจจากการปฏิบัติตามผู้ถ่ายทอด

4) การถ่ายทอดความรู้แบบฝึกฝนด้วยตนเอง การทำงานจักสานเป็นการทำในครอบครัวสืบทอดต่อกันมา สมาชิกหรือลูกหลานในครอบครัวได้พบเห็นว่าคนในครอบครัวนั้นทำงานจักสานเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันอยู่เนืองๆ ตนเองจึงซึมซับความรู้เกี่ยวกับงานจักสานโดยไม่รู้ตัว เมื่อต้องการทำงานจักสาน จึงสามารถทำได้เองโดยไม่ต้องมีผู้สอน

- แบบบุคคลสู่กลุ่ม

การถ่ายทอดความรู้แบบบุคคลสู่กลุ่ม ควรอยู่ในรูปของการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้คือ

1. หลักสูตรท้องถิ่น โดยสถานศึกษาในชุมชนควรจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับงานจักสานไทยพวน เชิญช่างจักสานที่มีความเชี่ยวชาญมาเป็นผู้สอนให้นักเรียนในท้องถิ่นได้เรียนรู้และลง

มือทำตาม เพื่อให้เยาวชนเกิดความรัก ห่วงแหน และภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนในท้องถิ่นของตนเอง

2. วิทยากร โดยไปเป็นวิทยากรตามหน่วยงานต่างๆทั้งของรัฐและเอกชนเพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้งานจักสานไทยพวนยังคงอยู่ และเป็นที่รู้จักสืบไป หรือไปสาธิตตามกลุ่มจักสานหรือกลุ่มที่มีความสนใจ ตลอดจนสาธิตการจักสานในนิทรรศการต่างๆ เช่น งานผลิตภัณฑ์โอท็อปที่จัดในแต่ละปี

- แบบกลุ่มสู่กลุ่ม

การถ่ายทอดความรู้แบบกลุ่มสู่กลุ่ม คือ การจัดกิจกรรมประเพณีของชุมชนไทยพวน ชุมชน สถานศึกษา และหน่วยงานรัฐควรร่วมกันจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานจักสานไทยพวนในเทศกาลประเพณีในท้องถิ่นเป็นประจำทุกปี อาจสอดแทรกเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อเป็นการส่งเสริม อนุรักษ์และเผยแพร่งานจักสานไทยพวนให้เป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไป

จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนมีผู้เกี่ยวข้อง 3 ส่วน คือ

1. ชุมชน การที่จะทำเรื่องใดก็ตามต้องเกิดจากความต้องการของชุมชนก่อนเป็นลำดับแรก เพื่อให้โครงการหรือกิจกรรมใดก็ตามดำเนินไปได้ต่อเนื่อง หากตรงกับความต้องการของชุมชน ซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจะธำรงรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนให้เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนสืบไป ชุมชนเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง เพราะเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับภูมิปัญญางานจักสานไทยพวน ต้องตระหนักและเห็นความสำคัญในการสืบทอดงานจักสานไทยพวนให้คงอยู่กับชุมชนไทยพวนตลอดไป

2. หน่วยงานรัฐ รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนต้องได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจังจากหน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงวัฒนธรรม กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรมส่งเสริมการส่งออก องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น ซึ่งเป็นวงล้อขับเคลื่อนให้กิจกรรมต่างๆดำเนินไปได้ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนด้านงบประมาณเพื่อจัดซื้อวัตถุดิบในจำนวนมากและราคาถูก ให้ค่าตอบแทนช่างจักสานที่ยังเหลืออยู่ การหาที่จัดแสดงสินค้าทั้งในและต่างประเทศ และการถ่ายทอดภูมิปัญญางานจักสานไทยพวนในรูปแบบต่างๆ นอกจากนี้ ควรเป็นตัวกลางในการจัดหาตลาดและเป็นผู้กำหนดราคาแล้วนำมาให้ชุมชนเป็นผู้ผลิตประชาสัมพันธ์ในสื่อต่างๆ รวมถึงเป็นผู้ดำเนินการบันทึกภูมิปัญญางานจักสานไทยพวนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในรูปแบบต่างๆ

3. สถาบันการศึกษา มีส่วนช่วยในธำรงรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนหลายด้าน เช่น การศึกษาวิจัยเพื่ออนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนางานจักสานไทยพวน หรือการให้ความรู้

ทางการตลาดแก่ผู้ผลิต การออกแบบงานจักสานไทยพวน หรือเป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างชุมชนและหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชน

อภิปรายผล

จากการสรุปผลการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน มีประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

1. ความเป็นมาและภูมิปัญญางานจักสานไทยพวน

ความเป็นมาของงานจักสานไทยพวนเชื่อกันว่า งานจักสานนั้นได้ถูกสืบทอดและมีมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่อพยพจากเมืองเชียงขวางเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ประมาณ พ.ศ. 2322 เมื่ออพยพมาอยู่ในประเทศไทย จึงเลือกสถานที่สร้างบ้านเรือนอยู่ตามแม่น้ำลำคลอง ซึ่งมีไม้ไผ่สีสุกเป็นจำนวนมาก จึงเป็นวัตถุดิบในงานจักสานให้กับคนในชุมชนนำมาทำเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ในอดีตส่วนใหญ่ทำการเกษตร จึงมีการจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตร ไร่ใช้เองในแทบทุกครัวเรือน เช่น ลอบ ไซ กระบุง ตะกร้า เป็นต้น และสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ผลการศึกษาสอดคล้องกับผลการวิจัยของสุนทร เกตุสุขชาติ (2552) ที่พบว่า มีต้นกำเนิดมาจากภูมิปัญญาชาวไทยพวน ซึ่งเกิดจากความจำเป็นในการดำรงชีวิต ความจำเป็นที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติตามสภาพภูมิศาสตร์ และความจำเป็นที่เกิดจากความเชื่อ ขนบประเพณีและศาสนา

ภูมิปัญญางานจักสานไทยพวนใช้วัสดุที่มีในท้องถิ่นคือ ไม้สีสุก แบ่งเป็นเครื่องใช้ทางการเกษตร เครื่องใช้ในครัวเรือน และเครื่องมือจับสัตว์น้ำ เช่น กระด้ง ข้อง ไซ สุ่มไก่ ตะกร้า กระเป่า ลวดลายที่ใช้คือ ลายหนึ่ง ลายสอง ลายดอกพิกุล ลายดอกกลิ่นทม ลายแวมยุรา ลายหนามทุเรียน ลายเกลียว ลายยกดอก ลายเม็ดข้าว และลายขีด ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์คือ ลายดอกพิกุล ส่วนลายขีดใช้สานเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน สอดคล้องกับความเห็นของสถาพร ดีบุญมี ณ ชุมแพ (2550) ที่กล่าวว่าหัตถกรรมมีที่มา 3 ประการ คือ 1) งานการใช้สอยและอาชีพของชาวบ้าน เนื่องจากสภาพการประกอบอาชีพของชาวบ้านทำให้ต้องทำเครื่องมือเครื่องใช้ขึ้นเอง หรือมีวัตถุดิบใกล้ตัวเป็นจำนวนมากจึงนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เมื่อชาวบ้านประกอบอาชีพทำนาทำไร่ก็ต้องสร้างไถ คราด แอก กระออม กระพ้อมใส่ข้าว คู้ข้าว กระบุง ตะกร้า รั้ว หัก ครกตำข้าว เป็นต้น 2) ความเป็นอยู่และสภาพสิ่งแวดล้อม เวลาว่างจากการประกอบอาชีพหลักคือทำนาทำไร่แล้วชาวบ้านก็จะจับปลา ทำให้มีเครื่องมือจักสาน ได้แก่ ข้อง สุ่ม อีจู้ แห ยอ ลอบ ไซ อวน เป็นต้น เพื่อจับปลาไว้กินเพื่อการดำรงชีวิต และ 3) ทรัพยากรในท้องถิ่น ชาวบ้านสร้างเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เครื่องนุ่งห่ม แทบทุกบ้านเลี้ยงสัตว์ ก็ต้องสร้างเล้าไก่ กรงไก่ โดยใช้วัสดุที่มีในหมู่บ้านนั้นๆ เช่น

ภาคเหนือใช้ไม้สัก ปั่นโองดิน เลี้ยงไหมเพื่อทอผ้าไหม ภาคใต้ติดริมทะเล ก็ใช้เปลือกหอยมาประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้เครื่องประดับ

ผลการศึกษาที่พบว่า งานจักสานนั้นได้ถูกสืบทอดและมีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สอดคล้องกับผลการวิจัยของพิทักษ์ น้อยวังคลัง (2531) ที่พบว่า ลายจักสานที่นำมาประกอบเป็นเครื่องจักสานได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษตามคตินิยมของคนในท้องถิ่น โดยอาศัยความสะดวกและความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และสังคม เครื่องจักสานไม้ไผ่ ได้ประโยชน์ต่อการใช้สอยในชีวิตประจำวัน คือ ใช้เป็นภาชนะประกอบอาหาร เครื่องมือจับสัตว์ เครื่องใช้ในบ้านเครื่องใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์ เครื่องมือเพาะปลูก ส่วนประกอบสิ่งก่อสร้าง เครื่องมือประกอบความเชื่อ ประกาศิต หงส์วิเศษ (2545) ประพันธ์ เกียรติเผ่า (2552) สุภาพร ชาววัง (2552) และอติธิตยา สิริพันธ์ (2554) พบว่าภูมิปัญญาที่มีกระบวนการเกิดจากการสืบทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม แล้วพัฒนาเลือกสรรปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้น แล้วกระจายความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยเริ่มจากการอบรมสั่งสอนโดยสถาบันครอบครัว เครือญาติ และผู้สนใจในท้องถิ่น ในสังคมและต่างถิ่น นอกจากนี้ กนกพร ฉิมพลี (2555) พบว่า ที่มาของความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ มาจากความรู้ดั้งเดิมที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตตามธรรมชาติของชาวบ้านในสมัยก่อน ซึ่งอยู่อาศัยโดยพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก และดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย และมาจากความรู้ใหม่ที่ประยุกต์ขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งความรู้นี้มีที่มาสำคัญคือ เป็นความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลที่มีการฝึกฝนและปฏิบัติด้วยตนเอง ความรู้ที่มีเอกลักษณ์และโดดเด่นซึ่งต้องมีการพัฒนาจากเอกลักษณ์ที่บ่งบอกความเป็นท้องถิ่นอย่างแท้จริง เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละพื้นที่มีลักษณะแตกต่างกันไปตามวิถีชีวิตวัฒนธรรม สังคม ส่งผลให้ชาวบ้านที่สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับมาจากบรรพบุรุษ มีการเลือกสรรภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนที่มีคุณค่า บางแห่งอ้างไว้ซึ่งความรู้ดั้งเดิม เนื่องจากเป็นความรู้ที่มีคุณค่าและมีเอกลักษณ์ของชุมชน ในขณะที่บางแห่งมีการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมให้มีการพัฒนาสอดคล้องกับยุคสมัย ดังจะเห็นได้จากชาวไทยพวนอำเภอบางปลาม้ามีการนำเส้นปานมหัศจรรย์เข้ามาใช้ในการจักสาน โดยยังคงรูปแบบและลวดลายดั้งเดิม แต่ประยุกต์จากการใช้ไม้ไผ่มาจักสาน เป็นการนำเส้นปานมาจักสานขึ้นรูปด้วยโครงเหล็ก ก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ช่วยลดปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบได้อีกด้วย และมีการถ่ายทอดภูมิปัญญางานจักสานจากรุ่นสู่รุ่น สอดคล้องกับผลการศึกษานรินทร์ รักนุ้ย (2549) ที่พบว่า เครื่องจักสานกลุ่มบ้านโพธิ์ศรี ซึ่งก่อตั้งเป็นกลุ่มเพื่อรวบรวมชาวบ้านเชื้อสายไทยพวนที่มีความรักในงานจักสาน เน้นการอนุรักษ์เครื่องจักสานลวดลายโบราณประยุกต์เข้ากับรูปทรงต่างๆ ได้กลมกลืน เช่น ทรงกลม ทรงเหลี่ยม ทรงรี เป็นต้น เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่มีวัฒนธรรมดั้งเดิมควบคู่ไปกับการตั้งถิ่นฐานเป็นสิ่งสำคัญ โดยมีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับการใช้เครื่องจักสาน และจากการศึกษาของสุภาพร ชาววัง (2552) ศึกษา

เรื่อง การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาเครื่องจักสานเชิงพาณิชย์ จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานที่ดำเนินมาแต่บรรพบุรุษ ถ่ายทอดวัฒนธรรมการจักสานเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวบ้าน การผลิตเครื่องจักสานของกลุ่มชาวบ้าน ผู้ประกอบการผลิตเครื่องจักสาน ผักตบชวา หวาย ในอดีตชาวบ้านจะหาวัตถุดิบในท้องถิ่น แต่ปัจจุบันมีการรับซื้อจากแหล่งอื่นๆ นอกจากนี้ เครื่องจักสานกับความเชื่อเรื่องพิธีกรรม ในอดีตชาวบ้านมีความผูกพันกับเครื่องจักสานในวิถีชีวิต และมีเครื่องจักสานบางชนิดที่ยังใช้ในพิธีกรรม เช่น การเกิด งานบุญ พิธีทางศาสนา ในปัจจุบันความเชื่อและพิธีกรรมของเครื่องจักสานได้ลดน้อยลง เนื่องจากความเจริญด้านเทคโนโลยี การประยุกต์ผลิตภัณฑ์จักสาน การพัฒนาด้านวัตถุดิบที่หาได้ในพื้นที่ และการผลิตอย่างต่อเนื่อง มีการนำเทคนิคในด้านต่างๆ เข้ามาใช้ในกระบวนการผลิต เช่น การคัดเลือกต้นผักตบชวา การย้อมสีหวาย การแปรรูปผลิตภัณฑ์ชนิดต่าง ๆ มีการพัฒนาเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์วัตถุดิบที่ทำให้เครื่องจักสานมีคุณภาพ โดยผู้ผลิตต้องมีความรู้ในการคัดเลือกคุณภาพของวัตถุดิบ ส่วนการแปรรูปผลิตภัณฑ์ได้เน้นความประณีตสวยงาม ความเหมาะสมกับการใช้งาน มาตรฐานผลิตภัณฑ์ กระบวนการผลิตตลอดจนการถ่ายทอดภูมิปัญญาเพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานให้มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับ ทำให้มีการปรับปรุงพัฒนากระบวนการผลิตเครื่องจักสาน มีจุดเด่น มีเอกลักษณ์ ซึ่งต้องอาศัยความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ของสมาชิกทุกคน ในขณะที่บุญเรื่อง สมประจบ (2557) ศึกษาวิจัยเรื่อง หัตถกรรมจักสานภาคกลาง : การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการผลิตและการพัฒนาเชิงพาณิชย์ ผลการวิจัยพบว่า เป็นงานจักสานที่เกี่ยวกับเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวัน ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านกระบวนการผลิตงานหัตถกรรมจักสานภาคกลาง ในด้านลักษณะของประโยชน์ใช้สอยพบว่า ผลิตเป็นเครื่องใช้สอยและของประดับตกแต่ง และเฟอร์นิเจอร์เครื่องเรือน ด้านรูปแบบของการจักสานพบว่า ผลิตเป็นกระเป๋า ตะกร้า กล่องเครื่องใช้ และออกแบบตามการสั่งของลูกค้า ด้านลวดลายของการจักสานพบว่า ลวดลายที่ใช้สานนั้น มีลายแม่บทลายชัตดอกพิกุล ลายรวงข้าว ลายขีด และลายมัดย้อม เป็นต้น ด้านวัสดุที่ใช้ในการจักสานพบว่า ใช้ไม้ไผ่สีสุกและผักตบชวา ด้านเครื่องมือที่ใช้ในการจักสานใช้มีดเหลาดอก เรียดดอก และหุ่นไม้หรือโฟม ด้านการบำรุงรักษาเครื่องมือจักสาน พบว่าจะทำความสะอาดและจัดเก็บดูแลให้มีความคมอยู่เสมอโดยเฉพาะมีดเหลาดอก ด้านวิธีการจักสานไม้พบว่า เริ่มจากวิธีการจักดอก การสานขึ้นรูป ใช้กับหุ่นไม้หรือหุ่นโฟม นำไปตากแดด 1 วัน เพื่อไล่ความชื้นออก ก่อนนำไปเคลือบเงา

2. สภาพและปัญหาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

สภาพการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

จากการศึกษาพบว่า สภาพการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน มี 5 ขั้นตอน ได้แก่ การกำหนดความรู้ การแสวงหาความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้ การจัดเก็บความรู้ และการถ่ายทอดความรู้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) การกำหนดความรู้ เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากบรรพบุรุษ โดยนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นคือ ไม้ไผ่มาใช้ ผู้กำหนดความรู้คือ ช่างจักสาน หรือผู้นำกลุ่ม สอดคล้องกับผลการวิจัยของชุตินา เมฆวัน (2549) ที่พบว่า มีการระบุถึงความรู้โดยการเลือกและตัดสินใจผลิตผลิตภัณฑ์ของกลุ่มธุรกิจชุมชน โดยส่วนมากมีการตัดสินใจในการผลิตผลิตภัณฑ์ด้วยตนเอง และมีการเลือกและตัดสินใจจากการประชุมพูดคุยปรึกษาหารือในกลุ่มแล้วตัดสินใจ กนกพร นิมพลี (2555) และ สุพัตรา คงขำ (2556) ที่พบว่า มีองค์ความรู้ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ กำหนดความรู้ โดยการพบปะสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การประชุม อบรม สัมมนากับผู้รู้ ประชาญ์ชาวบ้าน กลุ่มเครือข่าย และหน่วยงานภาครัฐเอกชน นำความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

2) การแสวงหาความรู้ เป็นการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง โดยการสังเกต การซักถาม การฝึกฝนด้วยตนเองเป็นวิธีการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับงานจักสาน โดยใช้วิธีสังเกตและเลียนแบบ ด้วยการนำมาฝึกฝนด้วยตนเอง โดยอาศัยพื้นฐานความรู้เดิมที่มีอยู่ทำให้เรียนรู้การทำงานจักสานได้รวดเร็วขึ้น และเข้ารับการฝึกอบรมจากหน่วยงานรัฐ สอดคล้องกับผลการวิจัยของสุภาพร ขาววัง (2552) ศึกษาเรื่อง การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาเครื่องจักสานเชิงพาณิชย์ จังหวัดนครราชสีมา พบว่า มีการแสวงหาความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้จากกลุ่มอื่น หรือหน่วยงานอื่นภายนอกกลุ่มของตนโดยการอบรม ประชุมสัมมนา ศึกษาดูงาน หรือเข้าร่วมกิจกรรมการประยุกต์ผลิตภัณฑ์จักสาน สุพัตรา คงขำ (2556) ที่พบว่า นายหนึ่งตะลุงแสวงหาความรู้ด้วยตนเองจากการสังเกต จดจำ นำมาฝึกฝนทดลอง แห่่งความรู้มาจากคนและสื่อ ได้แก่ ประชาญ์ชาวบ้าน สำหรับการเข้ารับการฝึกอบรมจากหน่วยงานรัฐ สอดคล้องกับผลการวิจัยของชุตินา เมฆวัน (2549) พบว่า เป็นการแสวงหาความรู้จากการอบรม รองลงมาคือ การศึกษาดูงาน และการนำความรู้เดิมมาพัฒนาปรับปรุง

3) การแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยใชการพูดคุยระหว่างผู้ที่ทำงานจักสานด้วยกัน เนื่องจากชาวบ้านสามารถจักสานกันตัวเองโดยใช้สวดลายง่ายๆ เป็นลักษณะที่ต่างคนต่างทำงานจักสานที่บ้านตนเอง เมื่อมีปัญหาในการจักสานก็จะไปพูดคุยซักถามกับผู้ที่มีความชำนาญในการจักสาน ผู้ที่ต้องการจักสานรูปแบบที่ตนไม่มีความรู้ความชำนาญก็ไปขอคำแนะนำจากเพื่อนบ้านที่มีความถนัดในรูปแบบดังกล่าวได้ สอดคล้องกับผลการวิจัย

ของดวงฤทัย อรรคแสง (2552) พบว่า มีการกระจายความรู้โดยการสอนงานกันภายในครอบครัว มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันเองระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม เพชรา มักขุนทด (2554) ที่พบว่ากลุ่มผ้าฝ้ายมัดหมี่ทอมือซักระวังมีการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้โดยการพูดคุยกันภายในกลุ่มก่อน สุพัตรา คงข้า (2556) ที่พบว่านายหนังตะลุงมีการแลกเปลี่ยนความรู้โดยการพูดคุย บอกเล่าอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยแลกเปลี่ยนกันเองและภายนอกคณะ

4) การจัดเก็บความรู้ การจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวนเป็นการจัดเก็บความรู้ในลักษณะของการจดจำไว้ในตัวบุคคล อาจมีการถ่ายภาพ หรือเก็บตัวอย่างชิ้นงานไว้บ้าง แต่ไม่มากนัก บางคนจดบันทึกด้วยลายมือตามความเข้าใจของตนเองที่ผู้อื่นไม่เข้าใจเนื่องจากขาดรายละเอียดที่จำเป็นของการจักสาน นอกจากนี้ ยังมีการจัดแสดงสิ่งของเครื่องใช้ประเภทงานจักสานของชาวไทยพวนไว้ที่พิพิธภัณฑ์ สอดคล้องกับผลการวิจัยของชุตินา เมฆวัน (2549) ดวงฤทัย อรรคแสง (2552) และอติติยา สิริพันธ์ (2554) ที่จัดเก็บจดจำผ่านตัวบุคคล รองลงมาเก็บจดจำจากตัวอย่างชิ้นงาน และการเก็บรักษาจดจำโดยการบันทึกตามลำดับ ในขณะที่เพชรา มักขุนทด (2554) พบว่าสมาชิกกลุ่มผ้าฝ้ายมัดหมี่ทอมือซักระวังบางรายมีการจัดเก็บความรู้บ้าง แต่เป็นลักษณะต่างคนต่างเก็บตามที่ตนเองเข้าใจใส่ลงในกระดาษกันลืมนั่น แต่ส่วนใหญ่ไม่มีการจดหรือบันทึก เนื่องจากว่าจำได้หมดทุกขั้นตอนกระบวนการและถูกส่งสมไว้ในตัวบุคคลในหัวสมองยากที่จะลืมน

5) การถ่ายทอดความรู้ เป็นการถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่ในตัวเองให้แก่ลูกหลานในครอบครัวหรือในชุมชน ในลักษณะการสอนตัวต่อตัว โดยอธิบายพร้อมสาธิต แล้วให้ลงมือปฏิบัติตาม เพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรง และเป็นการสะสมประสบการณ์ ทักษะฝีมือในการจักสานไปเรื่อยๆเกิดความชำนาญ รวมถึงเป็นวิทยากร สอดคล้องกับผลการวิจัยของชุตินา เมฆวัน (2549) ที่ใช้การสาธิต/ทำให้ดู รองลงมาคือ ใช้การบอกกล่าว และการอบรม ดวงฤทัย อรรคแสง (2552) พบว่า มีการกระจายความรู้โดยการสอนงานกันภายในครอบครัว มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันเองระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม สุนทร เกตุสุขาวดี (2552) ที่ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สาขาหัตถกรรมพื้นบ้าน พบว่า วิธีการถ่ายทอดมี 7 วิธีคือ แบบมุขปาฐะ แบบสาธิต แบบสอนตัวต่อตัว แบบการสังเกต แบบการฝึกฝนด้วยตนเอง แบบฝึกฝนจากเพื่อนบ้านและแบบฝึกอบรมจากหน่วยงานราชการ

ปัญหาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

สภาพปัญหาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ได้ดังนี้

1) **การกำหนดความรู้** คือ ขาดความรู้ในการกำหนดความรู้ ขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดความรู้ ขาดผู้นำกลุ่มจักสานที่มีภาวะผู้นำ ไม่สนใจในการกำหนดความรู้ และไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ สอดคล้องกับผลการวิจัยของกิตติศักดิ์ ชุมทอง (2551) ที่พบว่ากระบวนการจัดการความรู้ของครัวเรือนผู้ประกอบการอาชีพฝีมือระดับพอใช้ภายในองค์การชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่บางเจ้าฉ่าไม่มีการขับเคลื่อนกระบวนการจัดการความรู้ให้มีความต่อเนื่อง เพราะใช้ฐานความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษเพียงอย่างเดียว

2) **การแสวงหาความรู้** เนื่องจากไม่มีเวลาในการแสวงหาความรู้ ขาดแรงจูงใจในการแสวงหาความรู้ ขาดผู้แนะนำในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งต่างๆ และไม่มีทักษะในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

3) **การแลกเปลี่ยนความรู้** พบว่าไม่มีการแลกเปลี่ยนความรู้เท่าที่ควร เนื่องจากเป็นการทำงานจักสานเพื่อใช้ประกอบการดำรงชีพที่อยู่ในครัวเรือนของตนเองเป็นหลัก เป็นลักษณะต่างคนต่างทำงานจักสานขึ้นใช้เอง ที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากไม่ได้ทำงานจักสานเพื่อวางจำหน่าย จึงไม่ได้ให้ความสนใจที่จะแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับงานจักสานเท่าที่ควร เมื่อประสบปัญหาในการจักสานอาจหยุดทำการจักสาน แล้วหันไปทำงานอื่นที่จำเป็นในการดำรงชีวิตมากกว่า เมื่อมีเวลาวางจึงมาทำงานจักสานอีกครั้ง

4) **การจัดเก็บความรู้** การจัดเก็บความรู้งานจักสานไม่มีการจัดเก็บขั้นตอนของการทำงานจักสานไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเท่าที่ควร จะจัดเก็บจะเป็นเพียงลักษณะกันลิ่มโดยจดเพียงแค่ลวดลาย หรือเขียนแบบ ใส่ลงในกระดาษ และเก็บเป็นเอกสารส่วนตัว ลักษณะการเขียนจะเขียนตามที่ตนเองเข้าใจ ช่างจักสานบางคนไม่เคยจดเลย เพราะว่าการจดจำไว้เท่านั้น เวลาถ่ายทอดความรู้ก็จะสอนปฏิบัติให้ลงมือทำตามที่สอนเลย ไม่มีผู้รับผิดชอบในการจัดเก็บ และไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ สอดคล้องกับผลการวิจัยของอติติยา สิริพันธ์ (2554) ที่พบว่าปัญหาการจัดเก็บความรู้ส่วนใหญ่เป็นความรู้แบบฝังลึกในตัวปราชญ์ การจดบันทึกมีน้อย เพชรา มุกขุนทด (2554) ที่พบว่าสมาชิกกลุ่มผ้าฝ้ายมัดหมี่ทอมือชั้บระวียงขาดความรู้ในการจัดเก็บความรู้ให้เป็นระบบ สมาชิกบางคนจดความรู้เพื่อกันลิ่มใส่แผ่นกระดาษและเก็บใส่แฟ้มไว้ บางคนแฟ้มหาย ความรู้ที่จดบันทึกไว้ก็หายไปด้วย บางคนไม่ทราบว่าควรบันทึกในลักษณะใด ที่เป็นเช่นนี้ อาจเกิดจากช่างจักสานส่วนใหญ่เขียนหนังสือไม่ค่อยเก่ง จำได้แล้วไม่จำเป็นต้องจด เวลาถ่ายทอดความรู้ก็จะสอนแล้วให้ลงมือทำตามเลย หากจะต้องจดบันทึกไว้อีกจะเสียเวลาและเกิดความยุ่งยากในการเรียบเรียงเนื้อหาที่จะบันทึก หากเก็บไว้ในเอกสารอื่นหรือในคอมพิวเตอร์ก็ไม่มีความรู้ในการใช้คอมพิวเตอร์หรือ

เทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้เพิ่มความยุ่งยากมากขึ้นในการจัดเก็บ จึงเขียนบันทึกความรู้เกี่ยวกับงานจักสานตามความเข้าใจของตนเอง

5) การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวนประสบปัญหาเกี่ยวกับการขาดผู้รับการสืบทอด ประกอบกับช่างจักสานส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ เมื่อต้องนั่งจักสานเป็นระยะเวลาหลายๆ ทำให้เกิดปัญหาสุขภาพเกี่ยวกับหลังและมือ ผู้ถ่ายทอดเองไม่สามารถถ่ายทอดความรู้งานจักสานได้เต็มที่ เนื่องจากใช้การจดจำสวดลาย และข้อจำกัดด้านเวลา ในการถ่ายทอดทักษะงานจักสานบางอย่างไม่สามารถอธิบายหรือทำได้ในระยะเวลาสั้นๆ ต้องใช้เวลา ความอดทน ความตั้งใจ วิริยะ อุตสาหะในการฝึกฝน บางคนถอดใจเลิกทำ สอดคล้องกับผลการวิจัยของเพชรฯ มัทขุนทด (2554) ที่พบว่าผู้ที่เข้ามาทอดผ้าต้องเกิดจากใจรัก ใจชอบเสียก่อนจึงจะเข้ามาเรียนรู้ การที่เยาวชนลูกหลานไม่เห็นคุณค่าในอาชีพงานทอดผ้าที่ปู่ย่าตายายหรือพ่อแม่ทำไว้ จึงเป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ไม่มีผู้มาสานต่อในภูมิปัญญาท้องถิ่น และกลุ่มมีความพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้หรือสอนให้ผู้อื่น แต่ปัญหาอยู่ที่ไม่ทราบว่าจะถ่ายทอดความรู้ให้แก่ใคร สอดคล้องกับความเห็นของนันทิ พงษ์ดนตรี (2544) ที่กล่าวว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะดังนี้คือ 1) การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกครัวเรือนทำกัน อาจเป็นอาชีพรองจากการทำไร่นา เช่น เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสาน ทอผ้าซึ่งสมาชิกของชุมชนได้คลุกคลี คุ่นเคยมาตั้งแต่เด็กภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน 2) การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ความชำนาญที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในครอบครัว เครื่องปั้นดินเผา บางอย่างมีการหวงแหนและเป็นความลับในสายตระกูล และ 3) การฝึกฝนจากผู้รู้ผู้ชำนาญเฉพาะอย่าง เป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาการตัดแปลงและพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเองแล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน

ตอนที่ 3 รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนที่ได้จากการศึกษาในพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก และอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นผลจากการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และประชุมเชิงปฏิบัติการ ผู้วิจัยขอเสนอรูปแบบการจัดการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน ดังนี้

1. การกำหนดความรู้

การกำหนดความรู้ด้านงานจักสานไทยพวน เป็นการตัดสินใจร่วมกันของช่างจักสาน บนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บ่งบอกอัตลักษณ์ของงานจักสานไทยพวน ซึ่งช่างจักสาน ผู้อาวุโส รวมถึงคนในชุมชนต้องร่วมกันกำหนดลวดลาย รูปแบบงานจักสานที่บ่งบอกอัตลักษณ์ของงานจักสานไทย

พวณของตนเอง เพื่ออํารงรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมของบรรพบุรุษ โดยใช้วัตถุที่มีในท้องถิ่น คือ ไม้ไผ่ สอดคล้องกับผลการวิจัยของดวงฤทัย อรรถแสง (2552) ที่ศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ พบว่าการสร้างความรู้ที่มาจากพ่อแม่ปู่ย่าตายายเป็นผู้สอน จากการสังเกต จดจำ ลองปฏิบัติตาม เมื่อไม่เข้าใจหรือพบปัญหาจะสอบถามพ่อแม่หรือผู้รู้ เกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันเองภายในกลุ่ม และเกิดจากการลองผิดลองถูก เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่ต้องการ และกนกพร นิมพลี (2555) ที่พบว่า การกำหนดความรู้เกี่ยวกับการกำหนดผลิตภัณฑ์ผ่านการคิดและตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม ดังที่สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ (2547) ระบุว่า การกำหนดความรู้เป็นสิ่งแรกที่ต้องร่วมกันตั้งคำถามว่าความรู้ที่สำคัญและจำเป็นคืออะไร ความรู้ที่ต้องการใช้ในการดำเนินกิจกรรมหรือการประกอบการ จะสามารถกำหนดความรู้ที่จำเป็นต้องจัดหาและสร้างขึ้นมาใช้ในองค์การ โดยมีการออกแบบกลไกที่ต้องการเกี่ยวกับความรู้ทั้งจากภายในและภายนอกองค์การ และในการระบุนโยบายการใช้การทำแผนที่ความรู้ เพื่อหาความรู้ที่จำเป็น ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร และความรู้ที่จำเป็นต้องมี และทำให้ทราบว่าขาดความรู้อะไรบ้าง ทำให้สามารถวางขอบเขตของการจัดการความรู้ และสามารถจัดสรรทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ทั้งนี้ สิ่งที่สำคัญคือ ต้องอาศัยสมาชิกในองค์การหรือชุมชนที่มีความรู้ความสามารถและมีความคิดใหม่ๆ จากการศึกษาพบว่า บางชุมชนไม่มีกลุ่มจักสาน และต้องการให้มีการจัดตั้งกลุ่มจักสาน หรือมีกลุ่มจักสานอยู่แล้ว แต่ไม่มีการดำเนินงานเพื่อส่งเสริมให้กลุ่มมีรายได้เพิ่มขึ้น เนื่องจากสภาวะเศรษฐกิจ ดังนั้น ผู้นำกลุ่มจักสานควรเป็นผู้นำที่มีอาชีพจักสานอยู่แล้วหรือจักสานเพื่อใช้ในครัวเรือน การรวมกลุ่มผู้ทำงานจักสานควรทำด้วยความเต็มใจ ให้ทุกคนมีส่วนร่วมโดยสมัครใจ ผู้นำควรเป็นที่ยอมรับ นับถือของสมาชิกกลุ่ม นอกจากนี้ ผู้นำกลุ่มควรเป็นผู้ที่มีความเสียสละ กล้าคิด มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เพื่อให้กลุ่มประสบความสำเร็จ

2. การแสวงหาความรู้

- ภายในชุมชน: การเรียนรู้จากช่างจักสาน เป็นการแสวงหาความรู้ภายในจากการเรียนรู้ของช่างจักสานภายในชุมชน เมื่อพบปัญหาเกี่ยวกับการจักสานไม่ว่าจะเป็นเรื่องวัสดุ อุปกรณ์เครื่องมือ ขั้นตอน รูปแบบ ลวดลาย รวมถึงเทคนิคในการจักสาน การสอบถามจากช่างจักสานที่มีความรู้ความชำนาญจะสามารถให้คำตอบที่ต้องการได้ถูกต้อง และอธิบายได้ชัดเจนด้วยการสื่อสารในภาษาที่ช่างจักสานในพื้นที่ถิ่นเดียวกันจะเข้าใจได้ง่าย นอกจากนี้ การแสวงหาความรู้ภายในชุมชนเป็นแหล่งความรู้ที่อยู่ใกล้ตัว และสะดวกที่สุดอีกด้วย

- ภายนอกชุมชน: การแสวงหาความรู้โดยการเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับงานจักสาน เพื่อเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ และสถานศึกษา ส่วนการศึกษาดูงานเกี่ยวกับการจักสาน จะทำให้ช่างจักสานนำความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาดูงานมาพัฒนาในรูปแบบ ลวดลาย

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของดวงฤทัย อรรถแสง (2552) ที่ศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ พบว่า การสร้างความรู้ได้รับความรู้จากหน่วยงานของภาครัฐที่ให้การสนับสนุนเข้ามาอบรมให้กับตัวแทนกลุ่มปัญญา เมืองรีน (2552) ที่มีการเสาะแสวงหาความรู้ในส่วนที่เกี่ยวกับดิน ซึ่งจะเป็นไปในลักษณะของการได้รับความรู้มาจากตัวบุคคลเป็นหลัก โดยการพูดคุยหรือการลงมือปฏิบัติจริงจากสิ่งที่คุณถ่ายทอดให้ลงมือกระทำหรือมีการเสาะแสวงหาความรู้หรือสร้างขึ้นมาจากการทำงานของตนเอง และกนกพร ฉิมพลี (2555) ที่พบว่า รูปแบบการแสวงหาความรู้มาจากภายในและภายนอกกลุ่ม เพื่อให้เกิดความรู้เฉพาะของกลุ่ม ดังที่ Marquardt (1996) อธิบายไว้ว่า กระบวนการแสวงหาความรู้นั้นมาจากทั้งภายในและภายนอกองค์การ คือ การแสวงหาความรู้จากภายนอก เช่น การค้นหาความรู้จากสื่อต่างๆ จากหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วารสาร บทความหรืองานวิจัย และการแสวงหาความรู้จากภายใน เป็นความสามารถในการเรียนรู้จากทุกส่วนภายในองค์การ ซึ่งความรู้ในลักษณะนี้เกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์การดำเนินงานต่างๆภายในองค์การ ทั้งในส่วนตัวบุคคลหรือในภาพรวมขององค์การ

3. การแลกเปลี่ยนความรู้

- แบบไม่เป็นทางการ: การสอนกันเอง

การแลกเปลี่ยนความรู้งานจักสานไทยพวนควรอยู่ในรูปของการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่มของช่างจักสาน ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ตามความถนัดของแต่ละคน เนื่องจากมีการจัดเก็บความรู้ไว้ที่ตัวบุคคล การพูดคุยระหว่างช่างจักสานโดยใช้ภาษาของชาวบ้านด้วยกันจะทำให้สามารถแลกเปลี่ยนความรู้ได้เข้าใจมากกว่าการไปสอบถามกับผู้อื่น เช่น เจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งอาจไม่สะดวกหรือไม่สามารถซักถามได้จนเข้าใจตามความต้องการของตนเอง

- แบบเป็นทางการ

การแลกเปลี่ยนความรู้งานจักสานไทยพวนแบบไม่เป็นทางการ เพื่อพัฒนาหรือแลกเปลี่ยนความรู้จากนักวิชาการ นักออกแบบ กลุ่มเหล่านี้ อาจให้คำแนะนำเกี่ยวกับกระบวนการผลิตงานจักสานที่สอดคล้องกับยุคสมัยหรือนำรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ตรงกับความต้องการของตลาด ทำให้ชุมชนสามารถจำหน่ายงานจักสานได้ดีขึ้น ส่วนสถานศึกษาที่เข้ามาศึกษาดูงานอาจมีการแลกเปลี่ยนความรู้ให้คำแนะนำทางวิชาการ

ผลการวิจัยดังกล่าว สอดคล้องกับผลการวิจัยของผ่องศรี เสากลีเยว (2552) มีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้จากคนไปสู่คน โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์โดยตรงของผู้สื่อสารระหว่างกัน โดยแบ่งการถ่ายทอดความรู้ออกเป็น 2 ช่วง คือ การถ่ายทอดความรู้ในอดีตเป็นการถ่ายทอดในเครือญาติหรือบรรพบุรุษ และการถ่ายทอดความรู้ในปัจจุบันเป็นการถ่ายทอดให้ผู้ที่สนใจ โดยการรับเป็นศิษย์ รับเป็นลูกมือและรับเป็นคณงานของช่างผู้ประกอบการธุรกิจหรือการเรียนรู้จากการอบรมเชิงปฏิบัติการของหน่วยงานต่างๆ หรือการเรียนรู้ในโรงเรียนจากหลักสูตรท้องถิ่น ประพันธ์ เกียรติเผ่า (2552) ที่พบว่า การจัดการความรู้ควรฝึกปฏิบัติจริงจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน สามารถนำองค์ความรู้

ภูมิปัญญาท้องถิ่นแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยใช้วิธีการที่หลากหลาย โดยองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกจัดเก็บไว้ที่ตัวผู้เรียน และกนกพร ฉิมพลี (2555) ที่พบว่า มีการแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกมีความรู้และทักษะในการผลิตมากขึ้น อย่างไรก็ตาม สิ่งที่สำคัญในการแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการคือการส่งผ่านหรือถ่ายทอดความรู้ขึ้นอยู่กับความตั้งใจของผู้ให้และผู้รับข้อมูล

4. การจัดเก็บความรู้

การจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวน ควรจัดเก็บ 2 ลักษณะ คือ

- ตัวบุคคล

การจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวนควรให้ความสำคัญอยู่ในรูปแบบการจัดเก็บความรู้ไว้ที่ตัวบุคคล ในด้านของขั้นตอนและทักษะการจักสาน ซึ่งไม่สามารถถ่ายทอดออกมาได้ชัดเจนเท่ากับการความรู้ที่จดจำอยู่ภายในตัวช่างจักสาน สอดคล้องกับผลการวิจัยของปัญญา เมืองรีน (2552) สุภาวดี เจริญเศรษฐมท (2553) และกนกพร ฉิมพลี (2555) ที่มีการจัดเก็บไว้ความรู้ไว้ในตัวบุคคล

- ลายลักษณ์อักษร: เอกสาร ตัวอย่างงานจักสานจริง พิพิธภัณฑสถาน ศูนย์การเรียนรู้ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์

การจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่

1) เอกสาร เป็นการบันทึกองค์ความรู้เกี่ยวกับงานจักสานไทยพวนประกอบด้วย ประวัติความเป็นมาของงานจักสานไทยพวน รูปแบบ ลวดลาย วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ ขั้นตอนการผลิต รวมถึงรายชื่อช่างจักสาน โดยรวบรวมจากการสัมภาษณ์ช่างจักสาน และผู้อาวุโสในชุมชน แล้วบันทึกข้อมูลที่เป็นทั้งตัวอักษรและภาพ เพื่อใช้เป็นเอกสารหลักฐานในการศึกษาค้นคว้า

2) ตัวอย่างงานจักสานจริง เป็นการจัดเก็บผลงานจักสานไทยพวนจริงที่ได้มีการผลิตขึ้นเพื่อเป็นตัวอย่างของจริงไว้ใช้ศึกษาค้นคว้า ซึ่งจะทำให้ผู้ที่สนใจสามารถรับรู้ลวดลาย รูปแบบงานจักสานได้ทุกมิติ อันจะทำให้เกิดความซาบซึ้งในภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ

3) พิพิธภัณฑสถาน เป็นรูปแบบหนึ่งที่ใช้เป็นแหล่งการศึกษาค้นคว้าในการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนผู้สนใจเกี่ยวกับงานจักสานไทยพวนได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ โดยมีข้อมูลและกิจกรรมเกี่ยวกับไทยพวนเพื่อดึงดูดความสนใจ และเป็น การประชาสัมพันธ์อีกทางหนึ่ง

4) ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ขึ้นในชุมชน และควรบริหารจัดการดำเนินงานโดยชุมชนเอง เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วม ก่อให้เกิดความรู้สึกหวงแหนภูมิปัญญางานจักสาน มีครูภูมิปัญญางานจักสานที่พร้อมจะถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับงานจักสานให้กับลูกหลานในชุมชน ตลอดจนผู้สนใจ เพื่อสืบทอดภูมิปัญญางานจักสานไทยพวนให้คงอยู่สืบไป สอดคล้องกับ

ผลการวิจัยของวรรณิ ทองระย้า (2549) ที่ศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการความรู้ในการปรับเปลี่ยน พฤติกรรมการใช้สารเคมีของเกษตรกร ที่พบว่าควรจัดแหล่งเรียนรู้สำหรับบุคคลภายนอก เพื่อให้การจัดการความรู้ปรากฏรูปธรรมที่ชัดเจน ประกอบกับการเรียนรู้ในเชิงทฤษฎีแล้ว การจัดแหล่งเรียนรู้ในเชิงปฏิบัติที่มีความสำคัญ โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การบรรยายโดยวิทยากรและการจัดทำโดยการสาธิตให้บุคคลภายนอกได้เรียนรู้

5) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เนื่องจากความก้าวหน้าในปัจจุบัน ควรนำเทคโนโลยีสารสนเทศ และคอมพิวเตอร์เข้ามาใช้ในการจัดเก็บความรู้ โดยเฉพาะขั้นตอนการจักสานโดยละเอียดทำอยู่ในรูปของวิดีโอหรือสื่อที่เป็นภาพเคลื่อนไหว ให้ผู้สนใจได้ดูตัวอย่างการจักสานเหมือนกับช่างจักสานมาสาธิตให้ดูด้วยตนเอง นอกจากนี้ ควรทำอยู่ในรูปสื่ออิเล็กทรอนิกส์หลายๆแบบ เช่น ซีดีรอม ฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อความสะดวกในการเผยแพร่งานจักสานให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างทั่วโลก ผ่านอินเทอร์เน็ต สอดคล้องกับผลการวิจัยของวลัยลักษณ์ อริยสัจจเวคิน (2552) ที่พบว่า การจัดการความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าจก ควรมีการจัดพิมพ์องค์ความรู้ในลักษณะของหนังสือ นำเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์มาใช้จัดเก็บองค์ความรู้และเป็นสื่อการเรียนการสอน สร้างพิพิธภัณฑ์ รวบรวมวัตถุที่เป็นตัวแทนขององค์ความรู้ ด้านการกระจายองค์ความรู้สู่ชุมชนมีการจัดตั้งสถานที่ทอผ้าจก มีการเสริมหลักสูตรการเรียนการสอนทอผ้าจกภายในและภายนอกชุมชน และโครงการสร้างศักยภาพการทอผ้าให้กับช่างฝีมือทอผ้าจกในตำบลคูบัว

5. การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวน แบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ

- แบบบุคคลสู่บุคคล

การถ่ายทอดความรู้แบบบุคคลสู่บุคคล เป็นการถ่ายทอดการทำงานจักสานแบบตัวต่อตัว โดยมีวิธีการถ่ายทอดความรู้ดังนี้

1) การถ่ายทอดความรู้แบบมุขปาฐะ เป็นการถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษที่มีการถ่ายทอดรูปแบบ ลวดลาย และขั้นตอนการจักสานโดยการบอกเล่า ถ่ายทอดสืบทอดกันมารุ่นสู่รุ่น ผู้ถ่ายทอดความรู้คือ คนในครอบครัว โดยพ่อหรือแม่สอนลูก พี่สอนน้อง น้องสอนพี่ ลุงสอนหลาน เป็นต้น เมื่อผู้รับการถ่ายทอดได้เรียนรู้ เห็น เข้าใจและจดจำวิธีการทำงานจักสานรูปแบบนั้นๆได้แล้ว ก็จะฝึกจักสานไปเรื่อยๆจนเกิดความชำนาญในที่สุด

2) การถ่ายทอดความรู้แบบตัวต่อตัว เป็นการเรียนรู้จากผู้ถ่ายทอดงานจักสานโดยการบอกเล่าแก่ผู้รับการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัว ทำให้มองเห็นปฏิกิริยาของผู้รับการถ่ายทอดได้โดยตรงว่า เข้าใจหรือไม่ สามารถทำตามขั้นตอนการจักสานที่กำลังถ่ายทอดอยู่หรือไม่

3) การถ่ายทอดความรู้แบบสาธิต เป็นการถ่ายทอดความรู้งานจักสานโดยการอธิบายรายละเอียดในการทำงานจักสานพร้อมๆไปกับการสาธิต ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดได้เรียนรู้โดยตรงทั้ง

ภาคทฤษฎีและปฏิบัติ อาจอยู่ในรูปของการทำงานจักสานไปพร้อมกัน อันจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจจากการปฏิบัติตามผู้ถ่ายทอด

4) การถ่ายทอดความรู้แบบฝึกฝนด้วยตนเอง การทำงานจักสานเป็นการทำในครอบครัวสืบทอดต่อกันมา สมาชิกหรือลูกหลานในครอบครัวได้พบเห็นว่าคนในครอบครัวนั่งทำงานจักสานเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันอยู่เนืองๆ ตนเองจึงซึมซับความรู้เกี่ยวกับงานจักสานโดยไม่รู้ตัว เมื่อต้องการทำงานจักสาน จึงสามารถทำได้เองโดยไม่ต้องมีผู้สอน

- แบบบุคคลสู่กลุ่ม

การถ่ายทอดความรู้แบบบุคคลสู่กลุ่ม ควรอยู่ในรูปของการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้คือ

1) หลักสูตรท้องถิ่น โดยสถานศึกษาในชุมชนควรจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับงานจักสานไทยพวน เชิญช่างจักสานที่มีความเชี่ยวชาญมาเป็นผู้สอนให้นักเรียนในท้องถิ่นได้เรียนรู้และลงมือทำตาม เพื่อให้เยาวชนเกิดความรัก ห่วงแหน และภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนในท้องถิ่น สอดคล้องกับผลการวิจัยของวลัยลักษณ์ อริยสัจจเวคิน (2552) ที่พบว่า การจัดการความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าจก ควรมีการกระจายองค์ความรู้สู่ชุมชนมีการจัดตั้งสถานที่ทอผ้าจก มีการเสริมหลักสูตรการเรียนการสอนทอผ้าจกภายในและภายนอกชุมชน และโครงการสร้างศักยภาพการทอผ้าให้กับช่างฝีมือทอผ้าจกในตำบลคูบัว

2) วิทยากร โดยไปเป็นวิทยากรตามหน่วยงานต่างๆ ทั้งของรัฐและเอกชนเพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้งานจักสานไทยพวนยังคงอยู่ และเป็นที่รู้จักสืบไป หรือไปสาธิตตามกลุ่มจักสานหรือกลุ่มที่มีความสนใจ ตลอดจนงานสาธิตการจักสานในนิทรรศการต่างๆ เช่น งานผลิตภัณฑ์โอท็อปที่จัดในแต่ละปี

- แบบกลุ่มสู่กลุ่ม

การถ่ายทอดความรู้แบบกลุ่มสู่กลุ่ม คือ การจัดกิจกรรมประเพณีของชุมชนไทยพวน ชุมชน สถานศึกษา และหน่วยงานรัฐควรร่วมกันจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานจักสานไทยพวนในเทศกาลประเพณีในท้องถิ่นเป็นประจำทุกปี อาจสอดแทรกเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อเป็นการส่งเสริม อนุรักษ์และเผยแพร่งานจักสานไทยพวนให้เป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไป

ผลการวิจัยดังกล่าว สอดคล้องกับผลการวิจัยของผ่องศรี เสาเกลียว (2552) ที่พบว่า การถ่ายทอดความรู้แบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ การถ่ายทอดความรู้ในอดีตเป็นการถ่ายทอดในเครือญาติหรือบรรพบุรุษ และการถ่ายทอดความรู้ในปัจจุบันเป็นการถ่ายทอดให้ผู้ที่สนใจ โดยการรับเป็นศิษย์ รับเป็นลูกมือและรับเป็นคนงานของช่างผู้ประกอบการธุรกิจหรือการเรียนรู้จากการอบรมเชิงปฏิบัติการของหน่วยงานต่างๆหรือการเรียนรู้ในโรงเรียนจากหลักสูตรท้องถิ่น นอกจากนี้ ศักดิ์สิน ช่องดารากุล (2553) ยังพบว่า การแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ดำเนินงานอย่างเป็นระบบ มีการสอดแทรกในกิจกรรมการเรียนการสอนที่มีการคิดวิเคราะห์หัดตัดสินใจอย่างมีคุณภาพ จัดการศึกษาทั้งในและนอก

ระบบโรงเรียนตามบริบทของพื้นที่นั้นๆ ระบบเสริมสร้างสืบสานวิถีเรียนรู้การเล่นพื้นบ้านอย่างต่อเนื่องด้วยการพัฒนากิจกรรม สื่อนวัตกรรมทั้งของโรงเรียนและชุมชนอย่างสม่ำเสมอ โดยจัดการความรู้และส่งเสริมปัจจัยที่เกี่ยวข้อง จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคม การเรียนรู้การเล่นพื้นบ้านก็จะไม่สูญหายไปจากชุมชน ในขณะที่กนกพร ฉิมพลี (2555) ศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานพบว่า มีรูปแบบการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และบุญเรือง สมประจบ (2557) ศึกษาเกี่ยวกับหัตถกรรมจักสานภาคกลาง พบว่าส่งเสริมให้มีการใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น และต้องถ่ายทอดวิธีการงานจักสานให้กับลูกหลานและผู้สนใจ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน โดยหน่วยงานรัฐที่อยู่ในชุมชนคือ องค์การบริหารส่วนตำบล ควรกำหนดนโยบายเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน เพื่อกระตุ้นและสร้างแรงจูงใจให้คนในชุมชนตระหนักและเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น ช่างจักสาน ผู้อาวุโสในชุมชน ลูกหลานในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และจัดหางบประมาณเพื่อให้เกิดเป็นรูปธรรม
2. การร่วมมือกันของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เช่น วัฒนธรรมจังหวัด พัฒนาชุมชน กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา เป็นต้น ควรส่งเสริมให้คนในชุมชนมีการเรียนรู้งานจักสานไทยพวน โดยสนับสนุนงบประมาณให้กับวิทยากรและผู้เรียน เพื่อเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน
3. การกำหนดนโยบายทางการศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลควรขอความร่วมมือจากโรงเรียนในชุมชนให้บรรจุภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนลงในหลักสูตร และสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงาน เช่น ค่าตอบแทนวิทยากร เพื่อเป็นการส่งเสริมและสร้างรายได้แก่ช่างจักสานอีกทางหนึ่ง อีกทั้งยังเป็นการยกย่องให้เกียรติ ทำให้ช่างจักสานเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง และสนับสนุนวัสดุ อุปกรณ์ในการจักสานให้กับทางโรงเรียนด้วย

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน เพื่อรักษา สืบทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นในคงอยู่กับชาวไทยพวนและท้องถิ่นสืบไป
2. ควรศึกษารูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มจักสานในการวางแผน ดำเนินงาน ให้ประสบความสำเร็จ
3. ควรศึกษาพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์งานจักสานที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด

บรรณานุกรม

- กมลวรรณ วรรณธำ. **ทุนทางสังคมกับการจัดการความรู้สู่ชุมชนพึ่งตนเอง**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
ดุขฎิบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2553.
- กรมศิลปากร. **ศิลปะและหัตถกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2532.
- กล้า สมตระกูล. **เครือข่ายการเรียนรู้: ยุทธศาสตร์การพัฒนาเพื่อความยั่งยืน**. **การศึกษาแห่งชาติ**.
4, 4 (2536): 60-68.
- กองบรรณาธิการวิชาการ. **การจัดการความรู้สู่สาธารณะ**. **วารสารหมออนามัย**. 12, 6 (พฤษภาคม-
มิถุนายน 2546): 7-20.
- กิดานันท์ มะลิทอง. **เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม**. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์, 2540.
- กิตติศักดิ์ ชุมทอง. **การจัดการความรู้ระดับครัวเรือนของผู้ประกอบอาชีพหัตถกรรมพื้นบ้าน**
กรณีศึกษา: องค์กรชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่บ้านเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัด
อ่างทอง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551.
- ชั้นฤทธิ ปฐมเล็ก. **การจัดการความรู้ก้าวสู่สังคมเศรษฐกิจฐานความรู้**. **นักบริหาร**. 24, 2
(เมษายน-มิถุนายน 2549): 9-10.
- คมลักษณ์ ไชยยะ. **ปลาไร่/ปลาตะ: นิเวศภูมิปัญญาของชาวพวน จังหวัดนครนายก**. สืบค้นเมื่อ 1
มีนาคม 2556 จาก [http://www.teacher.aru.ac.th/komluck/images/.../puean%
20Identity1.doc](http://www.teacher.aru.ac.th/komluck/images/.../puean%20Identity1.doc), 2551.
- ฉลองรัฐ อินทรีย์. **ศึกษาการพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัย**
ราชธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทดุขฎิบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2550.
- ฉลาด จันทรสุมบัติ. **การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้องค์กรชุมชน**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
ดุขฎิ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2550.
- ชลทิพย์ เอี่ยมสำอาง และ วิศนี ศิลตระกูล. **ภูมิปัญญาชาวบ้าน เทคโนโลยีพื้นบ้านและแหล่ง**
วิทยาการในชุมชน. ใน **เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการ**
ในชุมชน หน่วยที่ 1-8. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2544.
- ชวนพิศ ปลูกสร้าง. **ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการจัดการความรู้ของกรมอุทยานวิทยา**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2550.
- ชัชวาล วงษ์ประเสริฐ. **การจัดการความรู้ในองค์กรธุรกิจ**. กรุงเทพฯ: เอ็กซ์เปอร์เน็ท, 2548.
- ชาวไทยพวน. สืบค้นเมื่อ 7 ธันวาคม 2557 จาก [http://www.stou.ac.th/Offices/rdec/
nakornnayok/Main/OnlineExhibitions/Thaiphun/StoryMain.html](http://www.stou.ac.th/Offices/rdec/nakornnayok/Main/OnlineExhibitions/Thaiphun/StoryMain.html), 2555.
- ชุตินา เมฆวัน. **การจัดการความรู้ของกลุ่มธุรกิจชุมชนในจังหวัดร้อยเอ็ด**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2549.
- ดวงฤทัย อรรถแสง. **กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2552.
- ดารณี วงศ์จันทร์. **สัมภาษณ์**. 2 มีนาคม 2557.

- ถนัด ยันต์ทอง. “ต้นตระกูล “ชนเผ่าพวน” “ขุนบรม” เป็นใครมาจากไหน” หน้า 18-23. เอกสารประกอบ ใน งานสังสรรค์ “ร้อยใจไทยพวน” ครั้งที่ ๓๐” ณ อาคารพฤษชาติพระทรงชัย สปท. (สโสมสร วปอ.) ถนนวิภาวดีรังสิต แขวง/เขตดินแดง กรุงเทพฯ วันอาทิตย์ที่ 22 ธันวาคม 2556.
- ทรงฤทธิ์ พรหมชินวงศ์. การผลิตและการตลาดสินค้าหัตถกรรมพื้นบ้านภายใต้โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ : กรณีศึกษาเครื่องจักสานมวย บ้านหนองขาม ตำบลหนองขาม อำเภอบางบาล จังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2550.
- ทำนุ วะสินนท์. หัตถกรรมพื้นบ้านที่เข้าข่ายน่าจะได้รับความคุ้มครองภายใต้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์. กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2543.
- ทิมแก้ว ธรรมรักษสกุล. รูปแบบการบริหารจัดการความรู้ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านสมัยจังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2551.
- ธงชัย พานู. การจัดการความรู้ธุรกิจสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2552.
- ธวัช ปุณโณทก. ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน: ทักษะของอาจารย์ปรีชา พิณทอง. ใน เสรี พงศพิศ, บก. ทิศทางหมู่บ้านไทย. หน้า 40-42. กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน, 2531.
- ธวัช หมัดเต๊ะ. The New Knowledge Management การจัดการความรู้ยุคใหม่. วารสารถักทอสายใยแห่งความรู้. (กันยายน-ตุลาคม 2547): 25.
- ธัญพร วณิชฤทธา. การจัดการความรู้ในชุมชน : กรณีศึกษาด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยชุมชนมีส่วนร่วม จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาเทคโนโลยีการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.
- ธีรรัตน์ มหาทรัพย์. การจัดการความรู้ของหน่วยบริหารกรมอนามัยกระทรวงสาธารณสุข. ภาคนิพนธ์มหาวิทยลัยธรรมศาสตร์, 2551.
- นรินทร์ รักษุญ. การศึกษาเครื่องจักสานกลุ่มบ้านโพธิ์ศรี ตำบลบางปลาหม้อ อำเภอบางปลาหม้อ จังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2549.
- นรินทร์ สังข์รักษา. เอกสารประกอบการสอนวิชาการจัดการความรู้ภูมิปัญญา. หลักสูตรปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาพัฒนศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.
- นवलลอ ทินานนท์. การเปลี่ยนแปลงและสถานภาพของศิลปะพื้นบ้านไทย. วารสารศิลปกรรมศาสตร์. 8, 1 (มกราคม-มิถุนายน 2543): 27-33.
- นัทธี พงษ์ดนตรี. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนระดับมัธยมศึกษาในโรงเรียนคาทอลิก สังกัดสังฆมณฑลจันทบุรี. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2544.
- น้ำทิพย์ วิภาวิน. การจัดการความรู้กับคลังความรู้. กรุงเทพฯ: เอส อาร์พรีนติ้ง แมสโปรดักส์, 2547.

- นิกร นุชเจริญผล. ปลายทาง. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2525.
- นิคม ชมพูหลง. ชุดฝึกอบรมด้วยตนเอง การสร้างและพัฒนาหลักสูตรโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ (ฉบับปรับปรุง). พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาสารคาม :
การพิมพ์, 2542.
- นิวัติ ทองวาล. การสร้างอัตลักษณ์ของชาวพวนในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาไทยศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2546.
- บดินทร์ วิจรรย์. การจัดการความรู้สู่ปัญญาปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: เอ็กซ์เปอร์เน็ท, 2547.
- บุญส่ง หาญพานิช. การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- บุษยามาส แดงขำ. แนวทางการจัดการพิพิธภัณฑสถานบ้านวัดฝางคลอง (ไทยพวน) ตำบลเกาะ
หวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.
- บุรชัย ศิริมหาสาร. การจัดการความรู้สู่องค์กรอัจฉริยะ. *นักบริหาร*. 25, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม
2548): 39-42.
- ประกาศิต หงส์วิเศษ. การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตรบนที่สูง:
กรณีศึกษาบ้านหล่อโยตำบลป่าตึงอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.
- ประยุทธ์ สุรเดชไพบูลย์. การศึกษาสภาพการรับรู้และสภาพการดำเนินงานส่งเสริมภูมิปัญญา
ท้องถิ่นของศึกษานิเทศก์ในเขตการศึกษา 7. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2539.
- ประเวศ วะสี. การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น ใน สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการเรื่องภูมิปัญญา
ชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534.
- _____. ภูมิปัญญาและศักยภาพของชุมชน ปัญหาด้านวิกฤตสู่ทางรอด. กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน,
2533.
- ปรีชา อุตระกุล. ภูมิปัญญาชาวบ้าน ใน เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน
ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานขอนแก่น. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2530
- ปัญญา เมืองรัตน์. การศึกษากระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น: ศึกษากรณีเครือข่าย
กลไกกรมธรรมชาติ จังหวัดระยอง. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาวิทยาศาสตร
มหาบัณฑิต วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร. กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2549.
- ผ่องศรี เสากะสิยว. การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกลุ่มหัตถกรรมเครื่องเงินบ้านโชค ตำบล
เขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์. รายงานการศึกษาอิสระปริญญา

รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครอง
ท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2552.

พงศ์ศักดิ์ ชาลีเขียว. การอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยพวน: ศึกษาเฉพาะกรณีไทยพวนบ้านมะขามล้ม
อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี. รายงานการศึกษาอิสระปริญญารัฐประศาสน
ศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2550.

พงษ์ พันธุ์ศิริ. 1,162 ปี อาณาจักรพวน. สุพรรณบุรี: บริษัทรุ่งแสงการพิมพ์จำกัด, 2557.

พรชัย สุจิตต์ และ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. หัตถกรรมพื้นบ้านภาคใต้. ใน สารานุกรมวัฒนธรรม
ภาคใต้ พ.ศ. 2529. เล่ม 10. หน้า 4051. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2529.

พรทิพา ดำเนิน. การจัดการความรู้ในชุมชน. บุรีรัมย์: มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, 2549.

พริดา วิเชียรปัญญา. การจัดการความรู้พื้นฐานและการประยุกต์ใช้. กรุงเทพฯ: เอ็กซ์เปอร์เน็ท,
2547.

พัคตร์พิไล อายุวัฒน์. ความรู้และทัศนคติของคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตต่อการ
ดำเนินกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต: ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอเขื่อนในจังหวัด
อุบลราชธานี. ภาคนิพนธ์คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2542.

พาว ปภาณีกุล. สัมภาษณ์. 2 มีนาคม 2557.

เพชร มักขุนทด. การจัดการความรู้เรื่องผ้าฝ้ายทอมือของกลุ่มผ้าฝ้ายมัดหมี่ทอมือ: บ้านซัประวัง
อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา เพื่อการเพิ่มมูลค่าสินค้า. รายงานการศึกษาอิสระ
ปริญญารัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการ
ปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2554.

ไพฑูรย์ ช่วงฉ่ำ. KM ในโรงพยาบาล..พื้นที่ไม่ไกลเกินเอื้อม. วารสารถักทอสายใยแห่งความรู้.
6 (พฤษภาคม-มิถุนายน 2547): 1-3.

โพธิ์ แคมลำเจียก. ตำนานไทยพวน. กรุงเทพฯ: ค. พลพิมพ์ พรินต์ติ้ง, 2537.

_____. วัฒนธรรมและประเพณีไทยพวน. กรุงเทพฯ: หจก.จงเจริญการพิมพ์, 2538.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ คณะสังคมศาสตร์. ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดฝั่งคลอง. ม.ป.ท.:
สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2556.

มานอง กงกะนันทน์. หัตถกรรมพื้นบ้าน. ใน สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์
ในพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 13. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นต์ติ้งกรุ๊ปจำกัด,
2537.

มาลินี สวยคำข้าว. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษาในโรงเรียน
มัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 3. วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์มหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด. ภูมิปัญญาท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม. ทิศทางไท. 6, 11 (2536): 10.

- ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์. การศึกษาการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานการศึกษาของระบบโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- รัตน์ บัวสนธ์. บทบาทของโรงเรียนประถมศึกษากับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น. การศึกษาแห่งชาติ. 24, 4 (2533): 69-70.
- รัตน์ อุทัยผล. หัตถกรรมประจำถิ่น. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์, 2533.
- รัชณี ศรีสุวรรณ. ลักษณะภาษาไทยพวนที่จังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2536.
- รุ่ง แก้วแดง. ภูมิวิถีการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : มติชน, 2542.
- ล่อ หอมทวี. เอกสารประกอบการอบรมชุดหลักสูตรท้องถิ่น “ไทยพวนปากพลี วิถีวัฒนธรรม” ม่วนแท้สู่ขวัญ. โรงเรียนปากพลีวิทยาการ อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก. อัดสำเนา. ลัดดา อีเก็นทอง. สัมภาษณ์. 5 เมษายน 2557.
- วรรณิ ทองระย้า. กระบวนการจัดการความรู้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมีของเกษตรกร: กรณีศึกษาโรงเรียนเกษตรกรในพระราชดำริบ้านหลั่น หมู่ที่ 4 ตำบลท่าฉนวนอำเภอมโนรมย์จังหวัดชัยนาท. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.
- วลัยลักษณ์ อริยสังจเวคิน. การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา: ผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.
- วัฒน์ จุฑะวิภาค. ศิลปะพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : สิปประภา, 2545.
- วันเพ็ญ สองใจดี. สัมภาษณ์. 26 เมษายน 2557.
- วิชิต นันทสุวรรณ. ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานพัฒนา. วารสารสังคมพัฒนา. 5, 5 (กันยายน-ตุลาคม 2538): 10.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. เครื่องจักสานในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2532 ก.
- _____. พจนานุกรม หัตถกรรม เครื่องเครื่องใช้พื้นบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2546.
- _____. พจนานุกรมหัตถกรรมและอุตสาหกรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2532 ข.
- _____. มรดกพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮาส์, 2536.
- _____. ศิลปะชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : ปาณยา, 2521.
- _____. ศิลปะพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : สิปประภา, 2545.
- วิมลศรี ชาญจารุจิตร. กระบวนการจัดการภูมิปัญญาของเล่นพื้นบ้าน : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.

- เวกอร์พันธ์ ฉ่ำสันเทียะ. การศึกษาการจัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน
ประถม สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ กรณีศึกษากลุ่มไทยลาว.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2541.
- ศักดิ์สิน ช่องดารากุล. การละเล่นพื้นบ้านไทยของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลอง: การ
จัดการความรู้เพื่อการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน.
วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2553.
- ศิรินทิพย์ ธิติพงศวัฒน์. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัด
การศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรีเขต 2.
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี, 2552.
- สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ. การจัดการความรู้จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: จีรวัดน์เอ็กซ์
เพรส, 2547.
- สถาพร ดีบุญมี ณ ชุมแพ. ผลของเทคโนโลยีที่มีต่อการออกแบบ. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์,
2550.
- สนไชย ฤทธิโชติ. เครื่องไมไฟ-หวาย. กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พรีนติ้งเฮาส์, 2539.
- สมจิต พรหมเทพ. รายงานวิจัยเรื่อง การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านของประชาชนชนบท. เชียงใหม่ :
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2543.
- สมหมาย เปรมจิตต์, ไชยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี และทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์. กำเนิดและวิวัฒนาการ
หัตถกรรมไทย: การศึกษาวิเคราะห์เชิงสังคมและวัฒนธรรม. 2528. หน้า 6. (อ้างอิงมา
จากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมหัตถกรรมไทย. รายงานการประชุมคณะกรรมการ
ส่งเสริมและพัฒนาหัตถกรรมไทยครั้งที่ 3 / 2526 วันที่ 15 กันยายน 2526. หน้า 4)
- สวรส บัวมีรูป. การจัดการความรู้ในองค์กร: กรณีศึกษาการประปานครหลวง. ภาคนิพนธ์
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2547.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีสังคมวิทยา เนื้อหาและแนวทางการใช้ประโยชน์เบื้องต้น.
กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- สามารถ จันทร์สุรย์. ภูมิปัญญาคืออะไร อย่างไร ในวัฒนธรรมก้าวไปกับการเปลี่ยนแปลง.
กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2533.
- _____. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : มุลนิธิภูมิปัญญา, 2536.
- _____. และ ประทีป อินแสง. รายงานการวิจัยประกอบการร่างพระราชบัญญัติการศึกษา
แห่งชาติ พ.ศ. ... การศึกษากับศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงาน
คณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2541.
- สายหยุด เกิดผล. ไทยพวนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก. แผ่นพับ
สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 6. กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทย
สำหรับเยาวชนฯ โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2549.

- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดี, 2542.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. รายงานการสัมมนาวิชาการ เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน 10-12 กรกฎาคม 2533. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2533.
- สำนักงานจังหวัดนครนายก. วิถีวัฒนธรรมชาวไทยพวนอำเภอปากพลี. นครนายก: สำนักงานจังหวัดนครนายก, 2551.
- สินธุ์ สโรบล. **นี่คือผ้าทอพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: หจก.วนิดาการพิมพ์, 2548.
- สุกิจ แดงมีแสง และ ยงยุทธ อิมอุไร. การจัดการความรู้ในองค์กร: กรณีศึกษาบริษัทยูเอชเอ็ม จำกัด. ภาคนิพนธ์สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2547.
- สุจารี จันทรสุข. การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น. วารสารการศึกษาแห่งชาติ. 22, 6 (สิงหาคม-กันยายน 2531): 8.
- สุชาติ พิบูลย์แถว. การศึกษากระบวนการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าจากชุมชนไท-ยวนราชบุรี ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ในมิติทางการพัฒนาชุมชน. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.
- สุดา เนตรสว่าง. การมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาการติ๊กลองปูจา โรงเรียนเวียงตาลพิทยาคม จังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยบูรพา, 2549.
- สุดารัตน์ ภัทรดุรงค์พิทักษ์, ธิดารัตน์ เจริญเขต, และประภาพร โสภภาพล. การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าฝ้ายย้อมสีเปลือกไม้บ้านโนนศึกษา ตำบลนาอุดม อำเภอโพธารอง จังหวัดร้อยเอ็ด. ร้อยเอ็ด : มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด, 2548.
- สุทธิมน ศรีโชติ และคณะ. การจัดการความรู้ขององค์กรในประเทศไทย: ศึกษาการเปรียบเทียบระหว่างองค์การราชการรัฐวิสาหกิจและเอกชน. ภาคนิพนธ์สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2548.
- สุนทร เกตุสุขาวดี. การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สาขาหัตถกรรมพื้นบ้าน: กรณีศึกษาบ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, 2552.
- สุนันท์ ศัลโกสมุ. การวัดพฤติกรรมด้านความรู้และความคิด. เอกสารวิชาการโรงเรียนพระปฐมวิทยาลัย. นครปฐม: โรงพิมพ์โรงเรียนพระปฐมวิทยาลัย, 2524.
- สุพัตรา คงขำ. การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านหนังตะลุงเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมท้องถิ่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.
- สุภางค์ จันทวานิช. **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

- สุภาภรณ์ ประสงค์ทัน. ทูตทางสังคมกับแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์: กรณีศึกษาชาวไทยพวน อ.ปากพลี จ.นครนายก สืบค้นเมื่อ 21 มีนาคม 2557 จาก: http://cs.human.ku.ac.th/art_attachments/art51.pdf
- สุรศักดิ์ สิงหวิบูลย์. ประธานชมรมไทยพวนจังหวัดนครนายก. สัมภาษณ์. 7 มิถุนายน 2557. สุวรรณ เจริญเสาวภาคย์, จิรประภา อัครบวร และ จุฑามาศ แก้วพิจิตร. **การจัดการความรู้**. กรุงเทพฯ: กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2548.
- เสรี พงศ์พิศ. **คืนสู่รากเหง้า ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ, 2529.
- อติติยา สิริพันธ์. **การพัฒนาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมไม้ไผ่ขององค์การบริหารส่วนตำบลอ่าวตง อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง**. รายงานการศึกษาอิสระ รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2554.
- อภัย นาคคง. **หัตถกรรมพื้นบ้านและงานหัตถกรรมพื้นบ้านของสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : ศูนย์วัฒนธรรมพื้นบ้าน, 2523.
- อรศิริ ปาณินท์. การเปลี่ยนถ่ายสัมภาระทางวัฒนธรรมของชาวพวน : จากเชียงรายนสู่ลุ่มน้ำภาคกลางของไทย. **วารสารหน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย**. 7 (กันยายน 2553 - สิงหาคม 2554): 133-165.
- _____. **เรือนพื้นถิ่นไทพวนในประเทศไทย**. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.
- อังกุล สมคะเนย์. **สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี**. วิทยานิพนธ์ ครุศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.
- อัจฉรี จันทมูล และ บุญชู ศรีเวียงยา. **การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในกระบวนการผลิตสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของชุมชนในจังหวัดมหาสารคาม**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2548.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. **มิติชุมชน วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจและการจัดการทรัพยากร**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย**. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2540.
- _____. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์, 2546.
- อเนก นาคะบุตร. **ข่าวสารข้อมูลกับความสำคัญของการพัฒนาในคนกับดิน น้ำ ปัญหาคัดเปลี่ยนแห่งความคิด**. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536.
- Alvesson, M. **Cultural Perspectives on Organizations**. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

- Awad, E. M. and Ghaziri, H. M. **Knowledge Management**. New Jersey: Pearson Education, 2004.
- Bukowitz, W. and Williams, R. 1999. **The Knowledge Management Field Book**. London: Prentice Hall.
- Choi, Yong Suk. **An Empirical Study of Factors Affection Successful Implementation of Knowledge Management**. Doctoral, dissertation University of Nebraska, 2000.
- Dalkir, K. **Knowledge Management in Theory and Practice**. Burlington, MA: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2005.
- Davenport, Thomas H., De Long, David W. and Beers, Michael C. Successful Knowledge Management Projects. **Sloan Management Review**. 40 (1998): 43-57.
- Davenport, Thomas H. and Lawrence, Prusak. **Working Knowledge: How Organization Manage What They Know**. Cambridge, MA : Harvard Business School Press, 1998.
- Dessler, G. **Management: Leading People and Organizations in the 21st Century**. New York: Prentice-Hall, 1998.
- Hlupic, V., Pouloudi, A. and Rzevski, G. Toward an Integrated Approach to Knowledge Management: Hard, Soft and Abstract Issues. **Knowledge and Process Management**. 9, 2 (2002): 91-102.
- Hofstede, G. **Cultures and Organizations: Software of the Mind: Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival**. London: McGraw-Hill, 1997.
- Hope, Jeremy and Hope, Tony. **Competing in the Third Wave: The Ten Key Management Issues of the Information Age**. Boston, Mass: Harvard Business School Press, 1997.
- Mathi, Kavindra. **Key Success Factors for Knowledge Management**. Master's thesis, Germany: University of Applied Sciences/FH Kempten, 2004.
- Keeves, John P. **Educational Research, and Methodology, and Measurement**. Oxford: Pergamum Press, 1988.
- Keong, Lee Chu. and Al-Hawamdeh, Sukinman. Factors Impacting Knowledge Sharing. **JIKM**. 1, 1 (2002): 49-56.
- Keyser, Richard Lewis. **Assessing the Relationship between Knowledge Management and Plant Performance at the Tennessee Valley Authority**. Doctor dissertation, The University of Alabama, 2004.
- Kotter, J. P. and Heskett, J. L. **Corporate Culture and Performance**. New York: Maxwell Macmillan, 1992.

- Kucza, Timo. **Knowledge Management Process Model: Technical Research Centre of Finland.** Retrieved January 20, 2001 from <http://www.vtt.fi/inf/pdf/publications/2001/P455.pdf>, 2001.
- Laudon, Kenneth C. and Laudon, Jane. P. **Management Information Systems: Managing the Digital Firm.** 7th ed. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hal, 2002.
- Liebowitz, J. Knowledge Management and its Link to Artificial Intelligence. **Expert System with Applications.** 20 (2001): 1-6.
- Luthans, Fred. Organizational Behavior. In **Management Information Systems: Managing the Digital Firm.** 8th ed. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 1998.
- Marali, Yasmin. Building and Developing Capabilities: A Cognitive Congruence Framework. In **Knowledge Management and Organization Competence.** pp. 41-46. New York: University Press, 2001.
- Marquardt, M. **Building the Learning Organization.** New York: McGraw-Hill, 1996.
- Mathi, Kavindra. **Key Success Factors for Knowledge Management.** Master's thesis, University of Applied Sciences/FH Kempten, Germany, 2004.
- McElroy, Mark W. **The Knowledge Life Cycle: an Executable Model for the Enterprise.** ICM Conference on Knowledge Management. Retrieved February 18, 2010 from <http://www.macroinnovation.com/images/KnlgLifeCycle.pdf>, 1999.
- Mertins, K., Heisig, P. and Vorbeck, J. **Knowledge Management: Concepts and Best Practices.** 2nd ed. New York: Springer, 2003.
- Meyer, M. and Zack, M. The Design and Implementation of Information Products. **Sloan Management Review.** 37, 3 (1996): 43-59.
- Morey, Daryl, Maybury, Mark and Thraising, Bhavani. **Knowledge Management: Classic and Contemporary Works.** Cambridge: MIT Press, 2002.
- O' Dell, Carla, S., Grayson, C. Jackson and Essaides, Nilly. **If Only We Knew What We Know: the Transfer of Internal Knowledge and Best Practice.** New York: Free Press, 1998.
- Orr, Emma and Person, Marie. **Performance Indicators for Measuring Performance of Activities in Knowledge Management Projects.** Master's thesis, University of Gothenburg, 2003.
- Ott, J. Steven. **The Organizational Culture Perspective.** Pacific Grove, Calif: Brooks/Cole, 1989.
- Petrash, Gordon. Strategy: Compelling Word, complex Concept. In **Knowledge Management: Classic and Contemporary Works.** Morey, Daryl. et al. eds.

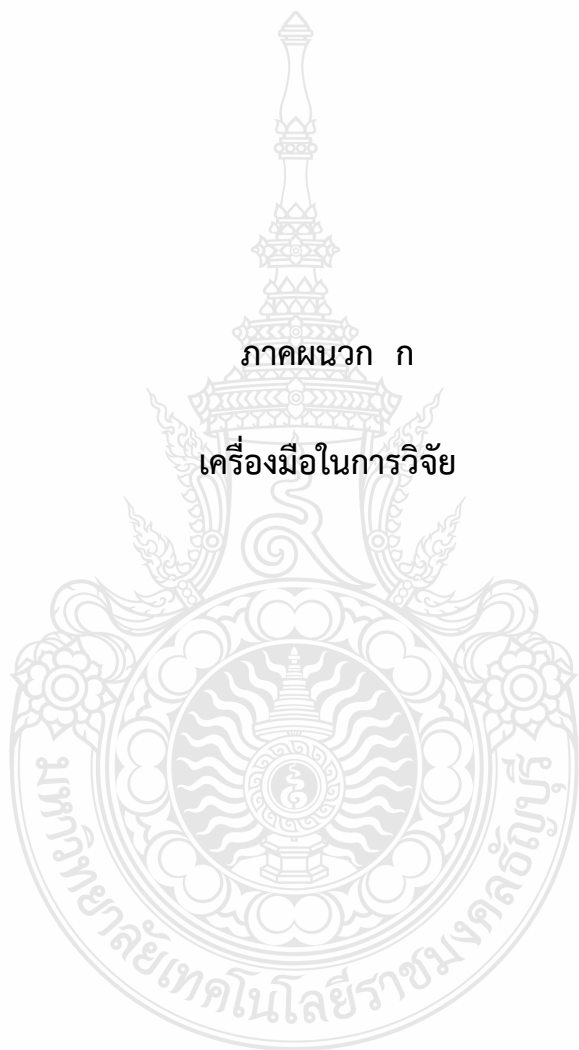
- London: The MIT Press, 2001.
- Probst, G., Raub, S. and Romhardt, K. **Managing Knowledge: Building Blocks for Success.** England: John Willey & Sons, 2000.
- Raj, Madhu. **Encyclopedic Dictionary of Psychology and Education.** Vol.3. New Delhi: ANMOL, 1996.
- Reigle, R. F. Measuring Organic and Mechanistic Cultures. **Engineering Management Journal.** 13, 4 (2001): 3-8.
- Sallis, Edward and Jones, Gary. **Knowledge Management in Education.** London: Kogan Page, 2002.
- Skyrme, D. J. Developing a Knowledge Strategy: from Management to Leadership. In **Knowledge Management: Classic and Contemporary Works.** D. Morey, M. Maybury, and B. Thuraishingham, eds. Cambridge, MA: MIT Press, 2000.
- Smircich, L. Is the Concept of Culture a Paradigm for Understanding Organizations and Ourselves?. In **Organizational Culture.** Frost, P.J. et al., eds. Newbury Park, California: SAGE, 1985.
- Tiwana, Amrit. **The Knowledge Management Toolkit: Practical Techniques for Building a Knowledge Management System.** Atlanta: Prentice-Hall, 2003.
- Trapp, Holger. **Benefits of an Intranet-Based Knowledge Management System Measuring the Effects.** Retrieved April 29, 2010 from <http://www.avinci.de/competence/publication/diplomarbeitholgertrapp.pdf>, 1999.
- Wheatley, Margaret. Can Knowledge Management Succeed Where Other Efforts Have Failed ?. In **Knowledge Management: Classic and Contemporary Works.** Morey, Daryl, eds. London: The MIT Press, 2001.
- Wiig, Karl. **Knowledge Management Foundations: Thinking About Thinking-How Organizations Create, Represent and Use Knowledge.** Arlington, TX: Scherma Press, 1993.
- Wong, K. Y. and Aspinwall, E. Characterizing Knowledge Management in the Small Business Environment. **Journal of Knowledge Management.** 8, 3 (2004): 44-61.
- Zack, Michael H. Managing Organizational Ignorance. **The Journal of the Institute for Knowledge Management.** 10, 1 (1999): 36.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

เครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือชุดที่ 2
แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

เรื่อง หัตถกรรมจักสานไทยพวน: รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อดำรง
อัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

คำชี้แจง เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไป ลักษณะทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมภายในและภายนอก
ชุมชน วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน

1. สถานที่สังเกต บ้านเลขที่.....หมู่ที่..... ตำบล

อำเภอ.....จังหวัด.....

2. หัวข้อการสังเกต
สภาพทั่วไป

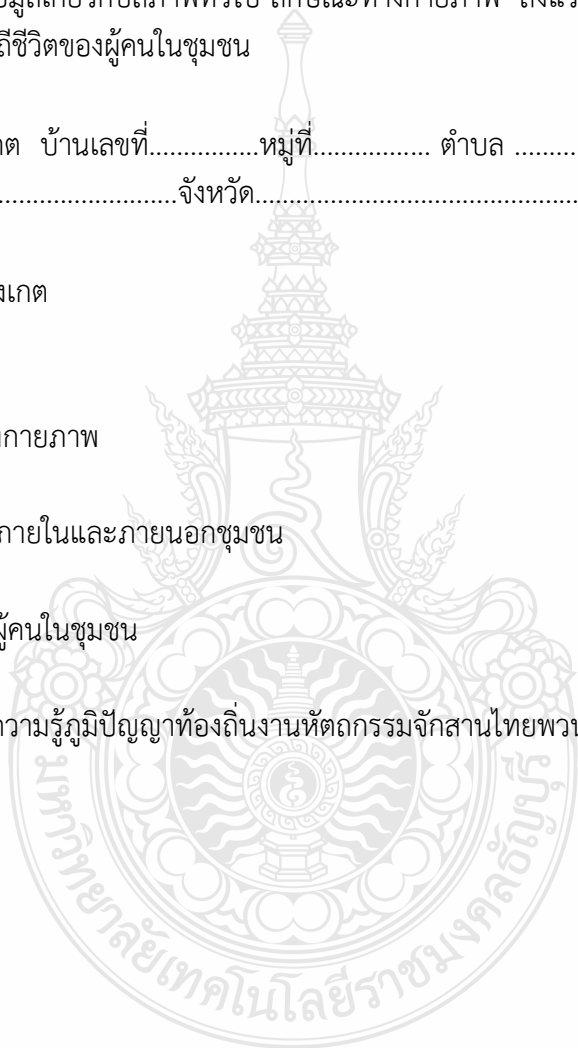
ลักษณะทางกายภาพ

สิ่งแวดล้อมภายในและภายนอกชุมชน

วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมจักสานไทยพวน

อื่นๆ

เครื่องมือชุดที่ 3
แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง
สำหรับกลุ่มผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ

เรื่อง หัตถกรรมจักสานไทยพวน: รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อดำรง
 อัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น 4 ตอน คือ

- ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์
- ตอนที่ 2 การผลิตงานจักสานไทยพวน
- ตอนที่ 3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน
- ตอนที่ 4 การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
2. ที่อยู่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ซอย.....ถนน.....
 ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....เบอร์โทรศัพท์.....
3. อาชีพหลัก.....อาชีพเสริม.....
4. ระยะเวลาการประกอบอาชีพงานจักสาน.....ปี
5. รายได้จากการผลิตเครื่องจักสาน (ต่อเดือน).....

ตอนที่ 2 การผลิตงานจักสานไทยพวน

1. สถานที่ผลิตงานจักสาน.....
2. วัสดุที่ใช้ในการผลิต.....

3. กระบวนการผลิต.....

4. ลายงานจักสาน.....

5. รูปแบบงานจักสาน.....
6. ปัญหาเกี่ยวกับงานจักสาน.....

ตอนที่ 3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

1. ที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนในชุมชน

.....

.....

.....

.....

.....

2. ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

.....

.....

.....

3. หลักฐานการถ่ายทอดความรู้ที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร

.....

.....

.....

4. ปัญหาด้านการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

.....

.....

.....

5. การได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

.....

.....

.....

6. การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวนในอนาคต

.....

.....

.....

ตอนที่ 4 การจัดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

1. การกำหนดความรู้งานจักสานไทยพวน

การเตรียมวัสดุในการจักสาน

- วัสดุในการจักสานมีในท้องถิ่นหรือซื้อมา ถ้าซื้อ ซื้อจากที่ไหน สาเหตุที่ต้องซื้อ
- วิธีการเตรียมวัสดุในการจักสาน

การจักสาน

- ท่านจักสานมานานกี่ปี
- เรียนรู้วิธีจักสานมาจากไหน ใครเป็นผู้สอน
- ระยะเวลาที่ใช้ในการเรียนรู้จักสานได้
- การจักสานแต่ละชิ้นใช้ระยะเวลาที่วัน
- อุปกรณ์และเครื่องมือในการจักสานแต่ละชิ้นตอนมีอะไรบ้าง ได้มาจากที่ไหน ราคาเท่าไร
- ขั้นตอนการจักสาน

ลวดลาย

- ลายที่ใช้ในงานจักสานมีลายอะไรบ้าง และทำได้ที่ลาย
- ลายอะไรที่ทำง่ายที่สุด และยากที่สุด
- ลายที่สานมีที่มาอย่างไร จากที่ไหน ใครเป็นผู้สอน
- ท่านทำเป็นทุกลายหรือไม่ ทำลายอะไรได้บ้าง

รูปแบบ

- รูปแบบงานจักสานมีอะไรบ้าง
- ท่านทำเป็นทุกรูปแบบหรือไม่ ทำรูปแบบใดได้บ้าง
- รูปแบบในอดีตและปัจจุบันแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร สาเหตุที่ทำให้แตกต่างกัน

ปัญหาการกำหนดความรู้งานจักสานไทยพวน.....

ข้อเสนอแนะในการกำหนดความรู้งานจักสานไทยพวน.....

2. การแสวงหาความรู้งานจักสานไทยพวน

- ท่านเคยไปฝึกอบรมเพิ่มเติมเกี่ยวกับการจักสานหรือไม่
- ท่านเคยไปดูงานเพิ่มเติมเกี่ยวกับการจักสานหรือไม่
- ท่านมีวิธีการแสวงหาความรู้ในการจักสานจากที่ใดบ้าง
- มีหน่วยงานราชการมาให้ความรู้ในเกี่ยวกับการจักสานหรือไม่

ปัญหาการแสวงหาความรู้งานจักสานไทยพวน.....

ข้อเสนอแนะในการแสวงหาความรู้งานจักสานไทยพวน.....

3. การแลกเปลี่ยนความรู้งานจักสานไทยพวน

- มีวิธีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือไม่ ถ้ามี ทำอย่างไร
- เคยแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่นหรือคนนอกกลุ่มหรือไม่ ถ้ามี กับใคร
- เมื่อมีลายหรือรูปแบบงานจักสานใหม่มีการสอนสมาชิกให้ทำลายใหม่ๆอย่างไร ใครเป็นผู้สอน
- ใช้เวลาในการสอนกี่วันจึงจะทำลายหรือรูปแบบใหม่ได้

- มีหน่วยงานใดเข้ามาแนะนำหรือช่วยเหลือในการแลกเปลี่ยนความรู้หรือไม่ อย่างไร
 ปัญหาการแลกเปลี่ยนความรู้งานจักสานไทยพวน.....
 ข้อเสนอแนะในการแลกเปลี่ยนความรู้งานจักสานไทยพวน.....

4. การจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวน

- มีหน่วยงานราชการใดเข้ามาแนะนำวิธีการจัดเก็บความรู้หรือไม่ อย่างไร
 ปัญหาการจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวน.....
 ข้อเสนอแนะในการจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวน.....

5. การถ่ายทอดความรู้

ท่านมีวิธีการถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวนอย่างไร (เลือกตอบได้มากกว่า 1ข้อ)

() การฝึกฝนและหัดสอนผ่านวิธีการบอกเล่าในครอบครัวจากพ่อสู่ลูก พี่สอนน้อง นำสอนหลาน เป็นต้น

() การสาธิตและฝึกทำ

() การสังเกตจากผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญ

() การไปเป็นวิทยากรในการถ่ายทอดความรู้ให้กับหน่วยงานภายนอก

() การฝึกหัดสอนลูกหลานในชุมชน

() การฝึกฝนด้วยตนเอง

() การฝึกฝนจากเพื่อนบ้าน

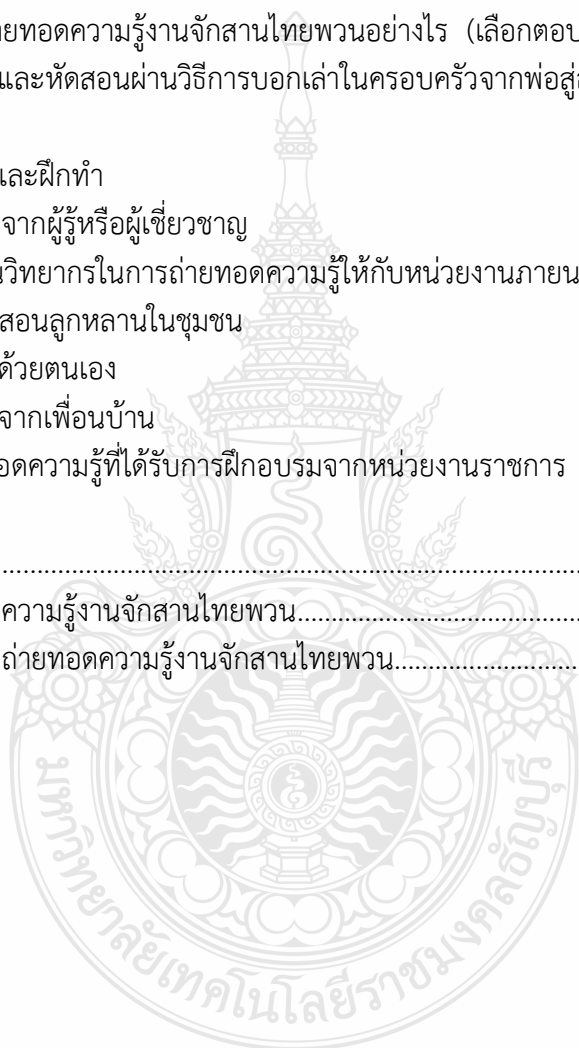
() การถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับการฝึกอบรมจากหน่วยงานราชการ

() อื่นๆ

(ระบุ).....

ปัญหาการถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวน.....

ข้อเสนอแนะในการถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวน.....

เครื่องมือชุดที่ 4
แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

เรื่อง หัตถกรรมจักสานไทยพวน: รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อธำรง
อัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น 4 ตอน คือ

- ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์
- ตอนที่ 2 การผลิตงานจักสานไทยพวน
- ตอนที่ 3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน
- ตอนที่ 4 การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

- 1. ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
- 2. ที่อยู่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ซอย.....ถนน.....
ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....เบอร์โทรศัพท์.....
- 3. อาชีพหลัก.....อาชีพเสริม.....
- 4. ระยะเวลาการประกอบอาชีพงานจักสาน.....ปี

ตอนที่ 2 การผลิตงานจักสานไทยพวน

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 4 การจัดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

1. การกำหนดความรู้งานจักสานไทยพวน

.....

.....

2. การแสวงหาความรู้งานจักสานไทยพวน

.....

.....

3. การแลกเปลี่ยนความรู้งานจักสานไทยพวน

.....

.....

4. การจัดเก็บความรู้งานจักสานไทยพวน

.....

.....

5. การถ่ายทอดความรู้งานจักสานไทยพวน

.....

.....

ปัญหาการจัดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

.....

.....

ข้อเสนอแนะในการจัดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานจักสานไทยพวน

.....

.....

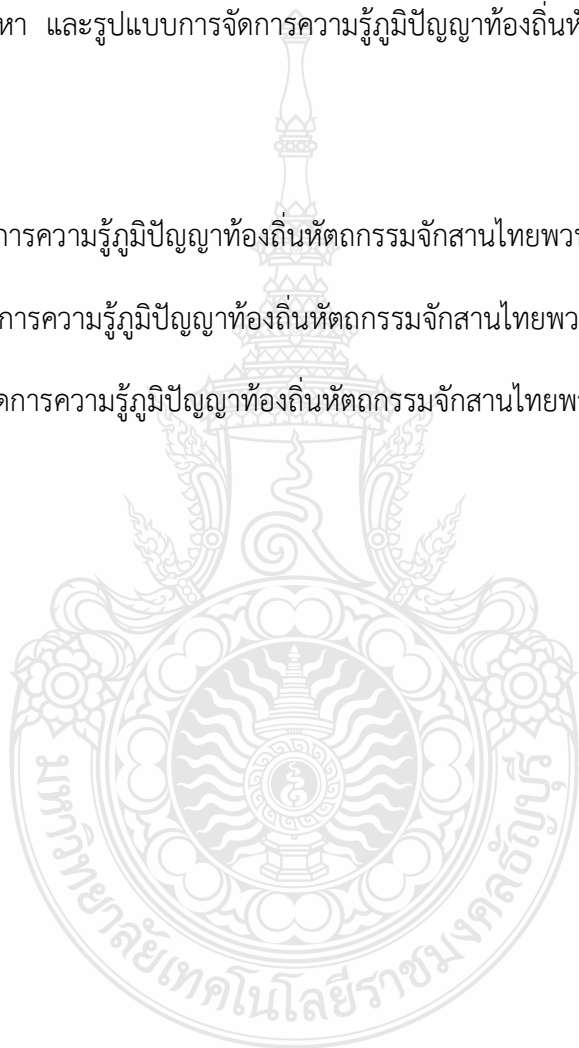
เครื่องมือชุดที่ 5
แบบสนทนากลุ่ม
เรื่อง

เรื่อง หัตถกรรมจักสานไทยพวน: รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อดำรง
อัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

คำชี้แจง เพื่อเก็บข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมจักสาน
ไทยพวน สภาพปัญหา และรูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมจักสานไทยพวน

ประเด็นการสนทนา

1. สภาพการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมจักสานไทยพวน
2. ปัญหาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมจักสานไทยพวน
3. รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมจักสานไทยพวน

เครื่องมือชุดที่ 6
แบบประชุมเชิงปฏิบัติการ
เรื่อง
รูปแบบการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมไม้แกะสลักภาคกลาง
โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

ชื่อ - สกุล

คำชี้แจง โปรดใส่เครื่องหมาย ✓ หน้าข้อที่ท่านเลือก

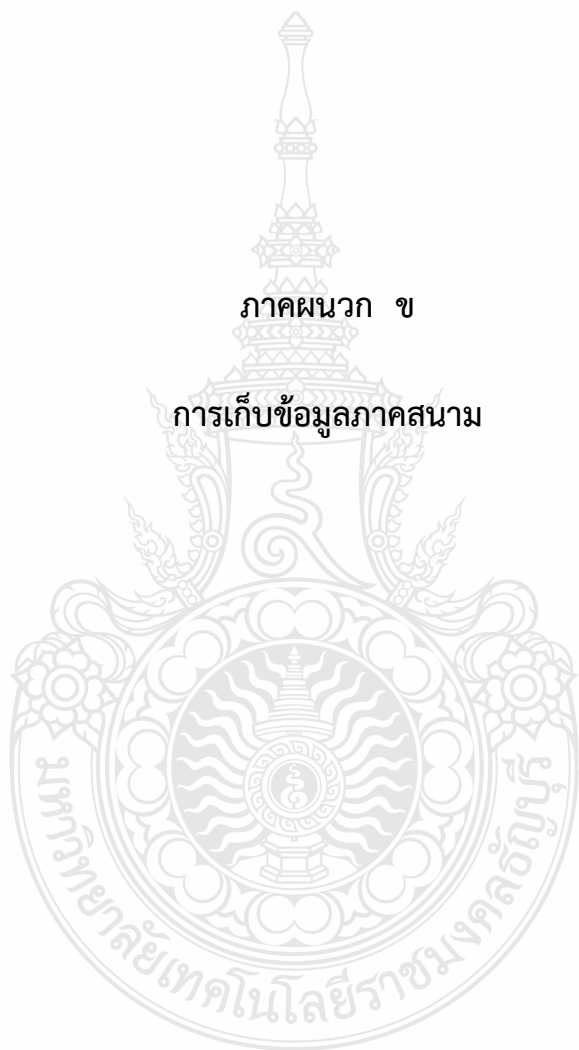
	รูปแบบการจัดการความรู้ที่ควรจะเป็น	ข้อเสนอแนะ
	1. องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น	
	- ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ	
	- ความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลที่มีการฝึกฝนและปฏิบัติด้วยตนเอง	
	- ความรู้ที่ได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง	
	- ความรู้ที่มีการพัฒนามาเป็นความรู้เฉพาะของกลุ่ม	
	- มีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มและมีความโดดเด่น	
	- ความรู้ที่มีการเรียนรู้จากการสังเกตและการปฏิบัติจริง	
	- อื่นๆ(ระบุ)	
	2. กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ กระบวนการที่ถูกออกแบบเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคคลและกลุ่มให้ดีขึ้น	
	2.1 การกำหนดความรู้ หมายถึง การระบุความรู้โดยการเลือกและการตัดสินใจผลิตผลิตภัณฑ์ โดยกำหนดว่า ต้องการความรู้อะไร ในรูปแบบใด และอยู่ที่ใคร เพื่อให้สามารถกำหนดขอบเขตของการจัดการความรู้และสามารถจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ	
	- หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนแนะนำเกี่ยวกับการกำหนดความรู้	
	- การที่กลุ่มมีการร่วมกันคิดและตัดสินใจ	
	- ความต้องการของผู้นำกลุ่ม	
	- ความต้องการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์	
	- ความต้องการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ	

√	รูปแบบการจัดการความรู้ที่ควรจะเป็น	ข้อเสนอแนะ
	- ความต้องการแก้ไขปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ	
	- การทดลองนำความรู้ที่ได้รับการอบรมมา ปรึกษาหารือภายในกลุ่ม	
	- อื่นๆ(ระบุ)	
<p>2.2 การแสวงหาและรับความรู้ หมายถึง ความสามารถในการเรียนรู้ของคนส่วนใหญ่ในองค์กร และการรับความรู้มาจากแหล่งต่างๆ จากภายในและภายนอกองค์กร เช่น การเรียนรู้จากประสบการณ์ของบุคคลในองค์กร การเข้ารับการฝึกอบรม การศึกษาเล่าเรียน และการฝึกงาน เป็นต้น รวมไปถึงวิธีการต่างๆ ในการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และสามารถนำมาปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ</p>		
	- การศึกษาดูงานเกี่ยวกับหัตถกรรมเครื่องจักสานในพื้นที่อื่น	
	- การเข้ารับการอบรมและสัมมนาเกี่ยวกับการผลิตเครื่องจักสาน	
	- การจดจำรูปแบบผลิตภัณฑ์จากภายนอกกลุ่มแล้วนำมาทดลองผลิตเอง	
	- การเรียนรู้ร่วมกันกับสมาชิกกลุ่ม	
	- การนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมมาพัฒนาปรับปรุง	
	- การสอบถามผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญทั้งจากภายในชุมชนและนอกชุมชน	
	- การศึกษาจากเอกสารและสื่อต่างๆ เช่น โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต นิตยสาร ฯลฯ	
	- อื่นๆ(ระบุ)	
<p>2.3 การแลกเปลี่ยนความรู้ คือการส่งผ่านความรู้ระหว่างบุคคลหรือองค์กรและผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการหรือ กิจกรรมต่างๆ</p>		
	- การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ เช่น ระบบพี่เลี้ยง	
	- การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างเป็นทางการ เช่น การทำเอกสารฐานความรู้	
	- การจัดเวทีในการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกลุ่มที่เป็นเครือข่าย	
	- การจัดประชุมกลุ่มย่อยภายในกลุ่ม เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน	
	- อื่นๆ(ระบุ)	

	รูปแบบการจัดการความรู้ที่ควรจะเป็น	ข้อเสนอแนะ
	2.4 การจัดเก็บความรู้ หมายถึง การนำเอาความรู้ที่ได้จากสร้างและพัฒนาที่กำหนดสิ่งสำคัญที่จะเก็บไว้เป็นองค์ความรู้ โดยต้องพิจารณาถึงวิธีการในการเก็บรักษาและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ตามความต้องการขององค์กร	
	- การเก็บไว้ในตัวบุคคล	
	- การจัดทำเอกสารฐานความรู้เฉพาะของกลุ่ม	
	- การบันทึกเป็นภาพถ่าย	
	- การเก็บเป็นตัวอย่างชิ้นงาน	
	- การจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรด้วยลายมือ	
	- การบันทึกโดยภาพวาด	
	- การเก็บข้อมูลลงคอมพิวเตอร์	
	- อื่นๆ(ระบุ)	
	2.5 การถ่ายทอดความรู้ หมายถึง เป็นการเคลื่อนที่ของความรู้ระหว่างบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่งนั้นเป็นไปโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ หรือการถ่ายทอดความรู้อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ	
	- การฝึกฝนและหัดสอนแบบผู้ใหญ่ จากพ่อสู่ลูก	
	- การสาธิตกระบวนการผลิตอย่างละเอียด	
	- การสังเกตจากผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญ	
	- การไปเป็นวิทยากรในการถ่ายทอดความรู้ให้กับหน่วยงานภายนอก	
	- การฝึกหัดสอนลูกหลานในชุมชนผ่านงานฝีมือ	
	- อื่นๆ(ระบุ)	

ภาคผนวก ข

การเก็บข้อมูลภาคสนาม

ภาพที่ 112 การสัมภาษณ์ที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ภาพที่ 113 การสัมภาษณ์พระครูวิริยานุโยค ที่พิพิธภัณฑวัดฝั่งคลอง จังหวัดนครนายก

ภาพที่ 114 การเก็บข้อมูลที่อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

ภาพที่ 115 การสัมภาษณ์ช่างจักสานอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

ภาพที่ 116 การประชุมกลุ่มอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

ภาพที่ 117 การสนทนากลุ่มที่อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

ภาพที่ 118 การสัมภาษณ์ช่างจักสานที่อำเภอบางพลี จังหวัดนครนายก

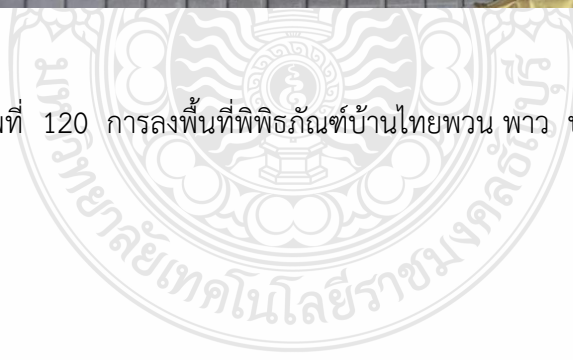

ภาพที่ 119 การประชุมที่อำเภอบางพลี จังหวัดนครนายก

ภาพที่ 120 การลงพื้นที่พิพิธภัณฑสถานบ้านไทยพวน ปานนิธิสกุล

ภาพที่ 121 การสัมภาษณ์นายพาว ปภานิธิสกุล

ภาพที่ 122 การประชุมที่อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นางพนิดา สมประจบ

ตำแหน่งทางวิชาการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.

หน่วยงานที่ติดต่อ

สาขาวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
ถ.รังสิต-นครนายก ต.คลองหก อ.ธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี 12110 โทร. 0-2549-4958, 4939
โทรสาร 0-2577-5017 โทร.(มือถือ) 098-271-5488
e-mail: psomprajob@gmail.com, panida_s@rmutt.ac.th

ประวัติการศึกษา

ปีที่จบการศึกษา	ระดับปริญญา	อักษรย่อปริญญาและชื่อเต็ม	สาขาวิชา	ชื่อสถาบัน
2530	ตรี	ศศ.บ.(ศิลปศาสตรบัณฑิต) เกียรตินิยมอันดับสอง	บรรณารักษศาสตร์	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2538	ตรี	บธ.บ. (บริหารธุรกิจบัณฑิต)	การตลาด	มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมมาธิราช
2540	โท	อ.ม.(อักษรศาสตรมหาบัณฑิต)	บรรณารักษศาสตร์ และสารนิเทศศาสตร์	จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย
2554	เอก	ปร.ด. (ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต)	วัฒนธรรมศาสตร์	มหาวิทยาลัย มหาสารคาม

ประสบการณ์งานวิจัย

1. การใช้และความต้องการใช้วารสารศิลปะของอาจารย์และนักศึกษาคณะศิลปกรรม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล, เสนอรายงานผลการวิจัยในการสัมมนาทางวิชาการสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ครั้งที่ 16 วันที่ 22-24 มกราคม 2542, หัวหน้าโครงการ.
2. พฤติกรรมการแสวงหาและการใช้สารสนเทศทางศิลปะของนักศึกษาคณะศิลปกรรม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล, เสนอรายงานผลการวิจัยโดยการบรรยายในการสัมมนาทางวิชาการสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ครั้งที่ 17 วันที่ 14-16 มกราคม 2543, หัวหน้าโครงการ.

3. การประเมินหลักสูตรระดับปริญญาตรีสาขาศิลปกรรม, เสนอรายงานผลการวิจัยต่อสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล, 2542, ผู้วิจัยร่วม
4. ความต้องการใช้คอมพิวเตอร์ของนักศึกษาคณะศิลปกรรม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล, เสนอรายงานผลการวิจัยในการสัมมนาทางวิชาการสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ครั้งที่ 18 วันที่ 14-18 กุมภาพันธ์ 2544, หัวหน้าโครงการ, งบประมาณประโยชน์ 2544.
5. การรับสารสนเทศเกี่ยวกับการประกันคุณภาพการศึกษาของบุคลากรในสถานศึกษาสังกัดสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล, เสนอรายงานผลการวิจัยในการสัมมนาทางวิชาการสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ครั้งที่ 18 วันที่ 14-18 กุมภาพันธ์ 2544, งานวิจัยเดี่ยว. งบประมาณแผ่นดิน 2543.
6. การใช้ระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารในศูนย์กลางสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล. 2544. หัวหน้าโครงการ. งบประมาณแผ่นดิน 2544.
7. ความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของอาจารย์คณะศิลปกรรม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล. เสนอรายงานผลการวิจัยในการสัมมนาทางวิชาการสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ครั้งที่ 19 วันที่ 22-27 มกราคม 2545, หัวหน้าโครงการ. งบประมาณประโยชน์ 2545.
8. การออกแบบสื่อโฆษณาและการประชาสัมพันธ์สารสกัดสะเดาเชิงธุรกิจจังหวัดปทุมธานี. เสนอรายงานผลการวิจัยในการสัมมนาทางวิชาการสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ครั้งที่ 19 วันที่ 22-27 มกราคม 2545, ผู้วิจัยร่วม. งบประมาณแผ่นดิน
9. การออกแบบบรรจุภัณฑ์สารสกัดสะเดาเชิงธุรกิจจังหวัดปทุมธานี. เสนอรายงานผลการวิจัยในการสัมมนาทางวิชาการสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ครั้งที่ 19 วันที่ 22-27 มกราคม 2545, ผู้วิจัยร่วม. งบประมาณแผ่นดิน
10. พฤติกรรมการแสวงหาสารสนเทศประกอบการทำศิลปนิพนธ์ของนักศึกษาคณะศิลปกรรม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล. เสนอรายงานผลการวิจัยในการสัมมนาทางวิชาการสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ครั้งที่ 20 วันที่ 11-13 กุมภาพันธ์ 2547. หัวหน้าโครงการ. งบประมาณประโยชน์ 2547.
11. ปัญหาการฝึกประสบการณ์วิชาชีพครูของนักศึกษาภาควิชาศิลปกรรมศึกษา คณะศิลปกรรม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล. 2546. หัวหน้าโครงการ. งบประมาณประโยชน์ 2546.
12. การพัฒนาผลิตภัณฑ์แปเปอร์มาเซ่และการออกแบบบรรจุภัณฑ์จากเศษกระดาษเหลือใช้เพื่อสร้างรายได้แก่ชุมชนจังหวัดปทุมธานี. งบประมาณแผ่นดิน 2549. หัวหน้าโครงการ.
13. การพัฒนาฐานข้อมูลผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจังหวัดปทุมธานีเพื่อบริการวิชาการแก่สังคมบนอินเทอร์เน็ต. งบประมาณแผ่นดิน 2550-51. หัวหน้าโครงการ.
14. การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ผ้าฝ้ายย้อมครามบ้านเชิงดอย จังหวัดสกลนครในโครงการผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น. งบประมาณแผ่นดิน 2550-51. หัวหน้าโครงการ.

15. การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติจริงของผู้นำท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี.
งบประมาณแผ่นดิน 2554. ผู้วิจัยร่วม.
16. รูปแบบการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมไม้แกะสลักภาคกลางโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน. งบประมาณแผ่นดิน 2556. หัวหน้าโครงการ.

